

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Demográfia és Szociológia Doktori Iskola

A muravidéki magyar szórványközösség területi identitása

Doktori disszertáció

Konzulens:

Dr. habil. Kovács Teréz
professor emerita PTE BTK

Készítette:

Stankovicsné Szendi Anna

Pécs, 2020

Tartalom

Előszó.....	4
Bevezetés.....	6
1. A muravidéki magyar kisebbség társadalmi beágyazottsága és területi elhelyezkedése.....	10
1.1. A Kárpát-medencében élő kisebbségi magyar közösségek néhány meghatározó sajátossága napjainkig.....	10
1.1.1. A Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségek helyzete a rendszerváltástól napjainkig.....	11
1.1.2. Közös és eltérő vonások a kisebbségi magyar közösségek esetében.....	20
1.1.3. Az etnikai szórvány vizsgálatának főbb szempontjai.....	23
1.2. A <i>Muravidék</i> kifejezés körülhatárolása és a térség főbb vonásai.....	27
1.2.1. Muravidék mint tájegység jellemzői.....	27
1.2.2. A nemzetiségileg vegyesen lakott terület lehatárolása Muravidéken belül.....	28
1.2.3. Közigazgatási reformok Szlovéniában.....	31
1.2.4. Javaslat a Muravidék elnevezésből fakadó probléma feloldására.....	33
1.3. A muravidéki magyar kisebbség sorsfordulói 1919 és 1990 között.....	35
1.3.1. A muravidéki magyarság életét meghatározó, két világháború közötti események, intézkedések.....	35
1.3.2. Muravidék újra magyar fennhatóság alatt 1941–1945 között.....	38
1.3.3. Az 1945-ös szovjet megszállás.....	39
1.3.4. Vasfüggöny a magyar–jugoszláv határ mentén.....	41
1.3.5. Bővülő lehetőségek a muravidéki magyar kisebbség számára.....	43
1.3.6. A nemzetiségi érdekközösségek létrejötte.....	45
1.3.7. Az őshonos kisebbségek szervezettségében bekövetkező változások.....	47
1.4. A muravidéki magyar kisebbség demográfiai és társadalomstatisztikai sajátosságai 1991-től napjainkig.....	49
1.4.1. A muravidéki magyar kisebbség demográfiai változása 1991 és 2011 között.....	49
1.4.2. A muravidéki magyar kisebbség legfontosabb demográfiai és gazdasági mutatói.....	50
1.4.3. A nemzetiségileg vegyes házasságok növekedése.....	58
1.5. A muravidéki magyar kisebbség speciális jogai és azok gyakorlati érvényesülése a mindennapi életben.....	60
1.5.1. Az 1991-es Alkotmányban garantált kisebbségi jogok.....	61
1.5.2. A kétnyelvű oktatás rendszere.....	62
1.5.3. A magyar nyelv használata a nemzetiségileg vegyesen lakott területen.....	64
1.5.4. A muravidéki magyar kisebbség érdekvédelme, intézményi ellátottsága, szervezettsége..	66
2. A muravidéki magyar kisebbség területi identitásának elméleti és empirikus megközelítése.....	73
2.1. A területi identitáskutatás főbb sajátosságai és irányzatai.....	73
2.1.1. Az egyéni identitás természete.....	73
2.1.2. A csoportidentitás természete.....	74

2.1.3. A területi identitás elsődleges sajátosságai és kutatásának főbb empirikus megközelítési módjai.....	75
2.1.4. A területi identitáskategóriákhoz köthető elméleti elgondolások ismertetése.....	88
2.1.5. Összegzés	99
2.2. Az empirikus kutatások (2015, 2016, 2019) leírása – vizsgálati témakörök, szempontok, módszer és mintavétel	102
2.2.1. A 2015. évi kutatás.....	102
2.2.2. A 2016. évi kutatás.....	102
2.2.3. A 2019. évi kutatás.....	104
2.3. A Grounded Theory elemzési módszer ismertetése	106
2.3.1. A Grounded Theory elemzési módszer tudományfilozófiai háttere.....	106
2.3.2. A Grounded Theory elemzési módszer elsődleges ismérvei.....	107
2.3.3. A Grounded Theory elemzési módszer konstruktivista megközelítése.....	109
2.4. A 2016-os interjú kutatás elemzése a Grounded Theory módszerrel	111
2.4.1. A muravidéki magyar interjúalanyok társadalmi csoporttudatának kérdésköre.....	111
2.4.2. A társadalmi csoporttudat térségi kifejeződése	116
2.4.3. A <i>muravidéki</i> térségi azonosságtudat vizsgálata	120
2.4.4. A nemzeti hovatartozás vizsgálata	122
2.4.5. A Magyarországhoz való viszonyulás – a kettős állampolgárság kérdése.....	127
2.4.6. Összegzés	129
2.5. A 2019-es interjú kutatás elemzése a Grounded Theory módszerrel.....	131
2.5.1. A muravidéki magyar anyanyelvű interjúalanyok társadalmi csoporttudatának vizsgálata	131
2.5.2. A muravidéki magyar–szlovén együttélés fő sajátosságai az interjúalanyok aspektusából	139
2.5.3. A muravidéki magyar anyanyelvű interjúalanyok területi azonosságtudatának vizsgálata	143
2.5.4. A nemzeti hovatartozás vizsgálata	151
2.5.5. A Magyarországhoz való viszonyulás kérdése.....	155
2.5.6. Összegzés	157
3. Összegzés, kitekintés.....	159
Irodalomjegyzék.....	165
Mellékletek.....	179
Absztrakt	187
Abstract	188
Plágiumnyilatkozat.....	189

Előszó

Egyetemi tanulmányaim során, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Szociológia Tanszékének mesterszakos hallgatójaként 2013-ban részt vettem a Kovács Teréz professzor asszony által tartott *Kisebbszociológia* című kurzuson. A tantárgy teljesítésének egyik fő követelménye volt, hogy kiselőadást tartsunk valamely, szomszédos országban élő kisebbségi magyar közösségről, annak főbb ismérveiről és sajátosságairól a megadott szakirodalom alapján. Akkor én a Szlovéniában élő magyarság ismertetését választottam prezentációm témájául, ugyanis apai nagymamám, Szendi Györgyné (leánykori neve: Szép Ilona) Lendván született 1920-ban, ott járt iskolába és kezdett dolgozni is. Majd 1945-ben, nagypapámmal való megismerkedése után Magyarországra, Paloznakra költözött, de testvérei és az ő gyermekeik, unokáik révén ma is több Szlovéniában élő rokonnal tartjuk a kapcsolatot. A már említett kiselőadásra készülve fogalmazódott meg bennem, hogy szívesen foglalkoznék mélyrehatóbban a Lendván, illetve a Muravidéken élő magyarságot érintő szociológiai vonatkozású témákkal. Így, mikor a doktori képzésre jelentkeztem, dolgozatom témájául *a muravidéki magyarság múltbeli és jelenlegi helyzetének szociológiai, társadalomtörténeti, demográfiai aspektusból történő vizsgálatát* választottam.

A sikeres doktori felvételt követő tanulmányaim során oktatóimtól és a családomtól mindvégig rengeteg segítséget, biztatást és támogatást kaptam, melyekért köszönettel és hálával tartozom. Elsődlegesen is köszönöm témavezetőmnek, dr. habil. Kovács Teréz professzor emerita asszonynak, hogy kutatásom egész ideje alatt segítette a munkámat; hogy a kutatási témám előrehaladása mellett a kezdetektől megkövetelte a tudományos írás és nyelvezet szabályainak betartását is, példát mutatva ezzel számomra a kutatói alaposágra, precizításra való törekvés tekintetében.

Köszönettel tartozom dr. Füzér Katalin docens asszonynak, hogy a doktori törzsidők alkalmával a témám kapcsán olyan javaslatokat, ötleteket fogalmazott meg, melyek fontos mérföldkönek számítottak a kutatási témám pontosítása, szűkítése vonatkozásában.

Köszönöm dr. Göncz László és dr. Kovács Attila muravidéki kutatóknak, hogy számos fontos információ és kutatási anyag rendelkezésemre bocsátásával segítették a muravidéki magyarságra vonatkozó ismereteim bővítését. Köszönetet kell mondanom a lendvai székhelyű Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézetnek, ezen belül is különösen Kepe Kocon Lilinek, hogy megannyi, az Intézet által kiadott szakmai anyagot, kötetet tett hozzáférhetővé számomra. A művelődésszervező asszonynak hálásan köszönöm azt is, hogy empirikus kutatásaim során

segített felvenni a kapcsolatot több különböző, a nemzetiségileg vegyesen lakott területen élő, magyar anyanyelvű személlyel is.

Végezetül, de messze nem utolsó sorban köszönetemet szeretném kifejezni a családomnak is a támogatásukért. Köszönöm a szüleimnek, édesanyámnak és édesapámnak, hogy szeretetük és biztatásuk mellett tanácsért és javaslatért is bármikor fordulhattam hozzájuk az éppen aktuális kutatói munkámmal kapcsolatosan. Köszönöm férjemnek, hogy doktori tanulmányaim és kutatásom során is mindvégig mellettem állt előbb társként, férjként, 2018-tól pedig már apaként is.

Bevezetés

A Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségekkel foglalkozó szakirodalmak csak ritkán térnek ki a Szlovéniában élő magyarságra. A hazai kisebbségkutatás nagyon kevés figyelmet szentel a szlovéniai magyarok bemutatásának. Ennek oka feltehetőleg az, hogy ez a Kárpát-medencei kisebbség egy szórvány nemzeti közösséget alkot csupán. A szlovén–magyar államhatár mentén, a Muravidék tájegység területén körülbelül 5900–6000 fős magyar anyanyelvű kisebbség él. Azon kevés cikk, tanulmány, könyv, amely a muravidéki magyarság kapcsán megjelent ez ideig, elsősorban helybéli szerzőktől, vagy pedig az anyaországból származó, de munkájuk miatt az ott élő magyarsággal szoros kapcsolatot ápoló szakemberektől származik.

A muravidéki magyarsághoz kapcsolódó írások legtöbbször a kisebbség anyanyelvhasználatával és a kétnyelvű oktatással foglalkozik. Ezen témákban elsősorban azok a szerzők publikáltak, akik a Maribori Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének volt vagy jelenlegi oktatói. Így például Bokor József¹, Kolláth Anna² és Varga József^{3,4}. A muravidéki magyarság történelmi sorsfordulóinak áttekintése kapcsán Göncz László⁵ és Kovács Attila⁶ hiánypótló, értékes munkáit kell kiemelni.⁷ A szlovén nemzetiségpolitikát, azon belül is a magyar közösség jogait a legrészletesebben szintén Göncz László tárgyalja, ugyanakkor Győri Szabó Róbert⁸ nevét is fontos megemlíteni.⁹ A muravidéki magyarság által lakott terület néprajzi és helytörténeti sajátosságaival napjainkban elsősorban Halász Albert¹⁰, Lendvai Kepe Zoltán¹¹ és

¹ Bokor József nyelvész Magyarországon született és folytatta tanulmányait. 1994 és 2008 között egyetemi tanár Mariborban. 1997 és 2004 között a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék vezetője volt. (www.kl-kl.si/hu)

² Kolláth Anna nyelvész szintén Magyarországon született és folytatta tanulmányait. 1993 óta oktat Mariborban. 2004-től a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék vezetője. (www.kl-kl.si/hu)

³ Varga József nyelvész, író, költő a horvátországi Verőcén született. 1981-től 1997-ig a Maribori Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének a vezetője volt. (www.kl-kl.si/hu)

⁴ Bokor 2009; Bokor–Guttman 1999; Kolláth 2004, 2010; Varga 1999, 2009

⁵ Göncz László író, költő, történész Murszombatban született. 2008 és 2018 között a szlovéniai magyarság parlamenti képviselője. (www.kl-kl.si/hu)

⁶ Kovács Attila történész szintén Murszombatban született. 2005-től az Etnikai Kutatóintézet Lendvai Kutatócsoportjának a vezetője. (www.kl-kl.si/hu)

⁷ Göncz 2001a, 2006a, 2006b; Kovács 2004, 2011, 2012

⁸ Győri Szabó Róbert egyetemi docens, a Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar Nemzetközi és Elméleti Gazdaságtan Tanszékének oktatója. (www.uni.sze.hu)

⁹ Göncz 2006c; Győri 2006

¹⁰ Halász Albert néprajzkutató Lendva-vidéken, Felsőlakosban született. 2013-tól a Lendvai Könyvtár igazgatója. (www.kl-kl.si/hu)

¹¹ Lendvai Kepe Zoltán néprajzkutató Murszombatban született. 2005-től a Lendvai Galéria és Múzeum muzeológusa. (www.kl-kl.si/hu)

Kepéné Bihar Mária¹² foglalkozik.¹³ A muravidéki magyar sajtó- és irodalomtörténeti áttekintés pedig legfőképp a József Attila-díjas költő, Bence Lajos¹⁴ nevéhez köthető.¹⁵ Fontos ugyanakkor a muravidéki magyar sajtó, emellett pedig még a könyvkiadás és könyvtártörténet ismertetése tekintetében Zágorec-Csuka Judit¹⁶ írásaira is felhívni a figyelmet.¹⁷

A magyar nyelvhasználat, a kétnyelvű oktatás, a muravidéki magyarok történelme, néprajza, irodalmi munkássága, továbbá a szlovén nemzetiségpolitika tehát azok a témakörök, amelyek a leginkább meghatározzák a Szlovéniában élő magyar közösséggel foglalkozó szakirodalmak tartalmát. Igen kevés szociológiai témájú elemzést olvashatunk azonban a muravidéki magyarság kapcsán. E néhány munka is elsősorban a demográfia tárgy körébe tartozik, és statisztikai adatgyűjtésre épül. E tekintetben Kovács Attila elemzése a mérvadó, ugyanakkor fontos még Gyémánt Richárd¹⁸ egyik kötete és a Népeségtudományi Kutató Intézet egyik kiadványa is.¹⁹

A dolgozat témája szempontjából azonban a leginkább az a meghatározó, hogy alig néhány, a muravidéki magyarságra kiterjedő identitáskutatással találkozhatunk az elmúlt egy évtizedből.²⁰ A *Mozaik2011 – Magyar fiatalok a Kárpát-medencében* elnevezésű (identitásvizsgálatot is tartalmazó) kutatás azon kivételek közé tartozik, amely vizsgálatába nemcsak a nagy létszámú Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségeket vonta be, hanem a kis létszámúakat is, köztük a muravidéki magyar kisebbséget. Napjainkból a Lakitelki Népfőiskola Muravidék Kollégiuma által 2015-ben készített kérdőíves kutatást kell

¹² Kepéné Bihar Mária néprajzkutató Magyarországon, Kiskunfélegyházán született. A Szlovén RTV Lendvai Stúdiójának munkatársa. (www.kl-kl.si/hu)

¹³ Halász 1994, 1999, 2010; Lendvai Kepe 2007; Kepéné Bihar–Lendvai Kepe 2006, 2010, Kepéné Bihar–Lendvai Kepe–Tivadar 2014

¹⁴ Bence Lajos Lendva-vidéken, Göntérházán született. 1997-től – a megalakulástól kezdve – a Muravidéki Magyar Írók Társaságának elnöke. 2007-től a zalaegerszegi Pannon Tükör főszerkesztője, továbbá a Muratáj című folyóirat egyik szerkesztője.

¹⁵ Bence 1994b, 2018

¹⁶ Zágorec-Csuka Judit Muraszombatban született. Az 1. számú Lendvai Kétnyelvű Általános Iskola könyvtárának vezetője, e mellett pedig 2013-tól a Maribori Egyetem Fordítástudományi Tanszékén óraadó tanára. (www.kl-kl.si/hu)

¹⁷ Zágorec-Csuka 2007, 2010

¹⁸ Gyémánt Richárd Szegeden született. Jogász. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatója. (www.juris.u-szeged.hu)

¹⁹ Kovács 2013; Gyémánt 2009; Hablicsek–Tóth–Veres 2005

²⁰ A korábbi évekből Gereben Ferenc munkáját kell kiemelni. Gereben 8 ország – köztük Szlovénia – magyar nemzetiségű lakosságának a körében készített kérdőíves kutatást, mely a nemzeti identitást is részletesen vizsgálta. (Gereben 1999)

megemlíteni, mely a muravidéki magyarság demográfiai jellemzőin túl – a nemzeti identitás témakör mentén – a magyarság megélésének lehetséges módjait tárta fel.²¹

Jelen PhD-munkámmal magam is a szlovéniai magyarokról szóló szakirodalom gazdagításához szeretnék hozzájárulni. A dolgozat fókuszában a muravidéki magyarság identitásának vizsgálata áll, ezen belül is a közösség társadalmi azonosságtudatának a kérdésköre, és annak is elsősorban a térségi vetülete.

A dolgozat célkitűzései, alkalmazott módszerek

Dolgozatomnak kettős célja van. Egyrészt, hogy minél széleskörűbben ismertessem a muravidéki magyar kisebbség múltbeli és jelenlegi helyzetét; elsősorban társadalomtörténeti, nemzetiségpolitikai és demográfiai aspektusból. E cél elérése érdekében szekunder kutatási anyagokra támaszkodom; főként a Lendvai Könyvtárban gyűjtött cikkekre, tanulmányokra, továbbá a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet által kiadott kötetekre, kiadványokra hivatkozom. Dolgozatom további célja, hogy képet adjak a muravidéki magyar kisebbségi közösség társadalmi azonosságtudatának – elsősorban a térségi kötődést kifejező – főbb sajátosságairól. Ez utóbbi cél elérése érdekében főként primer kutatási anyagokat használok fel. 53 interjúszöveget elemzek a Grounded Theory módszer segítségével. Az interjúkat 2016-ban (26 interjú) és 2019-ben (27 interjú) készítettem el Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területén, a magyar anyanyelvű lakosság körében.

A dolgozat szerkezete

A dolgozat két nagy egységre tagolódik. Az első, a már említett szekunder kutatási anyagok alapján, a muravidéki magyar kisebbségi közösség társadalmi beágyazottságát és területi elhelyezkedését tárgyalja öt fejezetre bontva. Az első fejezetben a szomszédos országokban élő kisebbségi magyar közösségek néhány meghatározó sajátosságát vizsgálom napjainkra vonatkozóan. E szempont mentén egyrészt az említett közösségek létszámalakulásának a folyamatát, másrészt a tömb- és szórványhelyzetben élők főbb közös és eltérő jellemzőit, illetve a szórvány/szórványhelyzet fogalmi kérdéskörét vizsgálom. A második fejezetben a muravidéki magyar kisebbség területi elhelyezkedését vizsgálom, minek kapcsán néhány fogalmi kérdést is tisztázni szándékozom. A harmadik fejezetben a muravidéki magyarság társadalomtörténete szempontjából leginkább meghatározó eseményekre, fordulópontokra,

²¹ Bali–Hegedűsné 2017

továbbá a közösség létszámalakulására fókuszálok az 1919 és 1990 közötti időszakra vonatkozólag. A negyedik és az ötödik fejezetben a rendszerváltástól napjainkig vizsgálom előbb a muravidéki magyarság elsődleges demográfiai és társadalomstatisztikai sajátosságait, utóbb pedig a kisebbség sajátos jogi helyzetét, és annak mindennapi életben való gyakorlati érvényesülését.

A dolgozat második nagy egysége főként a primer kutatási anyagok elemzésére épül. Ezen egységen belül az első fejezetben az empirikus kutatások szakirodalmi hátterét, a térségi identitáskutatás főbb elméleti és empirikus kutatási irányzatait ismertetem. A második egység második fejezetében a primer kutatások leírására, a vizsgálati témakörök és szempontok, továbbá a választott elemzési módszer és mintavételi eljárás bemutatására fókuszálok. A második egység harmadik fejezetében az elemzési módszer főbb ismérveit és annak tudományfilozófiai hátterét részletesen is tárgyalom. Majd a negyedik és az ötödik fejezet foglalja magába a 2016-os és a 2019-es empirikus, kvalitatív kutatás interjú anyagainak az elemzését.

A dolgozat zárófejezetében a kutatási tapasztalataimat összegzem, és kitekintést nyújtok a vizsgált témakörök további kutatási lehetőségeire.

1. A muravidéki magyar kisebbség társadalmi beágyazottsága és területi elhelyezkedése

1.1. A Kárpát-medencében élő kisebbségi magyar közösségek néhány meghatározó sajátossága napjainkig

1920. június 4-én, a versailles-i kastélykert Nagy-Trianon palotájában aláírt magyar békeszerződés következményeként Magyarország elvesztette területének 67 százalékát, népességének pedig 58 százalékát. A trianoni döntés értelmében az addigi 282 870 négyzetkilométernyi területből csupán 92 963 négyzetkilométernyi maradt magyar fennhatóság alatt. A magyar lakosság száma pedig ezzel egyidejűleg 18 264 533 főről 7 615 117 főre, tehát a korábbi 43 százalékára csökkent. (Romsics 2010: 217) A békeszerződés a határokon kívülre rekesztett – az 1910. évi magyar népszámlálás adatait alapul véve – 3 320 058 magyar anyanyelvű személyt, azaz Magyarország magyar lakosságának 30,2 százalékát. (Szarka 2008: 27)

1. táblázat: A történelmi Magyarország elcsatolt területein élő lakosság száma, ezen belül pedig a magyarok aránya (1920)

Ország	Terület (km ²)	Népesség (fő)	Ebből magyar (%)
Románia	103 093	5 257 467	31,6
Csehszlovákia	61 633	3 517 568	30,3
Szerb–Horvát–Szlovén Királyság	20 551	1 509 295	30,3
Ausztria	4 020	291 618	8,9
Olaszország	21	49 806	13,0
Lengyelország	589	23 662	1,0
Összes veszteség	189 907	10 649 416	30,2

Forrás: Romsics (2010) alapján saját szerkesztés

Az elcsatolt területeken élő magyarok közül „[...] 1,6 millió Erdélyben és más Romániának ítélt területeken, 1 millió Szlovákiában és Kárpátalján, csaknem félmillió pedig a délszláv királyságban élt. A nyugat-magyarországi (burgenlandi) magyarok száma viszont nem tett ki többet 20-30 ezernél.” (Romsics 2010: 216)

1.1.1. A Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségek helyzete a rendszerváltástól napjainkig

A történelmi hivatkozás után a fejezet további részében már csak a rendszerváltástól napjainkig tartó időszakra fókuszálva tekintek át néhány, a kisebbségi magyar közösségek egésze szempontjából meghatározó témakört.

Először a Kárpát-medencében kisebbségben élő magyarság elnevezéseivel köthető különböző aspektusokat ismertetek. Majd – az utolsó három népszámlálás eredményeiből kiindulva – a kisebbségi magyar közösségek létszámalakulásának folyamatát és az azt befolyásoló elsődleges tényezőket elemzem. Végezetül pedig néhány olyan meghatározó szempontot mutatok be, amelyek mentén eltérő kategóriákba sorolhatók be a szomszédos országokban élő magyarok.

1.1.1.1. Néhány fogalmi kérdés tisztázása

A nagyhatalmi politikai döntés következtében leválasztott nemzetrészekben élőkre a hazai szakirodalom különböző kifejezéseket használ. Az egyik legáltalánosabban elterjedt a nemzeti kisebbség elnevezés, melyet Mirnics Károly az alábbiak szerint határoz meg: *„A nemzeti kisebbség egy állam területén élő, nem az uralkodó, többségi nemzethez tartozó csoport”*. (Mirnics 1991)

Vannak olyan kutatók is, akik a trianoni döntést követő évekre utalva külön elnevezést, a *kényszerkisebbségek* kifejezést használják. Bárdi és Szarka megfogalmazása szerint az elnevezés oka az, hogy a *„modern nemzetté válást még az egész nemzeti közösség részeként megélt, s csak a 20. század folyamán leválasztott nemzeti kisebbségek”* nem egy társadalomtörténelmi folyamat, hanem egy politikai döntés eredményeképpen jöttek létre. (Szarka 2004: 114) (Bárdi–Szarka 2008) Ablonczy, Bárdi és Szarka is kiemeli ugyanakkor azt, hogy napjainkra ezek a kényszerkisebbségek már *kisebbségi közösségekké* váltak, *„saját intézményességgel és saját integráló azonosságtudattal”*. (Ablonczy–Bárdi 2010: 12) (Bárdi–Szarka 2008) A kényszerkisebbségek az évtizedek alatt ugyanis *„vállalt és akaratközösségekké”* formálódtak, saját történelmi tapasztalatokra alapozva. (Bárdi–Szarka 2008: 10) A kisebbségi közösségek folyamatosan törekedtek arra, hogy megteremtsék saját közösségi „mi” tudatukat, rendszerbe szervezzék önmagukat, és kialakítsák a kisebbségi magyar intézményrendszerüket. Bárdi és Szarka szerint az említett közösségek esetében az intézményműködtetésnek napjainkban hét színtere van, melyek az alábbiak: politikai

érdekvédelmi szervezetek, pártok; önkormányzati pozíciók; civil társadalmi szféra; kisebbségi nyilvánosság; kulturális-közművelődési intézmények; egyházi intézményrendszer és oktatás. Ablonczy és Bárdi az elnevezések kapcsán a közösségi önszemléletet hangsúlyozva, elsősorban amellel érvel, hogy kifejezőbb a kisebbségi magyar közösségek megfogalmazás, mint a szintén széles körben használatos, határon túli magyarok kifejezés²². A szerzőpáros arra is felhívja a figyelmet, hogy az utóbbi esetében a magyarországi nézőpont elsődlegessége az irányadó, így emiatt is célszerűbb a kisebbségi magyar közösségek kifejezés alkalmazása. (Ablonczy–Bárdi 2010)

Ablonczy és Bárdi érvelését elfogadva dolgozatomban én is a kisebbségi magyar közösségek elnevezést használom, amikor a szomszédos országokban élő magyar anyanyelvű, illetve nemzetiségű lakosságra utalok.

1.1.1.2. A Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségek létszámalakulása 1991 és 2011 között

Az 1989–1991-ben bekövetkezett rendszerváltozásig a magyar nemzetiségűek egy része Csehszlovákia, Jugoszlávia és Szovjetunió szövetségi államok keretén belül alkotott kisebbségi sorsközösséget. A rendszerváltozáskor azonban a szövetségi államok megszűntek, így a Kárpát-medencében élő magyarság ma már hét ország – Ausztria, Horvátország, Románia, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia és Ukrajna – területén belül él, és képez kisebbségi magyar közösséget.

Lélekszámuk azonban fokozatosan csökken. Kilenc évtized alatt több mint egymillió fővel lett kevesebb a szomszédos országokban élő, magukat magyarnak valló személyek száma. A 2011-ben tartott külföldi népszámlálások szerint a Kárpát-medencében élő kisebbségi magyar közösségek összlétszáma megközelítőleg már csak 2 090 318 főt tett ki. (2. táblázat)

A rendszerváltástól napjainkig bekövetkezett – a kisebbségi magyar közösségek (szinte) egészét²³ érintő – létszámcsökkenés folyamatával részletesen foglalkozik Kapitány Balázs (2013), valamint Gyémánt Richárd – Katona Tamás (2015) szerzőpáros is. Az említett kutatók a 2011-ben – a hazánk mellett – a hét környező országban is lezajlott népszámlálások

²² „Határon túli magyarságnak nevezzük azokat a magukat magyarnak valló személyeket, akik a Magyarország államhatárain kívül, de a Kárpát-medencén belül élnek. Ide tartoznak a környező országokban – a történelmi Magyarország elcsatolt területein – élő magyarok.” (Gyémánt–Katona 2015: 194)

²³ A létszámcsökkenés alól kivételt jelentenek a Burgenlandban élő magyarok. Ennek okára a fejezet burgenlandi magyarokra vonatkozó részében térek ki.

eredményeiből ismertették a nemzetiségre vonatkozó adatokat, összevetve az 1991 és 2001 körül megvalósult népszámlálások eredményeivel, kitérve a változások lehetséges okaira is. Az alábbi táblázat a Kárpát-medencére kiterjedő magyar nemzetiségi adatokat összegzi az említett népszámlálásokra vonatkozólag. (2. táblázat)

2. táblázat: Népszámlálási eredmények a Kárpát-medencéből, 1991 körül, 2001 körül és 2011-ben²⁴

	Lakosság 1991	Magyar nemzetiségű	Lakosság 2001	Magyar nemzetiségű	Lakosság 2011	Magyar nemzetiségű
Magyarország	10 374 823	10 142 072	10 198 315	9 416 045	9 937 628	8 314 029 ²⁵
Erdély, Partium, Bánát (Románia)	7 723 313	1 603 923	7 221 733	1 415 718	6 789 250	1 216 666
Felvidék (Szlovákia)	5 274 335	567 296	5 379 455	520 528	5 397 036	458 467
Vajdaság (Szerbia)	2 013 889	339 491	2 031 992	290 207	1 931 809	251 136
Kárpátalja (Ukrajna)	1 245 618	155 711	1 254 614	151 516	1 249 000	141 000
Eszék-Baranya megye (Horvátország)	331 979	12 447	330 506	9 784	305 032	8 249
Burgenland (Ausztria)	270 880	6 763	277 569	6 641 ²⁶	286 215	10 000
Muravidék (Szlovénia)	89 887 ²⁷	7 637	82 359	5 386	12 425 ²⁸	4 800
Kárpát- medence összesen	27 324 724	12 835 340	26 776 543	11 815 825	25 908 395	10 404 347

Forrás: Kapitány (2013), Kovács (2013) és Sebők (é.n.) alapján saját szerkesztés

A táblázat értelmezése szempontjából (is) fontos kiemelni néhány, a 2011. évi összeírásokra vonatkozó információt. Elsősorban azt, hogy a legutóbbi népszámláláskor már két ország, Ausztria és Szlovénia is a regiszteralapú adatgyűjtési módszert alkalmazta, melynek keretében az Osztrák és a Szlovén Statisztikai Hivatal is a már meglévő, és a különböző hivataloknál,

²⁴ A dőlttel jelölt adatok becslést mutatnak.

²⁵ 1 623 599 fő az *egyéb kisebbség*, illetve a *nem nyilatkozik* kategóriába sorolható. (Kapitány 2013)

²⁶ Az adatok az általában beszélt köznyelvre (Umgangssprache) vonatkoznak. (Kapitány 2013)

²⁷ Sebők László (é.n.) adatai alapján

²⁸ A 2011-es népesség-összeírást tekintve csak Muravidék történelmi régió határ menti területére, az úgynevezett nemzetiségileg vegyesen lakott területre vonatkozólag állnak rendelkezésre statisztikai adatok és becslést értékek. A 2011-es adatok Kovács Attila (2013) számításait tükrözik.

intézményeknél tárolt adatbázisokat gyűjtötte össze és dolgozta fel. Ezen módszer használata pedig nem tette lehetővé a nemzetiségi csoport-hovatartozással kapcsolatos adatgyűjtést. (Kapitány 2013) Így Burgenland és Muravidék esetében is csak becslések léteznek a 2011-es magyar nemzetiségi adatokra vonatkozóan. Emellett azt is fontos hangsúlyozni, hogy Ukrajnában 2011-ben sem regiszteralapú, sem hagyományos összeírást nem alkalmaztak, így Kárpátalja esetében is csak – a 2001-es adatokhoz viszonyítva – becsülni lehet az ott élő magyar nemzetiségűek számát. A 2. táblázatban szereplő adatok kapcsán fontos ugyanakkor forráskritikával is élni. A 2011-es nemzetiségi adatok vonatkozásában ugyanis Kapitány felhívja a figyelmet arra, hogy *„Egységes Eurostat-előírás híján az egyes államokban nem ugyanúgy kérdezték, majd publikálták a nemzetiségre/anyanyelvre vonatkozó kérdéseket/eredményeket. [...] ...a nemzetiséget tudakoló kérdésre az egyes országokban más-más válaszlehetőségek álltak a válaszadó rendelkezésére. Volt, ahol előrenyomtatott lista és az »egyéb« kategória közül kellett választani; volt, ahol az államalkotó nemzet és az »egyéb« kategória között, [...] másutt pedig a válasz teljesen szabad volt”*. (Kapitány 2013: 27)

A becsült értékek indoklását és az adatforrások különbözőségének hangsúlyozását követően röviden ismertetem a már felsorolt hét ország magyar nemzetiségi adatait, és azok elmúlt évtizedekben bekövetkező változásainak lehetséges okait.

A Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségek közül a legnagyobb a Románia 16 erdélyi, partiumi és bánáti megyéjében élő nemzeti kisebbség. 2011-ben a tágan vett Erdély lakossága (ideértve a partiumi és a bánáti megyéket is) mintegy 6,8 millió főt tett ki, melynek 19 százaléka, közel 1 217 ezer fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek.²⁹ A legnagyobb arányban Hargita és Kovászna megyében képviseltették magukat a magyarok. Előbbinél 85,2, utóbbinál pedig 73,7 százalékos magyar nemzetiségi arány volt kimutatható. További négy másik megyében (Bihar, Maros, Szatmár és Szilágy megyében) pedig 20 és 40 százalék közötti arányban volt jelen a magyar nemzetiségű lakosság 2011-ben. (Kapitány 2013) Ugyanakkor 2002 és 2011 között, azaz mintegy egy évtized alatt a tágabb értelemben vett Erdély területén közel kétszázezer fővel csökkent a magukat magyar nemzetiségűnek vallók száma. A csökkenés mind a 16 megyében kimutatható volt. A kapott eredmények egyfelől *„...a romániai magyarság rendszerváltást követően elindult katasztrofális fogyásának folytatódásáról árulkodnak.”*³⁰ *[...] A másik oldalról nézve viszont Románia teljes lakosság száma is igen nagy mértékben zuhant az elmúlt évtizedben. Míg 2002-ben 21 681 ezer fő élt az országban, a 2011-es népszámlálás adatai szerint csak 20 122 ezer fő volt Románia lakossága. [...] Eme csökkenés*

²⁹ Románia más területein csak mintegy 11 ezer fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek. (Kapitány 2013)

³⁰ 1992 és 2002 között közel 190 ezer fővel csökkent a magyar nemzetiségűek létszáma.

[...] miatt lehetséges, hogy [a] magyarság katasztrofális lélekszámcsökkenésének folytatódása ellenére a magyarok Románián belüli aránya alig (6,6%-ról, 6,5%-ra) változott”. (Kapitány 2013: 45) A román–magyar etnikai arány csak minimálisan romlott. A romániai lakosságszám nagymértékű csökkenésének hátterében az áll, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozással tömegek vándoroltak ki az országból. Míg azonban a kilencvenes évek kivándorlási hullámában még felülreprezentáltak voltak a kisebbségi csoportok, addig az ezredforduló után már ilyen aránytalanságok nem voltak megfigyelhetők. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a romániai magyarság körében továbbra is a migrációs veszteség tekinthető a drasztikus fogyás elsődleges forrásának.

A Szlovákiában élő magyarság közel 459 ezer fős létszámával (2011-es adat) a második legnagyobb kisebbségi magyar közösségnek számít a Kárpát-medencében. Az országon belüli arányuk az 5397 ezer fős összlakosságszám mellett 8,5 százalékot tett ki 2011-ben. Az ország nyolc közigazgatási egységén (kerületeken) belül kettőben, Nagyszombati és a Nyitrai kerületben él a legtöbb magyar nemzetiségű személy, arányuk ezen kerületek esetében 20–25 százalékos volt a legutóbbi népszámláláskor. (Kapitány 2013) Ugyanakkor fontos azt is kiemelni, hogy a 2001-es és a 2011-es népszámlálási adatokat összevetve a magukat magyar nemzetiségűnek vallók száma mintegy 62 ezer fővel, csaknem 12 százalékkal csökkent. Az államalkotó szlovák nemzetiség létszáma is csökkent (262 ezer fővel), ez azonban a felvidéki magyar közösség aránycsökkenésének csupán a felét, azaz 6 százalékot tett ki. A szlovákiai népszámlálás eredményei „...teljesen egyértelműen negatívak, ugyanis nemcsak a magyarság létszámának, hanem a teljes lakossághoz és a szlovák nemzetiségűekhez viszonyított arányának az erőteljes visszaszorulását is mutatják”. (Kapitány 2013: 51) A csökkenés hátterében – szemben a tágan értelmezett Erdéllyel – elsősorban nem a kivándorlás, hanem az asszimiláció³¹ folyamata áll.

A Szerbiában élő magyar nemzetiségű lakosság a Romániában és a Szlovákiában élők mellett szintén a nagyobb lélekszámú kisebbségi magyar közösségekhez tartozik. A magyarság döntő többsége az országon belül Vajdaságban (Délvidéken³²) él, számuk itt 2011-ben meghaladta a 251 ezer főt (Vajdaság lakosságának 13 százaléka), míg Szerbia Vajdaságon kívüli területein

³¹ „A nemzetváltás vagy asszimiláció általában nem egyéni, tudatos döntés eredménye, hanem ahhoz egy-két generáción keresztül tartó folyamatok vezetnek. Ennek »bázisa« a vegyes házasság és a nagyvárosi (lakótelepi) nyelvsváltás, meghatározó kerete pedig jellemzően a nem magyar iskolai szocializáció.” (Ablonczy–Bárdi 2010: 21)

³² „A szűkebb értelemben vett Délvidék alatt értjük a Bácskát (a történelmi Bács-Bodrog és Csongrád vármegyék a délszláv államhoz csatolt részei) és a Bánátot (a történelmi Krassó-Szörény, Temes és Torontál vármegyéknek a délszláv államalakulathoz csatolt részei).” (Gyémánt–Katona 2015: 198)

csupán néhány ezer főt tett ki.³³ (Kapitány 2013) Vajdaságon belül a legnagyobb arányban Észak-Bácska és Észak-Bánát körzetben³⁴ élnek magyarok, a 41 és 47 százalékos aránnyal mindmáig relatív többségben. A fokozatos létszámcsökkenés azonban a vajdasági magyarokat is éppúgy érinti, mint az erdélyi és a felvidéki magyarságot. Lélekszámuk 2002 és 2011 között mintegy 39 ezer fővel csökkent. A fogyatkozás elsődleges okaként pedig a kedvezőtlen természetes népszaporulat határozható meg.

Az Ukrajnában, azon belül is a Kárpátalján³⁵ élő magyarok, sorban a negyedikként, még a nagyobb magyar közösségekhez tartoznak. Ahogy erre fentebb már utaltam, létszámukra vonatkozóan utoljára a 2001-es összeírásból áll rendelkezésre adat. Akkor Kárpátalja megye mintegy 1255 ezer lakosából közel 152 ezren vallották magukat magyar nemzetiségűnek. Ez Kárpátalja lakosságának 12 százalékát jelenti. (Kapitány 2013) 2001-ben Ukrajnában összesen 156 600 magyar élt, akiknek döntő többsége, közel 97 százaléka Kárpátalja lakosa volt. (Gyémánt–Katona 2015)

A 2011-es adat már becsült érték, a kárpátaljai demográfusok (Molnár József és Molnár D. István) a népmozgalmi adatok és a vándorlás figyelembevételével, mintegy 141 ezer főre becsülték a magyar nemzetiségűek létszámát. (Kapitány 2013) A fokozatos létszámcsökkenés háttérében elsődleges tényezőként – a vajdasági magyaroknál is leginkább meghatározó – a kedvezőtlen természetes népszaporulat áll. A legfőbb problémát ugyanis a születésszám erőteljes visszaesése és a halálozások számának növekedése okozza. *„Ez a tendencia azonban egész Ukrajnában megfigyelhető. Az ország lakossága 1989-ben 51 452 034 fő volt, 2001-ben már csak 48 416 000 főt regisztráltak. A fogyás 3 036 034 (-5,9%).”* (Gyémánt 2009: 195)

A kisebb magyar közösségek sorában a Horvátországban élő magyar nemzetiségű lakosság az első. Számuk a legutóbbi népszámláláskor 14 048 főt tett ki. A csökkenés ezen kisebbségi magyar közösség esetében is folyamatos. Míg 1991 és 2001 között 5760 fővel³⁶ (25,76 százalékkal), addig 2001 és 2011 között további 2547 fővel (15,35 százalékkal) kevesebb magyar nemzetiségű személyt írtak össze. (Gyémánt–Katona 2015) A Kárpát-medencei magyarság elemzése szempontjából a vizsgált területek közé a Horvátország északkeleti részén elhelyezkedő Eszék-Baranya megye tartozik, ahol a 2011. évi népszámlálás eredményei szerint a 305 ezer fős lakosság mintegy 3 százaléka, 8249 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek.

³³ 2011-ben Vajdaságban 251 136 fő, Szerbia egyéb területein pedig 2763 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek. (Kapitány 2013)

³⁴ Vajdaság hét közigazgatási egységre, úgynevezett körzetre tagolódik. (Kapitány 2013)

³⁵ *„Kárpátalja területe 1920 és 1945 között Csehszlovákiához tartozott, ezt követően a Szovjetunió része lett, egészen 1991-ig, amikor is a független Ukrán Köztársaság egyik megyéjévé vált.”* (Gyémánt–Katona 2015: 200)

³⁶ 1991-ben 22 355, 2001-ben pedig 16 595 magyar nemzetiségű személyt regisztráltak. (Gyémánt–Katona 2015)

Eszék-Baranya megyén kívül Vukovár-Szerém megyében él még viszonylag nagy számú magyar közösség, mely az 1696 fős létszámával a megye lakosságának ugyanakkor csak csupán körülbelül egy százalékát teszi ki. *„A maradék nagyjából 4000 magyar az ország többi részén szétszórtan vagy kisebb szigeteken él. Maga Zágráb a 2011-es census szerint 825 fős magyar közösséget mondhat magáénak, a főváros lakosságának 0,1 %-a. Ennél valamivel nagyobb, de azonos nagyságrendű százalékos arányt tapasztalunk két nyugat-szlavóniai megyében: Belovár-Bilogora (881 fő~0,74%) és Pozsega-Slavónia megyében (169 fő~0,21%), továbbá a tengerparti részeken – a rijekai székhelyű Tengermellék-Hegyvidék megyében (471 fő~0,16%), valamint Isztria megyében (474 fő~0,23%).* (Žagar 2016: 26)

A fenti népszámlálási adatok is jelzik egyrészt azt, hogy a horvátországi magyarság kisebb magyar közösségként már a szórványban³⁷ élő magyarság körébe tartozik, másrészt, hogy létszáma folyamatosan és gyors ütemben csökken. Fontos megjegyezni, hogy a fogyatkozást az asszimiláció, azon belül különösen a vegyes házasságok növekvő száma csak gyorsítja. (Gyémánt–Katona 2015)

Kisszámú magyar közösséget alkot a Burgenland tartomány területén élő magyarság is. Burgenland a trianoni döntést megelőzően a történelmi Magyarország része volt. Ausztria legfiatalabb tartományát a békeszerződés *„vívmányaként”*, három nyugat-magyarországi vármegye (Moson, Sopron és Vas vármegyék) többnyire németek lakta területeiből hozták létre. (Gyémánt 2009) 1920 előtt Burgenland mint kifejezés sem tájegység-, sem tartománynévként nem létezett.

Az Ausztriában élő „őshonos” magyarság Burgenland tartományban, azon belüli is mintegy harmada (2525 fő 2001-ben) négy településen – Alsóőr, Felsőőr, Felsőpulya és Órisziget – él. A burgenlandi magyarok fennmaradó része (2001-es adatok alapján 4116 fő), *„...összesen 153 településre oszlik szét egész Burgenland területén. Csak az említett négy település rendelkezik 10%-nál több magyarsággal (2001-ben: Alsóőr 74,4%, Felsőőr 17,5%, Felsőpulya 21,5%, Órisziget 70,4%)”*. (Gyémánt–Katona 2015: 206) Statisztikai adatok az Ausztriában élő magyarságra vonatkozóan – ahogy ezt a fenti sorok is jelzik – utoljára a 2001. évi népszámlálás eredményeiből állnak rendelkezésre. Ugyanis 2011-ben – az alfejezet bevezetőjében már ismertetett – úgynevezett regiszter típusú népszámlálást vezettek be, mely nem tette lehetővé a nemzetiségi adatok összegyűjtését. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy már a 2001-es összeírás eredményei sem a nemzetiségi adatokat tükrözik, mivel az azévi népszámlálás a család, a rokonság, vagy a barátok körében beszélt nyelvre (Umgangssprache), és nem a

³⁷ A szórvány/ szórványhelyzet fogalmi kérdéskörével részletesen foglalkozom az 1.1.3-as fejezetben.

nemzetiségre kérdezett rá. (Gyémánt 2009) Ezen információk ismeretében a 2001-es adatok úgy értelmezhetőek, hogy Burgenland 278 000 lakosából 6641-en nyilatkoztak arról, hogy ők magyar nyelvűek. (Kapitány 2013) Az egész országot tekintve ezt a típusú választ adta 40 583 fő. (Az őshonos burgenlandi magyarokon kívül a többi, közel 34 ezer regisztrált személy magyarországi, illetve más Kárpát-medencei magyar közösségekből származó migráns volt.) (Gyurgyík–Horváth–Kiss 2010)

2011-re vonatkozóan az új típusú összeírás miatt már csak becsülni lehet a magyarság számát. Kiindulva a magyar nyelvet beszélők 2001. évi számából, továbbá ismerve az erős bevándorlást Magyarországról Ausztriába, a kutatók úgy becsülik, hogy „...*Burgenland tartomány területén a magyar nemzetiségűek száma mintegy 10 ezer főre nőhetett az elmúlt évtizedben*”. (Kapitány 2013: 57)

A Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségek közül a legalacsonyabb létszámú a Szlovéniában élő szórványmagyarság. Adatok azonban a kisebbségre vonatkozóan, hasonlóan a burgenlandi magyarokhoz, csak a korábbi – Szlovénia esetében – a 2002-es, illetve az azt megelőző népszámlálások eredményeiből állnak rendelkezésre, mivel 2011-ben már Szlovénia sem a hagyományos, hanem a regiszteralapú népszámlálást alkalmazta, mely nem tette lehetővé sem a nemzetiségi, sem az anyanyelvi adatok összegyűjtését.

A korábbi népszámlálások eredményei arról a – kisebbségi magyar közösségek szinte egészét érintő – tendenciáról tanúskodnak, hogy Szlovéniában is fokozatosan csökken a magukat magyar nemzetiségűnek vallók száma. Míg az ország teljes területén 1991-ben 8503 magyar nemzetiségűt jegyeztek fel, addig 2002-ben már csak 6243 főt írtak össze. (Kovács 2013) A 2. táblázatban szereplő 1991-es és 2002-es adatok Muravidék történelmi régióra (Prekmurje) vonatkoznak, mely az ország legészakibb, magyar határral szomszédos területi egysége, és amelyen belül, közvetlen a határ mentél él a szlovéniai magyarság döntő többsége. (A szlovéniai magyarság területi elhelyezkedését, továbbá az ehhez kapcsolódó statisztikai adatokat az 1.2-es fejezetben bővebben ismertetem.)

Muravidék történelmi régióban 1991-ben 7637, 2002-ben pedig 5386 magyar nemzetiségű személyt regisztráltak. (Sebők é.n.) 2011-re vonatkozólag – ahogy azt már fentebb említettem – annak kapcsán állnak csak rendelkezésre becsült adatok, hogy Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területén hány magyar nemzetiségű személy élhetett. Kovács Attila muravidéki kutató a 2002-es népszámlálás adatai alapján, valamint a 2011-es összeírás népességszámra vonatkozó eredményeiből készítette el kalkulációját: „*A 2011-es népszámlálásnak a Muravidék kétnyelvű területére, Goricskóra és a Lendva-vidékre vonatkozó népességcsökkenési adatait alapul véve (-2,15 százalék) és az asszimilációt »bekalkulálva« körülbelül 10-12 százalékkal*

kevesebb magyar nemzetiségű, illetve anyanyelvű személyt írtak volna össze Szlovéniában. A Muravidék kétnyelvű területére vetítve ez 4.600-4.800 magyar nemzetiségű személyt jelentett volna, míg az országban 5.500-5.800 körül mozgott volna a magyarok száma 2011-ben.” (Kovács 2013)

Összegezve a 2. táblázat adatait, az alfejezet zárásaként megállapítható, hogy a Kárpát-medence területén élő kisebbségi magyar közösségek összlétszáma az ezredfordulót követően gyorsuló ütemben csökkent. Míg 1991 és 2001 között a szomszédos országokban, azon belül is a vizsgált területeken élő magyar nemzetiségűek létszámcsökkenése még nem érte el a 300 ezer főt, a következő tíz évben közel tízezer fővel meg is haladta azt. (1991 és 2001 között 293 488, 2001 és 2011 között 309 462 fővel csökkent a Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségek összlétszáma.) Külön hangsúlyozandó, hogy a három legjelentősebb magyar közösséget, azaz a tágan vett Erdély, Felvidék és Vajdaság területén élő magyar nemzetiségűek létszámát 2001 és 2011 között 12-13 százalékos csökkenés jellemezte. A fogyatkozás háttérében eltérő súllyal ugyan, de mindegyik vizsgált magyar közösség esetében elsősorban az alábbi tényezők állnak: asszimiláció, elvándorlás és a kedvezőtlen természetes szaporulat. Ezen három tényezővel részletesen is foglalkozom majd az 1.4-es fejezetben, a muravidéki magyarság létszámcsökkenésének elemzésekor.

1.1.2. Közös és eltérő vonások a kisebbségi magyar közösségek esetében

Az alábbiakban néhány olyan meghatározó szempontot ismertetek, amelyek mentén jellemzően elkülönülnek egymástól a hazánkkal szomszédos országokban élő magyarok. Az egyik legalapvetőbb vonás, amely nagyrészt meghatározza a többi megkülönböztetési szempontot is, az a kisebbségi magyar közösségek nagysága. Mivel az előző alfejezetben már ismertettem a Kárpát-medencei magyar közösségekre vonatkozó létszámadatokat, ezért ezen szempont kapcsán most csak felsorolásszerű utalást teszek. A nagyobb létszámú közösségek tekintetében a Romániában, Szlovákiában, Szerbiában és az Ukrajnában élő magyar nemzetiségű lakosságot kell megemlíteni. A kisebb létszámúak esetében pedig a Horvátországban, Ausztriában és a Szlovéniában élő őshonos magyarságot.

A közösség nagysága határozza meg nagyrészt a következő szempontot is, vagyis hogy tömb- vagy szórányszórványhelyzetről beszélhetünk-e egy adott kisebbségi magyar közösség jellemzésekor. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy egy nagy létszámú, alapvetően tömbhelyzetben lévő

magyar közösséget³⁸ is jellemezhet szórványhelyzet is, a kis közösségek esetében azonban csak szórványhelyzetről beszélhetünk, mivel ők a saját lakóhelyükön is nagyrészt kisebbségben vannak. (Csernicskó–Szabó Mihály 2010) A tömb- és szórványhelyzet együttesére példaként hozható Erdély etnikai térszerkezeti sajátossága.³⁹ A magyar népesség ugyanis a 600 ezer székelyföldi tömbben koncentrálódik, „*amely egyben a legnagyobb határon túli magyarlakta térség. [...] Ugyanakkor Erdélyben számszerűen és arányban is jelentős magyar nemzetiségű népesség él helyi szinten kisebbségben (közel 500 ezer fő, 36 százalék), illetve szórványban (118 ezer fő, 8,5 százalék)*”⁴⁰. (Gyurgyík–Horváth–Kiss 2010: 88) A kisebbségben, illetve a szórványban élők aránya a fenti értékeknél – a négy nagy létszámú magyar közösség esetében – egyedül a vajdasági magyarok között magasabb. „*Az itteni magyarok több, mint fele kisebbségi közösségekben, vagy szórvány jellegű helyzetben él.*” (Gyurgyík–Horváth–Kiss 2010: 89)

Az etnikai térszerkezeti sajátosságok nemcsak a tömb- és szórványhelyzet, hanem a város-falu elhelyezkedés vizsgálati szempontjának is az alapját képezik. E szempont mentén pedig – ez esetben is – külön csoportot alkotnak a három országban csak kis létszámban jelen lévő magyarok, illetve a nagyobb magyar közösségek. Előbbiek, azaz a szórványhelyzetben élő, előregedő magyar lakosok döntően ugyanis falusi környezetben élnek. Ugyanakkor a többi kisebbségi magyar közösség esetében is megfigyelhető már az utóbbi évtizedben a (nagy)városi magyarság fokozott térvesztése, és ezzel párhuzamosan a kisvárosok felértékelődése és egyfajta rerulizáció. (Bárdi 2013) Az alábbi 2001/2002-es népszámlálási adatokból látszik, hogy a Vajdaságot leszámítva a másik három, nagyobb létszámú magyar közösséggel bíró országban a magyar városlakók aránya a terület átlaga alatt van. Különösen érvényes ez a szlovákiai magyarok esetében.

³⁸ A tömbmagyarság döntően a magyarországi határral párhuzamos 50 km-es sávban él – kivétel a romániai Székelyföld (Hargita, Kovászna és részben Maros megye). (Bárdi 2013)

³⁹ Fontos megjegyezni, hogy az alább hivatkozott sorokban a szerzők nem csak a tömb- és a szórványhelyzet között tesznek különbséget, hanem megemlítik e mellett még a kisebbségi helyzetet is. A Gyurgyík–Horváth–Kiss tanulmányban (2010) a szerzők a szórványhelyzetet azon települések vonatkozásában említik meg, amelyekben „*[...] a magyar etnikum részaránya 10 százalék alatti, de 100 fő feletti.*” (Gyurgyík–Horváth–Kiss 2010:87) A kisebbségi helyzet kapcsán a szerzők a 10 százalék feletti, de 50 százalék alatti – településszintű – magyar népességarányt emelik ki; a tömbhelyzetet tekintve pedig az 50-80 százalékos arányra hívják fel a figyelmet.

⁴⁰ Az adatok a 2001-es népszámlálás eredményeit tükrözik.

3. táblázat: A városi népesség aránya a teljes és a magyar népességben belül (%)

	Teljes népesség	Magyarok
Erdély	56,2	52,7
Szlovákia	56,1	38,5
Vajdaság	55,6	58,2
Kárpátalja	36,7	35,4

Forrás: Gyurgyik–Horváth–Kiss 2010: 102

A fenti sorok alapján tehát megállapítható, hogy a kis és a nagyobb létszámú kisebbségi magyar közösségek etnikai térszerkezeti sajátosságai a tömb- és szórványhelyzet, illetve a város-falu vizsgálati szempontból is különbséget mutatnak.

A területi elhelyezkedés mellett másik két, egymással szoros összefüggésben lévő szempontból is nagyrészt a már ismert elkülönülés van érvényben. A két szempont közül azonban az egyik esetben nem kettő, hanem három csoportot alkotnak a szomszédos országok magyar közösségei. Bárdi Nándor (2013) ugyanis a magyar nemzeti identitás, ezen belül is a nemzeti közösséghez való tartozás kifejeződésének a vizsgálata kapcsán a szórványmagyarságon belül is különbséget tesz. A közép-európai kisebbségekre kiterjedő elméleti összehasonlításában a nagyobb létszámú magyar közösségek képezik az első csoportot, mivel esetükben a nemzeti közösségtudat megélése a nemzeti identitás meghatározó elemeként, a magyar nemzethez való tartozás elsődlegességének a hangsúlyozása mentén van jelen. A második csoport, azaz a horvátországi és a szlovéniai magyarság⁴¹ vonatkozásában ugyanakkor már „*a nemzeti közösségtől tartósan különfejlődött, ahhoz elsősorban a származás, valamint a beszélt nyelv alapján kötődő...*” kisebbségekről beszél a szerző. (Bárdi 2013: 42) A harmadik kategórián belül pedig, amelyben a burgenlandi magyarok az irányadóak, nem jellemző már a nemzeti közösségtudat megléte, ugyanakkor létezik még egyfajta, a többségi nemzettől eltérő származástudat, amely elsősorban a lokális sajátosságok hangsúlyozásán keresztül fejeződik ki.⁴²

Meghatározó szempont az is, hogy milyen az anyanyelv pozíciója a kisebbségi magyar közösségek körében. Ennek mentén pedig – Szarka László (2004) elmélete alapján – ismét csak két csoport különíthető el egymástól. Míg a nagyobb létszámú – meghatározó nemzeti közösségtudattal rendelkező – magyar közösségek *anyanyelv-domináns*, addig a kis létszámúak

⁴¹ A második csoporthoz sorolja Bárdi még a Magyarországon élő cigányságot is.

⁴² A harmadik csoportba tartozik a magyarországi nemzetiségek döntő része is. Ugyanakkor Bárdi megemlíti még egy negyedik kategóriát is, a bevándorlókat. Ez utóbbi azonban a témánk szempontjából nem releváns.

másodnyelv-domináns kisebbségeknek tekinthetők. Vagyis utóbbiak esetében már „[...] a környezeti vagy másodnyelv szerepét betöltő többségi vagy államnyelv dominál a mindennapi nyelvi érintkezésben, s egyre inkább a családon belüli nyelvhasználatban is.” (Szarka 2004: 119)

1.1.3. Az etnikai szórvány vizsgálatának főbb szempontjai

Mind ez ideig a szórvány mint kifejezés csupán érintőlegesen, elsősorban a szomszédos országokban élő, kisebb létszámú magyar közösségek vonatkozásában, az alábbiak kapcsán fordult elő: előbb az utolsó három népszámlálás Kárpát-medencére kiterjedő magyar nemzetiségi adatainak ismertetésekor, majd a kis és nagyobb létszámú kisebbségi magyar közösségek eltérő vonásainak hangsúlyozása mentén.

Az alábbiakban az etnikai szórvány kérdéskörével részletesebben is foglalkozom a szórvány/szórványhelyzet fogalmi, illetve főbb vizsgálati szempontjainak ismertetésén keresztül.

A fogalmi meghatározások kapcsán fontos először is különbséget tenni – az általában szinonimaként használt – szórvány és diaszpóra kifejezés között. Ugyanis a „*szórvány terminust elsősorban a határváltozások következtében helyben kisebbséggé váló és fokozatosan felmorzsolódó közösségek megjelölésére*”, a diaszpóra kifejezést pedig a vállalt migráció következtében idegen országban élő kisebbségi csoportokra alkalmazzuk. (Keményfi 2005: 88) „*Mindkettőre jellemző a sporadikusság, jellemző a szétszórtság, de [míg] az egyik jellemzője a helyben maradás, [addig] a másiké [...] az egyénnek az illető területről való elmenetele, elköltözése.*” (Bodó 2011: 13) Területi szempontból a fenti definíciók azt jelzik, hogy míg a szórvány fogalmát a történeti Magyarország területén „[...] *nem tömbben, többségben, hanem más etnikumú csoportokkal vegyesen, kisebbségben élő [...]*” magyarságra alkalmazzuk, addig a diaszpóra terminust „[...] *többnyire a tengerentúlra érkezett gazdasági indíttatású kivándoroltakra és utódaikra, valamint a politikai motivációjú migráció révén Észak- és Dél-Amerikában, illetve a vasfüggönyön túli Európában letelepedett magyarokra, az ún. »nyugati magyarságra«* vonatkoztatjuk.” (Balogh–Bodó–Ilyés 2007: 7-8)

Ki kell emelni a fogalmi meghatározások kapcsán, hogy a Trianon után meghonosodott etnikai szórvány terminus egy „*belső fogalom*”, vagyis csak a magyar szóhasználatban él. (Balogh–Bodó–Ilyés 2007: 7) A nemzetközi szakirodalom ugyanis nem tesz különbséget szórvány és

diaszpóra kifejezés között.⁴³ (A szórvány elnevezés kapcsán meg kell ugyanakkor jegyezni azt is, hogy a szó eredete a településföldrajz tudományághoz köthető, amely ezt a kifejezést egy bizonyos településforma megjelölése kapcsán kezdte el használni.⁴⁴ Napjainkban azonban már nem csak a településföldrajz, hanem szinte minden társadalomtudomány-ág, amely foglalkozik a kisebbségi magyar közösségekkel (szociológia, történelem, néprajz, politológia) használja ezt a kifejezést.)

A szórvány/szórványhelyzet definiálásakor számos kutató (pl. Bodó Barna, Gábrity Molnár Irén, Ilyés Zoltán, Kiss Tamás, Ladányi Lajos, Tátrai Patrik) fontos szempontnak tartja – többségük más meghatározó jellemvonás figyelembevételével egyidejűleg – a szórvány kvantitatív kritériumainak kijelölését. Általánosságban elfogadott nézet, hogy a szórvány kifejezést az „[...] etnikai reprodukcióra önerőből képtelen [...] [elsősorban] kis lélekszámú és/vagy az adott településen kis arányban élő...” kisebbségi magyar közösségekre alkalmazzuk. (Tátrai 2017: 8) A meghatározásban utóbbiként szereplő jellemző – vagyis az adott kisebbség össznépségen belüli aránya települési szinten – a szórvány statisztikai lehatárolására leggyakrabban alkalmazott kritérium. (Tátrai 2017) Szakmai körökben eltérő azonban, hogy „*ki mekkora arányt tekint a szórvány kvantitatív határának*”. (Tátrai 2017: 9) Elfogadott a magyarok települési arányát tekintve egyrészt a 30 százalékos küszöbérték; ugyanakkor a szórvány relatív értékhatára kapcsán a kutatók szintén alkalmazzák a 10-20 százalékos arányt is. (Balogh–Bodó–Ilyés 2007) (Tátrai 2017) Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a kis létszámú burgenlandi, horvátországi és muravidéki magyarság vizsgálata kapcsán a települési arányok figyelembevétele nem releváns, mivel ezek a közösségek a létszámuk alapján teljes egészében szórványként értelmezhetőek. (Tátrai 2017)

A történelmi-területi szempontú, illetve a kvantitatív megközelítés mellett gyakori a szórvány kérdéskörének vizsgálatakor az is, hogy a kutatók a környezeti adottságokból és a társadalmi körülményekből fakadó különbségekre helyezik a hangsúlyt. Utalva az előbbire, meghatározó vizsgálati szempont például, hogy egy adott szórványközösséget falusi(as) vagy városi(as) környezet jellemez-e. (Ilyés 2005) A társadalmi körülmények tekintetében pedig fontos tényező többek között, hogy az adott szórványközösség esetében biztosított-e az anyanyelvű oktatás, a

⁴³ Bodó Barna felhívja a figyelmet arra, hogy ha „[...] egy kultúra nem hoz létre egy jelenséghez kötődően külön fogalmat, annak szemléleti okai vannak: azt a helyzetet nem tekinti sajátosnak (a diaszpórától különbözőnek), vagy maga a helyzet nem fontos számára.” (Bodó 2011: 12)

⁴⁴ A településföldrajz a *szórványtelepülés* fogalom alatt olyan magányos, elszigetelt települést ért, ahol egy-egy lakóház, és a körülötte lévő gazdasági épület jól elkülönül a másik szomszédos lakóegységtől. „*Hagyományos a legtöbb magányos [szórvány] település mezőgazdasági jellegű (úgynevezett falusias magányos település). [...] Ide sorolhatjuk a magyar tanyákat, az észak-amerikai és ausztráliai farmokat.*” (Szűcs 2007: 12) A legkisebb szórványtelepülések lélekszáma jellemzően 1 és 10 fő között mozog.

különböző kulturális intézmények helyi léte, továbbá, hogy a nyelvi helyzetet illetően beszélhetünk-e többnyelvűségről, vagy csak az egynyelvűség a jellemző. Fontos szempont ugyanakkor egy adott szórványközösség helyzetének elemzése kapcsán az is, hogy a többségi társadalomban, amelyben él az adott közösség, milyen szintű kisebbségjogi háttér, illetve kisebbségpolitikai intézményrendszer biztosított. (Bodó 2005) (Ilyés 2005)

A szórványt mint vizsgálati tárgykört tekintve fontos hangsúlyozni azt a kutatói aspektust is, hogy a szórvány és a szórványosodás fogalmát el kell választani egymástól. (Bodó 2009) Előbbi ugyanis önmagában csupán egy ideiglenes (szórvány) állapotot, egy adott léthelyzetet tükröz, azonban egyre inkább elfogadott nézet az, hogy a szórvány jelenségét folyamatában, és a szórványosodást befolyásoló tényezőkre is hangsúlyt helyezve kell vizsgálni. (Bodó 2009) (Keményfi 2005) A szórványosodás folyamatának külön értelmezése és kiemelése nemcsak a jelen szórványközösségek kutatása szempontjából fontos, hanem azért is, mert a tömbmagyar területeknek is egyre nagyobb része válik szórvánnyá.

(A 2.1-es fejezetben a szórványosodás jelenségének elméleti megközelítésére – a folyamat szakaszainak és a folyamatot befolyásoló tényezőknek az ismertetésére – részletesen is kitérek.)

A fejezet összegzéseként megállapítható, hogy a nagyhatalmi politikai döntés következményeként létrejött kényszerkisebbségek az évtizedek alatt kialakították a saját közösségi intézményrendszerüket, ezzel párhuzamosan pedig törekedtek arra, hogy megteremtsék a saját csoportjukhoz kapcsolódó azonosságtudat fejlődésének lehetőségeit is. Mindezek eredményeképpen ma már a szomszédos hét ország magyarságát tekintve elsősorban a közösség kifejezést kell hangsúlyozni, ezért is célszerű esetükben a kisebbségi magyar közösségek elnevezés használata.

A közösségi tudat kialakítása és fenntartása azonban nem képes ellensúlyozni azt a folyamatot, amelynek következtében fokozatosan csökken a magyar nemzetiségűek száma a szomszédos országokban. A tendenciáért elsősorban asszimilációs, demográfiai és migrációs okok tehetők felelőssé. Ugyanakkor nagy különbségek vannak a vizsgált kisebbségi magyar közösségek körében a tekintetben, hogy a létszámcsökkenés folyamata „csak” a magyar közösségek nagyságát, vagy pedig egyenesen már azok megmaradását veszélyezteti-e. A Szlovéniában élő magyarság esetében sajnos mindenképpen ez utóbbi a kérdés.

A közösségek eltérő nagysága több meghatározó szempont kapcsán is egyfajta törésvonalnak tekinthető. Mások ugyanis egyrészt a nagyobb létszámú Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségek etnikai térszerkezeti sajátosságai, mint a szórványhelyzetben lévőké, ugyanakkor a magyar nemzeti közösségtudat, és az anyanyelvhasználat tekintetében is eltérő vonások

mutatkoznak. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a szórványközösségeken belül is számos tényező kapcsán lehet vizsgálni az eltérő jellemzőket; ilyen többek között a település típusa (falu-város), a településen belüli arány, az intézményi háttér, a nyelvi, a kulturális és a politikai környezet.

1.2. A *Muravidék* kifejezés körülhatárolása és a térség főbb vonásai

A szlovéniai magyarok által lakott terület meghatározására a szakirodalom és a közbeszéd többnyire a „Muravidék” kifejezést használja. Megfigyelhető azonban, hogy a szerzők a Muravidék elnevezéshez nem azonos területi egységet társítanak. Ezen problémakörből kiindulva először azt vizsgálom, hogy milyen okok állnak a Muravidék név eltérő értelmezésének a hátterében. Majd pedig javaslatot teszek a Muravidék névdilemma feloldásának egy lehetséges módjára.

1.2.1. Muravidék mint tájegység jellemzői

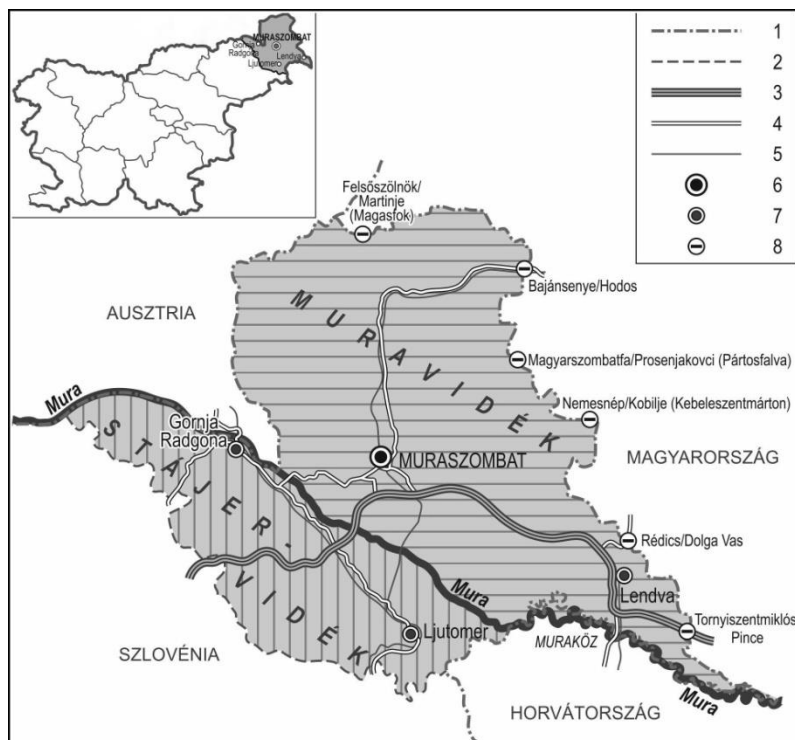
Muravidék kifejezés tájegységnévként Trianon előtt nem létezett, mert ez a terület addig a történelmi Magyarország Vas és Zala vármegyéjéhez tartozott, és az akkori tájegység, Vendvidék déli, dél-nyugati része volt.⁴⁵ Az itt élő szlovén nemzetiségű lakosságot a kortársak túlnyomó többsége magyar nyelven vendnek nevezte, míg ez az etnikum saját magát anyanyelvén szlovénnek jelölte. (Göncz 2001b) A Vas és Zala vármegyéktől elcsatolt terület a Mura folyótól északkeletre fekszik, 910 négyzetkilométert tesz ki, és 1920 után a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság fennhatósága alá került.

A trianoni döntést követően ez a terület szlovénul a Prekmurje tájnevet kapta, amely elnevezés a szlovénok részéről a mai napig él, és magyarra fordítva *Murántúlt* jelent. (Bokor 2012) Ez egy Ljubljana-centrikus megközelítés, mivel a főváros elhelyezkedéséhez viszonyítva határozta meg, nevezte el a területet. Ljubljánából tekintve Muravidék valóban a Mura folyón túli területet jelenti. A magukat új államban találó magyarok azonban nem vették át ezt az új elnevezést, mert az ő nézőpontjukból a Murántúl egy másik térséget takar, mégpedig az Ausztriához tartozó Stájer-vidéknek azt a kis részét, mely 1920-ig Ausztriához tartozott, de ekkor szintén a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz került. (1. ábra) A magyarok körében lassabban alakult ki az új tájnév, és előfordult, hogy a Muravidék mellett a Muramellék elnevezést használták.⁴⁶ (1. ábra)

⁴⁵ Vendvidék a Mura és a Rába között fekvő történelmi tájegység volt.

⁴⁶ Emellett a Murától délre eső részt Muraköznek nevezik, de ez ma már Horvátország területe.

1. ábra: Pomurska statisztikai régió két összetevő része

Jelmagyarázat: 1 – Országhatár; 2 – Régióhatár; 3 – Autópálya; 4 – Fő közlekedési út; 5 – Vasútvonal; 6 – Régió székhelye; 7 – Város; 8 – Határátkelő

Forrás: Bokor (2012) alapján saját szerkesztés

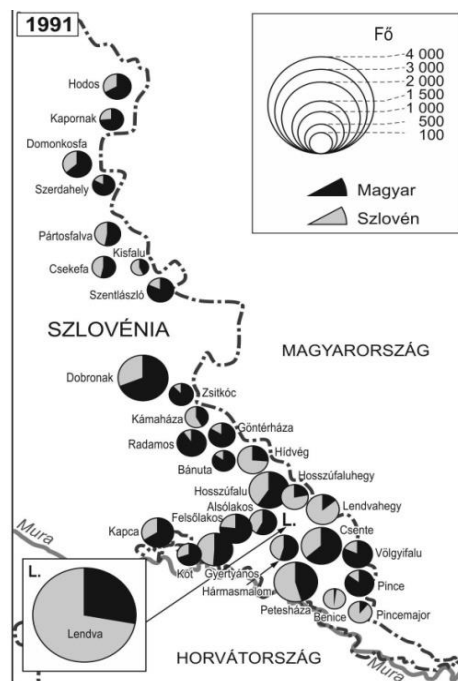
1.2.2. A nemzetiségileg vegyesen lakott terület lehatárolása Muravidéken belül

Napjainkban a szlovén–magyar államhatár mentén 5 községben⁴⁷ (občina) – Dobronak, Hodos, Lendva, Moravske Toplice, Šalovci –, azon belül is összességében 31 településen él a muravidéki magyarság. Az általuk lakott terület 195 négyzetkilométeren fekszik, mely 50 km hosszú és 3–15 km széles sávot ölel fel. (Kovács 2004) (2. ábra) A szlovéniai község elnevezés nem egyenlő a hazánkban használatos kifejezéssel. A délvidéki magyar szak- és köznyelvben, beleértve a szlovéniai magyart is, a „község” kifejezést az olyan közigazgatási egység megjelölésére használják, amely legközelebb a magyar járáshoz áll. Ez a közigazgatási egység alapvetően egy központi településből – a Vajdaságban jellemzően egy városból – és a környező

⁴⁷ 1964 és 1994 között még nagyobb közigazgatási egységekre tagolódott Szlovénia, és így a muravidéki magyarság által lakott terület is csak kettő, a lendvai és a muraszombati község közigazgatása alá tartozott. 1994-ben azonban egy önkormányzati reform következtében az addigiaknál jóval kisebb közigazgatási egységek jöttek létre, így azóta már nem kettő, hanem öt községhez tartozik a 31, magyarok és szlovénok által vegyesen lakott település. (Bence 2005)

falusi településekből áll, míg Muravidéken – Lendvát leszámítva – az egész térség falusi településekből áll. Ez azért alakult így, mert Muravidék aprófalvas településszerkezettel rendelkezik,⁴⁸ akárcsak Szlovénia nagy része, szemben Vajdasággal, amely az alföldi településszerkezet legdélebbi része.

2. ábra: A nemzetiségileg vegyesen lakott terület a szlovén-magyar államhatár mentén

Forrás: Kovács (2013) adatai alapján saját szerkesztés

A muravidéki magyar őshonos kisebbség által lakott 31 település földrajzi, illetve közigazgatás-történeti szempontból két jól körülhatárolható, kisebb területi egységre tagolódik. Az egyik az úgynevezett Dombvidék – Goricskó (Goričko) –, az Őrség folytatása, mely egykoron Vas vármegye Muraszombati járásának a részét képezte. Az itt élő *goricskói/dombvidéki/őrségi magyarság* ma 8 településen alkot kisebbségi magyar közösséget. A települések – északról délre haladva – az alábbiak: Hodos, Kapornak, Domonkosfa, Szerdahely, Pártosfalva, Kisfalu, Csekefa és Szentlászló. (Szentlászló a történelmi Magyarországon már Zala vármegyéhez tartozott.) (Kovács 2004) A goricskói falvak a másik területi egység, a Lendva-vidéki síkság

⁴⁸ A történelmi Magyarországon Vas és Zala vármegyék a többi vármegye viszonylatában az „[...]»aprófalvak paradicsomának« számítottak. Az I. világháború előestéjén (1914) Vas vármegye rendelkezett a legtöbb településsel egy vármegyén belül (611 település), a második helyen Zala vármegye állt (559 település).” (Gyémánt 2009: 307)

magyar falvaihoz képest szórványszerűbben helyezkednek el, utóbbiak ugyanakkor tömörszerűbben követik egymást. (Bokor 2009) (2. ábra)

A Lendva-vidéki síkság „magyar” települései a történelmi Zala vármegye Alsólendvai járásához tartoztak. Az itt élő *Lendva-vidéki magyarok* napjainkban az alábbi – északról délre haladva – 23 település lakosságát képezik: Dobronak, Zsitkóc, Kámaháza, Göntérháza, Radamos, Hídvég, Bánuta, Hosszúfalu, Hosszúfaluhegy, Lendva, Lendvahegy, Csente, Völgyifalu, Pince, Pincemajor, Benice⁴⁹, Petesháza, Hármasmalom, Alsólakos, Felsőlakos, Gyertyános, Kapca és Kót. (Kovács 2004)

A felsorolt 31 település egy másik szempontból, néprajzi tekintetben is különböző tájegységekre osztható. A szlovén–magyar határsáv mentén ugyanis több magyar néprajzi tájegység található. (Gerics–Göncz–Lendvai 2008) A legészakabbra fekvő „magyar” települések, Hodos és Kapornak a történelmi Órséghez tartoznak. *„A Domonkosfától Pártosfalváig terjedő szűk településsáv a tágabb Órség részét, illetve annak peremvidékét képezi. A református Szentlászló és Dobronak környéke a történelmi Göcsej legnyugatibb nyúlványa. Dobronaktól délre, egészen Hídvégig, Göntérháza, Radamos és a többi település felkarolásával, terjed a Hetés⁵⁰ nyugati része (a keleti a trianoni határ magyarországi oldalán maradt).* (Gerics–Göncz–Lendvai 2008: 11) A Hetéssel számos szempontból azonos Lendva-vidéket ugyanakkor külön szokás megjelölni, amely tájegységhez Lendva város és a környező, többségében magyarlakta települések sorolhatók.

A fentebb ismertetett földrajzi/közigazgatás-történeti, illetve néprajzi szempont mellett létezik még egy jogi háttérű megközelítési mód is, a már felsorolt 31 településre vonatkozóan. A „magyar” települések egészét felölelő területi egységekre ugyanis széles körben elterjedt a *nemzetiségileg vegyesen lakott*, illetve a *kétnyelvű terület* kifejezés használata. Az elnevezések a térség sajátosságaiból fakadnak, melyek a pozitív diszkrimináció elvére épülő nemzetiségpolitikai intézkedésekre vezethetők vissza.⁵¹ (Ezen intézkedésekről bővebben a 1.6. fejezetben lesz szó.)

Párhuzamosan azzal pedig, hogy a nemzetiségpolitika mintegy melléktermékeként kialakult Muravidéken belül egy sajátos, kisebb kiterjedésű területi egység, létrejött egy elnevezésből fakadó probléma is. Előfordul ugyanis néhány muravidéki magyar szerző munkájában (Bokor

⁴⁹ Benice Lendva-vidéken belül helyezkedik el, azonban nem tartozik a jogilag körülhatárolt „nemzetiségileg vegyesen lakott területhez”. (Kovács 2004)

⁵⁰ Hetés tájegységhez a néprajzkutatók többsége szerint 11 falu tartozik. Magyar oldalon Bödeháza, Gáborjánháza, Szentistvánlak (ma Bödeháza része), Szijártóháza és Zalasombatfa. Szlovén oldalon pedig Bánuta, Göntérháza, Kámaháza, Hídvég, Radamos és Zsitkóc. (Lendvai–Kepe 2007)

⁵¹ Az 1963-as alkotmányban szerepel először a *nemzetiségileg vegyesen lakott terület* elnevezés. (Göncz 2010)

2009, Varga 2011), hogy amikor a nemzetiségileg vegyesen lakott területről írnak, kizárólag a határ menti térséget nevezik Muravidéknek. (2. ábra) Ezáltal megkérdőjelezve azt a leginkább elfogadott álláspontot, miszerint Muravidék a Mura folyótól északra, északkeletre fekvő, a történelmi Magyarország részét képező (1. ábra) 910 négyzetkilométeres területet fedt le.⁵²

A fogalom értelmezését tovább nehezíti az is, hogy az uniós csatlakozás előtti regionalizációs diskurzusban Szlovéniában egy újabb Muravidék régió koncepció jelent meg.

1.2.3. Közigazgatási reformok Szlovéniában

1991 nyarán Szlovénia bejelentette kiválását a Jugoszláv federációból, ezt követően december 23-án népszavazással döntöttek az ország függetlenségéről. *„A kivívott nemzeti szuverenitás intézményesítése, a tágan értelmezhető rendszerváltás végrehajtása, továbbá a demokratizálódás és a jogállamiság keretinek megteremtése szempontjából egyaránt kulcsmomentumnak bizonyult a szlovén önkormányzati rendszer újraszervezése.”* (Hajdú–Nagy 2013: 236–237) A szlovénok még a jugoszláv időből „örökölték” egy – mint ahogy erről korábban írtunk, leginkább a magyar járásokhoz hasonló – 62 alsó szintű települési önkormányzati rendszert (občina-község). 1994-ben, egy akkor bevezetett önkormányzati reformmal a helyhatóságok számát 147-re növelték (Statistical Office RS 2017). A közigazgatás további decentralizációját jelenti, hogy 1998-ban még tovább bővült az önkormányzatok száma, és jelenleg 212 helyhatóság működik Szlovéniában.

A települési önkormányzatok – a településszerkezet függvényében – igen eltérő népességet foglalnak magukba. A legkisebb egységek lakossága a négyszáz főt sem éri el, miközben a két legnagyobb népessége bőven meghaladja a százezret is. Felöllelhetnek egyetlen, vagy akár több települést is. *„Noha az ágazati törvény kimondja, hogy az önkormányzatoknak legalább 5000 fős lakossággal kell rendelkezniük, rögvest kivételek eshetőségét is tárgyalja a jogszabály, amennyiben biztosítja 2000 főnél nem kisebb, kivételes földrajzi fekvésű, történelmi múltú, gazdasági jelentőségű, avagy speciális nemzetiségi összetételű községek létrehozását. [...] A községeknek saját közigazgatási területükön belül biztosítaniuk kell legalább az alapfokú (8 osztályos) oktatást, nem szakrendelési jellegű orvosi ellátást, ivóvíz- és csatornaszolgáltatást, lakossági energiaellátást, postaszolgálatot, könyvtárat, illetve a működéssel kapcsolatos adminisztrációs teendőket.”* (Hajdú–Nagy 2013: 237–238). Ezek a decentralizációs törekvések

⁵² Így vélekedik a muravidéki magyar szerzők (Göncz 2006b, Kovács 2012, Zágorec–Csuka 2008) és a magyarországi kutatók (Bartha 2006, Gyémánt 2009, Székely 1995, Szilágyi 2007) többsége is.

kedvező helyzetet jelentettek a szlovéniai magyarok számára is. Az 1994-es törvénymódosítás óta a települési önkormányzatok egyes városi rangú községei (mesna občina) állami kompetenciába tartozó feladatok ellátására is kötelezhetők, kiegészítő pénzügyi források biztosítása mellett. A városi rang adományozása a kormány hatáskörébe tartozik. A városi rangok közül megkülönböztetett helyet képviselnek a régiószékhely-városok, amelyek legközelebb a magyar megyei jogú városokhoz állnak. Ilyen rangot akkor kaphat egy helyhatóság (a parlament döntése alapján), ha a teljes területén legalább 20 ezer fő él, minimum 15 ezer munkahely van, maga az önkormányzat földrajzi, gazdasági, infrastrukturális és kulturális szemszögből is központja egy nálánál szélesebb területnek. Jelenleg 11⁵³ ilyen városi rangú helyhatóság található Szlovéniában (Hajdú–Nagy 2013), köztük az egyik Muraszombat. (1. ábra)

Az országban a regionális tervezés és a különböző területeken való együttműködés, nem utolsósorban az uniós előcsatlakozási támogatások fogadása céljából is, időszerűvé vált valamilyen középszintű területi egység kialakítása. Ennek a törekvésnek voltak történelmi előzményei. Az 1970-es években felmerült az igény a különböző kutatóintézetek és a Szlovén Statisztikai Hivatal részéről, hogy egy olyan területi felosztás is létezzen, mely a helyhatóságokat nagyobb egységbe, régiókba rendezi. Így akkor – kizárólag elemzési célokra – létrehozták a 12 régiót, amelyet a Szlovén Statisztikai Hivatal 1995-ben ismét elővett, és elnevezte funkcionális régióknak. (Statistical Office RS 2017) Ezt a 12 szlovén középszintű területi statisztikai egységet az EU-ban NUTS3⁵⁴ területi szinttel, a magyar nyelvben pedig leginkább a megyékkel lehetne összevetni. A funkcionális régiók csak statisztikai régiók, valós autonómia nélkül. Szlovénia a NUTS2 régiók szintjét is kialakította, és ilyen szempontból az ország két egységre osztható fel: Kelet-Szlovénia és Nyugat-Szlovénia. Az előbbi a kevésbé fejlett, az utóbbi, amely Ljubljanát is magába foglalja, a fejlettebb térség.

A fentiek összegzéseként elmondható, hogy Szlovénia területi beosztása a következőképpen épül fel: alapszinten van 212 helyhatóság, amelyek felölelhetnek egyetlen, vagy akár több települést is. Kitüntetett helyük van e rendszeren belül a városi rangú helyhatóságoknak. Közép, azaz NUTS3 szinten a 12 funkcionális régió található, és a sort a két NUTS2 zárja.

A NUTS3 területi szint közül az egyik – a témánk szempontjából is fontos statisztikai régió – a Pomurska elnevezést kapta. (1. ábra) A legészakibb, a magyar határral szomszédos NUTS3 régiónak a kiterjedése 1337 négyzetkilométer, székhelye pedig Muraszombat. Pomurska

⁵³ Mint később látni fogjuk, 12 régió (NUTS3 térség) van Szlovéniában, és az egyiknek Ljubljana a központja, amely, mint főváros megkülönböztetett státusszal rendelkezik.

⁵⁴ Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques (Statisztikai Célú Területi Egységek Nomenklatúrája)

földrajzi és történelmi szempontból is két részből áll: az egyik magába foglalja a Mura jobb partján elterülő történelmi Stájer-vidék délkeleti szögletét, a mai Gornja Radgona és Ljutomer városok környékét (területe 427 négyzetkilométer). (Göncz 2018) A másik részhez tartozik a Mura bal partján lévő (910 négyzetkilométert kitevő) Muravidék tájegység, amely a történelmi Zala és Vas megye elcsatolt része. Tehát ebből az egykori osztrák és magyar területből alakították ki a Pomurska régiót. (Bokor 2012)

Azt követően, hogy hivatalossá vált Pomurska NUTS3 régió, néhány muravidéki és magyarországi szerző írásaiban elkezdte a szlovén elnevezést magyarra fordítani, azonban a mai napig nem alakult ki egységes álláspont a magyar elnevezést illetően. Jelentős zavart okoz, hogy azok a szerzők, akik a térség meghatározásakor a magyar nyelvű kifejezést keresik, a Muravidék (Hajdú–Nagy 2013, Kapitány 2015), illetve a Mura-vidék (Kolláth–Gróf 2014) elnevezést használják. Így, ahogy erre már fentebb is utaltam, megnehezítik Muravidék eddig sem egyértelmű értelmezését.

1.2.4. Javaslat a Muravidék elnevezésből fakadó probléma feloldására

Az eddigiek során Bokor László (2012) volt az, aki tanulmányában részletesen vizsgálta a Muravidék névdilemma eseteit, és az alábbiakat állapította meg:

„A Muravidék névalakra, a magyar etnikai és történelmi kötődések végett minden bizonnyal szükség van, de szinonimaként a Murántúl alakot sem mellőzhetjük. Többek között azért sem, mert a területen eleve nem csak magyarok, hanem magyar nyelven beszélő szlovének is élnek. Ami azonban a mi szemszögünkből Muravidék, az nekik a Murán túli területet, Prekmurjét jelenti.” (Bokor 2012: 63)

A kétnyelvű terület esetében így fogalmaz:

„Személy szerint fölöslegesnek tartom a kétnyelvű terület külön (és hasonszórú) elnevezését, mivel a különböző nemzetiségi arányok változása esetén annak határai is változhatnak, esetleg meg is szűnhet, a verbális névhasználattal pedig nem azonosítható a pontos terület. [...] Győri Róbert (2005) munkája nyomán⁵⁵ természetesen fenntartom, hogy ez a kisebb terület is lehet önálló 'táj', de párhuzam nem vonható a rokon népek nevét viselő területekkel, mint például a Hajdúság, a Jászság vagy a Kunság.” (Bokor 2012: 63)

Pomurska statisztikai régió elnevezésének a vonatkozásában pedig Bokor ezt javasolja:

⁵⁵ Győri R. (2005): A történelmi régió. In: Nemes Nagy J. (szerk.): Régiók távolról és közelről. Regionális tudományi tanulmányok 12. ELTE TTK Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest, 63–71.

„Nem mellőzhetjük azt a tényt sem, hogy az európai uniós elvárásoknak megfelelően Szlovéniában is kialakították a statisztikai régiókat, ami a Prekmurje komplex, jól elkülönülő földrajzi formációjának ellenére az egykori Alsó-Stájerországból (Štájerska) is lementsz egy kisebb, Mura menti részt (Prlekija). [...] ...célszerű lenne bevezetni táji értelemben a Muratájék kifejezést [...], regionális (statisztikai divízió) esetében pedig a Muratájeki régió elnevezést használhatnánk.” (Bokor 2012: 63)

A fentiek alapján a saját állásponantom a következő:

- Pomurska NUTS3 régiót – melynek kiterjedése 1337 négyzetkilométer –, amennyiben magyar szövegben használjuk, vagy megtartjuk az eredeti szlovén nevet, vagy Bokor László tanulmánya alapján hasznos lenne bevezetni a *Muratájeki régió* elnevezést.
- A *Muravidék* tájnév – területe 910 négyzetkilométer – esetében érdemes zárójelben feltüntetni a szlovén nyelvű névalakját, azaz a Prekmurje elnevezést (magyar tükörfordításban: Murántúl).
- A szlovén–magyar határ menti részt – melynek területe 195 négyzetkilométerre terjed ki – önmagában a *Muravidék* elnevezéssel már nem lehet jelölni, kézenfekvő ugyanakkor a *Muravidék kétnyelvű területe*, vagy pedig a *Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területe* kifejezés.

A térség területi lehatárolása kapcsán tehát három fő megközelítési szempont érvényesül. Az első a történelmi vonatkozásra helyezi a hangsúlyt, és azt a területi egységet érti Muravidéken, mely a történelmi Magyarország részét képezte. A második megközelítésben a terület etnikai összetétele az irányadó. Ez esetben a szlovén nemzetiségpolitika által intézményesült kétnyelvű terület jelenti Muravidéket. Újabban pedig a *Muravidék* elnevezést egy két részből álló – a Mura jobb partján lévő egykori Stájer-vidék, illetve az egykori Zala és Vas vármegyék egy-egy részét képező – statisztikai régióra alkalmazzák, melynek létrejöttében a közelmúltban a közigazgatási, adminisztratív szempontok érvényesültek.

A három megközelítés közül a leginkább elfogadott a hazai szerzők és a muravidék kutatók körében, hogy *Muravidék* azt a Mura folyóval határos tájegységet jelenti, mely a trianoni döntést követően került a délszláv államhoz. Kiemelendő, hogy ezzel a megközelítéssel kizárólag csak a helyi és az anyaországi magyarok élnek. A szlovénok, beleértve a helyieket is, a mi *Muravidék* elnevezésünkre a Ljubjana-centrikus *Prekmurje* névalakot használják.

1.3. A muravidéki magyar kisebbség sorsfordulói 1919 és 1990 között

Jelen fejezetben egyrészt a muravidéki magyar kisebbség társadalomtörténete szempontjából leginkább meghatározó eseményeket és intézkedéseket ismertetem, másrészt pedig kitérek a tízévenkénti népszámlálások – Lendva és Goricskó térségre vonatkozó – magyar anyanyelvi/nemzetiségi adatainak leírására/elemzésére is. Céлом, hogy az egyes történelmi korszakokat úgy mutassam be, hogy abból következtetni lehessen a muravidéki magyarság létszámában bekövetkező változások okaira is.

1.3.1. A muravidéki magyarság életét meghatározó, két világháború közötti események, intézkedések

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után, 1918. december 1-jén alakult meg a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (1929. január 6-tól Jugoszláv Királyság). (Tarján 1994) A 12 millió lakossal rendelkező új délszláv állam 248 978 négyzetkilométernyi területet foglalt magába. Az SZHSZ Királyságon belül a szerbek etnikai aránya 39 százalék, a horvátoké 24 százalék, a szlovénoké pedig 8,5 százalék volt. (Dévavári 2018) A Királyságon belül a szlovén tartomány⁵⁶ 15 750 négyzetkilométernyi területet tett ki.⁵⁷

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság katonai csapata Muravidéket (Prekmurje) 1919. augusztus 12–13-án szállta meg. Az (immár végleges⁵⁸)⁵⁹ területfoglalás, majd a trianoni döntés következtében 90 513 magyarországi lakos került az új délszláv állam fennhatósága alá. Ezen lakosok 74 százaléka, 67 022 fő szlovén, 23 százaléka, 20 737 fő magyar, 2 százaléka, 2100 fő német volt.⁶⁰ (Sebők é.n.) Az elcsatolt magyar anyanyelvű lakosság döntő többsége, 14 354 fő

⁵⁶ 1919 januárjában a Királyságot 8 tartományra osztották fel, melyek az alábbiak: Bosznia-Hercegovina, Crna Gora, Dalmácia, Horvátország, Macedónia, Szerbia, Szlovénia és Vajdaság. (Tarján 1994)

⁵⁷ További, mintegy 8700 négyzetkilométernyi, döntően szlovénok által lakott terület azonban az SZHSZ Királyság határain kívül maradt. Ebből körülbelül 6000 négyzetkilométer, 340 000 szlovén lakossal Olaszország, 2600 négyzetkilométer, 80 000 szlovén lakossal Ausztria, további, mintegy 100 négyzetkilométernyi szlovén etnikai terület, 8000 lakossal pedig Magyarország határain belül maradt. (Klemenčič–Zupančič 2016) A többségében szlovénok által lakott terület mintegy harmada tehát (kb. 428 000 szlovén lakossal) nem képezte az új délszláv állam részét.

⁵⁸ A *véglegesen* kifejezés csak 1945 áprilisától állja meg a helyét teljes mértékben, mivel előtte, 1941–1945 között négy évig még egyszer ismét magyar fennhatóság alá tartozott Muravidék.

⁵⁹ Az említett esemény Muravidék második délszláv megszállása volt. Az elsőre a Magyarország és az antant között létrejött, 1918. november 13-i belgrádi katonai egyezményt követően, 1918. december 25–28. között került sor. A magyar hadügyminisztérium ezt követően parancsot adott ki a megszállt területek Mura vonaláig való visszafoglalására. A katonai akció következtében 1919. január 3-án már ismét magyar fennhatóság alatt volt az egész Murától északra fekvő terület. (Göncz 2001a) (Mohos 2008)

⁶⁰ Az adatok az 1910. évi magyar népszámlálás – anyanyelvre vonatkozó – eredményeit mutatják.

Muravidék – a már az előző fejezetben ismertetett – határ menti településein élt, amely területi egységen az összlakosságon belüli arányuk meghaladta a 90 százalékot. (Kovács 2013)

A már az új állam keretei között lezajlott 1921-es népszámlálás az elcsatoláskor számontartott létszámhoz képest, Muravidék (Prekmurje) teljes területén már jóval kevesebb magyar anyanyelvű személyt regisztrált. 1921-ben csak 14 065 magyar anyanyelvű személyt jegyeztek fel. (Sebők é.n.) (Ebből 13 067 főt a muravidéki magyarság által őshonosan lakott területen regisztráltak.) (Kovács 2013) Jelentősen nőtt ugyanakkor a szlovén anyanyelvűek létszáma, amely az 1921. évi összeíráskor Muravidék (Prekmurje) teljes területén már 74 199 főt tett ki. Valamelyest a németek létszáma is emelkedett; 1921-ben Muravidéken 2540 német anyanyelvű lakost jegyeztek fel. (Sebők é.n.) A muravidéki magyarság fogyatkozásának okaként elsősorban a háborús veszteségek, a katonaköteles fiatalok és a magyar hivatalnokgárda elmenekülése, illetve elűzése nevezhető meg. (Kovács 2004)

A tíz évvel későbbi, 1931-es jugoszláv⁶¹ népszámlálás adatai további csökkenést mutattak a magyarság létszámát illetően. Ekkor a magyarok közül sokan félelemből vagy érdekből szlovénnek írták be magukat. 1931-ben a határ menti területen, Lendva-vidék és Goricskó térségben csupán 7072 fő vallotta magát magyar anyanyelvűnek. (Kovács 2004) (3. ábra) E drasztikus csökkenéshez elsősorban az 1920-as évek eleji, a földreformhoz és a betelepítésekhez kapcsolódó negatív intézkedések vezettek.⁶²

A földreform kezdetét – 1919. január – követően nem sokkal ugyanis, 1921 szeptemberében egy olyan rendelet született meg, amely kimondta, hogy „[...] a földre csak a szláv nemzetiségű igénylők jogosultak, a magyarokat, akiknek az elmúlt évben a Muravidéken osztottak ki földet, ebben az évben mellőzni kell, valamint a már kiosztott földet el kell tőlük venni”. (Göncz 2001a: 228) Egy másik, lentebb idézett rendelkezés 1921-ből, ugyanakkor az ezen időszakra nagymértékben jellemző, tervszerű asszimilációs politikát tükrözi.

A rendelkezés a következőképpen fogalmaz: „El kell űzni a magyar nagybirtokosokat és azok tisztviselőit, amennyiben magyar érzelműek, a többit viszont hatástalanná kell tenni. El kell a vidékről helyezni azokat a papokat, akik nem a jugoszláv nemzeti eszme támogatói, és helyettesíteni kell őket újakkal, akik tapasztaltak és nemzeti érzelműek. A plébániákat el kell

⁶¹ 1929. január 6-tól az állam új neve Jugoszláv Királyság lett. (Tarján 1994)

⁶² A magyarság létszámának drasztikus csökkenésére példaként lehet hozni Göntérháza esetét. A település lakossága 1921-ben 422 fő volt, melyből a döntő többség, 416 fő magyarnak vallotta magát. 1931-ben azonban már 226-an szlovénnek jelentették be magukat. Ennek oka, hogy a földreform révén csak azok juthattak földhöz, akik szlovénnek, azaz délszláv nemzetiségűnek vallották magukat. A „nemzetiséget váltók” földet ugyan nem kaptak, de arra való hivatkozással, hogy a lakosság 65 százaléka szlovén, a magyar elemi iskolai tagozatot teljes egészében megszüntették. (Göncz 2001a)

szakítani a szombathelyi püspökségtől. Öntudatos, jugoszláv elemeket kell a vidékre betelepíteni, belőlük közösségeket kell létesíteni.” (Göncz 2008: 217)

A hatalom célul tűzte ki Muravidék etnikai összetételének a megváltoztatását, ennek legfőbb eszközeként pedig a többségében magyarul beszélő településekre történő betelepítéseket rendelte el. Mindezek következtében 1921-től kezdődően zömével tengeremelléki szlovének, illetve muravidéki (prekmurjei) szlovének kerültek Lendva-vidékre, azon belül is Petesházára, Hídvégre, Gyertyánosra, Pincemajorra, Kámaházára és Hosszúfaluba; továbbá a kizárólag a betelepítések céljából létrehozott Benicere. (Kovács 2004) 1921 és 1932 között a felsorolt 7 településre összesen 254 telepes család érkezett, 1305 családtaggal. (Kovács 2012)

Egy göntérházi lakos, az 1919-es születésű Csuka József, a két világháború közötti betelepítésekkel kapcsolatosan az alábbi személyes tapasztalatait osztotta meg egy vele készült interjú során.

„[...] a göntérházi magyar gyerekek és a hídvégi ún. telepes szlovén fiatalok között akkoriban nem mindig volt békés a viszony. Ugyanis a szomszédos Hídvégen, emlékezete szerint 1926-ban, a földreform keretében megtörtént az első betelepítés. Az addig színmagyar falu mellett létrejött egy kisebb településrész a főút mentén, a mai település (az ún. Újhídvég) közepén. Később, 1930-ban, újabb szlovén származású lakosságot irányított oda a hatóság. A telepes falurész Göntérháza irányába tovább terjedt. Néhányan a gyerekek közül a göntérházi iskolába jártak. Amikor a hídvégi szlovén gyerekek a göntérházi boltba mentek, a helybeli magyar fiúk megdobálták őket. A hídvégiek sem maradtak adósok, mert amikor a göntérháziak a Kebelei-patakra mentek fürödni Hídvég határába, akkor ők húzták a rövidebbet. József emlékezete szerint az összetűzés elkerülése céljából sokszor nagyot kerültek, hogy épségben hazatérhessenek. A telepes fiatalok »vogrin« gúnynévvel illették a magyarokat, a göntérháziak pedig »kolónistáknak« nevezték a szlovénokat. A falusi bálókban sem nézték akkoriban jó szemmel egymást a két nemzethez tartozó legények. Az ún. öreghídvégiekkal (a régi, magyar ajkú falurészt hívják így az utóbbi évtizedekben, a betelepítések után) és a bánutai gyerekekkel a göntérházi fiatalok mindig nagy barátságban voltak. A már gyermekkorban kialakult nemzeti jellegű ellentét okát viszont József abban látta, hogy akkoriban a családokban is ellenszenvvel szóltak a másik nyelvet beszélőkről. A magyar családok úgy érezték, hogy ők azért nem részesülhettek a földreform során elosztott nagybirtokból, mert azt a betelepített szláv származású családoknak adták. A szlovének körében pedig a magyarellenességet az úgyszintén betelepített hivatalnokok, valamint egyes tanítók szították.” (Göncz 2019: 88)

A betelepítésekkel az állam kettős célt ért el. Egyrészt felhívította az egységes Lendva-vidéki magyar tömböt, másrészt rákényszerítette a földreformból kizárt magyarokat szülőföldjük elhagyására, „[...] mivel a mindennapi kenyerüket – földhiány miatt – máshol voltak kénytelenek megkeresni.” (Kovács 2004: 54) A magyarság nagyfokú csökkenéséhez tehát a földreform és a betelepítések mellett a magyarok elvándorlása is nagymértékben hozzájárult. Az 1920-as évek elejétől „[...] a gazdaságilag és politikailag botrányos megkülönböztetéssel sújtott magyar lakosság” főleg Dél-Amerikába – Argentínába, Brazíliába, Uruguayba – vándorolt ki; ott pedig elsősorban gyárakban, üzemekben vállalt munkát, vagy pedig háztartási

alkalmazottként dolgozott. (Bence 2004) Az 1920-as évek végétől ugyanakkor már közelebbi, franciaországi, illetve németországi, főleg mezőgazdasági munkalehetőségek is kínálkoztak. Kerecsényi Edit néprajzkutató becslése szerint az általa kutatott Lendva-vidéki magyar településekről (Petesháza, Göntérháza, Radamos, Kapca, Gyertyános és Kámaháza) 1920 és 1940 között, „[...] mintegy 200 életerős, fiatal férfi és nő távozott el véglegesen”. (Kerecsényi 1994: 34)

1.3.2. Muravidék újra magyar fennhatóság alatt 1941–1945 között

A második világháború idején, 1941 áprilisában a tengelyhatalmak támadást intéztek Jugoszlávia ellen. A szlovén térséget a magyarok, a németek és az olaszok szállták meg. Az északkeleti területet, Muravidéket a magyarok foglalták el, a délkeleten fekvő Notranjska, Ljubljana és Dolenjska régiókat az olaszok, míg a többi terület német fennhatóság alá került. (Klemenčič–Zupančič 2016)

Muravidék 1941. április 16-tól négy esztendőn keresztül ismét Magyarország részét képezte.

A lendvai származású Gaál László (született 1923-ban) így emlékezett vissza településének aznapi történéseire:

„[...] A templom előtt volt az ünnepi fogadás, ott voltak a díszmagyarba öltözött lányok, asszonyok is. Ott hangzottak el a köszöntőbeszédék, amiből azonban ő semmit nem hallott, mert az eseménytől mintegy száz méterre voltak. Soha nem tudta megmagyarázni, hogy honnan gyűjtötték össze rövid idő alatt tömérdek mennyiségű eredeti nemzeti viseletet és magyar nemzeti zászlót. Április 16-án a magyar családok már kora reggel izgalommal várták az eseményeket. Nem tudtak aludni, Gaálék is korán keltek. László édesapja nagyon izgatott volt. Ha a várakozás még hosszan tartott volna, »talán belepusztul«. Gaál László élete legszebb napjának 1941. április 16-át tekintette, »amikor ismét magyarok lehettünk.«” (Göncz 2019: 189)

Az impériumváltást követő, 1941-es népesség-összeírás anyanyelvi adatai, a tíz évvel korábbi összeíráshoz viszonyítva nagy eltéréseket mutattak. A magyar anyanyelvűek száma ugyanis az 1931-es népszámláláshoz képest 1941-re közel megduplázódott Lendva-vidék és Goricskó térségben. (1941-ben 12 216 magyar anyanyelvű személyt jegyeztek fel az említett területeken.) (Kovács 2013) (3. ábra) Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy az 1941-es népszámlálás volt az első, amikor a nemzetiségi hovatartozásra is rákérdeztek. Ekkor 13 074 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek. Ez az érték pedig hat százalékkal több, mint az ezen népszámlálás magyar anyanyelvre vonatkozó létszámadata. (Kovács 2013)

A pozitív változás egyik fő oka, hogy a magukat korábban szlovénnek – elsősorban a földosztás miatt – valló magyarok újból merték vállalni magyarságukat. Másrészt a növekedésre hathatott

a Magyarország más részeiből a muravidéki magyarok által lakott területekre került magyar hivatalnokok, tanítók, csendőrök stb. megjelenése is.

A második világháborúhoz, azon belül is az 1941 és 1945 közötti évekhez több olyan esemény is köthető, amely hatást gyakorolt Muravidék népességszámának, ezen keresztül pedig a térség nemzetiségi összetételének az alakulására. (Kovács 2004) Először is az 1942 nyarán végrehajtott kitelepítéseket kell megemlíteni. 1942 júniusában ugyanis a magyar hatóságok a „*magyar nemzetiségi tömb visszaállítása*” céljából Sárvárra internáltak Lendva-vidékről 589 telepest, akik a két világháború között a földreform során kerültek a többségében magyarlakta településekre. (Gyémánt 2009: 315) Családokat, gyermekeket, öregeket telepítettek ki Petesházáról, Benicéről, Kámaházáról, Hosszúfaluból, Pincemajorból és Gyertyánosból. (Kovács 2012) Az internáltak közül 23-an életüket veszítették Sárváron.

A háborús évek alatt a legnagyobb vérveszteséget azonban a zsidók szenvedték el. „*A muravidéki zsidóság egészen a »végső megoldásig« a vidék gazdasági és kereskedelmi életének fő mozgatórugója volt. A muravidéki zsidók – becslések szerint 250 fő – deportálására 1944 áprilisában került sor.*” (Kovács 2004: 57)

A muravidéki zsidó családból származó Fürst Erzsébet (született 1928-ban Lendván; leánykori neve Deutsch Erzsébet) emlékezete szerint:

„*[...] a zsidó családokat 1944. április 27-én reggel vonattal szállították el Alsólendváról Csáktornyára, majd onnan tovább Nagykanizsára, ahol egy iskolában helyezték el őket. Megtörtént ott, hogy aki nem adta le az ékszereit, értékes holmiját, azt megverték. Lendvai személyről ugyan nem tud, de muraszombatiról beszéltek. Az akkor ötvénnégy éves édesapját három nap múlva, az első csoporttal továbbszállították, és róla többé semmit nem hallott és soha nem is látta, »bizonyára azonnal a gázkamrákba került...«. Akiket édesapjával együtt szállítottak el, azok közül Erzsébet ismeretei szerint senki nem jött vissza. Erzsébet a húgával és a cserencsói rokonokkal Nagykanizsán maradt még vagy három hétig, és valamikor május 21-e körül szállították őket tovább marhavagonokban. [...] Szombathelyig magyar felügyelet alatt utaztak, azt követően átvették őket a németek. A birkenauai nő lágerba kerültek, ahol csikos ruhába öltözött rabok, valamint SS-es férfiak és nők »fogadták« őket, többeket megverték. Gondolkodásra és különösebb vizsgálódásra nem volt idő, hiszen az ember azonnal Mengele éles szeme előtt találta magát. A vasútállomásra teherautókkal oda szállítottak kígyózó sora Mengele mögött kettéoszlott, az egyik oldalra kerültek az öregek és a gyerekek, a másik oldalra a munkaképes fiatalok. Erzsébet az utóbbi csoportba került, a kis Juditot viszont, a húgát, akivel addig együtt voltak, a másik csoportba terelték. Azóta sem látta őt, nem is hallott róla semmit, mint ahogy a többi rokonról sem, egy személyt kivéve. A tágabb, igen népes család szinte minden tagja ottpusztult a gázkamrákban.*” (Göncz 2006a: 220)

1.3.3. Az 1945-ös szovjet megszállás

Az erőszakos asszimilációval és politikával is fémjelzett négy éves megszállásnak a Josip Broz Tito vezette partizánhadsereg vetett véget, mely 1945 májusára Jugoszlávia teljes területét

felszabadította. (A. Sajti 2008) Muravidéket 1945. április 3-án szovjet csapatok szállták meg. Ezután a térség immár véglegesen Jugoszlávia része lett. (Kovács 2014)

Egy Alsólakosból származó testvérpár, Király Lajos (született 1934-ben) és Ferenc (született 1936-ban) a második világháború utáni diákéveiket felidézve, az akkori oktatási helyzetet tekintve jegyezte meg többek között azt, hogy:

„[...] a magyar gyerekeknek a II. világháború után nagyon nehéz helyzetük volt. [...] a legnagyobb nehézséget a szlovén nyelv ismeretének hiánya jelentette. Anélkül pedig akkoriban csak egy-két személynek sikerült felemelkedni a társadalmi létrán. Az is nagy gondot jelentett, hogy a magyarok lakta terület iskoláiba – mindkét testvér szerint – akkoriban olyan tanárokat küldtek, akik Szlovénia egyéb területein nem tudtak érvényesülni. Ide nemegyszer büntetésből helyezték őket, ezért abban az időszakban a Muravidékre még mindig használták a két világháború közötti kifejezést: »szlovéniai Szibéria« - a hely, ahová a tanítók nem szívesen mentek. Interjúalanyaink szerint voltak ugyan kivételek, azaz pozitív példák is, de jellemzőbb volt, hogy a magyarul nem tudó szlovén tanító érezte fölényét és a kisebbségeket másodrendűnek tekintette.” (Göncz 2006a: 96-97)

A második világháború utáni időszak vizsgálata kapcsán fontos a muravidéki magyarságot ért atrocitásokra is külön kitérni. A hatalomváltás után pár hónappal ugyanis *„[...] a jugoszláv válasz a sárvári kitelepítésre [...] drasztikus formában érkezett. Közvetlenül a magyar fennhatóság megszűnése után a partizánmozgalom szélsőséges végrehajtó részlege (a magyarországi ÁVH-nak megfelelő OZNA, későbbi nevén UDBA) irányításával elhurcolták a magyar származású falubírákat, valamint a »magyar éra« egyéb – vélt vagy valós – támogatóit a rögtönzött filóci (Filovci) gyűjtőtáborba, ahol néhány hétig sanyargatták, kínozták és éhezették őket.⁶³ A nyár közepén, 1945. július 10-én pedig Petesháza kivételével⁶⁴ (ezt a települést három évvel később érintette egy úgyszintén részben nemzeti alapúnak minősíthető kitelepítés) az összes Lendvai járásbeli magyarlakta településről mintegy 560 magyart – köztük gyerekeket, terhes asszonyokat, időseket stb. – a Maribor-közeli hrastoveci várban kialakított gyűjtőtáborba hurcolták. A zömében büntelen, semmivel nem vádolható magyar emberek német, horvát és osztályellenesnek nyilvánított szlovénok ezreinek társaságában két-három hónapig voltak bezárva.⁶⁵ Amikor elbocsátották őket, szigorúan megtiltották nekik, hogy a történelekről valakinek is beszéljenek, ami több évtizedig a hallgatás mély fátyla alá rejtette a szörnyű eseményt.” (Göncz 2018: 134-135)*

⁶³ Visszaemlékezések szerint közel 200 muravidéki magyar és szlovén volt a táborba bezárva. (Göncz 2006b)

⁶⁴ *„[...] Petesháza elöljárói nem engedték a kiszemelt petesházi lakosok deportálását.” (Kovács 2004: 58)*

⁶⁵ Az internálás ideje alatt 20 személy halt meg, főleg gyerekek. (Kovács 2004)

Napjainkban azonban már több visszaemlékezést is olvashatunk a hrastoveci gyűjtőtáborban átélt borzalmakról. A lentebb idézett sorok a radamosi – 1937-es – születésű Meszelics (Kalamár) Iréntől származnak.

„[...] [1945.] Július 10-én éjjelkor »megverték« a ház ajtaját. Mindnyájan nagyon megijedtek. A faluban időközben toborzott partizán csoportnak a túlnyomórészt magyar nemzetiségű tagjai voltak a váratlan, puskákkal felszerelt »látogatók«. Irén emlékezete szerint két férfi és három nő alkotta a csoportot. Közölték velük, hogy gyorsan csomagolják össze a legszükségesebbeket, mert azonnal menniük kell. Arról, hogy hová viszik őket, és miért, semmit nem mondtak nekik. Irén emlékezete szerint személyenként ötkezes lehetett a csomag, amit magukkal vihetek. Édesanyja az előző napon süített kenyeret, az egyiket becsomagolta az útra. Ezenkívül még takarót vettek csak magukhoz, mert utána el kellett nekik hagyni a családi házat. Az ajtót mögöttük a látogatók egyike csukta be. Édesanyja kezét erősen markolva érkezett meg Irén a teherautóhoz, amivel az alsólendvai Korona Szállodához szállították őket. Oda gyűjtötték össze a környező településekről a több száz embert. Irén szerint Radamosból hét családot vittek el. [...] A kétségbeesett emberek arról beszélgettek csendesen, hogy miért éppen őket szemelték ki. Az akkor nyolcéves Irén emlékezete szerint néhányan abban látták elhurcolásuk okát, hogy az ún. magyar időben bírói (előjárói) tisztséget töltötték be a falujukban. Mások a nyilas párttagsággal kapcsolták össze kiválasztásukat. Az utóbbiak között többen voltak, köztük Irén édesapja is, akik semmilyen tevékenységet nem végeztek a nyilasok megbízásából. Csupán a kedvezőbb életkörülmények reményében csatlakoztak hozzájuk. Édesapja mégis úgy gondolta, hogy ezért kell szenvedniük. A legtöbben azonban semmivel sem tudták magyarázni elhurcolásukat. A Korona Szállodában nem tartózkodtak sokáig. Ismét teherautókra terelték őket. Ezt már számukra ismeretlen, úgyszintén katonaruhában öltözött személyek irányították. Minden teherautóra sok embert zsúfoltak össze, úgy, hogy sem állni, sem ülni normálisan nem lehetett. [...] Indulás után folyamatosan utaztak, szinte megállás nélkül egész éjjel. Amikor megérkeztek a hrastoveci vár alá, ami a célpont volt, már világos volt. [...] A Kalamár család egy tágas szobába került, amelyben mintegy harmincan voltak elhelyezve. Férfiak, nők és gyerekek együtt. A szobában semmi bútor nem volt, de még egy szék sem. Irén édesanyja leterítette a magával hozott dunyhát, és azt javasolta a körülötte levőknek, hogy úgy feküdjenek le, hogy mindenki a fejét a dunyhára helyezze. [...] Irén tudomása szerint az emberektől nem kérdeztek semmit, és nem is tájékoztatták őket semmiről. Állítólag be sem jegyezték őket sehová. Néhány napig csak tengődtek valahogy. Az étel nagyon rossz volt, a legtöbbször fűszeres borsból készített levesféle. A magyar és szlovén származású internáltakat emlékezete szerint ezenkívül nem sanyargatták különösebben. Legalábbis azokat nem, akiket ő ismert, és ameddig ő ott volt a lágerban. A németeket azonban szörnyű módon kínozták. [...] Több családnak küldtek alkalmanként csomagot, a Kalamár család esetében azonban senki nem volt, aki bármit is küldhetett volna. Nagyon sokan annyira kimerültek és legyengültek, hogy már a mintegy huszonöt méter hosszú, ideiglenesen összetákoltt tábori védcéig sem bírtak elmenni. [...] Amikor a gyerekek is már nagyon gyengék és betegek voltak, és többen meghaltak, akkor hazaengedték őket. Irén valamikor Nagyboldogasszony napja körül indulhatott el haza. Két héttel korábban, mint az édesanyja a gyűjtőtáborban meghalt. A tragikus esemény augusztus 27-én történt. A radamosi és göntérházi gyerekeket egy lovaskocsival szállították haza. [...] Amikor Irén távozott a lágerből, az édesanyja, öt hónapos terhesen, már nagyon beteg volt. Megfogta a kezét, magához szorította és elbúcsúztak egymástól. Annyit mondott csak neki, hogy »Isten veled, lányom.«” (Göncz 2019: 312-314)

1.3.4. Vasfüggöny a magyar–jugoszláv határ mentén

1945. november 29-én az alkotmányozó nemzetgyűlés kikiáltotta a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságot. Az új rendszerben a szlovénok minden korábbinál kedvezőbb helyzetbe kerültek. Az 1946-os alkotmány értelmében Szlovénia köztársasági státuszt kapott, melynek eredményeképpen az immár *Szlovén Szocialista Köztársaság* autonóm kulturális életet élhetett,

továbbá saját parlamenttel és kormánnyal rendelkezhetett. (Szilágyi é.n.) A függetlenség azonban csak látszólagos volt, ugyanis a szovjet mintájú, jugoszláv államszocialista rendszerben, így Szlovéniában is a Jugoszláv Kommunista Párt mindenható hatalma érvényesült.

1948. június 28-át követően azonban egy *különutas* politikai és gazdasági berendezkedési folyamat vette kezdetét, mivel ekkor a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája (Kominform) – a Jugoszlávia-ellenes határozatának nyilvánosságra hozatalával – az államot kirekesztette a szocialista blokkból. Jugoszlávia ugyan továbbra is a szocialista politikai és gazdasági rendszer keretein belül működött, azonban kulcsfontosságúvá vált számára a Nyugattal való gazdasági kapcsolat kialakítása és fenntartása is. (Klemenčič–Zupančič 2016) Jugoszlávia – kommunista államok világából való – kiközösítése kihatott a magyar–jugoszláv (szlovén) viszonyrendszerre is. Az addig intenzív állam- és pártkapcsolat Magyarország és Jugoszlávia között szembenállássá változott. A magyar–jugoszláv határ ugyanakkor frontszakasszá vált. A határokat teljesen lezárták, ezáltal nemcsak a politikai-diplomáciai kapcsolatok szűntek meg a két ország között, hanem a baráti, rokoni kapcsolatok is. A magyarok és a jugoszlávok is tartottak egy fegyveres konfliktus kirobbanásától, ezért mindkét fél totális hírszerző munkát végzett a másik féllel szemben. (Kovács 2011) A muravidéki magyarokat gyakran zaklatta az UDBA (jugoszláv titkosrendőrség), hogy beszervezzék őket magyarországi kémkedésre.

Petesháza kitelepítése jó példa arra, hogy milyen nehézséggel kellett megküzdenie a muravidéki magyaroknak a Kominform határozatot követően. A második világháború idején, 1943-ban a többségében magyarok által lakott Petesházán és környékén kőolajmezőre bukkantak, amely a háború után Jugoszlávia legnagyobb és legfontosabb kőolaj-kitermelő helyévé vált. A Kominform-vita kitörését követően, 1948 decemberében három nap alatt kellett a falu lakosságát kitelepíteni, tűz- és robbanásveszélyre hivatkozva. „*A kitelepítés valódi oka azonban nagy valószínűséggel a Jugoszlávia és a Kominform tagjai közötti éles ellentétekben keresendő, ami többek között a jugoszláv-magyar viszony kiéleződéséhez is vezetett.*” (Kovács 2012) Azokat, akik ellenszegültek a kitelepítésnek, az UDBA letartóztatta és a lendvai börtönbe zárta. (Tarján 1993) A kitelepítettek – 215 petesházi család – környékbeli rokonoknál, ismerősöknél leltek menedéket. Azt követően, hogy az 1950-es évek első felétől a Kominform vita enyhülni kezdett, a petesháziak visszatérhettek lakóhelyükre.

A Petesházát ért kitelepítés kapcsán egy helyi születésű lakos, Vida Ilona (született 1923-ban) a következő eseményeket idézte fel:

„[...] [1948-ban] valamikor karácsony táján [...] Az egyik délután két hatósági ember jelent meg a családnál, és közölte velük, hogy másnap reggelre készüljenek el, mert teherautóval szállítják őket valahová Szlovénia belsejébe. Nem minden család számára tették a távozást kötelezővé. Amelyikben Nafta vállalati munkás volt, azokra nem vonatkozott a kilakoltatás. Mivel a II. világháború időszakától a falu határában intenzív kőolaj-kitermelés folyt, indokként azt hozták fel, hogy veszélyes lenne a lakosságnak Petesházán maradni. A Vida család azonnal összegyűjtötte és szekérre rakta mindazt, ami szállítható volt, és másnap reggelre – a tehenek kivételével – minden portékájukkal együtt Hármasmalomba mentek, Ilona szüleihez. [...] A kitelepítés úgy zajlott, hogy az első hullám során a falu elhagyására kényszerítették azokat a családokat, ahol nem volt a kőolajiparban dolgozó személy. Aztán a következő esztendő áprilisában már mindenkinek el kellett hagyni a falut, tehát a települést teljesen kiürítették. A családok zöme a környező falvakban rokonoknál, ismerősöknél, valamint a lendvahegyi borospincékben talált alkalmi menedéket. [...] A helyiek közül többen úgy vélték, hogy politikai okokból telepítették ki őket. Úgy gondolták – bár ezt soha senki nem erősítette meg –, hogy az ún. kolonisták, azaz telepesek 1942-ben történő kitelepítését megbosszulandó ürítették ki a negyvenes évek végén Petesházát. Mivel közvetlenül a háború után bekövetkezett elhurcolások a falu lakosságát nem érintették, ezért kellett neki szerintük – ártatlanul – később megfizetni.” (Göncz 2006a: 66-67)

A titói Jugoszlávia második népszámlálására 1953-ban került sor. Ekkor 10 388 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek Lendva-vidék és Goricskó térségben. A 12 évvel korábbi népesség-összeírás adataihoz képest ez az érték 2686 fővel kevesebb magyar nemzetiségű lakosságszámot jelent. (Kovács 2013) (3. ábra) A csökkenésnek több oka is volt. Egyrészt azok a tisztviselők, hivatalnokok, tanítók, csendőrök stb., akik a második világháború (a „magyar éra”) alatt költöztek Muravidék határ menti területére, az újbóli hatalomváltást követően elhagyták a térséget. Ugyanakkor nagyon sok magyar nemzetiségű személyt veszített el Lendva-vidék és Goricskó a muravidéki zsidók elhurcolásával is, mivel azok többsége magyar érzelmű volt.⁶⁶ (Kovács 2004) Mindezek mellett csökkentette a magyarság létszámát az is, hogy – az 1920-as évek közepén tetőző kivándorlási hullám után – az 1950-es évek elején újból egy nagyfokú kivándorlás indult meg a vizsgált térségről. „A muravidéki magyarság szempontjából a legkilátástalanabbnak tekinthető időszakban a jobb jövő reményében ismét a fiatalság indult útnak, ők szöktek át a zöldhatáron először Ausztriába, majd mentek tovább...” a tengeren túlra, főleg Ausztráliába. (Bence 2004)

1.3.5. Bővülő lehetőségek a muravidéki magyar kisebbség számára

Az 1950-es évek vége, 1960-as évek eleje változást hozott a magyar–jugoszláv viszonyban, és ezáltal a határ menti térségnek is. Ezen időszaktól kezdve Jugoszlávián belül a Szlovén Szocialista Köztársaság a szövetségi átlagnál nagyobb figyelmet fordított a kisebbségek helyzetének rendezésére. A politikai vezetés felismerte, hogy egy hatékony kisebbségpolitika

⁶⁶ A 250 elhurcolt közül csak 18-an tértek vissza a háború után. (Kovács 2004)

kedvezően hathat a határon túl élő szlovén kisebbség helyzetére is, ezért az országban élő két őshonos kisebbség, a magyarok és az olaszok számára többletjogokat kezdett biztosítani.

Az első komolyabb lépés, mely a muravidéki magyarság helyzetének rendezése irányába hatott, a kétnyelvű oktatás bevezetése volt. Az 1959/60-as tanévben – a nemzetiségileg vegyesen lakott területen – általános iskolai szinten kötelezővé tették a kétnyelvű oktatást.⁶⁷ Eddig is lehetősége volt a muravidéki magyar gyerekeknek magyar nyelven tanulniuk külön magyar tagozatokban (osztályokban), mivel azonban középiskolai szinten ez már nem volt biztosítva, a magyar szülők gyermekeiket inkább szlovén tagozatba írták.⁶⁸ (Anyanyelven továbbtanulási lehetőség egyedül Vajdaságban volt, azonban a nagy távolság miatt – 600-700 km – e magyar nyelvű középiskolák a muravidéki magyarok számára elérhetetlenek voltak.) A magyar tagozatok fokozatosan kezdtek elnéptelenedni. Az ötvenes évek közepére a magyar nemzetiségű tanulók több mint fele már szlovén tagozatba járt. (Tarján 1993) A legsúlyosabb helyzet a lendvai központi általános iskolában alakult ki, ahol az 1958/59-es tanévben a magyar tagozatba már csak mindösszesen két elsőst írtak be. (Göncz 1995)

A kialakult helyzet megoldása céljából vezették be a kétnyelvű oktatást.⁶⁹ Ezen intézkedés pedig „[...] a szlovén többségi nemzet magasfokú tolerancia-érzékéről tanúskodik.” (Göncz 1995: 74) Az 1959/60-as tanévtől kezdve (napjainkig) már nemcsak a magyar diákoknak van előírva a szlovén nyelv elsajátítása, hanem a szlovén tanulóknak is kötelező a magyar nyelven való tanulás.⁷⁰

A magyar–jugoszláv viszony javulása, továbbá a muravidéki magyarság helyzetének rendezése irányába mutató kezdeti folyamatok minden bizonnyal hatottak az 1961-es népszámlálás eredményeire. Az azévi népesség-összeírás Lendva-vidékre és Goricskóra kiterjedő nemzetiségi adatai ugyanis arányaiban közel azonosak az 1953-as nemzetiségi adatokkal. 1961-ben a nemzetiségileg vegyesen lakott terület 63,5 százaléka, 9769 fő vallotta magát magyar

⁶⁷ Óvodai szinten a kétnyelvű modellt az 1962/63-as tanévben vezették be a nemzetiségileg vegyesen lakott területen. 1981-ben pedig Lendván elindult a pedagógiai, közgazdasági és fémipari szakosítású kétnyelvű középiskola, továbbá megkezdte működését Mariborban a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék. (Gróf 2012) A tanszék mellett ekkor már működött a Magyar Nyelvi Lektorátus. A tanszék és lektorátus fő feladata a magyartanárok képzése, illetve a kétnyelvű oktatásból kikerülő más szakos egyetemi hallgatók magyar nyelvi tudásának fejlesztése.

⁶⁸ A második világháború után a jugoszláv hatalom 1958-ig Lendva-vidéken és Goricskón külön magyar és szlovén tagozatokat (osztályokat) működtetett általános iskolai szinten. Egy kisebbségi tagozat nyitásához 20 tanuló volt előírva. (Székely 1995)

⁶⁹ Az ausztriai Karintiában 1945 és 1959 között működő kétnyelvű modellt vették alapul, amely biztosította mindkét nyelv egyenrangú használatát. (Lük 2010) Kísérleti jelleggel, az első kétnyelvű tagozatok Csentében, Dobronakon, Göntérházán, Gyertyánosban, Hosszúfaluban és Lendván indultak. (Bokor 2009) Kezdetben könnyebb helyzetben voltak a magyar gyerekek, mivel ők már korábban tantárgyként tanulták a szlovén nyelvet, ugyanakkor a szlovén tanulóknak ez ideig nem kellett magyart tanulniuk. (Kolláth 2009)

⁷⁰ A kétnyelvű oktatás rendszeréről részletesen is szó lesz az 1.6-os fejezetben.

nemzetiségűnek, ami ugyan 619 fővel kevesebb az előző népszámlálás eredményéhez képest, mivel azonban az összlakosság száma is csökkent – nyolc év alatt 6,3 százalékkal⁷¹ – ezért nem csökkent a magyarok aránya. (Kovács 2013) (3. ábra) A stagnálást (az elvándorlás ellenére) az is elősegítette, hogy „[...] az 1953-as népszámlálásnál a nemzetiségüket megtagadó magyar személyek egy része 1961-re újra magyar nemzetiségűnek vallotta magát”. (Kovács 2013)

Az 1960-as évek közepén azonban ismét egy kivándorlási⁷², emellett pedig egy elvándorlási hullám is sújtotta a nemzetiségileg vegyesen lakott területet. Utóbbi Goricskó településeit érintette drasztikus mértékben. Muraszombatban ugyanis az 1960-as években gyors ütemű iparosodás indult meg, és ez rengeteg goricskói fiataalt vonzott Muravidék gazdasági és politikai központjába. Különösen Pártosfalva és Szerdahely lakosságát érintette negatívan ez a folyamat. Az 1971. évi népszámlálás adatai szerint az előbbi település lakosságának tíz év alatt közel negyedével, míg Szerdahelyé 17 százalékkal csökkent. (Kovács 2013)

Az 1971-es népesség-összeírásnál már tehát – a ki- és elvándorlás következtében is – egyértelmű fogyatkozásról beszélhetünk a muravidéki magyarság kapcsán. Az azévi összeírásakor Lendva-vidéken és Goricskón összesen 8840 magyar nemzetiségű személyt regisztráltak. 929 fővel kevesebbet, mint 1961-ben. (3. ábra) Ezen létszámmal pedig már a muravidéki magyarság nem érte el a térség összlakosságához képest a 60 százalékos arányt sem (59,1 százalék). (Kovács 2013)

1.3.6. A nemzetiségi érdekközösségek létrejötte

Mindezekkel egyidőben ugyanakkor kezdtek kibontakozni a kisebbségi érdekvédelem szervezettségének alapjai. Az 1974-es alkotmány 251. cikkelye ugyanis lehetővé tette az őshonos magyar és olasz nemzeti közösség számára, hogy azokban a községekben, ahol élnek, *művelődési és kulturális öngazgatási érdekközösségeket* alapítsanak. „A törvényhozásban ez annyit jelentett, hogy a nemzetiségileg vegyesnek nyilvánított területeken ezek az érdekközösségek a képviselőtestületek 4. tanácsaként egyenjogú döntéshozatali joggal rendelkeznek (szükség esetén vétőjoggal!) a nemzetiségi kultúra, az anyanyelvi nevelés és oktatás, a nemzetiségi sajtó és tájékoztatás, a könyvkiadás és az anyaországgal való kapcsolatok területén.” (Bence 1994a: 53) Emellett az 1974-es alkotmány kimondta, hogy a két őshonos nemzeti közösség nyelve a nemzetiségileg vegyesen lakott területen egyenrangú

⁷¹ 1961-ben Lendva-vidék és Goricskó térségben 15 383 személyt írtak össze, ami 1032 fővel kevesebb, mint 1953-ban. (Kovács 2013)

⁷² Azok a muravidéki magyar fiatalok, akik elhagyták a térséget, főleg Nyugat-Európában, azon belül is elsősorban Ausztriában, Németországban, Svájcban és Hollandiában telepedtek le. (Kovács 2013)

az állami nyelvvel. Fontos ugyanakkor egy harmadik rendelkezést is kiemelni. Az alkotmány ugyanis „[...] a nemzetiség megmaradása szempontjából fontos tevékenységi területeket illetően (oktatás, művelődés, tájékoztatás, anyaországgal való kapcsolattartás) állami költségvetési kötelezettséget határozott meg.” (Göncz 2010: 80)

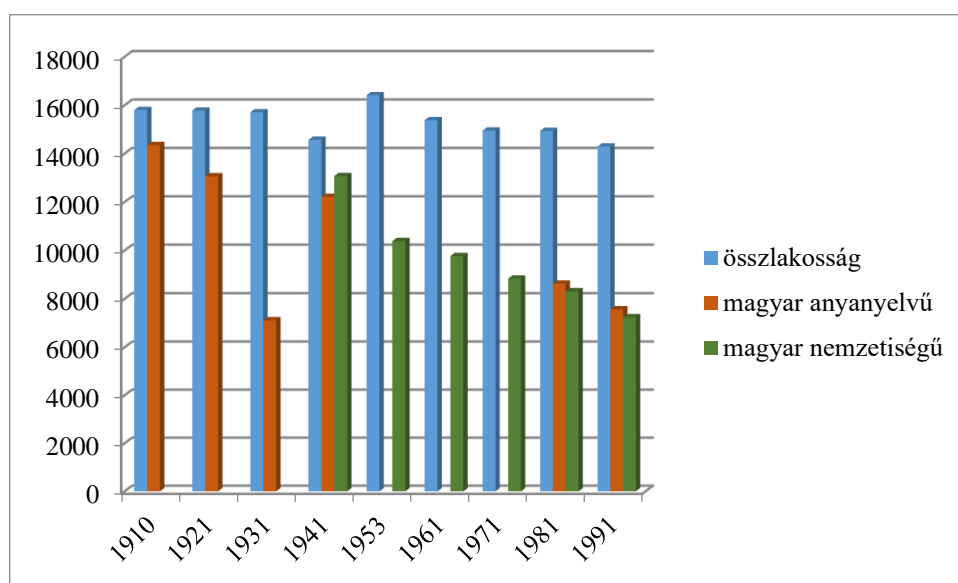
Egy évvel azután, hogy a Szlovén Szocialista Köztársaság elfogadta az új alkotmányt, 1975 márciusában megalakultak a *Lendvai Községi és Muraszombat Községi Magyar Nemzetiségi Művelődési, Oktatásügyi Önigazgatási Érdekközösségek*, amelyek a magyar kisebbség „legitim közigazgatási szervei lettek”.⁷³ (Kovács 2012: 291) A hetvenes években született, máig is példaértékű – pozitív diszkrimináción alapuló – kisebbségpolitika alapelvei kulturális autonómiát teremtettek az őshonos magyar és olasz kisebbségek számára; és ezzel pedig „[...] a szlovéniai magyarság történetének egy új fejezete kezdődött el”. (Bence 2005: 9)

A kisebbségi magyar közösség fokozatos létszámcsökkenése azonban folytatódott, s az 1981-es népszámlálás során is megmutatkozott. A tíz évvel korábbihoz képest több mint 500 fővel kevesebb (8316 fő) magyar nemzetiségű személyt regisztráltak Lendva-vidék és Goricskó térségben 1981-ben. (3. ábra) A fogyatkozás elsősorban a születések alacsony számával⁷⁴ és az egyre gyorsuló asszimilációval – azon belül is különösen a vegyes házasságok terjedésével – hozható összefüggésbe. (Kovács 2004)

⁷³ Az érdekközösségek főleg a „[...] művelődés, ezen belül is a könyvkiadás, a falusi műkedvelő tevékenység és a hagyományőrzés, valamint a kisebbségi tömegtájékoztatás területén” értek el látványos eredményeket. (Bence 2005: 9)

⁷⁴ „Egy (15 és 49 év közötti) magyar nőre számítva a vizsgált időszakban (1971-1981) 1,88 újszülött jutott, s ez országosan (Jugoszlávia) a legalacsonyabb volt (országos átlag 2,36).” (Kovács 2004: 65)

3. ábra: Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott településeinek összlakosság száma, valamint az itt élő magyar anyanyelvűek és magyar nemzetiségűek létszáma 1910–1991⁷⁵ között

Forrás: Kovács (2004) (2013) alapján saját szerkesztés

1.3.7. Az őshonos kisebbségek szervezettségében bekövetkező változások

Az 1980-as évek közepétől a muravidéki magyarságban egyre inkább felmerült az igény, hogy kezébe vegye kisebbségi sorsának irányítását a társadalmi élet minden területén. Érdekvédelmi szervezeteiken keresztül közvetlen befolyást kívántak gyakorolni az oktatási-nevelési és művelődési kérdéseken kívül a gazdasági élet területére is, beleértve a káderpolitikát is. (Bence 1994a) Az Alkotmány 1989-es módosításakor figyelembe vették a kisebbség ezen irányú kérését, és így abban már olyan rendelkezés szerepelt, amely az érdekképviselő hatáskörét az oktatásügyi és művelődési kérdéseken kívül a gazdasági élet területére is kiterjesztette, beleértve a szakemberképzést és az ösztöndíj-politikát is. (Bence 2005) Az Alkotmánymódosítás keretében az őshonos kisebbségek addigi érdekvédelmi szervezetei, a lendvai és muraszombati nemzetiségi érdekközösségek átalakultak. Egyrészt *nemzetiségi önjelölt közösség* elnevezéssel működtek tovább, másrészt bővült a hatáskörük a fentebb említettek szerint. Ugyanakkor megalakult a muravidéki magyarság érdekvédelmi csúciszervezete, a *Muravidéki Magyar Nemzetiségi Önjelölt Közösség* is, mely többek

⁷⁵ Az 1991-es népszámlálás adatait a következő, 1.4-es fejezetben ismertetem.

között a szlovén állami szervekkel és az anyaországgal, valamint a regionális jellegű intézményekkel folytatott kapcsolattartásért és együttműködésért felelt. (Göncz 2010)

Összegzésként megállapítható, hogy a muravidéki magyarságot az 1919. augusztusi megszállást követő hónapoktól kezdve, egészen az 1950-es évek közepéig, számos negatív megkülönböztetés, hátrány érte. Az erőszakos asszimiláció (pl. betelepítések), az őshonos magyar kisebbséggel szembeni atrocitások (elbocsátások, internálások, megfigyelések, zaklatások stb.) nagymértékben hatást gyakoroltak a kisebbségi magyar közösség létszámának alakulására. Az 1921-es összeírás eredményei már a muravidéki magyarságot érintő, akkor még csak kezdődő negatív folyamatok hatását tükrözték. Az elcsatolást megelőző utolsó népszámlálás adataihoz képest ugyanis 1921-ben már több mint ezer fővel kevesebb magyar anyanyelvű személyt regisztráltak. Az 1931-es összeírás ugyanerre vonatkozó eredménye (nemzetiségre ekkor még nem kérdeztek rá) pedig már egyértelműen jelezte, hogy egyre kevesebben merik vállalni Muravidéken a magyarságukat.

Ilyen helyzetben érte a térséget és az ott élő magyarságot az impériumváltás, amelynek következtében 1941-ben ismét közel annyian regisztráltatták magukat magyar anyanyelvűnek – még többen pedig magyar nemzetiségűnek –, mint húsz évvel korábban. A négy évig tartó „magyar éra” után azonban folytatódott a muravidéki magyarságot (is) sújtó negatív intézkedések sora, így ismét drasztikusan csökkenni kezdett a magyarságukat hivatalosan is felvállaló személyek száma. 1953-ban a 12 évvel korábbi összeíráshoz képest közel 2700 fővel kevesebb magyar nemzetiségű személyt jegyeztek fel.

Szembetűnő azonban, hogy az 1961-es népszámlálás magyar nemzetiségre vonatkozó adatai a nyolc évvel korábbihoz képest szinte elenyésző mértékű csökkenést mutatnak. Nagy szerepe van ebben annak, hogy az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején már kibontakozóban volt egy példaértékű és egyedülálló szlovén kisebbségvédelmi rendszer, amely aztán az elkövetkező évtizedekben számos lehetőséget biztosított az őshonos magyarok – és olaszok – számára megmaradásuk szempontjából. Annak ellenére azonban, hogy pozitív folyamatok zajlottak le Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területén, és a térség magyarsága is egyre inkább öntudatára ébredt, a kedvező változások nem tudták ellensúlyozni az egyre fokozódó asszimiláció és kedvezőtlen természetes szaporulat tendenciáját, továbbá az elvándorlás mértékét. Ezt jelzi az is, hogy 1961 és 1981 között az amúgy is kis létszámú muravidéki magyar közösség közel 1500 főt „veszített el”.

1.4. A muravidéki magyar kisebbség demográfiai és társadalomstatisztikai sajátosságai 1991-től napjainkig

Az előző fejezet zárásakor kiemeltem három olyan tényezőt, amely a vizsgált időszak (elcsatolástól a rendszerváltásig) utolsó három-négy évtizedében leginkább hozzájárult a muravidéki magyar szóránközösség gyors ütemű fogyatkozásához. Az alábbiakban e három tényező: a kedvezőtlen természetes szaporulat, az elvándorlás és az asszimiláció (azon belül is a vegyes házasság) jelenségének vizsgálatára – különböző demográfiai és gazdasági mutatók elemzésén keresztül – napjainkra vonatkozóan is, részletesen is kitérek.

Kiindulási pontként először az 1991-es, a 2002-es és a 2011-es szlovéniai népesség-összeírás magyar nemzetiségre vonatkozó statisztikai adatait ismertetem.

1.4.1. A muravidéki magyar kisebbség demográfiai változása 1991 és 2011 között

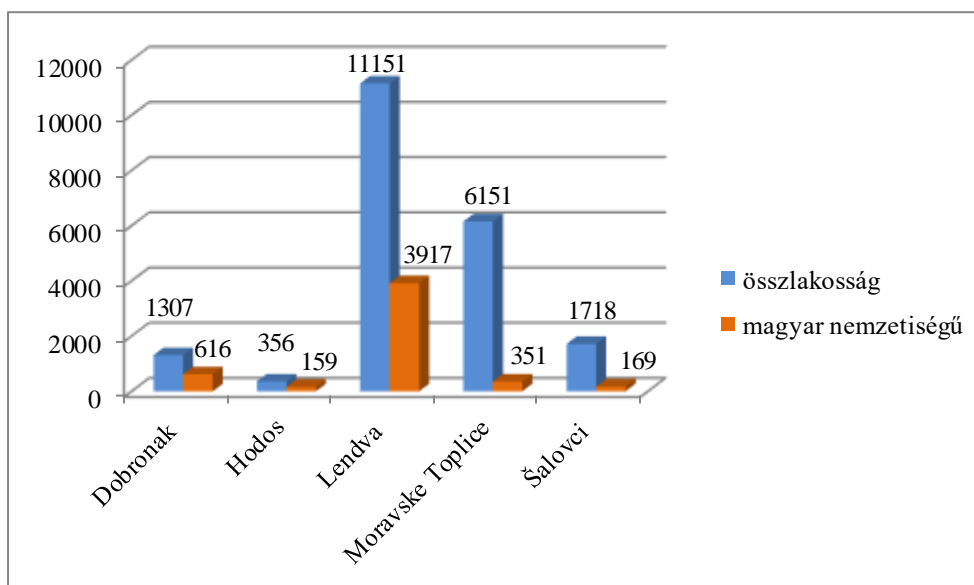
Az utolsó jugoszláv népszámlálás során, 1991-ben 7243 magyar nemzetiségű személyt írtak össze Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területén; több mint ezer fővel kevesebbet, mint tíz évvel korábban. (3. ábra) Goricskó térség magyarok által is lakott 8 településén 1006 (65,8 százalék), Lendva-vidék nemzetiségileg vegyesen lakott 23 településén 6237 (48,9 százalék) magyar nemzetiségű személyt jegyeztek fel. (Kovács 2013)

A 2002-es népszámlálás településszintű bontásban nem közölte a magyar nemzetiségűek számát. Arra vonatkozóan van adat, hogy az általuk lakott öt községben hány magyar él. Dobronak, Hodos, Lendva, Moravske Toplice és Šalovci községben 5212 magyar nemzetiségűt írtak össze, mely az öt község összlakosságának csupán 25 százaléka.⁷⁶ (4. ábra) Fontos ugyanakkor kiemelni azt is, hogy a 2002-es adatfelvétel során az öt községben 6763 magyar anyanyelvűt regisztráltak, azaz 1500 fővel többen vallották magukat magyar anyanyelvűnek, mint magyar nemzetiségűnek. (Kovács 2013) Másfél évvel a 2002-es népszámlálás időpontja előtt a szóránközösség három meghatározó személye, Bence Lajos, Göncz László és Kovács Attila írásos javaslatot tett a Szlovén Statisztikai Hivatal vezetésének arra vonatkozóan, hogy a nemzetiségek kategóriájába kerüljön be a *kettős kötődés* is. „*A javaslattevők azt remélték, hogy a kettős kötődés vállalásával a magyarság száma is lényegesen növekedni fog. A javaslatot*

⁷⁶ A 2002-es népszámlálás során Szlovénia teljes területén – mint már az 1.1-es fejezetben is említettem – 6243 magyar nemzetiségű személyt jegyeztek fel, kiknek többsége, 83 százaléka Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területén élt. A határ menti területen kívül elsősorban még három községi szintű közigazgatási egységet kell kiemelni a muravidéki magyarság nagyobb arányú előfordulását tekintve: Ljubljánát (227 fő), Muraszombatot (138 fő) és Maribort (70 fő).

azonban nem fogadták el; a kezdeményezők megítélése szerint elsősorban a horvátok, a szerbek és a bosnyákok számarányának növekedésétől tartva.” (Mák 2013: 179)

4. ábra: A muravidéki magyar kisebbség által is lakott öt község összlakosságszáma, valamint az itt élő magyar nemzetiségűek létszáma (2002)

Forrás: Kovács (2013) és a Szlovén Statisztikai Hivatal honlapja alapján saját szerkesztés

A 2011-es regiszteralapú összeírás – ahogy erről már 1.1-es fejezetben is volt szó – nem tette lehetővé az anyanyelvi, nemzetiségi adatok felmérését, ezért csak becslés létezik a magyar kisebbség létszámát tekintve. Kovács Attila számításai alapján 2011-ben Muravidék kétnyelvű területén körülbelül 4600-4800, míg az ország teljes területén 5500-5800, magát magyar nemzetiségűnek valló személy élhetett.

Az alábbi alfejezetben főként a Szlovén Statisztikai Hivatal adatbázisára támaszkodva ismertetek néhány, a természetes reprodukciót, a termékenységet, a korösszetételt, a nemzetközi és belföldi vándorlást, továbbá a gazdasági helyzetet kifejező mutatószámot és az ezekhez kapcsolódó, a muravidéki magyar szóránközösség szempontjából meghatározó statisztikai adatot.

1.4.2. A muravidéki magyar kisebbség legfontosabb demográfiai és gazdasági mutatói

Az őshonos magyar szóránközösség drasztikus fogyatkozásának meghatározó okai között szerepel az alacsony születésszám. Adatok csak a Szlovénia teljes területén élő magyar

nemzetiségű lakosságra vonatkozóan állnak rendelkezésre, mivel azonban a magyarság több mint 80 százaléka a nemzetiségileg vegyesen lakott területen él, ezért az eredmények is döntően az ott élők demográfiai jellemzőit tükrözik.

A Népeségtudományi Kutatóintézet becslése szerint 1991 és 2000 között az élve születések száma rendkívül alacsony volt, ezen időszakban mindössze 431 magyar nemzetiségű gyermek született. A magyarság utánpótlását veszélyezteti, hogy az élve születések számát nagymértékben meghaladja a halálozások száma. A természetes fogyás 1991 és 2000 között 738 fővel, azaz 10 százalékkal csökkentette a szlovéniai magyarság számát. (4. táblázat) A teljes termékenységi arányszám⁷⁷ szintén olyan mutató, amelyre a kirívóan alacsony szint a jellemző. Az 1990-es évek első felében az átlagos gyerekszám 0,96-ra, a második öt évben 0,87-re becsülhető. (4. táblázat) (Hablicsek–Tóth–Veres 2005) Országos viszonylatban valamelyest kedvezőbb a kép. A Szlovén Statisztikai Hivatal adatai alapján a teljes termékenységi arányszám 1995-ben 1,29; 2000-ben pedig 1,26 volt.

4. táblázat: A szlovéniai magyarság demográfiai helyzete (1991–2000)

Élve születések száma		Természetes szaporodás		Teljes termékenységi arányszám	
1991–1995	1996–2000	1991–1995	1996–2000	1991–1995	1996–2000
258	173	-347	-391	0,96	0,87

Forrás: Hablicsek–Tóth–Veres (2005) alapján saját szerkesztés

Napjainkra vonatkozóan a szlovéniai magyarság demográfiai helyzetével kapcsolatban csak a községi szintű adatsorokra támaszkodhatunk. A muravidéki magyar kisebbség által is lakott öt község adatai alapján a 2001 és 2018 közötti időszakot tekintve is kedvezőtlen demográfiai folyamatokról számolhatunk be. A természetes szaporodás mutatója 2001-ben és 2011-ben is negatív előjelű volt mindegyik vizsgált közigazgatási egységben. 2018-ban is csak egy község, Dobronak esetében figyelhető meg pozitív irányú változás, az összesített eredmény azonban így is több mint százfős fogyatkozást mutat. (5. táblázat)

⁷⁷ A teljes termékenységi arányszám az egy nő által – 15-től 49 éves korig – szült gyermekek átlagos számát mutatja meg. (Andorka 2006)

Mindezzel párhuzamosan igen alacsony az élve születések átlagos száma⁷⁸ az öt községben. Ezen demográfiai mutató összesített átlagértéke 2011-ben 1,58, 2018-ban pedig 1,53 volt. (5. táblázat) Ugyanakkor Szlovénia egészét tekintve sincs lényeges eltérés. Az országos átlagérték az élve születések száma esetében 2011-ben 1,51, 2018-ban pedig 1,52 volt.

5. táblázat: A muravidéki magyar kisebbség által is lakott öt község két meghatározó demográfiai mutatója (2001, 2011, 2018)

	2001		2011		2018	
	Természetes szaporodás	Élve születések átlagos száma ⁷⁹	Természetes szaporodás	Élve születések átlagos száma	Természetes szaporodás	Élve születések átlagos száma
Dobronak	-11	-	-3	1,58	7	1,54
Hodos	-1	-	-4	1,61	-6	1,51
Lendva	-60	-	-67	1,47	-48	1,48
Moravske Toplice	-45	-	-12	1,58	0	1,56
Šalovci	-25	-	-21	1,64	-2	1,57
Összesen	-142	-	-107	1,58	-103	1,53
Muratájéki régió (Pomurska)	-434	-	-364	1,60	-455	1,59
Szlovénia	-1 031	-	3 248	1,51	-900	1,52

Forrás: Szlovén Statisztikai Hivatal adatai alapján saját szerkesztés

A nemzetiségileg vegyesen lakott területet is magába foglaló öt község korösszetétele az adatok alapján a térség további népességfogyását vetíti előre. (6. táblázat) Ennek egyik kifejezőjege, hogy az átlagéletkor mindegyik vizsgált község esetében magasabb, mint az országos átlagérték. Hodos község korstruktúrája különösen előregedő képet mutat. Ezen közigazgatási

⁷⁸ Szemben a teljes termékenységi arányszámmal, az élve születések átlagos számánál nincsen – 15–49 év közötti – életkori korlát. A Szlovén Statisztikai Hivatal internetes adatbázisában a teljes termékenységi arányszámra vonatkozóan nem állnak rendelkezésre községi szintű adatok (csak országos adatok).

⁷⁹ Egy nőre vetítve.

egységben a lakosság átlagéletkora 2014-ben 49,2 év volt. Fontos hangsúlyozni, hogy Hodos községhez két település, Hodos és Kapornak tartozik, és mindegyik nemzetiségileg vegyesen lakott.

A fiatal és idős népesség viszonyát leíró öregedési index⁸⁰ szintén olyan mutató, amely jól szemlélteti az öt község korösszetételének kedvezőtlen alakulását. Az index értéke ugyan Szlovénia egészében is magasabb, mint 100 százalék, ami azt jelzi, hogy az idősek száma jelentősen meghaladja a fiatalokét. Extrém magas azonban ez az érték Hodos, Lendva és Šalovci község esetében. (6. táblázat)

6. táblázat: A muravidéki magyar kisebbség által is lakott öt község korösszetételének két meghatározó mutatója (2014)

	Átlagéletkor	Öregedési index (%)
Dobronak	44,6	147,1
Hodos	49,2	283,8
Lendva	46	186,1
Moravske Toplice	45	167,2
Šalovci	46,9	215,5
Összesen	46,3	180,6
Muratájéki régió	43,9	143,6
Szlovénia	42,4	120,4

Forrás: Muravidék gazdaságfejlesztési programja (2016) alapján saját szerkesztés

Az alábbi ábra a muravidéki magyar nemzetiségű lakosság többsége által is lakott Lendva község kormegoszlását mutatja⁸¹. (5. ábra) Ezen közigazgatási egységben napjainkban – a nagyobb korcsoportokat tekintve – a fiatalok (0–19 évesek) vannak a legalacsonyabb arányban jelen. A község lakosságának mindössze 14,9 százalékát teszik ki. Őket a 20–39 évesek korosztálya követi 21,9 százalékkal. A legnagyobb arányt az idősebb munkavállalási korúak, a 40–59 évesek képviselik a vizsgált községben. Ők a lakosság közel egyharmadát (30 százalék)

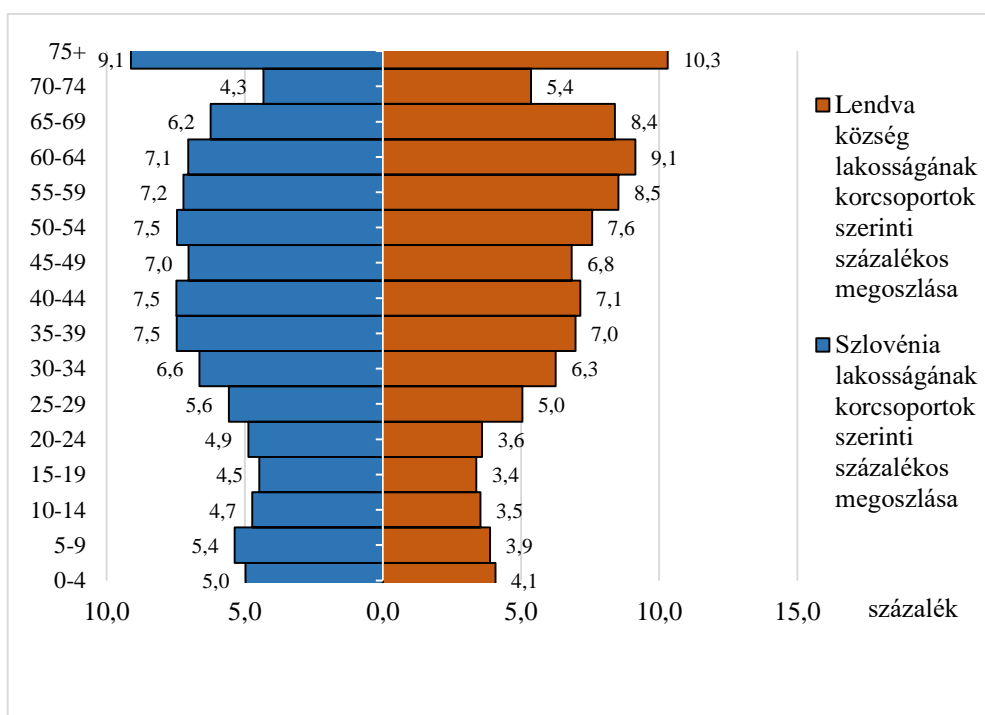
⁸⁰ „A gyermekkorú (0–14 éves) és az időskorú (65 éven felüli) népesség arányát szemlélteti, azt fejezi ki, hogy száz gyermekkorúra hány időskorú személy jut.” (Kerülő 2012: 190)

⁸¹ 2002-ben az őshonos magyar kisebbség 75 százaléka Lendva községben élt.

teszik ki. Ugyanakkor szintén magas az aránya a 60–74 éves korcsoportnak, illetve a 75 év felettieknek is; előbbiek a lakosság 22,9 százalékát, utóbbiak 10,3 százalékát képezik.

A korfa adataiból az is kiderül, hogy Lendva község lakosságának előregedése előrehaladottabb, mint az összlakosságé. (5. ábra) Szlovénia egészét tekintve ugyanis amellett, hogy szintén a 40–59 éves korcsoport alkotja a lakosság mintegy egyharmadát (29,2 százalék), meghatározóbb súllyal vannak jelen a fiatal aktív korúak, vagyis a 20–39 évesek (arányuk 24,6 százalék), és a 0–19 évesek is (arányuk 19,5 százalék). Ugyanakkor kisebb arányt képviselnek a 60–74 évesek és a 75 feletti korosztályhoz tartozók (előbbiek 17,6 százalékot, utóbbiak 9,1 százalékot tesznek ki).

5. ábra: Szlovénia, valamint Lendva község lakosságának öt éves korcsoportok szerinti százalékos megoszlása (2018)

Forrás: Szlovén Statisztikai Hivatal adatai alapján saját szerkesztés

A fentebb elemzett különböző demográfiai mutatók adatai is jelzik, hogy a muravidéki magyar kisebbség fogyatkozásának egyik legmeghatározóbb oka a kedvezőtlen népszaporulat. Fontos ugyanakkor azt is hangsúlyozni, hogy az őshonos magyar nemzeti közösség népességfogyása a gyors ütemű elvándorlásból is következik.

A nemzetiségileg vegyesen lakott területet is magába foglaló öt község lakosságszáma az elmúlt tíz évben fokozatosan csökkent. Míg 2008-ban az öt közigazgatási egység lakosságszáma

20 691 főt tett ki, addig 2018-ban már csak 19 269 főt. Ez több mint 1400 fős fogyatkozást jelent. A belső vándorlást⁸² tekintve az elmúlt tíz évben a vizsgált községek együttesen egyértelműen negatív vándorlási egyenleget⁸³ mutattak. (7. táblázat) Az ezer főre vetített nettó migrációs ráta értéke 2008-ban -31,2 fő, 2018-ban pedig -29,1 fő volt. Községi szintű bontásban Dobronak és Šalovci község népmozgalmi adatai a leginkább kedvezőtlenek, ugyanis – ellenben a másik hárommal – ezen községek esetében a különbözeti érték mindegyik évben negatív előjelű volt. A nemzetközi vándorlást tekintve ugyanakkor az elmúlt évek vonatkozásában kedvező változás figyelhető meg. Az öt község ugyanis – az összesített eredmények alapján – 2014-ben és 2018-ban is pozitív vándorlási egyenleget mutatott, vagyis a bevándorlás⁸⁴ felülmúlta a kivándorlás mértékét. Azonban ahogy azt a 7. táblázat adatai is jelzik, a leginkább meghatározó a vizsgált térség lakosság számának alakulása szempontjából továbbra is a belső vándorlás és annak negatív következményei.

⁸² „A belső vándorlás a közigazgatási egység határát átlépő lakóhelyváltoztatás, függetlenül attól, hogy ez a változás átmeneti vagy állandó jelleggel történik-e. Az előbbi esetben a vándorló a korábbi lakóhelyét feladva, az utóbbinál lakóhelyét fenntartva költözik másik településre.” (Bálint–Obádovics 2018: 219)

⁸³ Vándorlási egyenleg: az adott évben be- és kivándorlók számának különbsége. (Kapitány 2015)

⁸⁴ „A külföldről beköltözők között elsősorban a volt jugoszláv tagállamok lakosait találjuk.” (Hajdú–Nagy 2013) Bosznia–Hercegovina, Szerbia, Macedónia, Koszovó állampolgárai képezik a beköltözők legnagyobb arányát Szlovéniában.

7. táblázat: Nemzetközi és belföldi vándorlási egyenleg (2008, 2014, 2018), ezrelék

	2008		2014		2018	
	külföld	belföld	külföld	belföld	külföld	belföld
Dobronak	-1,5	-4,4 ⁸⁵	16,3	-10,1	0,8	-11,6
Hodos	0,0	0,0	0,0	5,4	8,4	-13,9
Lendva	-1,4	-9,5	0,4	4,1	1,4	3,6
Moravske Toplice	0,0	-11,8	-0,5	1,4	0,3	-2,9
Šalovci	1,8	-5,5	-4,0	-17,5	-7,1	-4,3
Összesen	-1,1	-31,2	12,2	-16,7	3,8	-29,1
Muratájéki régió	0,5	-5,5 ⁸⁶	-1,1	0,3	0,6	-1,0
Szlovénia	9,2	0,0	-0,2	0,0	7,2	0,0

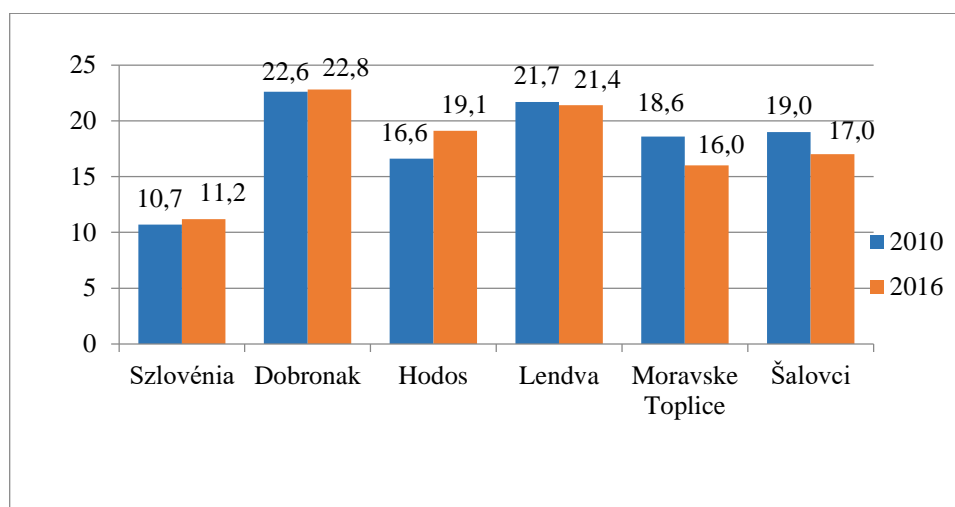
Forrás: Szlovén Statisztikai Hivatal adatai alapján saját szerkesztés

Gyémánt Richárd felhívja a figyelmet arra, hogy „[...] a népességmegtartó-erővel nem rendelkező Muravidéket elsősorban a magyar fiatalok hagyják el”, akik a jobb megélhetésben bízva, a gazdaságilag fejlettebb szlovén városokba költöznek. (Gyémánt 2009: 304) Az elvándorlást elsősorban – az országos viszonylatban is – jelentős munkanélküliség gerjeszti. 2016-ban Lendva községben – melynek 23 települése közül 21 nemzetiségileg vegyesen lakott – a regisztrált munkanélküliek aránya 21,4 százalékot tett ki. (6. ábra) Ugyanakkor még ennél is magasabb értékkel bírt Dobronak község, ahol 2016-ban a munkanélküliségi arány mintegy 23 százalékos volt. Ez a kimagasló érték pedig több mint a duplája az országos átlagnak. Fontos hangsúlyozni, hogy nemcsak községi, hanem regionális szinten is magas a munkanélküliségi arány. Pomurska statisztikai régióban 2016-ban a ráta 17,3 százalékos volt.

⁸⁵ Községek közötti mozgást kifejező nettó migrációs arányszám.

⁸⁶ A statisztikai régiók közötti mozgást kifejező nettó migrációs arányszám.

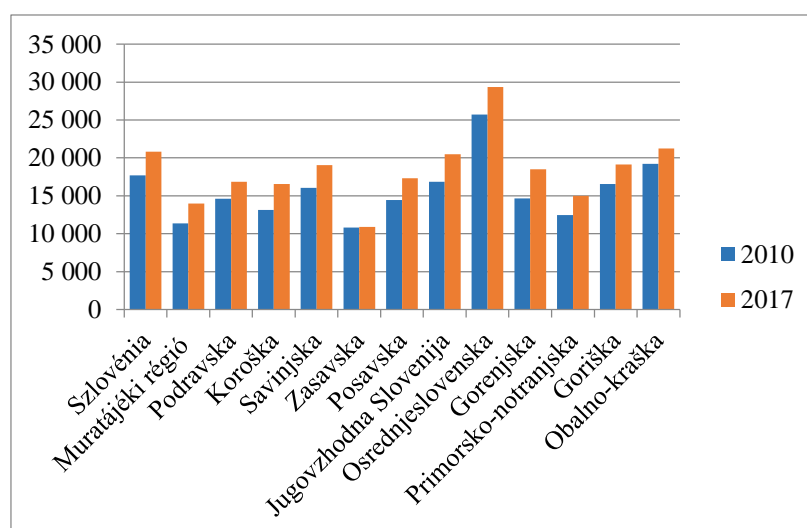
6. ábra: A regisztrált munkanélküliek aránya a muravidéki magyar kisebbség által lakott öt községben (2010, 2016⁸⁷)

Forrás: Szlovén Statisztikai Hivatal adatai alapján saját szerkesztés

A Muratájéki régió (Pomurska) – melynek területén belül található a szlovén–magyar kétnyelvű térség is – a gazdasági fejlettséget tekintve a bányászati-nehézipari régió, Zasavska után a második legszegényebb régiónak számít Szlovéniában. (Hajdú–Nagy 2013) A megtermelt GDP (euró/fő) alapján 2017-ben a Muratájéki régió és a leggazdagabb régió, Osrednjeslovenska között 2,10-szeres különbség volt kimutatható. (7. ábra)

7. ábra: A szlovén régiók fejlettsége a GDP (euro/fő) adatok alapján (2010, 2017⁸⁸)

Forrás: Szlovén Statisztikai Hivatal adatai alapján saját szerkesztés

⁸⁷ Legfrissebb adat a Szlovén Statisztikai Hivatal honlapján.

⁸⁸ Legfrissebb adat a Szlovén Statisztikai Hivatal honlapján.

A kedvezőtlen gazdasági helyzetből fakadó elvándorlás és a természetes szaporodás romló tendenciája mellett fontos még egy harmadik tényezőre is felhívni a figyelmet a muravidéki magyarság fogyatkozásának vizsgálatakor. Ez pedig az egyre gyorsuló asszimiláció, melynek fő megjelenési formája a vegyes házasság.

1.4.3. A nemzetiségileg vegyes házasságok növekedése

A kétnyelvű területet nagymértékben jellemző vegyes házasság jelenségével – a magyarországi és a muravidéki tudományos kört tekintve is – a legtöbbet Göncz László muravidéki kutató foglalkozik. Göncz a huszadik század ötvenes-hatvanas éveit jelöli meg azon tendencia kezdeti időszakának, amikortól is a magyar fiatalok (férfiak és nők egyaránt) egyre nagyobb arányban választottak nem magyar, hanem szlovén vagy muraközi horvát nemzetiségű házas- vagy élettársat.⁸⁹ Az ilyen házasságok következtében a családokban egyre inkább a többségi nyelv és kulturális érvényesülés vált meghatározóvá, „[...] *ami a vegyes házasságokból származók nemzeti hovatartozását magyar szempontból kedvezőtlenül befolyásolta*”. (Göncz 2008a: 222)

A vegyes házasságok nagyobb arányú megjelenését a hetvenes évektől nagymértékben befolyásolta a „közismert jugoszláv testvériség-egység eszmerendszer”, és az ennek részét képező, „*»jugoszláv« nemzeti identitás*” elterjedése. (Göncz 2008a: 221–222)

A vegyes házasságok arányának fokozatos növekedését mutatja, hogy a kétezres évek elején, a Mura mentén élő őshonos magyar kisebbség 50 évnél fiatalabb népességének már valamivel több, mint 50 százaléka vegyes házasságban élt. Az ilyen házasságokból kikerülő gyermekek döntő többségét pedig a szülők nem magyar nemzetiségűnek, hanem leginkább a többségi nemzethez tartozónak regisztráltatták.⁹⁰ (Göncz 2008b)

Hodoson például 2002-ben⁹¹ a vegyes házasságban született gyermekek kivétel nélkül szlovén nemzetiségűek voltak. Gyertyánoson pedig a vegyes házasságból származó gyermekek 33 százaléka volt csak magyar nemzetiségű. Csentén ugyanakkor a kétnyelvű házasságokból származó gyermekeket a családok 50 százaléka jegyezte be magyar nemzetiségűnek. Az

⁸⁹ „Az 1950-es évektől említésre méltó volt a Muraközéből származó egyik házastárs aránya, mivel akkoriban a tagköztársaságok között nem volt elválasztó határ, másrészt a lendvai vállalatokban (főképpen a Nafta kőolajfinomító és petrokémiai nagyüzemben) néhány száz muraközi szakmunkás dolgozott, így napi kapcsolatban volt a muravidékiekkel. Emellett akkoriban a hangzatos jugoszláv (főképpen horvát) slágerekre alapozott szórakozások (bálok, táncműsorok, diszkók stb.) is összehozták a Muravidék és a Muraköz fiataljait.” (Göncz 2018: 144)

⁹⁰ Szintén erre a jelenségre hívja fel a figyelmet Kolláth Anna, a Maribori Magyar Tanszék vezetője egy tanulmányában. (Kolláth 2005)

⁹¹ Göncz László 2002-ben a Mura menti magyarok lakta vidéken vizsgálta a vegyes házasság jelenségét. (Göncz 2003)

adatokból látható, hogy különbség volt a tekintetben a települések között, hogy a vegyes házasságban született gyermekek hány százaléka volt magyarnak nyilvántartva. A különbség részben történelmi gyökerű. Ugyanis a két világháború között különböző mértékben telepítettek be a magyarlakta településekre muravidéki és tengermelléki szlovén telepeseket. Gyertyánosra például tömegesen érkeztek betelepülők az 1920-as, 1930-as években. Csentéről ugyanakkor ez nem mondható el.

Az a tény, hogy a muravidéki magyar kisebbség által kötött házasságok 50-55 százaléka vegyes házasság, döntő jelentőségű a szórványközösség létszámának jövőbeli alakulása szempontjából. (Gyémánt 2009) Ugyanis azon kisebbségi magyar közösségek esetében, ahol a vegyes házasságok aránya már elérte az 50-60 százalékot, kérdésessé válik, hogy az adott közösség képes lesz-e egyáltalán hosszú távon fennmaradni. (Bárdi 2013)

Összegzésként megállapítható, hogy a különböző demográfiai mutatók, társadalomstatisztikai adatok eredményei azt mutatták, hogy a kis létszámú muravidéki magyar szórványközösség drasztikus fogyatkozása napjainkban is elsősorban a kedvezőtlen természetes szaporulat, a jelentős elvándorlás és a vegyes házasságok fokozatos térnyerésének a következménye. A nemzetiségileg vegyesen lakott területet is magába foglaló öt községet ugyanis az alacsony születésszám, az öregedő korszerkezet, a rossz gazdasági helyzet, továbbá a muravidéki magyar lakosság fokozatos asszimilációja jellemzi.

1.5. A muravidéki magyar kisebbség speciális jogai és azok gyakorlati érvényesülése a mindennapi életben

Az előző fejezetben bemutatott negatív tendenciák mellett fontos azt is megvizsgálni, hogy a létszámcsökkenés folyamata milyen hatást gyakorol a muravidéki magyarság életére, illetve, hogy mintegy a fogatkozás ellensúlyozásaként, a megmaradás érdekében milyen lehetőségek adóttak a muravidéki magyar kisebbség számára.

Ez utóbbi kérdésből kiindulva jelen fejezetben először az őshonos kisebbségek külön jogait mutatom be. Majd e jogok érvényesülésének elemzésén keresztül a muravidéki magyar kisebbségi élet szempontjából fontos környezeti tényezőkre fókuszálok.

Az egykori Jugoszlávia részét képező Szlovén Szocialista Köztársaság már az 1950-es évek végétől, 1960-as évek elejétől egyre nagyobb hangsúlyt helyezett az őshonos magyar és olasz kisebbség érdekeinek védelmére. Az 1974-es Alkotmány pedig e tekintetben mérföldkőnek tekinthető, az ugyanis, a kollektív „többletjogok” szükségességének elvét elismerve, a két autochton kisebbség számára már különjogokat is biztosított.⁹² (Győri 2007) A pozitív diszkrimináción alapuló kisebbségpolitika irányelvei tehát már a rendszerváltást megelőző évtizedekben megteremtődtek, és törvényi rangra emelkedtek.

A muravidéki magyar szórványközösség napjainkban is érvényben lévő nemzetiségi jogi helyzetének elemzése szempontjából azonban az 1991-es Alkotmány rendelkezései a meghatározóak. Az alábbi sorokban először az alaptörvény nemzeti közösségeket érintő szabályozását mutatom be, majd három témakör mentén (kétnyelvű oktatás; magyar nyelvhasználat; érdekvédelem, intézményi ellátottság és szervezettség) – a nemzetiségileg vegyesen lakott terület vonatkozásában – a kisebbségi jogok érvényesülésének gyakorlatára térek ki.

⁹² Erről részletesen már volt szó az 1.3-as fejezetben.

1.5.1. Az 1991-es Alkotmányban garantált kisebbségi jogok

1991. december 23-án hirdette ki a szlovén parlament az akkor már szuverén állammá⁹³ vált Szlovén Köztársaság új Alkotmányát, melynek 11. és 64. cikkelye⁹⁴ értelmében a muravidéki őshonos magyar és a szintén őshonos tengermelléki olasz közösségekre⁹⁵, a pozitív diszkrimináció elvére épülő, úgynevezett nemzetiségi különjogok vonatkoznak. Szlovénia ugyanakkor 1998. március 25-én a nemzeti kisebbségek védelméről szóló Keretegyezmény aláírása kapcsán, külön deklaráció előterjesztésével kijelentette azt is, hogy a magyart és az olaszt az ország saját nemzeti kisebbségének ismeri el. (Gyémánt 2009: 303)

Az 1991-es Alkotmányból először a 11. cikkelyt érdemes kiemelni, az ugyanis kimondja, hogy „[...] Azon községek területén, ahol az olasz vagy a magyar nemzeti közösség él, az olasz vagy a magyar nyelv is hivatalos nyelv.” (Szondi 2007: 224) A magyarság szempontjából a leginkább azonban a 64. cikkely a kulcsfontosságú, mivel az a két őshonos kisebbség különjogait tartalmazza. E nemzetiségi különjogok pedig az alábbiak:

- Közvetlen képviselő a magyar és az olasz nemzeti közösség által is lakott községek helyi önkormányzataiban, vétőjoggal a közösséget érintő kérdésekben.
- Kisebbségi önkormányzatok létrehozásának joga a nemzeti közösségek által is lakott községekben.⁹⁶
- Az anyanyelvű oktatás joga ugyanezen községek esetében.
- Politikai, érdekvédelmi szervezetek, saját intézmények létrehozásának joga a nemzeti identitás megőrzése céljából.
- Gazdasági, kulturális és tudományos tevékenység kifejtésének lehetősége.
- Szabad kapcsolattartás az anyaországgal.

⁹³ Szlovéniában 1990 áprilisában tartottak először demokratikus választásokat, ahol akkor az ellenzéki DEMOS koalíció került hatalomra. A koalíciót alkotó pártok egységesen léptek fel az előző rendszerrel szemben, és határozott álláspontot képviseltek az önálló Szlovénia kérdéséről. (Szilágyi é.n.) Az új vezetés 1990. december 23-án népszavazást írt ki az ország függetlenné válásának kérdésével kapcsolatban. A szavazásra jogosultak közel 90 százaléka igent mondott a szlovén önállóságra. Szlovénia ezt követően 1991 júniusában kivált a szovetségi államból, és ezzel pedig létrejött az önálló és független Szlovén Köztársaság.

⁹⁴ Az Alkotmány 64. cikkelye külön kategóriaként a roma „etnikai csoporttal” kapcsolatosan is rendelkezik. Azonban esetükben a nyelvhasználat tekintetében nem biztosított ugyanaz a szint, mint ami a két őshonos nemzeti közösségnél érvényben van. (Göncz 2012)

⁹⁵ A két őshonos nemzeti közösség közül az olasz nemzetiségűek vannak kisebb arányban jelen Szlovéniában. Az őshonos olasz kisebbség Isztria szlovén tengerparti részén, az egykor kompakt olasz lakta térségben él. Napjainkra a szlovéniai olaszok létszáma már a háromezer főt sem éri el. (2002-ben Szlovénia teljes területén 2258 olasz nemzetiségű személyt jegyeztek fel.) A kicsiny közösség három helyi közigazgatási körzet (Koper, Izola és Piran község) népességének csupán a töredékét alkotja.

⁹⁶ Az új alkotmány alapján 1994 decemberében lépett hatályba az önkormányzati nemzeti közösségekről szóló 65. számú törvény, mely kimondja, hogy „a kisebbségi önkormányzatok saját belső szervezeti felépítésüket, működésüket, döntéshozatali eljárásukat maguk irányítják.” (Györi 2007: 315)

- A nemzeti szimbólumok szabad használata. (Győri 2006)

A fentiekén túl az 1991-es Alkotmánynak a nemzeti közösségek szempontjából van még egy fontos rendelkezése, melyet a 80. cikkely tartalmaz. E szerint a magyar és az olasz kisebbség számára garantált legalább egy-egy parlamenti képviselői hely abszolút vétőjoggal a kizárólag őket érintő ügyek kapcsán.⁹⁷ (Győri 2006)

1.5.2. A kétnyelvű oktatás rendszere

Szlovéniában a magyar és az olasz kisebbséget megilleti az anyanyelvű oktatás joga. A nemzetiségileg vegyesen lakott területen ma négy – úgynevezett – kétnyelvű általános iskola működik (Lendván, Göntérházán, Dobronakon és Pártosfalván), és egy kétnyelvű középiskola⁹⁸ Lendván. A térségben csak kétnyelvű iskolák működhetnek, melyek látogatása a szlovén és a magyar diákok számára egyaránt kötelező.

Harminc évvel a kétnyelvű oktatás bevezetését követően megreformálták az addigi oktatási rendszert. Az 1990/1991-es tanévtől kezdve ugyanis a korábbiaktól eltérően, a vegyes összetételű osztályok a szlovén és a magyar nyelvet már nem együtt, hanem külön nyelvi csoportokban tanulják. A szülőnek választási lehetősége van, hogy eldöntse a beiratkozáskor, hogy gyermeke a szlovén és a magyar nyelv közül melyiket tanulja anyanyelvi szinten, és melyiket második nyelvként. (Gróf 2010) A szülő választhat, hogy a tanuló anyanyelvi magyarra (magyar1) és második nyelvi szlovénra (szlovén2) jár-e, vagy pedig anyanyelvi szlovénra (szlovén1) és környezetnyelvi magyarra (magyar2). Fontos azonban azt is kiemelni, hogy negyedik osztálytól kötelező a szlovén nyelvet anyanyelvi szinten tanulnia minden diáknak. Ugyanakkor megmarad a magyar nyelv két szinten való tanítása egészen a gimnázium végéig; így a diák dönthet úgy is, hogy a továbbiakban a szlovén és a magyar nyelvet is anyanyelvi szinten tanulja.

Az új szlovén állam oktatási rendszerének az ilyen irányú változtatása azzal a – kisebbségi szempontból tiszteletreméltó – céllal készülhetett, hogy elősegítse a magyar nyelv anyanyelvi szintű elsajátítását. Azonban sok szülő dönt úgy, hogy magyar elsőnyelvű gyermekét a beiratkozáskor a magyar2-es csoportba íratja. (Gróf 2010) Ennek oka, hogy a szülők úgy vélik, hátrányba kerülnek gyermekeik a negyedik osztályban, amikor automatikusan átsorolódnak a szlovén anyanyelvi csoportba. Továbbá okként merül fel az is, hogy a szülők nem akarják

⁹⁷ A nemzetiségi parlamenti képviselőt az országgyűlési választások során választják meg a nemzetiségi választási névjegyzékben szereplők, szavazók.

⁹⁸ A lendvai pedagógiai, közgazdasági és fémipari szakosítású kétnyelvű középiskola 1981-ben kezdte meg működését.

túlterhelni a gyermeküket azzal, hogy – a negyedik osztálytól kezdve – mindkét nyelvet anyanyelvi szinten kelljen tanulnia.

A magyar anyanyelvű csoportok választása 2010 és 2019 között összességében csökkent, amelyet az alábbi számok is mutatnak. A négy kétnyelvű általános iskola közül a legnagyobb tanulói létszámmal a lendvai általános iskola rendelkezik.⁹⁹ A 2010/2011-es tanévben az iskolának 542 diákja volt, akiknek 34,5 százaléka járt magyar1-es csoportba. A 2018/2019-es tanévben az 518 diák közül már csak 112 fő, azaz a tanulók 21,6 százaléka választotta a magyar anyanyelvi csoportot. Tehát mintegy 13 százalékkal kevesebben, mint nyolc évvel korábban. Szintén csökkent a magyart anyanyelvi szinten tanulók aránya Dobronak község kétnyelvű általános iskolájában. A 2010/2011-es tanévben a 85 tanulóval rendelkező iskola 41,2 százaléka járt magyar1-es csoportba, ugyanakkor a 2018/2019-es tanévben a 90 fős diákságnak csak a 32,2 százaléka. Fontos azonban egy ezzel ellentétes tendenciára is felhívni a figyelmet, ez pedig elsősorban a pártosfalvi általános iskola esetében figyelhető meg. Az utóbbi években ugyanis ebben az iskolában nőtt a magyart anyanyelvi szinten tanulók aránya. A 2010/2011-es tanévben a 79 tanulónak a 45,6 százaléka, a 2018/2019-es tanévben pedig a 81 fős diákság 58,0 százaléka járt magyar1-es csoportba. A növekedés hátterében az áll, hogy egyre több magyarországi szülő dönt úgy, hogy nem Magyarországon taníttatja gyermekét, hanem a szomszédos – a nemzetiségileg vegyesen lakott területen lévő – kétnyelvű általános iskolában. Ezen szülők pedig gyermekeiket a magyar anyanyelvi csoportba íratják be.

A 2015/2016-os tanévtől mind a négy kétnyelvű általános iskolában lehetőség van arra is, hogy a különböző szintű nyelvi csoportok helyett a szülő a párhuzamos nyelvtanítást¹⁰⁰ válassza gyermeke részére. Ez azt jelenti, hogy a tanuló az első, második, harmadik osztályban a magyart és a szlovén nyelvet is anyanyelvi szinten tanulhatja. Ezt a lehetőséget azonban kevés diák (szülő) választja. A 2018/2019-es tanévben a lendvai, göntérházi és a pártosfalvi iskola tanulóinak körülbelül csak 6 százaléka, a dobronaki iskola tanulóinak pedig 11 százaléka tanulta mindkét nyelvet anyanyelvi szinten.

A kétnyelvű általános iskolákban a diákok a magyar nyelvvel nem csak a nyelvi órákon találkozhatnak, hanem elviekben az összes tanóra kétnyelvűen folyik. Azonban a tanulók tanulmányaik előrehaladtával egyre kisebb arányban részesülnek magyar nyelvű oktatásban. Míg az alsó tagozatban a tanórák nyelvi felosztása még úgy épül fel, hogy a pedagógusok 50-50 százalékból használják a magyar és a szlovén nyelvet, addig felső tagozatban ez az arány

⁹⁹ A kétnyelvű általános iskolákra vonatkozó adatok forrása a Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség.

¹⁰⁰ Szlovénul HOP-nak rövidítik a párhuzamos nyelvtanítást.

már 30-70 százalékra módosul. A felső tagozatban a „*tananyag ismertetése szlovénul történik, az írásos elmélyítés, rögzítés és összefoglalás a szakkifejezések kiegészítésével pedig magyarul*”. (Varga 2011: 130) Középszkolai szinten még kevesebb (10-20 százalék) az órai magyar nyelvhasználat.

A fentiek összegzéseként megállapítható, hogy bár a kétnyelvű oktatási rendszer elméletben minden lehetőséget megad a magyar nyelv anyanyelvi szintű elsajátításához, és a tantárgyakhoz kapcsolódó tananyag magyar nyelven való elmélyítéséhez, azonban a gyakorlat ettől nagyrészt eltérő képet mutat. Az elmúlt egy évtized adatai ugyanis, amelyek a kétnyelvű általános iskolák tanulóinak a magyar1-es és magyar2-es nyelvi csoportbeli megoszlását mutatják, azt a negatív tendenciát jelzik, hogy a szülők számára egyre kevésbé fontos, hogy gyermekeiket magyar anyanyelvű csoportba írassák. Ez pedig negatív hatással lesz a jövő nemzedék magyar nyelvtudására.

Ugyanakkor a kétnyelvű oktatási rendszer sikereként könyvelhető el az, hogy egyre több magyarországi szülő választja a többnyelvűség előnyei miatt a kétnyelvű általános iskolákat, ez pedig az iskolai magyar nyelvhasználat fennmaradása szempontjából is pozitív folyamatnak tekinthető.

1.5.3. A magyar nyelv használata a nemzetiségileg vegyesen lakott területen

A szórványközösségek anyanyelvhasználatához kapcsolódó tendencia indokolja azt, hogy a kutatók ezen közösségek nyelvhasználatának jellemzésekor rendszerint az *aszimmetrikus kétnyelvűség* kifejezést alkalmazzák. A kifejezés a többségi és a kisebbségi nyelv egyenlőtlen státuszára, előbbi kiemelt helyzetére utal. Bartha Csilla nyelvész, kutató hangsúlyozza, hogy a többségi nyelv előnye abból fakad, hogy „[...] szerepköre, funkciói szélesebb sávon fedik a mindenkori korszerű, aktuális társadalmi tevékenységek szükségleteit”, mint az a nyelv, amely már a magánszférára, a családi életre szorult vissza. (Bartha 1999: 123) Az aszimmetrikus kétnyelvűség a *fokozatos nyelvcsere* folyamatába illeszkedik bele, melyre Bartha a muravidéki magyar szórványközösség esetében is tett utalást. Bartha 2003–2004-ben a magyar nyelvhasználat témakörben végzett kérdőíves kutatást a nemzetiségileg vegyesen lakott területen. Vizsgálata eredményeként megállapította, hogy „*az egyik nyelvi egynyelvűségből egy átmeneti kétnyelvű szakaszon át a többségi nyelvű egynyelvűség felé tartó nyelvcsere folyamat zajlik a vizsgált közösségben*”. (Bartha 2006: 87)

Fontos hangsúlyozni, hogy a fokozatos nyelvcsere folyamatára nagy hatással van a mindenkori politikai hatalom is, mivel azt a célt követi, hogy az államnyelv legyen a társadalmi

hierarchiában való előrejutás alapvető feltétele. Ezzel egyidejűleg pedig arra is törekszik, hogy a kisebbség nyelve csak a közösségen belüli kommunikáció nyelve maradjon, társadalmi funkciói ne bővíthessenek. Egy kárpátaljai és felvidéki magyar szerzőpáros, Csernicskó István és Szabó Mihály Gizella szerint a hatalom rendszerint a többségi nyelv magas szintű ismeretét várja el, azt azonban alig (vagy egyáltalán nem) támogatja, „[...] hogy a kisebbségekkel együtt élő többségi lakosság elsajátítsa és használja is a kisebbségi nyelvet.” (Csernicskó–Szabó Mihály 2010: 173) Ehhez társul még a szakadék a jog és a gyakorlat között. Ugyanis „[...] a hatóságok a kisebbségi nyelvi jogok érvényesítését a kisebbségi beszélők magánügyének tartják, és ehhez csak a minimális támogatást adják meg.” (Csernicskó–Szabó Mihály 2010: 173)

Szlovéniában ezen állításokhoz képest látszólag példaértékű kisebbségi nyelvpolitika van érvényben, ugyanis a nemzetiségileg vegyesen lakott területen a magyar nyelv hivatalos. Törvény szabályozza, hogy az állami szervek, intézmények azon alkalmazottainak, akik az ügyfelekkel, lakosokkal közvetlenül érintkeznek, szükséges – a szlovén nyelv aktív tudása mellett – a magyar nyelv ismerete is.¹⁰¹ „A kétnyelvű ügyintézés az igazságszolgáltatásban is kötelező. A bíróságokról szóló törvény alapján a bíróságoknak biztosítaniuk kell a magyar és az olasz nyelv egyenjogúságát. A bírósági eljárás lehet egynyelvű, ha abban csak egy személy vesz részt, vagy ha mindkét ügyfél ugyanazt a nyelvet használja (tehát akár csak magyarul vagy csak olaszul). Ha az ügyfelek különböző nyelveket használnak, az eljárást ezeken a nyelveken kell lefolytatni, úgy, hogy az ügyféllel mindig a saját nyelvén tárgyalnak. A bírósági határozatok mindig kétnyelvűek, függetlenül az eljárás nyelvétől.” (Kolláth 2003: 120)

Szintén törvény írja elő, hogy a nemzetiségileg vegyesen lakott területen kötelezőek a kétnyelvű okmányok valamennyi ott élő lakos számára. Ugyanakkor kétnyelvűek a helység- és utcanevtáblák, hirdetések, értesítések is.

A magyar nyelv használata tehát a közintézmények és a közterületek esetében jogi szinten teljes mértékben biztosított. Más azonban a magyar nyelv helyzete a magánintézmények, magánvállalkozások vonatkozásában. Utóbbiaknál ugyanis a munkavállalótól kizárólag abban az esetben követelik meg a magyar nyelv ismeretét, ha az gazdasági szempontból indokolt. Például „[...] a kommunikáció növeli az eladást, feltárja az üzleti világ kapuját stb.” (Zver 2013: 9) A mindennapi gyakorlat ugyanakkor nagyrészt azt mutatja, hogy a foglalkoztatásnál

¹⁰¹ „[...] az állami költségvetés keretében biztosítva van az úgynevezett kétnyelvű pótlék azon, a községében (oktatás, kultúra területén, önkormányzati és államigazgatási hivatalokban, közintézményekben stb.) tevékenykedő alkalmazottnak, akiknek a munkaköri leírásában ezt a törvény előírja.” (Göncz 2012: 69)

nem számít jelentős feltételnek a magyar nyelv ismerete. Ezt igazolja egy 2010-es kutatás¹⁰² is, melynek során 50 – a nemzetiségileg vegyesen lakott területen dolgozó – munkavállalót kérdeztek meg többek között arról, hogy a munkahelyükön megkövetelik-e a magyar nyelv ismeretét. A többségében gazdasági szférában dolgozó válaszadók¹⁰³ 81,3 százaléka válaszolt nemmel. (Zver 2013)

A magyar nyelv fokozatos visszaszorulása a hétköznapi interakciókból nemcsak a formális, hanem egyre inkább az informális közeg sajátossága is. Ezt igazolja többek között Kolláth Anna és Gróf Annamária 2011-es kérdőíves kutatása¹⁰⁴, mely a nemzetiségileg vegyesen lakott területen azt mutatta, hogy a muravidéki magyar közösség generációk közötti nyelvhasználatára mindinkább a szlovén nyelv alkalmazásának a túlsúlya a jellemző. Míg például az adatközlők 89,4 százaléka gyermekkorában magyarul beszélt az édesanyjával, addig felnőttkorukban már csak 64 százalékuk tesz így. Az apával való magyar nyelvű kommunikáció az életkor előrehaladtával még erősebben csökken. Míg a válaszadók 81,7 százaléka gyermekkorban magyarul beszélt édesapjával, addig felnőttkorra ez az arány a felére, 41 százalékra csökkent. A nyelvi asszimiláció irányát jól mutatja, hogy az adatközlők gyermekeikkel már 50 százalékban a szlovén nyelvet használják. (Kolláth–Gróf 2014) A magyar nyelv használatának a visszaszorulása még inkább szembeűnő, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a magyar nyelv elsődlegesen a családban kap helyet. 2011-ben a magyar nyelv mindenekelőtt otthon (66,6 százalék), majd a rokonokkal (51,3 százalék) és a szomszédokkal folytatott kommunikációban valósult meg (42,3 százalék). (Kolláth–Gróf 2014)

Megállapítható tehát, hogy a muravidéki magyar kisebbség körében a fokozatos nyelvcseré folyamatára figyelhető meg, melyet napjainkban még leginkább az aszimmetrikus kétnyelvűség jellemez.

1.5.4. A muravidéki magyar kisebbség érdekvédelme, intézményi ellátottsága, szervezettsége

Az 1991-es szlovén alkotmány a magyar és az olasz őshonos kisebbség számára lehetővé tette, hogy saját jogaik megvalósítása érdekében községi szintű kisebbségi önkormányzatokat hozzanak létre. Az új alkotmány biztosította, hogy a magyarok által lakott községekben a

¹⁰² Sofia Zver, doktorandusz hallgató 2010-ben a lendvai Népi Egyetemen készített kérdőíves kutatást a különböző nemformális nyelvi oktatási tanfolyamokon résztvevők körében.

¹⁰³ „A válaszadók többsége a gazdasági szférából érkezett (73 százalék), őket az oktatási intézményekben (10,4 százalék), majd a turizmusban és az egészségügyben (16,6 százalék) dolgozók követik.” (Zver 2013: 7)

¹⁰⁴ A vizsgálat készítői 294 adatközlő válaszait elemezték az eredmények feldolgozásakor. (Kolláth–Gróf 2014)

községi önkormányzatok mellett külön működhessenek kisebbségi önkormányzatok is, amelyek önállóan döntenek a kisebbség megmaradása és fejlődése szempontjából kiemelkedően fontos kérdésekben. (Győri 2007)

Az öt községi szintű kisebbségi önkormányzat legfőbb szerve a tanács, melynek tagjait – a helyhatósági választásokkal egyidőben – azok a magyar nemzetiségű szlovén állampolgárok választják meg, akik a *Választójogi nyilvántartásról szóló törvény* értelmében szerepelnek a nemzetiségi névjegyzéken¹⁰⁵. A névjegyzékre azon kisebbségi magyar személyek neve kerülhet fel, akik kérvényezik a nemzetiségi választójogot, és ehhez egyrészt nyilatkoznak nemzetiségi hovatartozásukról, másrészt megfelelnek egy, a nemzetiséget igazoló objektív kritériumrendszernek is.¹⁰⁶

A kritériumok az alábbi elvekre épülnek:

- a nemzeti közösséggel való hosszú távú, szilárd és tartós kapcsolat fenntartása

vagy

- gondoskodás a nemzeti közösség közös identitásának megőrzéséről, beleértve a közösség kultúráját és nyelvét

vagy

- egyenes ági rokonság fennállása második fokig olyan állampolgárral, aki rendelkezik nemzetiségi választójoggal.

A nemzetiségi választójog odaítéléséről a kritériumok elfogadása alapján a kisebbségi önkormányzatok központi szervezete, a *Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség* (MMÖNK) dönt.¹⁰⁷

A központi szervezet az 1989-es alkotmánymódosításokat követően alakult meg *Muravidéki Magyar Nemzetiségi Öngazgatási Közösség* elnevezéssel. (Erre már utaltam az 1.3-as

¹⁰⁵ 2018-ban 5842 személy neve szerepelt a nemzetiségi névjegyzéken. (Az adat forrása a Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség)

¹⁰⁶ A nemzetiségi névjegyzékről Gönc Katja, a Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség munkatársa beszélt a vele készült interjú során, 2019 nyarán.

¹⁰⁷ Miran Komac tanulmányában (2019) a nemzetiségi névjegyzék kapcsán a Szlovén Alkotmánybíróság 1998-as U-I-283/94 számú határozatára hívja fel a figyelmet, mely szerint „[...] a választójogi nyilvántartásról szóló törvény »[nem áll összhangban az Alkotmánnyal, mivel nem határozza meg azokat a kritériumokat, amelyek alapján az olasz és a magyar önkormányzati nemzeti közösségek bizottságai döntést hoznak a választópolgárok különleges választási nyilvántartásba való felvételére az olasz és magyar őshonos nemzeti közösséghez tartozó személyek esetében.« (Alkotmánybíróság 1998)» Komac kiemeli, hogy az önkormányzati közösségek a mai napig nem kötöttek ki részletesebb kritériumokat a különleges választói nyilvántartásba való felvételre. (Komac 2019: 89)

fejezetben is.) Mai formájában pedig 1999 óta működik. (Győri 2007) Legfőbb szerve a tanács, melynek 21 tagját a községi szintű kisebbségi önkormányzatok tanácsa jelöli ki.

A Lendva székhellyel működő Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség egyik legfontosabb feladata „[...] az alkotmány és a törvény által biztosított jogok gyakorlásának elősegítése”¹⁰⁸. Ennek érdekében a szervezet a muravidéki magyarság – politikai képviselőinek ellátása¹⁰⁹ mellett – kulturális autonómiájának kialakítása és fenntartása szempontjából is fontos tevékenységet végez. A MMÖNK „[...] a muravidéki magyar közösség anyanyelvének, nemzeti tudatának, tárgyi és szellemi öröksége megőrzésének védelme és fejlesztése [...]”¹¹⁰ céljából különböző intézeteket hozott létre még a kilencvenes évek elején. A csúcsszervezet 1993-ban alapította meg a *Magyar Nemzetiségi Tájékoztatási Intézetet*, melynek fő feladata a szlovéniai magyarság egyetlen sajtótermékének, a *Népújság* elnevezésű hetilapnak a kiadása lett. Az újság 1995 óta hetente 1500 példányban, 24 oldalon jelenik meg.¹¹¹ (Bence 2005)

Ugyan a központi szervezethez nem köthető, de a muravidéki magyarság anyanyelvű tájékoztatása szempontjából mindenképpen fontos ezen a ponton megemlíteni a magyar nyelvű elektronikus médiát is. A lendvai stúdióval rendelkező *Muravidéki Magyar Rádió* 1992 óta sugároz saját hullámhosszon magyar nyelvű rádióműsort.¹¹² A MMR egyrészt a muravidéki magyar közösséghez köthető aktuális hírekről, eseményekről tudósít, másrészt megismerteti a hallgatókat a szlovén–magyar határ menti térség kulturális életével, értékeivel, gazdasági helyzetével is. Hasonló feladatokat lát el a Lendvai Tévéstúdió is, mely heti négyszer harminc percben sugároz magyar nyelvű nemzetiségi műsorokat¹¹³ a Szlovén RTV keretein belül.¹¹⁴

¹⁰⁸ www.muravidek.si

¹⁰⁹ A MMÖNK „[...] véleményezi a szlovéniai kisebbségi törvénytervezeteket, a muravidéki magyarság helyzetét is érintő kérdésekben állást foglalhat, javaslatokat, kezdeményezéseket terjeszthet be a szlovén parlamenthez és más illetékes szervekhez. Munkája során szorosan együttműködik a nemzetiségi parlamenti képviselővel, valamint a szlovén kormány kisebbségi hivatalával.” (Győri 2007: 319-320)

¹¹⁰ www.muravidek.si

¹¹¹ Fontos megjegyezni, hogy a *Népújság* története jóval korábbi évekre nyúlik vissza. A szlovéniai magyarság önálló sajtóterméke a megalakulásától, 1958-tól kezdetben kéthetente, majd 1964-től heti rendszerességgel jelent meg. (Bence 2018)

¹¹² „A magyar és a szlovén nyelvű rádióműsor a Muraszombati Rádió 1958. november 29-i indulását követően hosszú évekig közös frekvencián osztozott. Többéves erőfeszítés eredményeképpen a magyar nyelvű rádió 1992 áprilisában kezdte sugározni műsorát a saját ultrarövidhullámú frekvenciáján, mégpedig a 87,6 MHz-en.” (Zver 2008: 60)

¹¹³ Az első magyar nyelvű nemzetiségi adást *Hidak* elnevezéssel a Ljubljana-i Televízió közvetítette 1978-ban, mely ekkortól kezdve egészen 1992-ig a magazin jellegű, 35 perces műsort havonta két alkalommal sugározta. 1992-ben a Szlovén RTV a magyar tévéműsor szerkesztőségét áthelyezte Lendvára, majd az ezt követő évektől a nemzetiségi műsoridőt fokozatosan bővítette. (Gyémánt 2009)

¹¹⁴ <https://www.nepujasg.net/nemzetiseg/6011-az-mmr-60,-a-hidak-40-%C3%A9ve.html>

Visszatérve a Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség intézményalapításhoz köthető tevékenységéhez – a Magyar Nemzetiségi Tájékoztatási Intézet létrehozása mellett – a *Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet* (MNMI) 1994-es megalapítását is fontos kiemelni.

A „*muravidéki magyarság önálló, nemzetiségi alapon szervezett kulturális szakintézménye*” szerteágazó feladatokat lát el. (Göncz 2013: 14) A MNMI tevékenységi körébe tartozik többek között a magyar nemzetiségi könyvkiadás¹¹⁵, a nagyobb magyar nemzetiségi rendezvények, ünnepek, továbbá az ún. anyanyelv-ápolási programok megszervezése is. Utóbbiak kapcsán példaként lehet megemlíteni a muravidéki költőről, íróról, Szúnyogh Sándorról elnevezett fogalmazási verseny és a muravidéki magyar szavalóverseny megszervezését a kétnyelvű általános iskolákba és a kétnyelvű középiskolába járó diákok számára.

Az Intézet mindezek mellett különböző tudományos tevékenységek felkarolását is végzi. Biztosítja például a „*[...] hagyományörzés és néprajzi értékteremtés szempontjából egyaránt fontos tájházak, valamint helytörténeti gyűjtemények kialakításának tudományos-szakmai hátterét*”, továbbá különböző konferenciákat szervez elsősorban történelmi, néprajzi, művelődéstörténeti és kisebbségpolitikai tartalommal. (Göncz 2013: 14)

Fontos ugyanakkor az Intézet tevékenységi körének ismertetése kapcsán a több mint negyven műkedvelő csoport koordinálását, segítségét is kiemelni. (8. táblázat) A Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet szakmailag és anyagilag is támogatja a muravidéki magyarság műkedvelő csoportjait, melyek „*[...] elsősorban a hagyományápolás és az amatőr művészeti tevékenység köré szerveződnek.*”¹¹⁶ (Sziójártó 2001: 148) A muravidéki magyar szórványközösség aktív nemzetiségi életét tükrözi, hogy szinte minden kétnyelvű településen működik kultúregyesület, és/vagy valamilyen műkedvelő csoport. (8. táblázat)

A Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet fontos küldetésének tekinti a fentiekén túl, hogy szoros együttműködést építsen ki és tartson fenn valamennyi határon túli magyar kulturális intézménnyel és szervezettel; továbbá, hogy erősítse az anyanemzettel való kapcsolatait.

¹¹⁵ „Nagy lélekszámú közösséghez viszonyítva is tiszteletet parancsol az immár kétszázat meghaladó könyv, amelyek az MNMI égisze alatt láttak napvilágot.” (Göncz 2013: 15)

¹¹⁶ A „*[...] túlnyomórészt anyaországi szakember közreműködésével tevékenykedő csoportok tagjai főként idősebb emberek, illetve általános iskolás gyerekek.*” (Sziójártó 2001: 148)

8. táblázat: A nemzetiségileg vegyesen lakott területen működő egyesületek

Település (lakosságszám - 2019/fő ¹¹⁷)	A településen magyarul működő egyesület
Alsólakos (225 fő)	Kultúregyesület, Népdalkör, Színjátszó kör, Tűzoltó egyesület, Rózsafüzér egyesület, Nyugdíjas egyesület
Csente (816 fő)	Énekkar, Hímző szakkör, Tűzoltó egyesület, Futball csapat
Csekefa (nincs adat)	Tűzoltó egyesület
Dobronak (954 fő)	Kultúregyesület, Énekkar, Táncsoport, Turista egyesület, Nyugdíjas egyesület
Domonkosfa (267 fő)	Kultúregyesület, Énekkar, Tűzoltó egyesület, Hímző szakkör, Futball csapat
Felsőlakos (372 fő)	Kultúregyesület, Népdalkör, Színjátszó egyesület, Táncsoport, Tűzoltó egyesület
Göntérháza (178 fő)	Kultúregyesület, Táncsoport, Hímző szakkör
Gyertyános (495 fő)	Kultúregyesület, Nótakör, Citeraszakkör, Hímző szakkör, Táncsoport
Hármasmalom (318 fő)	Énekkar
Hídvég (321 fő)	Táncsoport, Tűzoltó egyesület
Hodos (271 fő)	Kultúregyesület, Népdalkör, Táncsoport
Hosszúfalu (603 fő)	Kultúregyesület, Népdalkör, Színjátszó csoport, Hímző szakkör, Futball csapat
Hosszúfaluhegy (310 fő)	Kultúregyesület
Kapca (395 fő)	Kultúregyesület, Énekkar, Színjátszó csoport, Hímző szakkör, Futball csapat
Kapornak (83 fő)	Tűzoltóegyesület
Kót (119 fő)	Tűzoltóegyesület
Lendva (2942 fő)	Népdalkör, Színjátszócsoporthoz, Táncsoport
Pártosfalva (161 fő)	Kultúregyesület, Énekkar, Hímző szakkör, Futball csapat
Petesháza (795 fő)	Kultúregyesület, Népdalkör, Táncsoport, Hímző szakkör, Vadász Társaság, Turisztikai csoport
Pince (214 fő)	Népdalkör, Táncsoport, Gyümölcsstermelők egyesülete
Radamos (219 fő)	Dalárda
Szentlászló (132 fő)	Kultúregyesület, Tűzoltó egyesület
Szerdahely (39 fő)	Kultúregyesület, Tűzoltó egyesület
Völgyifalu (361 fő)	Kultúregyesület, Énekkar, Táncsoport, Citera szakkör, Turista szakkör, Tűzoltó egyesület, Futball csapat
Zsitkóc (113 fő)	Kultúregyesület, Énekkar, Táncsoport

Forrás: Bali–Hegedűsné (2017)

¹¹⁷ A lakosságszámmal kapcsolatos adatok forrása a Szlovén Statisztikai Hivatal honlapja.

A muravidéki magyarság csúcsszervezete, a Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség a politikai képviselet ellátása és a kulturális autonómia fenntartása mellett különböző, a gazdasági területhez köthető fejlesztési programok kidolgozásával, illetve pályázati lehetőségek biztosításával is hozzájárul a nemzeti kisebbség alkotmány által garantált különjogainak érvényesüléséhez.

A MMÖNK a muravidéki magyar szórványközösség gazdasági helyzetének javítása céljából folytatott tevékenységének részeként, 2016-ban a budapesti Hétfő Kutatóintézettel együttműködve kidolgozott egy gazdaságfejlesztési programot, mely a magyar kormány Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területére irányuló gazdaságfejlesztési támogatásaihoz szolgál alapul. A *Muravidéki Gazdaságfejlesztési Program* „[...] célja a szülőföldön maradás elősegítésének támogatása a helyi gazdálkodókat és vállalkozásokat célzó pályázati felhívások által.”¹¹⁸ A programhoz kapcsolódó – Magyarország központi költségvetéséből érkező, vissza nem térítendő – támogatások három területet fednek le: mezőgazdaság-fejlesztés (eszközbeszerzés és beruházás), vállalkozásfejlesztés (eszközbeszerzés és beruházás) és turizmusfejlesztés (szálláshely-kapacitásbővítés). A támogatások „[...] kedvezményezettjei a jogosult területen élő természetes személyek és a jogosult területen székhellyel rendelkező vállalatok. A magyar nyelvtudás vagy a magyar kisebbséghez tartozás, valamint a vállalatok esetén az 50%-os tulajdonjog vagy munkáltatás a fenti kritérium szerint pályázati feltétel.”¹¹⁹ A Program lebonyolítása céljából a MMÖNK 2016-ban létrehozta a lendvai székhelyű *Magyar Regionális Nemzetiségi Fejlesztési Intézetet*. A gazdaságfejlesztési támogatások első két pályázati körére vonatkozóan (2017–2018) 500-500 millió forintos (körülbelül 1 400 560 euró) keretösszeget, a harmadik kör esetében (2019) pedig 900 millió forintos (körülbelül 2 521 000 euró) keretösszeget határozott meg a magyar kormány.

A muravidéki magyarság csúcsszervezete 2017-ben, azt követően, hogy Szlovéniában hatályba lépett *A kiegyensúlyozott területi fejlődést elősegítő törvénynek*¹²⁰ az őshonos nemzeti közösségekre vonatkozó módosítása, elkészített egy másik gazdaságfejlesztési programot is, „*A magyar nemzeti közösség gazdasági alapjának serkentési programja 2017–2020*” címmel. A törvény – 2016. július 1-jén hatályba lépett – 14. cikkelyének értelmében ugyanis a szlovén állami költségvetésben „[...] minden évben meghatározzák a vissza nem térítendő pénzügyi

¹¹⁸ Gazdaságfejlesztési Programok Minősített Szállítói Adatbázisa - <https://szallitoiadatbazis.ced.hu> (Letöltés ideje: 2019. 10. 31.)

¹¹⁹ <https://www.profutura.si/o-nas/> (Letöltés ideje: 2019. 10. 31.)

¹²⁰ SzK Hiv. Lapja 2011, 57/12 és 46/16

támogatásokat az őshonos nemzeti közösségek gazdasági alapjának megteremtése és az általuk lakott területek gyorsabb fejlődése érdekében. [...] a pénzügyi támogatásokat [pedig] az őshonos nemzeti közösségek gazdasági alapjának serkentési programja alapján ítélik oda.”¹²¹ A négyéves program célja „[...] az őshonos magyar nemzeti közösség által lakott térség gazdasági alapjainak fejlesztése, ami új munkahelyek létrehozását és a meglévők megőrzését, új infrastruktúra kialakítását és a meglévő modernizálását, valamint a térség vonzerejének növelését jelenti.”¹²² A program megvalósításához rendelkezésre álló pénzkeret összesen 2 100 000 euró (körülbelül 750 millió forint). „A programban mindazon kedvezményezettnek vehetnek részt, akik tevékenységüket az őshonos magyar nemzeti közösség által lakott területen végzik, és akik projektjeik kivitelezésével hozzásegítenek a célok megvalósításához.”¹²³ A programintézkedések többek között a gazdasági befektetések, idegenforgalmi tevékenységek és termékek ösztönzésére; jóváhagyott európai támogatásokkal bíró projektek társfinanszírozására irányulnak.

A fejezet zárásaként fontos kiemelni, hogy a szlovén állam a muravidéki magyar nemzeti közösség számára, annak megmaradása érdekében, jogilag minden lehetőséget biztosít. A nemzetiségileg vegyesen lakott területen az oktatás, a nyelvhasználat, az érdekvédelem, a politikai képviselet és az intézményi ellátottság tekintetében is – európai szinten egyedülálló – különjogok vannak érvényben. Mindezek ellenére az őshonos magyar kisebbség szórányosodásának erősödő tendenciáját jelzi – a vegyes házasságok növekvő száma mellett – az informális és formális közegből egyaránt fokozatosan kiszoruló magyar nyelvhasználat. Ugyanakkor semmiképpen sem szabad figyelmen kívül hagyni azokat a törekvéseket, illetve pozitív irányú változásokat, amelyek a kisebbségi magyar közösség hosszú távú fennmaradásának esélye szempontjából meghatározó jelentőségűek. Így fontos kiemelni a muravidéki magyarság szervezettségének magas fokát: a nemzetiségileg vegyesen lakott települések kis létszáma ellenére az egyesületek, műkedvelő csoportok nagy számát, továbbá a kulturális élet és a tájékoztatás területén nyújtott aktivitást. Az elmúlt évek pozitív irányú változása pedig, hogy a nemzetiségileg vegyesen lakott terület gazdasági fejlesztésének kérdése is egyre inkább figyelmet kap mind a szlovén, mind a magyar állam részéről.

¹²¹ http://www.muravidek.si/wp-content/uploads/2018/04/1_PROGRAM_FINAL-HU-lek.pdf (Letöltés ideje: 2019. 10. 31.)

¹²² http://www.muravidek.si/wp-content/uploads/2018/04/1_PROGRAM_FINAL-HU-lek.pdf (Letöltés ideje: 2019. 10. 31.)

¹²³ http://www.muravidek.si/wp-content/uploads/2018/04/1_PROGRAM_FINAL-HU-lek.pdf (Letöltés ideje: 2019. 10. 31.)

2. A muravidéki magyar kisebbség területi identitásának elméleti és empirikus megközelítése

2.1. A területi identitáskutatás főbb sajátosságai és irányzatai

Számos szakirodalom (Pataki 1982; Tajfel 1981; Csepeli 1987; Slocum–Langenhove 2005; Stöttinger–Penz 2018) utal arra, hogy az identitásnak két fő megközelítési iránya létezik. Egyrészt vizsgálhatjuk az egyén identitását, ugyanakkor fókuszálhatunk egy adott csoport azonosságtudatára is. Függetlenül attól, hogy a hangsúly az egyénen vagy a csoporton van, az identitás legfőbb jellemzőjének a folytonos összehasonlításra, viszonyításra való törekvés tekinthető. Célja ugyanis az egyéneknek és a csoportoknak is elsődlegesen az, hogy „megismertessék saját különösségüket másokkal”, fenntartsák a lényegesnek ítélt sajátos jegyeiket, és elérjék azt, hogy tartósan azonosak maradhassanak önmagukkal. (Palkó 2011: 16) (Gereben 2003)

Amennyiben az identitás kialakulásának életkori sajátosságát vizsgáljuk, megállapítható, hogy az azonosságtudat formálódásának kezdete a serdülőkor végétől egészen a húszas évek közepéig tartó időszakra tehető. (McAdams 2001) Ezen életszakasz alatt alakítja ki ugyanis az egyén a jövőre vonatkozó elképzeléseit, terveit, azonosul különböző társadalmi szerepekkel, és kezdi értékelni önmagát.

2.1.1. Az egyéni identitás természete

Az egyéni identitás az „*önmagunkkal való azonosság vagy valamely csoporttal való azonosulás érzése, élménye*”. (Palkó 2011: 15) Jelen definíció is jelzi, hogy az egyéni identitásnak két dimenziója is van, egyrészt a személyes, másrészt a társadalmi dimenzió. A személyes identitás, azaz a *személyes-én*, az *én-tudat* az egyén saját tulajdonságairól, képességeiről, készségeiről kialakított meggyőződésre épül. (Pataki 1982; u. ö. 1986) Vagyis a személyes identitás az egyén belső állapota, mely azt tükrözi, hogy az adott személy hogyan vélekedik önmagáról. (Stöttinger–Penz 2018) Van azonban a személyes identitásnak egy társadalmi dimenziója is, mely a személyes-énnek a különböző csoportokkal szemben megfogalmazott elhatárolódását és azonosulását fejezi ki. (Homišínová 2008) Az egyén és a közösség közötti kapcsolat vizsgálatára Henri Tajfel (1981) a társadalmi identitás koncepciót dolgozta ki. Tajfel úgy véli, hogy a társadalmi identitás az egyén én-képének az a része, amely a különböző társadalmi csoportokhoz való tartozás tudatára épül. (Palkó 2011) Az én-kép kialakulásának folyamatában

az egyén létrehoz saját maga számára egyfajta viszonyítási alapot, amelynek alapján elhelyezi önmagát az emberek nagy csoportjai között, „*az ismerősség és az idegenség dimenziója mentén*”. (Csepeli 1987: 251) Ebben a folyamatban teremti meg önnön azonosságélményének legszélesebb alapjait.

Tajfel társadalmi identitás elmélete egy háromlépcsős modellre épül, mely a *CIC* (*categorisation, identification, comparison*) elnevezést kapta. Az első betű a kategorizációt, a második az identitást, a harmadik pedig az összehasonlítást jelöli. A modell azt az elképzelést tükrözi, hogy a különböző csoportokhoz köthető azonosságtudat kialakulásának folyamata három szakaszra bontható. Az első, hogy az egyén strukturálja, leegyszerűsíti az őt körülvevő világot, az embereket pedig kategóriákba sorolja (például valamilyen egyedi öltözködési stílus, sajátos szokás mentén). A második, hogy a különböző társadalmi kategóriákat összehasonlítja a saját énjével, és amennyiben bizonyos csoportokat hasonlóbbnak érzel önmagához (pl. hasonlóak az értékek, a normák, az attitűd), akkor azokat beépíti az azonosságtudatába, és létrejön az identifikáció. A folyamat harmadik szakasza pedig, hogy az egyén a saját csoportjait bizonyos dimenziók mentén más, releváns csoportokkal is összehasonlítja, és amennyiben az összehasonlítás eredménye pozitív, vagyis a saját csoportjait jobbnak, értékesebbnek ítéli meg, akkor mindez az egyén önbecsüléséhez is hozzá fog járulni. (Szabó 2013) (Trepte 2006) E hármastagolódású folyamat is jelzi, hogy az én-rendszer két gyújtópontja, a személyes identitás és a társadalmi identitás is, egymással kölcsönös összefüggésben, meghatározottságban áll.

2.1.2. A csoportidentitás természete

Egy identitáskutatás nem csak az emberek egyéni identitására fókuszálhat. A vizsgálat tárgya lehet különböző csoportokon belüli és csoportközi folyamatok, kapcsolódások elemzése is. Forgács az emberek által alkotott csoportok két osztályát különbözteti meg egymástól. Léteznek egyrészt a „*közvetlen kapcsolattartáson alapuló, személyes kötődésű kisebbek, valamint a nagyobb formális csoportok (a személytelenebb minták vagy szerződések által szabályozott)*”. (Forgács 1996 idézi Palkó 2011: 14) Cerutti és Enno szintén kettős felosztást alkalmaznak, amikor a csoportidentitás komponenseit határozzák meg. Az egyik komponenst *tükör-identitásnak*, a másikat pedig *fal-identitásnak* nevezik. Az előbbi azokra az értékekre, normákra, szabályszerűségekre épül, melyekkel a csoport tagjai a közösség részeseiként azonosulnak, és amelyeket a saját életükre is vonatkoztatnak. Utóbbi identitás-komponens pedig kettős funkciót is ellát. Egyrészt kijelöli a csoporthatárokat, másrészt iránymutatást nyújt a csoporton belüli egység megteremtéséhez. (Cerutti–Enno 2001 idézi Slocum–Langenhove

2005) Bindorffer Györgyi és Sólyom Barbara tanulmányukban hasonlóan az előbb említett szerzőpárhoz, a csoportidentitás ezen fő sajátosságaira, vagyis az *azonosulásra* és az *elkülönülésre* hívják fel a figyelmet, amikor az etnikai identitás¹²⁴ jellemzőit ismertetik. Hangsúlyozzák, hogy az etnikai identitás esetében az azonosulás és elkülönülés tudáskészletének elemeit többek között az alábbiak alkotják: származástudat, történelmi tudat, vallás, nyelvhasználat, kulturális szokások és tradíciók. (Bindorffer–Sólyom 2007)

Cerutti és Enno, továbbá Bindorffer és Sólyom elmélete is azt szemlélteti – ami a csoportidentitás tekintetében elsődlegesen kiemelendő –, hogy lényeges egyrészt a mi-tudat, mint önmeghatározás létrehozása, ugyanakkor fontos szerepe van a csoporton kívüliség kialakításának is.

Jelen dolgozat vizsgálati területe az identitás témakörén belül az egyéni identitás tárgykörébe tartozik, ezen belül is a társadalmi identitás dimenziójába sorolható.

2.1.3. A területi identitás elsődleges sajátosságai és kutatásának főbb empirikus megközelítési módjai

Az alábbiakban először azt az elméleti keretrendszert mutatom be, amelybe beilleszthető a térségi azonosságtudat témaköre. Majd azokat a fő sajátosságokat elemzem, amelyeket a kutatók kiemelnek a területi identitás jelenségének vizsgálatakor. Ezután pedig arra hozok példákat, hogy milyen különböző hazai és külföldi empirikus kutatások születtek az elmúlt másfél évtizedben a már említett tárgykörben.

2.1.3.1. A területi identitás mint a társadalmi identitás egyik altípusa

Számos kutató hangsúlyozza, hogy a területi identitással mint jelenséggel a társadalmi identitás részeként kell foglalkoznunk (Birkner–Máhr–Rodek 2018; Bucher–Nováková 2015; Bugovics 2007; Nagy 2011; Nárai 2009; Stöttinger–Penz 2018). Erre utal többek között Nárai alábbi fogalmi meghatározása is: *„A területi-térségi identitást a társadalmi identitástudat szerves részeként értelmezzük, mely alapján az egyén a személyes kapcsolathálónál tágabb, földrajzi kategóriákkal (pl. település, kistérség, megye, régió) meghatározható társadalmi csoport*

¹²⁴ „Az etnikai identitás az egyén azon szubjektív azonosságérzése és élménye, csoportlojalitása, amelyet azon kisebbségi csoport iránt érez, melybe beleszületett, s ahol elsődleges szocializációja során a speciális, csak a csoportra jellemző és a másokkal való összehasonlítás alapját képező elemkészletet tartalmazó, etnikai tudásanyagot elsajátítja.” (Bindorffer–Sólyom 2007: 192)

tagjának érzi magát.” (Nárai 2009: 156) Hasonló elgondolást követve Bugovics a következőképpen definiálja a térségi identitást. *„Az identitás e kategóriája a társadalmi identitás részét képezi, s ezen belül is a táji-téri tudat társadalmi vetületéről van szó.* (Bugovics 2007: 263)

A területi identitás vizsgálatokor tehát a hangsúlyt a társadalmi beágyazottságra kell helyezni. Ezen identitástípusnak ugyanis csak egy eleme a földrajzi meghatározottság; sokkal fontosabbak azok a társadalmi folyamatok, amelyek alapján az egyén az adott területi egységet személyes, társadalmi vagy kulturális jelentésekkel ruházza fel. E nézőpont kialakításában nagyon fontos szerepe van Anssi Paasi finn geográfusnak, aki számos tanulmányt (Paasi 1989; u.ö. 2000; u.ö. 2011; u.ö. 2012) publikált területi identitás, ezen belül is elsődlegesen regionális identitás témakörben. Paasi a régió esetében például úgy fogalmaz, hogy nem lehet azt csak kizárólag a hely földrajzi fogalmával azonosítani, mivel mindenekelőtt a régió egyfajta szociológiai-szociálpszichológiai-antropológiai jelenség, emberi és társadalmi kategória. (Dobó 2007; Éger 2000) Hasonlóan vélekedik Pollice is, aki úgy nyilatkozik, hogy egy adott területi egységet elsődlegesen az emberi cselekvések és a kulturális értékek reprezentációjának kell tekinteni, és nem földrajzi szempontból kell azt megközelíteni. (Pollice 2006)

A hazai szerzők közül – többek között – Bugovics Zoltán (2007), Éger György (2000); Lukovics Miklós (2004); Nagy Gábor Dániel (2011); Nárai Márta (2009) és Palkó Katalin (2011) is a társadalmi alapokat hangsúlyozza a térségi, illetve a területi identitás kutatások kapcsán.

Bugovics például a területi identitás esetében úgy fogalmaz, hogy az csak áttételesen kötődik a területiséghez, mint földrajzilag meghatározható térhez, elsősorban ugyanis az emberi kapcsolatok hálózata alakítja ki az egyénben azt, mely területi egységgel identifikál, és milyen intenzitással. (Bugovics 2007) Nagy Gábor Dániel a társadalmi kohézióra helyezi a hangsúlyt, amikor azt írja, hogy a területi identitás *„[...] legfontosabb összetevőjének egyfajta összetartozás érzés tekinthető, amelyet a területileg egy helyen élő emberek egymás és az adott terület iránt éreznek, és kognitív módon az adott térséghez kötnek*”. (Nagy 2011: 55)

A közösségi identitás érzésének, másként fogalmazva a *valahova tartozás tudatának* a megléte alapvető eleme a területi identitásnak. Az egyén térbeli viselkedését ugyanis egyfajta belső kényszer vezérli, amely arra irányul, hogy olyan emocionális kapcsolatot alakítson ki a környezetével, amelyben él, amely számára a teret otthonossá, megszokottá, ismertté teszi. (Bugovics 2007)

2.1.3.2. A területi identitás alkotóelemei

A fentiekben a térségi azonosságtudatot leginkább jellemző, a társadalmi meghatározottságot hangsúlyozó megközelítési irányra fókuszáltam. Jelen alfejezetben pedig a területi identitás azon alkotóelemeit ismertetem, amelyekre mint identitást befolyásoló tényezőkre tekinthetünk. Ezeket különböző hazai szerzők munkáján keresztül, az általuk létrehozott kategóriák mentén mutatom be.

Az időrendiséget figyelembe véve, először Oláh Miklós (2000) elméletét emelem ki, aki a területi identitás belső szerkezetét vizsgálva, kognitív és emotív elemek keveredéséről beszél. Előbbihez olyan „[...] életfeltételeket és a szubjektíve átélt életminőséget meghatározó” paramétereket sorol, mint a „tulajdon, az intézményi és tárgyi infrastrukturális ellátottság, a rekreációs lehetőségek, a társadalmi kapcsolatok ápolását lehetővé tevő alkalmak és formák (az utóbbiak teljes hiánya képes akár »lenullázni« is az identitás fenntartását)”. (Oláh 2000: 145) Az emotív elemekhez pedig Oláh szerint „[...] a család sok (minél több) generációs jelenléte, vagyis a gyökök hosszúsága, a táji környezet karakteres volta, a környék tágabb környezetben való ismertsége, számontarthatósága, az ünnepek és a hagyományok ápolása” tartozik elsődlegesen. (Oláh 2000: 146)

Böhm Antal más megközelítést alkalmaz, amikor tanulmányában (2000) a területi identitás öt meghatározó tényezőjét sorolja fel. A szerző szerint az elsődleges tényező az adott területi egység lakosságát és magát a térséget jellemző integráltság fokán alapszik. A területi identitás erősségét ugyanis egyrészt nagymértékben az befolyásolja, hogy mennyire szervezett az adott területi egység helyi társadalma. Másrészt fontos tényező az integráció magára a térségre vonatkoztatva is, mivel annak társadalmi beágyazottsága hatást gyakorol a helyi gazdasági lehetőségekre, a fejlődési és fejlesztési lehetőségekre, továbbá a társadalom szociális összetételére is. A második domináns tényező az adott térség elitjének társadalmi szerepvállalása. Ugyanis, ha az elit felismeri a helyi értékeket, és vállalja azok képviselését, akkor ez mintául szolgálhat a térség számára, és pozitív irányba befolyásolhatja az adott területi egységhez köthető azonosságtudatot. Az integráció és a helyi elit szerepvállalása mellett az önkormányzat sikeres működése is kulcstényezőnek számít a területi identitás tekintetében. Fontos ugyanis, hogy az önkormányzat tevékenységével a térség prosperitásához járuljon hozzá, és ezzel közvetve az ott élők területi kötődését erősítse. A fenti tényezők mellett még két, területi identitást meghatározó alkotóelemet emel ki Böhm. Az egyik ilyen a területi identitástudaton kívüli, egyéb azonosságtudat megléte a helyi társadalomban. Itt elsősorban az etnikai identitásra gondol Böhm, és azzal érvel, hogy ahol erős az etnikai identitás, ott várhatóan

a lokális-regionális identitás is megerősödik. A másik és egyben utolsó tényező a térség sikerességére épül, melynek forrása lehet többek között a különböző kulturális események által, és sportsikerek következtében elért hírnév is. (Bóhm 2000)

Bugovics Zoltán (2007) elmélete Oláh Miklóséhoz áll közel, mivel ő is két kategóriában különíti el egymástól a területi identitás alkotóelemeit. Bugovics a tudatos és spontán identitáskategóriákon belül nagyon hasonló tényezőket sorol fel, mint Oláh a kognitív és emotív „mezők” mentén. (Oláh 2000: 145) Az előbbi szerző szerint spontán identitást fejez ki az adott területi egység iránt érzett vonzalom, szeretet, melyre hatással van az emberi környezet (család, rokonság, barátok), az etnikai-területi és az erkölcsi-értékrendi jellegzetesség is, valamint a nyelvi közeg, a szokások és a hagyományok. Tudatos identitásra pedig Bugovics szerint az vall, ha a térségi kötődést befolyásolja, hogy az adott területi egységnek milyen a gazdasági állapota, infrastrukturális fejlettsége, munkalehetősége, továbbá az oktatási-művelődési-szellemi környezete. (Bugovics 2007) Bugovics – empirikus kutatására alapozva – megfogalmazza azt is, hogy melyek azok a fő tényezők, amelyek a legerőteljesebben formálják a területi identitást. A szerző szerint ezek az alábbiak: kedvező emberi tényezők, a lakóterület gazdasága, továbbá a munkalehetőségek.

Hasonló következtetésre jut Dobó Eszter is, aki tanulmányában (2007) úgy fogalmaz, hogy az identitás „[...] társadalmi-gazdasági fejlettség következménye. Az egyén alapvető igényeinek kielégületlensége, a létfenntartás lehetőségeinek hiánya háttérbe helyezi a valahova tartozás [...] igényét.” (Dobó 2007: 526) Dobó tehát – úgy, mint Bugovics – a területi identitástudat formálódása kapcsán a közösségi azonosságtudat megléte mellett az adott térség gazdasági fejlettségére is nagy hangsúlyt helyez.

2.1.3.3. A területi identitáskutatás különböző irányzatai

Az eddigiekben először a térségi identitás identitás-rendszeren belüli elhelyezésére fókuszáltam. Majd különböző szerzők elméletén keresztül azt mutattam be, hogy miért tekinthető a területi identitás a társadalmi identitás egyik alrendszerének. Ezt követően pedig a területi identitás belső szerkezetének elemzésére helyeztem a hangsúlyt.

Jelen fejezet következő részében először általánosságban írok a térségi azonosságtudatot középpontba helyező kutatásokról, ismertetem azok megközelítési módjait; majd különböző empirikus kutatások összegző bemutatásán keresztül azt szemléltetem, hogy a kutatók milyen vizsgálati szempontokat használnak ezen identitástípus kvantitatív, illetve kvalitatív módszerrel történő elemzéséhez.

A térségi azonosságtudat témakörrel foglalkozó szakirodalmak a térségi identitást különböző szintek szerint kategorizálják, melyek az alábbiak: 1. helyi/lokális szint, 2. regionális szint és 3. országos/nemzeti szint. (Jakopović 2003; Paasi 2012; Stöttinger–Penz 2018)

Paasi (2012) az előbbieket mellett megemlíti még a nemzetek feletti identitásszintet is. Fontos hangsúlyozni, hogy ez a kategorizáció elsősorban a területi identitás elméleti megközelítéséhez szolgál iránymutatásul. A térségi azonosságtudattal foglalkozó empirikus kutatások (többsége) ugyanis a fentieknél részletesebb, azaz több szintet magába foglaló kategóriarendszert használ. Az elméleti irányzatot képviselő kutatók többsége a térségi identitáson belül a regionális identitás jelenségével foglalkozik. Ez az az identitáskategória, amelynek a leginkább kidolgozott a fogalmi kerete, és amelyhez kapcsolódóan a legtöbb elméleti elgondolás született az elmúlt másfél évtizedben. A kétezres évek eleje óta figyelhető meg ugyanis az, hogy elsősorban külföldön, de néhány magyar kutatónak¹²⁵ köszönhetően hazánkban is egyre inkább figyelmet kap a területi identitás, ezen belüli is elsősorban a regionális identitás témakörének a vizsgálata.

Jelen alfejezetben a térségi azonosságtudattal kizárólag elméleti szempontból foglalkozó szakirodalmakat nem ismertetem, mivel az elméleti megközelítésekről a 2.1.4-es alfejezetben lesz szó részletesen; ahol az egyes identitásszintekhez kapcsolódó elgondolásokat külön alegységekre bontva elemzem. Az alábbi sorok a területi identitás empirikus kutatásának különböző változatát mutatják be, elsősorban hazai, de néhány külföldi vizsgálat rövid összefoglalásán keresztül is.

Hazai és külföldi empirikus vizsgálatok ismertetése

Az empirikus kutatásokra (is) épülő, térségi azonosságtudattal (is) foglalkozó szakirodalmak legtöbbször kérdőíves kutatások eredményeire hivatkoznak. A kutatások többségét azonban nem a tanulmányok szerzői készítették el, hanem valamilyen országos, vagy nemzetközi projekt keretében valósultak meg. A szerzők vagy egyszerűen ismertetik a kapott eredményeket, vagy pedig készítenek egy másodelemzést a kutatáshoz tartozó adatbázis alapján, és az abból született eredményeket mutatják be. Előfordul – ritkábban ugyan – az is, hogy a területi identitással foglalkozó kutatók saját kérdőíves kutatásuk adatait elemzik. Több esetben találkozhatunk azzal is, hogy az egyéni kérdőíves kutatásokat interjúkutatások is kiegészítik.

¹²⁵ A teljesség igénye nélkül: Böhm Antal, Bugovics Zoltán, Éger György, Lukovics Miklós, Nagy Gábor Dániel, Nárαι Márta, Oláh Miklós, Palkó Katalin, Pálné Kovács Ilona

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy nagyon kevés kizárólag kvalitatív módszerre épülő vizsgálattal találkozhatunk térségi identitás vonatkozásában.

Visszatérve a kvantitatív kutatásokhoz, számos esetben előfordul, hogy a szerzők a térségi identitás témakörét területi kötődéshez kapcsolódó vizsgálati eredményekkel (is) szemléltetik. Ennek oka, hogy a területi kötődés a területi identitás egyik fő dimenziója, mely az egyik legkönnyebben „[...] operacionalizálható a társadalomtudományi vizsgálódás szempontjainak megfelelően”. (Nagy 2011: 57) Az alábbi bekezdésben néhány olyan hazai és határon túli szerzőre hivatkozom, akik vagy első-, vagy másodsorban, de a területi identitás jelenségét a különböző tércategóriákhoz kapcsolódó kötődés mértékének elemzésén keresztül ismertetik.

A területi kötődés kutatása a magyarországi, illetve a szomszédos országokban élő magyarok körében

Böhm Antal tanulmányában (2000) többek között az 1992-es és az 1996-os New Democracy nemzetközi vizsgálat Magyarországra vonatkozó adatait veti össze egymással. A vizsgálat alapsokaságát a helyi városi vezetők (önkormányzati vezetők, helyi véleményformáló elit tagjai) alkották. A mintába 1992-ben 450, 1996-ban 396 helyi vezető került. A vizsgálat egyik fő kérdése az volt, hogy a kérdezettek elsősorban melyik tércategóriával azonosulnak az alábbiak közül: lokalitás, régió, ország, Kelet-Európa, Európa, világ. Míg 1992-ben a válaszadók elsődlegesen (39,1%) az országgal való azonosulásukat fejezték ki, addig 1996-ban már a helyi elit elsősorban nem az országhoz (38,1%), hanem a lokalitáshoz (48,5%) való kötődését emelte ki. (A lokalitást mint tércategóriát első helyre 1992-ben csak a válaszadók 16,2%-a helyezte.) *„Mivel magyarázható a lokális identitás ilyen nagymértékű növekedése? Minden bizonnyal az önkormányzatiság lehetőségével. Az önkormányzati törvény 1990 nyarán lehetővé tette minden településen az autonómia megszerzését, azaz az önálló önkormányzat megszervezését. Ez a magyar települések önállósodási igényének erősödésében fejeződött ki, amelyet 1992-ben még kevésbé, 1996-ban viszont egyre erőteljesebben lehetett érezni. Nagyon sok település helyi elitje úgy élte meg a tanácsrendszer-önkormányzat váltását, mint az autonómia el-, illetve visszanyerésének lehetőségét.”* (Böhm 2000: 120)

Bugovics Zoltán (2007) saját empirikus kutatása¹²⁶ során, több mint 3000 magyarországi lakos megkérdezésével, szintén arra az eredményre jutott, hogy a területi kötődés esetében a lokalitás

¹²⁶ Bugovics empirikus kutatása két részből állt. Egy interjú és egy azt követő kérdőíves kutatásból. Az előbbi esetében a célcsoport a települések helyi elitje (kulturális-politikai-gazdasági) volt. 40 település 102 elitje válaszolt az interjúkérdésekre, melyek az alábbi témaköröket fedték le: 1. a területi identitás fogalmi meghatározása; 2. a területi identitás jövőbeni alakulásának megítélése: az EU-csatlakozás területi identitást befolyásoló szerepe, a

a leginkább meghatározó. A kérdőív azon kérdésére, hogy „*Mihez kötődik, mi vált ki Önből erős azonosulást?*” a 3882 megkérdezett közül (1899 falusi, 1983 városi lakos) a legtöbben (803 fő) a lokalitást, ezt követően pedig az országgal való azonosulást (602 fő) jelölték meg válaszul. Bugovics az eredményeket a társadalmi identitás szempontjából értelmezte, és az alábbi gondolatokat fogalmazta meg: „*[...] a területi identifikáció azon tércategóriákban jelenik meg intenzíven, ahol a területiség és a csoport-hovatartozás érzése a kulturális-társadalmi szerkezetben metszi egymást. [...] A felmérés szerint ez a két kategória az országos, illetve a lokális szintér. Míg az országos szint a csoport-hovatartozás, a történelmi ideológiai és kulturális tudat miatt kiemelkedő, addig a lokalitás az emberi kapcsolatokon keresztül a konkrét csoport-hovatartozás megjelölésén túl az egzisztenciális viszonyokig sokrétű értékelő beállítódást tartalmaz, kevésbé elvont szinten, mint az országos esetében.*” (Bugovics 2007: 255)

Fekete Attila és Gereben Ferenc tanulmányában (2010) az EVS (European Values Study) 2008-as adatfelvétel azon két kérdését¹²⁷ emelte ki és elemezte, amelyek a területi kötődésre (elsődleges, másodlagos kötődésre) vonatkoztak. Az eredmények a fentebb hivatkozott kutatásokkal megegyezően azt mutatták, hogy a mintasokaságnak „*[...] abszolút többsége (55%) elsősorban lakóhelyéhez tartozónak érzi magát. [...] Második helyen Magyarország áll, az elsődleges kötődések egyharmados (és az első két hely összesített kétharmados) arányával. Az újabban »táj hazának« is nevezett régiók identitás-alakító hatása [...] nagyon szerénynek, mindössze 6%-osnak mutatkozik*”. (Fekete–Gereben 2010: 274) Fekete és Gereben korábbi, 1991-es és 1999-es EVS adatokkal is összevetette a 2008-as eredményeket, és felhívta a figyelmet arra a tendenciára, hogy míg a kilencvenes évek elejéhez képest az ezredfordulóra a lakóhelyhez kapcsolódó területi kötődés mértéke még erősödött (58 százalékról 67 százalékra), addig 2008-ra már csökkent. Ugyanakkor az országhoz való kötődés esetében ellenkező folyamatok figyelhetők meg, mivel az 1991-es vizsgálathoz képest 1999-re még csökkent a kötődés mértéke, azonban 2008-ra már jelentősen erősödött, elérve az addigiakhoz képest a legmagasabb értéket.

gazdasági fejlődés társadalomra/ területi identitásra gyakorolt hatása; 3. identitást befolyásoló tényezők meghatározása. A kérdőíves kutatás kérdései egyrészt az interjú kutatás eredményeire, másrészt szakirodalmi ismeretekre épültek. A témakörök pedig a következők voltak: 1. a területi identitást meghatározó tényezők sorrendisége; 2. a különböző területi-földrajzi egységekhez kapcsolódó azonosulás mértéke; 3. a válaszadó területiséggel szembeni aktivitása, passzivitása. (Bugovics 2007)

¹²⁷ Az EVS 2008-as kutatás fentebb említett két kérdése (összevetően) így hangzott: „*A következő földrajzi csoportok közül elsősorban/ másodsorban melyikhez tartozónak érzi Ön magát?*” A válaszkategóriák pedig az alábbiak voltak: 1. község vagy város, ahol lakik, 2. Magyarország, 3. az a régió vagy országrész, ahol él, 4. Európa, 5. az egész világ. (Fekete–Gereben 2010)

Nagy Gábor Dániel disszertációjának (2011) szintén hangsúlyos eleme a magyarországi lakosok területi kötődésének vizsgálata. A dolgozat ugyanis két nagy témakörre bontható. A társadalmi tőke, illetve a területi kötődés regionális szintű elemzése Magyarországon. Nagy a kutatásához két nagymintás kérdőíves vizsgálat (az *Eurobarometer*¹²⁸ és az *Európai Társadalomtudományi Elemzések* elnevezésű vizsgálat¹²⁹) különböző hullámainak adatbázisát használta fel másodelemzés céljából. Jelen dolgozat szempontjából a két nagy témakör közül a második a hangsúlyos, ezért az erre vonatkozó eredményeket emelem ki.

Az Eurobarometer kutatásokból származó, országos összesített adatokat elemezve Nagy megállapítja, hogy minden egyes felmérésben az országhoz való kötődés a legerősebb (3,7 és 3,8 közötti átlag 4-es skálán), melyet a településhez való kötődés követ (3,45 és 3,55 közötti átlag). A területi kötődés témakör kapcsán Nagy a Szeged Studies 2004-es adataira is hivatkozik, melyek szerint a megkérdezettek 77 százaléka Magyarországhoz kötődik erősen, és 67 százaléka Szeged városához.

Annak ellenére, hogy az Eurobarometer vizsgálat a fentebb hivatkozott kutatásokhoz képest – a különböző tércategóriákhoz kapcsolódó kötődés esetében – eltérő sorrendiségre mutat rá, abban mindegyik kutatási eredmény megegyezik, hogy a magyarországi társadalom térségi identitását egyértelműen az országhoz, illetve a lokalitáshoz kötődő azonosságtudat határozza meg.

Más eredményeket mutatnak azonban a környező országok magyar kisebbségére vonatkozó, területi kötődéshez kapcsolódó kutatások. Fontos ezen a ponton megemlíteni, hogy területi kötődést (is) vizsgáló empirikus identitáskutatások az elmúlt másfél évtizedben szinte kizárólag a négy nagy létszámú kisebbségi magyar közösség körében valósultak meg. Lentebb ezekre hozok két példát.

Fekete és Gereben (2010) a kétezres évek elejére vonatkoztatva állapította meg, hogy az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és a vajdasági magyarság területi kötődését elsődlegesen a (településszintű) lokalitáshoz, majd a tágabb szülőföldről (pl. Felvidék, Vajdaság) való kötődés határozza meg, és csak ezután következik az országhoz (utódállamhoz) mint tércategóriához köthető azonosságtudat. „*Vagyis a kisebbségi magyarságnak elsősorban nem országokhoz, hanem a »szűkebb pátriához« kapcsolódó haza-tudata van.*” (Fekete-Gereben 2010: 278) A közös halmaz a magyarországi magyarok és a szomszédos országokban élő

¹²⁸ Nagy a vizsgálat alábbi hullámait elemezte: 2004. 10–11., 2005. 05–06., 2006. 03–05., 2007. 02–03. (Nagy 2011)

¹²⁹ E vizsgálat esetében Nagy a 3. hullám 2006-ban felvett adatbázisát használta fel kutatásához. (Nagy 2011)

magyarok területi identitása tekintetében az „erős lokális, azaz településszintű identitás, viszont regionális identitás csak a határon túli magyaroknál mutatható ki.” (Kovács T. 2016: 97–98) Az erős regionális identitásra a nagy létszámú kisebbségi magyar közösség körében a GeneZYs 2015 elnevezésű kutatás is rámutatott. (Papp 2017) A Kárpát-medencei ifjúságszociológiai kutatás 2015-ben 2700, 15–29 éves magyar anyanyelvű fiatalot kérdezett meg kérdőíves módszerrel Erdélyben, Felvidéken, Kárpátalján és Vajdaságban.¹³⁰ Már a közösséghez való tartozás meghatározásánál is szembeűnő volt, hogy a válaszadó fiatalok kötődését legnagyobb arányban (33%) a regionális kötődés (kárpátaljai, vajdasági stb.), illetve a regionális szinten magyarként való kötődés (24,3%) jellemezte. (Ezt követte a kisebbségi állampolgári kötődés 17%-kal.) Még nyilvánvalóbb volt a regionális kötődés erőssége a szülőföld meghatározás esetében. Az összesített adatok alapján a válaszadó fiataloknak ugyanis majdnem fele (45%) a szűkebb régióját jelölte meg szülőföldjének (Erdély/Felvidék/Kárpátalja/Vajdaság), melyet az ország (Románia/Szerbia/Szlovákia/Ukrajna) (24%), majd a település, ahol született (9,5%), vagy ahol jelenleg él (8,6%) tércategória követett.¹³¹ Változott tehát a területi kötődés tércategória szerinti sorrendisége Fekete és Gereben 15 évvel ezelőtti időszakra vonatkozó megállapításához képest. A régió térségi identitást meghatározó szerepe ugyanis erősödött. Ezt a tendenciát igazolja Veres Valér tanulmánya (2014) is, melyben Veres a 2007-es Kárpát Panel I. elnevezésű kutatás Erdélyben kapott eredményeit veti össze a 2010-es Kárpát Panel II. elnevezésű kutatás eredményeivel. Az előbbi vizsgálat 5 ország magyar anyanyelvű lakosságára terjedt ki, az utóbbi esetében a célcsoport kizárólag az erdélyi magyar anyanyelvű lakosság volt. A régióhoz való kötődés erősödését bizonyítja a „Mit tekint szülőföldjének?” kérdésre adott válaszok 2007-es és 2010-es eredményinek összehasonlító vizsgálata. Ugyan mindkét kutatásnál a legtöbb válaszadó Erdélyt jelölte meg elsődlegesen, azonban míg 2007-ben az erdélyi magyarok 44,2 százaléka választotta ezt a tércategóriát, addig 2010-ben már 54,4 százalékuk.

A kis létszámú kisebbségi magyar közösségek területi kötődésének vizsgálatára alig lehet példát hozni az elmúlt másfél évtizedből. Elsősorban Kardos Laura tanulmánya (2018) a releváns e tekintetben, aki írásában az egykori „Őrállók földjén” végzett kérdőíves kutatásának

¹³⁰ A kutatás „korra, nemre, településtípusra és régiókon belül területi megoszlás szerint reprezentatívnak tekinthető”. (Papp 2017: 195)

¹³¹ „Érdekes regionális különbség, hogy a kárpátaljai fiatalok körében az országhoz való kötődés jóval alacsonyabb (12%, amely fele vagy harmada) a többi régióban mért értékeknek, míg a szlovákiaiaknál hasonló kiugrás »Felvidék« mint régió tekintetében alakul ki, amely földrajzi egységről sokkal alacsonyabb arányban (22%) gondolkodnak szülőföldként a szlovákiai magyar fiatalok, mint a másik három régióban élő társaik a szűkebb régiójuk kapcsán: Kárpátalját a régióból válaszolók 59%-a, Vajdaságot 45%, Erdélyt 54% jelölte meg szülőföldjeként.” (Papp 2017: 208)

eredményeit ismerteti. A szerző 2016 nyarán a Magyarország határain belül maradt történeti Órség tizenegy települését, Ausztria négy (Alsóőr, Felsőőr, Órisziget és Vasjobbágyi), továbbá Szlovénia három (Domonkosfa, Kapornak, Hodos) magyarlakta települését kereste fel a nemzeti és területi identitás kutatásának céljából.¹³² Utóbbi esetében a fő vizsgálati szempont az Órséghez kapcsolódó azonosságtudat elemzése volt. Kardos a kérdést több szempontból is megközelítette, azonban jelen írásban csak az Órség elnevezéshez kapcsolódót, és a területi kötődésre vonatkozót emelem ki. A szerző az előbbi kapcsán azt mérte fel, hogy a válaszadók miként értelmezik az Órség elnevezést. A kérdőív eredményei azt mutatták, hogy „[...] az ausztriai egykori örtelepülések megkérdezett magyar lakosságának mintegy 90%-a, a szlovéniai falvak magyarjainak pedig 100%-a az Órség név alatt a mai Magyarország területén, Vas megye délnyugati csücskében elhelyezkedő területegységet értette.” (Kardos 2018: 44–45) A válaszadók tehát nem úgy tekintettek a saját településükre, mint amely az egykori történelmi Órség részét képezi.

A területi kötődés megállapításához a szerző különböző tércategóriákat határozott meg (Burgenland esetében ötöt¹³³, Muravidék esetében négyet¹³⁴), és ezeket rangsoroltatta a válaszadókkal. A sorrendiség tekintetében született eredmények pedig azt mutatták, hogy a burgenlandi és a muravidéki magyarság is elsődlegesen a települési szinthez kötődik, és csak ezután következnek a nagyobb kiterjedésű területi egységek. A kutatás szempontjából leginkább meghatározó – vagyis az Órséggel való – azonosulást a burgenlandi és a muravidéki magyar válaszadók is az utolsó helyre rangsorolták. Az őrsegi kötődés mértéke tehát mindkét szórványközösség esetében gyengének bizonyult.

A *MOZAIK2011 – Magyar fiatalok a Kárpát-medencében* című kutatást fontos még megemlíteni a kis létszámú kisebbségi magyar közösségeket érintő, területi kötődés kérdésével is foglalkozó vizsgálatok kapcsán. E kutatás azonban a fentiektől eltérően nem kvantitatív, hanem kvalitatív módszerre, fókuszcsoporthozos interjúk használatára épült. A célcsoportot a Magyarországot körülvevő összes állam magyar identitású, illetve nemzetiségű fiatalja alkotta.¹³⁵ Az interjúk öt nagy témakörre (identitás, család, oktatás/kultúra/nyelvhasználat, munkavégzés, helyi/speciális téma) épültek, melyből az első kitért a haza kérdésére is, melyet tekinthetünk a területi kötődés egy vizsgálati elemének is. A felsorolt témakörökhöz

¹³² Magyarország 11 településén összesen 416, Ausztria négy településén összesen 392, Szlovénia 3 településén pedig összesen 136 válaszadó töltötte ki a kérdőívet. (Kardos 2018)

¹³³ Az öt tércategória a következő: 1. település, ahol él, 2. település, ahol született, 3. tartomány, 4. járás, 5. néprajzi táj

¹³⁴ A négy tércategória az alábbi: 1. település, ahol él, 2. település, ahol született, 3. régió, 4. néprajzi táj

¹³⁵ A 2011-es kutatás során Horvátországban 2, Szlovéniában 2, Ausztriában 2, Szlovákiában 4, Ukrajnában 4, Romániában 6, Szerbiában pedig 4 fókuszcsoporthozos interjú készült. (Bauer–Pillók 2013)

kapcsolódó válaszokat mindegyik nagy létszámú kisebbségi magyar közösség esetében részletesen elemzi a kutatást bemutató kötet, azonban a három kis létszámú magyar közösség közül a Muravidéken készített 2 fókuszcsoporthoz interjúk válaszainak részletes ismertetésére nem tér ki. Így a muravidéki magyar fiatalok területi kötődésével kapcsolatosan sem tudhatunk meg tényleges információkat ebből a kötetből. Viszont például a Burgenlandban készült kutatás¹³⁶ résztvevőinek területi kötődéséről képet kaphatunk Arnold Petra elemzésén keresztül. A szerző megállapítja, hogy a válaszadók majdnem mindegyike a haza említése kapcsán „[...] kizárólag a helyi térségre, arra a mikro-közegre asszociált”, amelyben él, tanul, dolgozik; azaz például Felsőőrre, illetve Alsóőrre. (Arnold 2013: 37) Egyéb tércategória az interjúk során nem merült fel.

Példák a területi identitáskutatás kvalitatív és kvantitatív változataira

Az alábbiakban a fókusz a területi kötődéshez kapcsolódó kérdőíves kutatások ismertetéséről áthelyeződik olyan egyéb, kvalitatív és/vagy kvantitatív vizsgálatok rövid bemutatására, amelyekben a térségi azonosságtudat jelenségét a fentiekhez képest más vizsgálati szempontok mentén tették mérhetővé.

Először Oláh Miklós tanulmányát (2000) emelem ki, amelyben a szerző egy 1998-as, Veszprém megye 42 településének felnőtt korú lakosságára kiterjedő kérdőíves kutatását összegzi. A területi identitás szintjét felmérő kutatás során többek között arra a kérdésre kellett választ adnia a megye lakosságának, hogy mióta él az adott településen; illetve, hogy változtatna-e lakóhelyet, és ha igen, mivel indokolná azt. Arra is rákérdezett a kutatás, hogy szeret-e a megkérdezett Veszprém megyében élni, és ha igen, milyen okok miatt. A kutatás kitért még a megye ismeretére (regionális besorolás, szimbólumok felismerése, továbbá híres szülöttek említése alapján), továbbá a lakóhely elhagyásának gyakoriságára, és az utazás célterületére is. Egy 2011-es reprezentatív kérdőíves kutatásról¹³⁷ Marien Anita által készített kutatási ismertető (2015) az előbbitől eltérően egy fő vizsgálati szempont – a költözési szándékot befolyásoló tényezők meghatározása, továbbá rangsorolása – mentén született eredményeken alapszik. A Marien által bemutatott vizsgálat abban is különbözik az Oláh által közöltektől, hogy nem csak kvantitatív, hanem kvalitatív módszere is épült. A 2011-es kérdőíves kutatás eredményei alapján Marien megállapítja, hogy a költözési szándék – mely „a területi identitás egyik

¹³⁶ Ausztriában 2 fókuszcsoporthoz interjú készült 8, illetve 6 fővel. (Arnold 2013)

¹³⁷ *A társadalmi marketing paradigmái – elméleti-módszertani alapoató kutatás* című OTKA-kutatás alapszakaságát a Magyarország területén élő 18 év feletti magyar állampolgárok képezték. A mintát 518 fő alkotta. (Marien 2015)

legfontosabb magatartási megnyilvánulása” – alakulását elsősorban a lakóhellyel való elégedettség befolyásolja. (Marien 2015: 14) „*A »kemény« tényezőkkel, elsősorban a munkalehetőségekkel, közbiztonsággal, intézményekkel való ellátottsággal való elégedettség megtartó ereje alacsony költözési szándékot eredményez.*” (Marien 2015: 9) A költözési szándékot magyarázó modell verifikálásának céljából 2015-ben egy kiegészítő, fókuszcsoportos interjúkra épülő kutatás készült Miskolcon. A kvalitatív kutatás konklúziójaként a szerző megállapítja, hogy „*a költözés inkább kényszer, mint lehetőség*”; melyet az is igazol, hogy a lakóhelyről elhajtó tényezők elsődlegesen egzisztenciális jellegűek, míg a helyben tartó tényezők inkább érzelmi természetűek. (Marien 2015: 13)

A külföldi szakirodalmakban szintén találunk példát a területi azonosság tudat vizsgálatának kvalitatív és kvantitatív megközelítésére is. Az alfejezet zárásaként három külföldi empirikus kutatást ismertetek röviden.

Anatolij Melnychuk ukrain kutató és munkatársai (2014) különböző vállalkozások, intézmények, illetve utcák, terek elnevezéseit elemezték. A vizsgálat során a kutatók először olyan vállalkozásokra, intézményekre fókuszáltak, amelyek elnevezései szemantikai kapcsolatba hozhatók Ukrajna 20, történelmi-földrajzi-etnikai sajátosságai alapján elkülönített régiójának valamelyikével. A cél az volt, hogy a szemantikai elemzés alapján kirajzolódjon egy kép, hogy a különböző történelmi régiók (és itt fontos hangsúlyozni, hogy az adminisztratív döntések következtében létrejött régiók nem képezték az elemzés tárgyát) milyen egyedi jellemzőkkel rendelkeznek. Ezen cél eléréséhez a szerzők utcák és terek elnevezéseit is bevonták a vizsgálatba. A vállalkozások, intézmények vizsgálata kapcsán összességében az az eredmény született, hogy azok elnevezéseiben elsődlegesen az etnikai sajátosság kap hangsúlyt. Az eredmények alapján a szerzők rangsorolást is végeztek aszerint, hogy melyek azok a régiók, amelyekhez a legtöbb, etnikai sajátosságot hangsúlyozó elnevezés köthető. Majd az utcák és terek elnevezéseinek szemantikai vizsgálatakor a kutatók arra fókuszáltak, hogy a különböző régiók esetében az elnevezések milyen tárgykörbe (történelem, politika, gazdaság, kultúra) esnek, és ezek mentén milyen regionális sajátosságok rajzolódnak ki.

Slavomír Bucher és Štefánia Nováková szlovák szerzőpáros (2015) szintén kvantitatív kutatást végzett, azonban nem adatbázis-elemzést, hanem online kérdőíves kutatást. A 2011-es szlovákiai kutatás célcsoportja a megyei és járási önkormányzatok képviselő testületének tagjai voltak.¹³⁸ A kérdések különböző megközelítésből, de egyégesen a térségi identitástudatra irányultak. Rákérdezett a kérdőív a költözési szándéokra, a különböző tércategóriákkal való

¹³⁸ Az e-mailben kiküldött 9547 kérdőívből 2114-et töltöttek ki, azaz a válaszadási arány 22,1% volt.

azonosulásra, továbbá kitért az otthon és a szülőföld meghatározására is. A vizsgálat eredményei alapján összességében megállapítható, hogy a megkérdezetteknek elsősorban lokális identitástudata van, melyet a Szlovákiához köthető azonosságtudat követ.

Barbara Stöttinger és Elfriede Penz osztrák kutatók (2018) az ukrán és szlovák kutatóktól eltérően nem kvantitatív, hanem kvalitatív, ezen belül is interjúkutatást végeztek Ausztriában. A vizsgálat célja az volt, hogy képet kapjanak a legalább 10 éve Ausztriában élő, vagy már ott született török származású, illetve a volt Jugoszláviából származó lakosok etnikai, regionális és nemzeti (Ausztriához köthető) identitásáról. 40 interjúalany megkérdezésével egyrészt azt vizsgálta a szerzőpáros, hogy a válaszadók milyen kontextusban beszélnek e három identitás típusról, másrészt, hogy ezek közül számukra melyik a leginkább meghatározó. Az interjúalanyokat a kutatók három csoportba sorolták a bevándorlás háttere és az azonosságtudat különbözősége alapján. Az A csoportot azok képezték, akik török származásúak, és nem Ausztria szülöttjei. Körükben az etnikai identitás volt a legmeghatározóbb, a nemzeti és a regionális azonosságtudat szintje alacsonynak bizonyult. Ennek oka feltételezhetően az erős török közösségi kapcsolatok megléte Ausztrián belül. A B csoportba olyan, a volt Jugoszláviából származó interjúalanyok tartoztak, akik szintén nem Ausztriában születtek. Esetükben alacsony szintű etnikai és regionális identitást, ugyanakkor erős nemzeti identitást állapítottak meg a kutatók. Ez azzal magyarázható, hogy a háború elől menekült volt jugoszláv állampolgároknak Ausztria stabilitása és békéje különösen meghatározó, mely a nemzeti identitástudaton keresztül is kifejeződik. A C csoportot Ausztriában született, de török vagy jugoszláv felmenőkkel rendelkező interjúalanyok alkották. Az előző két csoporthoz képest körükben volt a legalacsonyabb az etnikai, és legmagasabb a nemzeti és regionális identitás, mely utóbbi kettő e csoport esetében a társadalmi identitás szerves részét képezi. Az osztrák szerzőpáros – ahogy erre már utaltam – azt is vizsgálta, hogy az egyes identitástípusok milyen szövegösszefüggésben fordultak elő leginkább. Az etnikai identitás elsősorban a magánélet, azon belül is az étkezési szokások, különböző hagyományok említése kapcsán kapott hangsúlyt. A regionális identitás esetében szintén a kulturális vonatkozású utalások (ételek, szokások) voltak a leginkább meghatározóak. Ezekkel szemben a nemzeti identitás formálisabb szövegösszefüggésben jelent meg. Az interjúalanyok ugyanis az országgal való azonosságtudatukat elsődlegesen az osztrák állampolgárság és az osztrák útlevelel előnyeinek hangsúlyozásával fejezték ki.

A 2.1.3-as fejezet zárásaként fontos kiemelni az alábbiakat. Először is azt, hogy a területi identitástudat formálódását elsősorban az emberi kapcsolatok hálózata alakítja. Ez befolyásolja

ugyanis elsődlegesen azt, hogy az egyén mely területi egységekkel azonosul, és milyen szinten. Hangsúlyozni kell ugyanakkor azt is, hogy a területi egységekre mindenekelőtt mint társadalmi kategóriákra; mint az emberi cselekvések, kulturális értékek reprezentációjára kell tekinteni. A területi identitás alkotóelemeit tekintve pedig ismét utalni kell arra, hogy ezen identitástípus kialakulásában és fenntartásában is számos tényező játszik fontos szerepet. Többek között olyan emocionális tényezők, mint az adott területi egység/táji környezet szeretete, családi, rokoni kapcsolatok megléte, különböző térségi sajátosságok, egyediségek hangsúlyozása stb. Ugyanakkor az azonosságtudat szempontjából meghatározóak az olyan, tudatos identitást formáló tényezők is, mint például, hogy milyen az adott területi egység infrastrukturális, intézményi ellátottsága, szervezettsége, gazdasági fejlettsége stb.

Jelen fejezet részét képezte a területi identitás elsődleges sajátosságainak ismertetése mellett az ezen identitástípushoz köthető, különböző empirikus kutatási irányzatok néhány példán keresztüli szemléltetése is. Ez utóbbi kapcsán összegző jelleggel megállapítható, hogy az elmúlt másfél évtizedben a területi identitás témakörét a hazai kutatók többsége kvantitatív, azon belül is kérdőíves módszerrel közelítette meg, és elsősorban a területi kötődés vizsgálatán keresztül tette mérhetővé.

2.1.4. A területi identitáskategóriákhoz köthető elméleti elgondolások ismertetése

A különböző, térségi azonosságtudatot középpontba helyező empirikus kutatások rövid ismertetése után a továbbiakban olyan hazai és külföldi szerzők munkájára hivatkozom, akik a területi identitáskutatás elméleti megalapozottságához járultak hozzá igen nagy mértékben.

Ahogy arra már a 2.1.3-as fejezetben is röviden kitértem, a területi identitás témakörét kizárólag elméleti szempontból vizsgáló kutatók három identitásszintet (helyi/lokális, regionális és országos/nemzeti) különböztetnek meg egymástól. Utaltam ugyanakkor arra is, hogy a kutatók döntő többsége a regionális szinttel foglalkozik, így elsődlegesen ehhez kapcsolódóan találkozhatunk különböző fogalmi meghatározásokkal, elméleti elgondolásokkal.

Az alábbiakban a három identitásszint jellemzése kapcsán csak olyan szakirodalmakra fókuszálok, amelyek illeszkednek a muravidéki magyar szórványközösség térségi identitásának vizsgálati tárgykörébe.

2.1.4.1. A lokális identitásszint jellemzői

A lokalitás Banini megfogalmazásában olyan területi egységet jelent, amelyben az emberek mindennapi élete kibontakozik. (Banini 2017) A területi egység kifejezés utalhat például egy adott városrészre, ugyanakkor akár több község együttesére is. A lokalitás kifejezést gyakran helyettesítik a *hely* fogalmával is. Paasi tanulmányában (1989) a hely fogalmát személyes kategóriaként értelmezi, „*amely egyénileg épül fel a személy mindennapi tapasztalatain és cselekedetein keresztül*”. A hangsúly tehát a helyi/lokális szint esetében a térséghez köthető személyes érintettségen van.

Banini írásában a helyi/lokális szintre vonatkozó azonosságtudat kapcsán egy fogalmi különbségre hívja fel a figyelmet. Megkülönbözteti ugyanis egymástól a *hely identitását (identity of the place)* és a *helyi identitást (identity of place)*. Előbbi, azaz a *hely identitása* olyan, az adott térséget jellemző sajátosságokból tevődik össze, amelyek közösségi, illetve csoportszinten megfogalmazott személyes utalások alapján körvonalazódnak. Ezen utalások tekintetében is különbséget tesz a szerző. Az adott területi egység történelmi, kulturális, nyelvi stb. egyedisége ugyanis egyrészt kirajzolódhat az ott élők elbeszélése alapján, például különböző, helyiek megszólítására épülő interjúk, fókuszcsoportos kutatások mentén. Ugyanakkor a hely identitása megjelenhet tudományos írásokon, szépirodalmi műveken, kulturális produktumokon keresztül is. A *helyi identitás* esetében az identitástudat az előbbitől eltérően nem csoportszinten, hanem egyéni szinten fejeződik ki, és azt tükrözi, hogy az adott területen élő személy milyen szubjektív felfogásokkal, érzelmekkel, attitűdökkel rendelkezik lakóhelye és a helyi közösség iránt. (Banini 2017)

Paasi a személyes érintettség tekintetében a hely és a régió fogalma között tesz különbséget. A régió ugyanis nem a mindennapi életen, hanem „*[...] az intézményi szférán keresztül jut el az egyénhez. A régió lényege és történelme [tehát] az intézményes gyakorlaton keresztül közvetítődik az egyénhez*”. (Paasi 1989: 76)

A régió kérdéskörére bővebben az alábbi alfejezetben térek ki, ahol a régió intézményesülésének, fejlődésének kérdését, illetve a regionális identitás jelenségét vizsgálom.

2.1.4.2. A regionális identitásszint jellemzői

Paasi a régiókat illetően különbséget tesz a *régi* és az *új* típusú régiók között. A geográfus szerint ugyanis vannak egyrészt olyan típusú régiók, amelyek a történelmi folyamatok hatására alakultak ki, és fennmaradásuk a különböző társadalmi gyakorlatoknak és diskurzusoknak

köszönhető. Vannak azonban olyan régiók is, amelyek politikai és gazdasági folyamatok, adminisztratív döntések következményeként jöttek létre. (Paasi 2011)

A régió intézményesülése

Paasi nemcsak kategorizálta a régiókat, hanem kidolgozott egy elméletet arra vonatkozóan is, hogy milyen négy feltételnek kell megfelelni ahhoz, hogy ezen területi egységeket funkcionálisan működőnek tekinthessük. (Paasi 1989) Először is a régióknak egy jól körülhatárolható területi egységet kell alkotnia, mely kijelöli azoknak a körét, akik a régióhoz tartoznak, és azokét is, akik nem tartoznak oda. A „mi” és az „ők” meghatározása mellett a régió intézményesülési folyamatában döntő a szimbólumok megformálása is. A szimbólumok jellemzője, hogy kulturális és történelmi gyökerekkel rendelkeznek, és a térség egységét hivatottak kifejezni. A régió formálódásának a harmadik szintje a különböző regionális intézmények, kapcsolatok kialakítására épül az adott területi egységen belül. A formális szervezetek, informális kapcsolatok, kulturális rendezvények ugyanis jelentősen hozzájárulnak ahhoz, hogy egy régiót funkcionális működőnek tartsunk. (Lukovics 2004, Nárαι 2009)

A folyamat, „*melynek során egy bizonyos régió a társadalom térbeli szerveződésének részeként fejlődik*”, azzal a fázissal zárul, hogy „*végbemege a régió »hivatalos« intézményesülése*”. (Éger 2000: 25–26) A fizikai térből azáltal jön létre igazi régió, hogy kialakul a régióhoz köthető azonosságtudat.

A regionális identitás sajátosságai

A regionális identitás tehát az intézményesülési folyamat (határok, szimbólumok, intézmények kialakulásának) eredményeképpen valósul meg. Ahhoz azonban, hogy az adott térségben a regionális identitás ténylegesen kifejeződjék, szükséges az, hogy a lakosságot egyfajta *közös identitás* jellemezze. A helyhez való kötődés formálódásában nagyon fontos szerep jut a társadalmi dimenzióknak, azon belül is a közös értékeknek, társadalmi kapcsolatoknak és a környezeti elemek meghatározó voltának. (Lukovics 2004, Nárαι 2009) Henk van Houtum és Arnoud Lagendijk finn kutatók elméletükben a közös identitást három dimenzió mentén értelmezik, melyek együttesen képezik a regionális identitás meglétét az adott területi egységen belül. (van Houtum–Lagendijk 2001 idézi Lukovics 2004) Az első dimenzió a stratégiai identitás elnevezést kapta. Ez olyan közös távlati tervekre és célokra utal az adott térségre

vonatkozóan, amelyeknél a hangsúly a jövőn és az állandó változásra való törekvésen van. A második dimenzió forrása a kulturális identitás megléte az adott régió belül. A szerzők a kulturális identitást nem statikus jelenségként, hanem olyan folyamatként értelmezik, amelyen keresztül az adott közösségen belül erősödik a közös öntudat és a valahova tartozás érzése. „*A folyamatnak – akárcsak Paasi régióépítési folyamatának – lényeges elemei a név, valamint a közös szimbólumok, amelyek kifejezik a régió egységét. Mindez a közös jövővel, közös távlati tervekkel (stratégiai identitás) és a közös eredettel, múlttal együtt elkülönít egymástól bizonyos helyeket a térben, és valamiféle határokkal ellátott kulturális identitást eredményez. Ezáltal összevethetővé és értékelhetővé válik a »mi« és az »ők« csoportja, és formálható a saját regionális identitás. [...] A regionális identitás harmadik eleme az ún. funkcionális identitás, mely a lehatárolt területi egységen belüli társadalmi-gazdasági kapcsolatokat és kötelekeket vesz számba*”. (Lukovics 2004: 219)

A regionális identitás fogalmának és fő jellemzőinek megközelítése kapcsán Paasi egy lényeges különbségtételre hívja fel a figyelmet. A kutató ugyanis hangsúlyozza, hogy különbséget kell tenni a *régió identitása (the identity of a region)* és a *lakosság regionális identitása (the regional identity of the inhabitants)* között. (Paasi 2011; u.ö. 2012) Előbbi olyan, a természeti adottságokhoz, a kultúrához, illetve a lakossághoz köthető sajátos jellemzőkre utal, amelyek megkülönböztetik az egyik régiót a másiktól. A gyakorlatban a régió identitása a különböző diszciplínák képviselőinek kutatási eredményei által, egyes művészek, kulturális intézmények, civil szervezetek munkáján keresztül, továbbá különböző politikusok diskurzusai mentén fejeződik ki. A lakosság regionális identitása, másnéven a regionális öntudat pedig az emberek azon azonosságtudatára utal, amely a régió intézményesülési folyamata részeként, az intézményi gyakorlatok által, a különböző szimbólumok hatására formálódik.

Paasi – e kétirányú megközelítés kapcsán – kiemeli azt is, hogy számos tanulmány, amely a regionális identitás kérdéskörével foglalkozik, adottnak veszi, hogy a vizsgált régió kulturális sajátosságaira helyezze a hangsúlyt. Azaz a régióknak a nyelv, az irodalom, a zene, a szokások, a népi hagyományok stb. területén megjelenő egyedi jellemzőire fókuszál. Tehát napjainkban a térségi identitással foglalkozó kutatók meghatározó számban a regionális identitás fogalmát a régió identitásaként, és nem a lakosság regionális identitásaként értelmezik. (Paasi 2012)

A regionális identitás megjelenési formái

A régió identitása a fókuszja Biró A. Zoltán és Bálint Blanka tanulmányának is, melyben a regionális identitás különböző megjelenési formáit az identitás ezen megközelítési irányából

mutatják be. A szerzők szerint a regionális identitás elsődleges megjelenítői a regionális terjesztésű újságok, a térségi jellegű rádióműsorok és a kábeltévék. Sok esetben már önmagában az újságnak vagy az adónak a neve is a térségi identitással van kapcsolatban. Az adott területi egységhez köthető kulturális ünnepek, események szintén lehetnek kifejezői a regionális identitásnak. Ezek mellett még identitást megjelenítő elemként tekinthetünk a különböző regionális szintű projektekre, marketing gyakorlatokra (például rendezvények, vásárok, weblapok, kiadványok, szórólapok stb.) is. Utóbbiak esetében kiemelkedő a térségi emblémák használata. (Biró–Bálint 2005)

Lukovics Miklós ezzel szemben a regionális identitás különböző megjelenési formáit a lakosság szempontjából szemlélteti. A szerző szerint az erős regionális identitás a magas társadalmi aktivitáson, a térségért való tenni akaráson és az erős lokálpatriotizmuson keresztül fejeződik ki elsődlegesen. Utóbbi vonatkozásában úgy fogalmaz, hogy ahol erős a regionális identitás, az emberek „[...] Egyszerűen szeretnek ott élni, hagyományaik, családjuk, kultúrájuk, történelmi örökségük miatt.” (Lukovics 2004: 223) A lakosság (erős) regionális identitásának elsődleges függvénye tehát a közösségi identitás megléte.

Határmentiség és periféria

A 2.1.4.2-es fejezet zárásaként a regionális szint egy sajátos esetével, a határmentiség kérdésével és az ehhez köthető identitásjellemzőkkel foglalkozom.

Éger György (2000) Donald Horowitzra hivatkozva megkülönbözteti egymástól a hátrányos és az előnyös helyzetű régiókat. A különbségtétel alapjául a térség relatív gazdasági pozíciója szolgál, „*melyet az egy főre jutó regionális jövedelemmel (regional income per capita) lehet mérni*”. (Éger 2000: 43) A hátrányos helyzetű régiók meghatározó sajátossága, hogy számos közülük a határ mentén helyezkedik el. A határ menti régiók esetében a perifériális helyzetből fakadóan megannyi negatív tendencia van érvényben. Ezek elsősorban az alábbiak: „[...] *nincs alternatíva a munkaerőpiacon, ellenkezőleg – jelentős mértékű a nyílt vagy burkolt munkanélküliség; a migráció általában csak egy irányba (az ország belseje felé) lehetséges; kialakul az ingázás kényszere, a szellemi foglalkozású ember egy intézményhez van kötve; a foglalkozási szerkezet nem gazdagodik; a térségben a lakásberuházás nem perspektivikus.*” (Éger 2000: 40) A térségi pozíciót tekintve pedig Éger megállapítja, hogy a határ menti régiók általában kedvezőtlen természetföldrajzi adottságokkal, rossz forgalmi helyzettel (nehéz megközelíthetőséggel) és alacsony infrastrukturális ellátottsággal rendelkeznek.

A határ mentén élő közösségeket két lengyel kutató, Grazyna Prawelska-Skrzypek és Marta Moskal (2003) *regionális kulturális-etnikai csoportoknak* nevezi. Az ezen típusú közösségek fő jellemzőiként pedig az általuk lakott terület iránti – érzelmi kapcsolatból eredő – *kötődést*, illetve a nyelvi és a történelmi sajátosságokból fakadó *elkülönültség-érzést* határozták meg. Ebből és a térségi elhelyezkedésből is következik, hogy területi identitásuk esetében a hangsúly elsősorban a közösségi identitás meglétéén van; a gazdaság fejlettsége ugyanakkor nem tud meghatározó identitást formáló tényezővé válni.

2.1.4.4. Az országgal való azonosulás jellemzői

A társadalmi identitás területi eleméhez tartozik a lokális és a regionális identitás mellett az országgal való azonosulás is. Bugovics Zoltán az országhoz mint területi egységhez kapcsolódó identitástudatot a nemzeti identitás kategóriájával azonosítja. (Bugovics 2007)

Amennyiben azonban az országgal való azonosulás kérdéskörét a Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségek vonatkozásában vizsgáljuk, nem lehet csak a Bugovics-féle gondolatmenetből kiindulni.

Jelen alfejezetben néhány olyan elméletet ismertetek, amelyek az ezen kisebbségek országhoz köthető azonosságtudatának (nemzeti identitásának) sajátos jellemzőit elemzik.

Kultúrnemzeti és állampolgár-nemzeti identitás

Az elmúlt két évtized különböző hazai empirikus kutatásai azt mutatták – ahogy ezt már a 2.1.3.3. alfejezetben ismertettem –, hogy Magyarország lakosságának térségi identitását egyértelműen az országhoz (Magyarországhoz), illetve a településhez/lakóhelyhez való kötődés határozza meg. Ettől azonban eltérő eredményeket mutattak a Kárpát-medencében nagy létszámban élő kisebbségi magyar közösségek körében végzett kérdőíves kutatások. Többek között a már hivatkozott GeneZYs 2015 elnevezésű kutatás is a nagy régiókban élő magyarság erős regionális kötődését bizonyította. A vizsgálat a szülőföld-meghatározás és a haza fogalom esetében is elsősorban a régióhoz való kötődést, másodsorban pedig az adott utódállamhoz való kötődést tükrözte. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy míg a szülőföld-értelmezésnél Magyarország (az anyaország) a válaszadási arányt tekintve csak a nyolcadik helyen állt (2 százalékkal), addig a haza-értelmezésnél ettől eltérően a harmadik helyet foglalta el. Szembetűnő azonban az utóbbinál az első három tércategória vonatkozásában a lényeges aránybeli különbség. A válaszadó fiataloknak ugyanis közel negyven százaléka (39,6 százalék)

a szűkebb régióját, több mint 25 százaléka (26,4 százalék) pedig az országot, ahol él, jelölte meg hazájának, mely kategóriákat csak 7,3 százalékos válaszadási aránnyal követte a Magyarországhoz való kötődés kifejezése. (6,9 százalék a lakhelynek számító települést jelölte meg a haza fogalom kapcsán.) (Papp 2017)

A fenti eredményekből kiindulva megállapítható, hogy a Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségek országgal való azonosulásának két komponense is van, illetve lehet: az egyik az utódállamhoz, a másik pedig az anyaországhoz való kötődést fejezi ki.

E jelenség a nemzeti identitás aspektusából Veres Valér (2002) állampolgári és kultúrnemzeti identitás elméletével közelíthető meg. Veres ugyanis E. Hobsbawn teóriájából indul ki, amely kétféle nemzetkonceptiót vázol fel: az egyik a nyugat-európai államnemzeti, vagy állampolgári nemzeti, a másik pedig a közép-kelet-európai kultúrnemzeti identitásfelfogáson alapszik. Előbbi esetében az összetartozás alapját a közös államhoz való tartozás és az állampolgárság, utóbbi esetében pedig a közös nyelv, kultúra és történelem képezi. Veres napjainkra vonatkozóan megjegyzi, hogy „[...] miután a közép- és kelet-európai nemzeteknek is van már több évtizedes, egyeseknek közel egy évszázados saját nemzeti államiságuk – ezek közül a magyaroknak és a németeknek régebbi, de később egyes népcsoportjaik leszakadtak erről a közös államiságról –, így lassan megjelennek az állampolgári nemzeti identitáselemek a közép-európai polgárok körében is.” (Veres 2002: 276) Felhívja a figyelmet ugyanakkor arra is, hogy míg „[...] a többségi nemzetekhez tartozó személyek esetén ugyanazon nemzet az államalkotó is, a nemzeti kisebbségek esetén eltérő a kultúrnemzet az államalkotó nemzettől.” (Veres 2002: 278)

Kovács Teréz (2016) az állampolgári és kultúrnemzeti identitáshoz kapcsolódó kettős kötődésből, illetve a szűkebb pátriára vonatkozó regionális kötődésből (Fekete–Gereben 2010) kiindulva alkotta meg a kisebbségi magyar közösségek hármasszoros kötődésére vonatkozó koncepcióját. Kovács elmélete szerint a szomszédos országokban élő magyarságnak van egyfelől egy *állampolgár-nemzeti (szomszédos nemzeti állam)*, másfelől egy *kultúrnemzeti (Magyarország)*, illetve egy *lokális-regionális (lakhely, régió)* kötődése is. Kovács a kisebbségi magyar közösségek *haza-tudatát* vizsgálva megállapítja, hogy a haza fogalom értelmezésükben három összetevőből áll: „1. *lokális település, ahol élnek és a tágabb régiójuk, mindkettő multikulturális. Tehát a határon túli magyaroknak van egy erős regionális – erdélyi, felvidéki, kárpátaljai, vajdasági, muravidéki – identitásuk. Ez az identitás Trianon előtt is létezett ugyan, de a kisebbségi »paradoxon«, azaz magyar nemzetiségűek, de egy másik országban élnek, annak az állampolgárai, ezt nem hogy megszüntette volna, hanem éppen megerősítette. Következésképpen a régió az a közös halmaz, amelybe mind a magyar nemzethez való*

történelmi tartozás, mind a jelenlegi állampolgári lét belefér. 2. Továbbá a magyar nemzethez és ehhez kötődő kultúra (irodalom, művészet, történelmi hagyományok), valamint a sport. 3. Végül annak az országnak a mindennapi kultúrája, ahol élnek, és az már nem magyar.” (Kovács T. 2016: 106)

Az alábbiakban a kultúrnemzeti identitás kérdéskörével részletesebben is foglalkozom egy meghatározott szempontból. A kisebbségi magyar közösségek nemzeti hovatartozását befolyásoló tényezőket, illetve folyamatokat ismertetem Gyurgyík László és Bodó Barna munkáján keresztül.

A kultúrnemzeti identitás egyik legfőbb komponense a magyar nemzetiség vállalása. Gyurgyík László (2002, 2004) egy elméleti modellt dolgozott ki annak vizsgálatára, hogy a nemzeti hovatartozás megtartását (magyar nemzetiség vállalását), illetve ennek megváltozását (nemzetiségváltást), milyen tényezők határozzák meg a legnagyobb mértékben. Gyurgyík a Gordon (1964) által kidolgozott, majd Yinger (1981) által módosított többdimenziós modellt veszi alapul elemzésekor. Yinger elméletében négy dimenziót – akkulturáció, strukturális asszimiláció, amalgamáció és identifikációs asszimiláció – különít el egymástól. Gyurgyík saját kutatásához az amalgamáció dimenzióját két részre bontja, ugyanis elkülöníti egymástól ennek a dimenzióknak az intergenerációs és intragenerációs vetületét. Ugyanakkor kiemeli a dimenziók sorából az identifikációs asszimilációt, és az általa kidolgozott asszimilációs modell operacionalizálásakor ezt jelöli ki függő változóvá. A már említett többi dimenzióra pedig mint magyarázó változóra tekint. Gyurgyík elméleti modellje szerint tehát a nemzeti hovatartozás pozíciójára (identifikációs asszimiláció) elsődlegesen az alábbi dimenziók (tényezők) vannak hatással. A többségi és a kisebbségi nyelvtudás mértéke (akkulturáció), az alapiskolai oktatás nyelve (strukturális asszimiláció), a vizsgált egyén szülei házasságának homogám-heterogám jellege (amalgamáció intergenerációs jellege), továbbá a megkérdezett házastársának nemzetisége (amalgamáció intragenerációs jellege). (9. táblázat) A szerző az elméleti modelljét gyakorlati szinten egy, véleménye szerint a függő változót leginkább meghatározó független változó elemzése mentén tette empirikusan is alkalmazhatóvá. Gyurgyík a szlovákiai magyarok és a szlovákok relációjában vizsgálta a házassági homo-heterogámia intergenerációs dimenziójának nemzeti hovatartozásra gyakorolt hatását.¹³⁹ (Gyurgyík 2002)

¹³⁹ Gyurgyík vizsgálatához egy 1999–2000-ben, 12 dél-szlovákiai településen végzett kérdőíves vizsgálat adatait használta fel.

9. táblázat: A nemzeti hovatartozás pozíciójára ható dimenziók

	Dimenziók elnevezése	Változók
1.	Kulturális asszimiláció	Magyar nyelvtudás mértéke
2.	Strukturális asszimiláció	Iskoláztatás nyelve
3.	Intergenerációs amalgamáció (származás)	Szülők házasságának homo-heterogenitása
4.	Intragenerációs amalgamáció	Házastárs nemzetisége
5.	Identifikációs asszimiláció	A megkérdezett nemzetisége

Forrás: (Gyurgyík 2004: 237)

Bodó Barna (2011, 2016) Gyurgyíkhöz hasonlóan szintén a Gordon-féle klasszikus elméletből indul ki, és ezt veszi viszonyítási alapul, amikor az általa kidolgozott *strukturális asszimiláció elméletet* ismerteti. Bodó az elméleti modelljében az asszimiláció folyamatát mutatja be, és azt a szórványközösségekre vonatkoztatja.

A szerző az elméleti modell felvezetése kapcsán felhívja a figyelmet arra a – fentebb már részletezett – jelenségre, hogy a kisebbségi magyar közösségek nemzeti identitása „[...] két társadalmi dimenzió mentén mutatkozik meg. [...] kulturálisan az anyaországhoz kötődnek, politikai értelemben pedig egy más állam (magyar szóhasználat: utódállam) polgárai. Ebben a kontextusban az asszimiláció azt mutatja meg, hogy az utódállami politikát a kisebbségi miként internalizálja, életvezetésében ezek a hatások miként jelentkeznek. Demokratikus közegben az asszimiláció helyett beszélhetünk szórványosodásról, amikor helyi közösségek meggyengülnek, képtelenné válnak a kulturális reprodukcióra.” (Bodó 2011: 21-22)

Bodó az asszimiláció – szórványosodás – folyamatának öt szakaszát különíti el egymástól. (10. táblázat) Az első szakaszban az anyanyelv természetes elsőbbsége szűnik meg; „az anyanyelvdomináns kétnyelvűség kiegyensúlyozott kétnyelvűséggé változik”. (Bodó 2016: 46)

A második szakaszban a nyelvcsere folyamatának következtében egyre inkább a többségi nyelv válik dominánssá. Ezzel párhuzamosan pedig a kisebbségi magyar közösségek tagjai fokozatosan a többségi szempontok szerint, többségi értelmezésben látják saját közösségüket, anyanyelvi kultúrájukat. „Mivel a helyi kultúra dominánsan többségi nyelvű, elindul a szétfejlődés.” (Bodó 2016: 46) (Bodó 2011) Az asszimiláció folyamatának harmadik szakaszában a többségi nyelv és kultúra dominanciája kihat a személyes döntésekre is. Például a párválasztás és az iskolaválasztás tekintetében is a többségi hatás érvényesül. A negyedik szakaszban kezdődik és az ötödik szakaszban zárul az a folyamat, melynek során megtörténik az egyén átlépése a többségi közegbe. A negyedik szakaszban „[...] a személy kifelé

orientálódik, egykori önmagát, anyanyelvi kultúráját kívülről látja, a többségi környezetben kíván érvényesülni, számára ez jelenti az önmegvalósítás útját és lehetőségét. Az ötödik végső szakaszban a többségi közegbe való átlépés érzelmi szempontból is megtörténik, miáltal egykori kisebbségi identitása származástudattá változik. Már nem zavarja, ha nem beszél anyanyelvét – feloldotta, feldolgozta ezt a »kérdést«. (Bodó 2016: 46)

10. táblázat: A Gordon-féle asszimiláció strukturális elmélete és a strukturális asszimiláció elmélet összehasonlító táblázata

Gordon elmélete – lépések	Szórványosodás – lépések
Akkulturáció	Nyelvvesztés, nyelvcsere
Strukturális asszimiláció	Kulturális szétfejlődés (disszonancia)
Maritális asszimiláció	Társadalmi/közösségi kapcsolatok átalakulása: aszimmetrikus megkettőződés (racionális identifikáció)
Identifikációs asszimiláció	Átlépés a többségi közösségbe (érzelmi identifikáció) ¹⁴⁰
Attitűdinternalizáció	Nem releváns ¹⁴¹
Viselkedéselfogadó asszimiláció	Nem releváns
Civil intézményi asszimiláció	Nem releváns

Forrás: (Bodó 2016: 46)

Bodó hangsúlyozza, hogy a Gordon-féle „[...] asszimiláció strukturális elmélete és a strukturális asszimiláció modellje alapvetően különböznek egymástól: előbbi esetben a strukturális asszimiláció a hasonulási folyamat egyik meghatározó szakasza, utóbbi azt jelenti, hogy az asszimilációt a társadalmi struktúrák mibenléte váltja ki.” (Bodó 2011: 25) Bodó meglátása szerint ugyanis az asszimiláció, azaz „A nyelv- és kultúraváltás soha sem lehet spontán, külső hatás nélküli. Ennek mindig oka van. Két okról lehet beszélni: 1) valaki(k) így döntött(ek), 2) a helyi/társadalmi körülmények hatása. Ha a politika – nemzetállami vagy más paradigma jegyében – nem tolerálja az etnikai kisebbséget, akkor erőszakot alkalmaz, ebben az esetben politikai indíttatású asszimilációról van szó. Amikor nincs olyan politikai döntés, hogy a kisebbséget be kell olvasztani, akkor is felléphet az asszimiláció. [...] Ez a helyzet a strukturális asszimiláció [esetében]. Amikor olyanok a helyi körülmények, amikor a helyi intézményi struktúra asszimilál.” (Bodó 2011: 21) A szerző példaként Temesvárt és az ottani

¹⁴⁰ Az asszimiláció – szórványosodás 4. és 5. szakasza

¹⁴¹ A Gordon-féle klasszikus elméleti modell utolsó három lépése a többségi (befogadó) társadalomnak az idegenhez/ kisebbségihez való viszonyulására vonatkozik. Bodó azonban ezeket a lépéseket nem tartja saját elmélete szempontjából relevánsnak, mivel indoklása szerint az őshonos kisebbségekről „[...] évszázados tapasztalat létezik, az elfogadásuk/ elutasításuk nem az asszimiláció függvénye.” (Bodó 2011: 24)

magyar oktatást hozza. Kiemeli, hogy 1990 és 2010 között, annak ellenére, hogy a hivatalos politika segítette is a kisebbségi iskolákat infrastrukturális szempontból, „[...] *a magyar iskolába járók száma mintegy negyven százalékkal csökkent.*” (Bodó 2011: 21)

Bodó elmélete két szempontból is hangsúlyos: egyrészt felhívja a figyelmet a helyi intézményi struktúrák asszimilációban betöltött szerepére, másrészt ráirányítja a figyelmet arra is, hogy a szórványközösségek identitástudatának „[...] *szerkezete [az asszimiláció folyamatában] megváltozik: a működő értékek és identifikációs minták helyét a származástudat veszi át.*” (Bodó 2009: 120)

A származástudat kiemelése a szórványközösségek vonatkozásában más szerzők munkájában is megjelenik, például Bárdi Nándor (2013), Mirmics Károly (2005) és Szarka László (2007) tanulmányában. Utóbbi szerző – Bodó Barna mellett – a *szórványidentitás* (származástudat) térségi kifejeződését a lokalitáshoz való kötődésben látja.

Az országos identitásszint témakör kapcsán fontos megjegyezni, hogy a Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségek Magyarországhoz köthető azonosságtudata a haza fogalom értelmezése mellett – többek között – az anyaországhoz való viszonyulás aspektusából is vizsgálható. Ezt igazolják a *Mozaik2001*¹⁴², a *Kárpát Panel 2007*¹⁴³ és a *Mozaik2011*¹⁴⁴ elnevezésű kutatások is, melyek nagy hangsúlyt helyeztek ez utóbbi témakör kapcsán például a státustörvény¹⁴⁵, illetve a kettős állampolgárság¹⁴⁶ megítélésének a kérdésére; ugyanakkor fontos szempontként szerepelt mindhárom kutatás esetében a Magyarországhoz köthető költözési, továbbtanulási és munkavállalási szándék megismerése, illetve a magyarországi magyarokhoz való viszonyulás, a közösségről alkotott kép feltárása is. Az említett kutatásokhoz és vizsgálati szempontokhoz kapcsolódó eredmények bemutatására az alábbiakban nem térek ki, azonban a muravidéki magyar szórványközösség vonatkozásában a fentebb vázolt kérdéskört – a Magyarországhoz való viszonyulást – részletesen is elemzem a 2.5-ös fejezetben.

¹⁴² A *Mozaik2001* elnevezésű kérdőíves kutatás Felvidék, Kárpátalja, Belső Erdély, Székelyföld és Vajdaság 15-29 éves magyar anyanyelvű/ nemzetiségű lakossága körében valósult meg 2001 őszén. A mintába Felvidéken 1000, Kárpátalján 500, Belső Erdélyben 1200, Székelyföldön 750, Vajdaságban pedig 1000 magyar fiatal került. (Szabó–Bauer–Laki–Nemeskéri 2002)

¹⁴³ A *Kárpát Panel 2007* elnevezésű kérdőíves kutatás célcsoportját Erdély, Felvidék, Vajdaság, Kárpátalja és Magyarország felnőtt magyar lakossága képezte. A mintába Erdélyben 900 fő, Felvidéken 600 fő, Vajdaságban 380 fő, Kárpátalján 350, Magyarországon pedig 700 fő került. (Papp Z.–Veres 2007)

¹⁴⁴ A kutatást a 84. oldalon ismertettem.

¹⁴⁵ *Mozaik2001*

¹⁴⁶ *Mozaik2011*

A 2.1.4-es alfejezet zárásaként – a három identitáskategória (lokális, regionális, országos) kapcsán – néhány sajátosságra érdemes ismételt felhívni a figyelmet. A lokális identitásszint esetében egyrészt arra, hogy különbséget kell tenni a hely identitása és a helyi identitás között, másrészt, hogy mindkét identitástípus vonatkozásában a személyes érintettségen van a hangsúly. Ugyanez a fogalmi különbségtétel az elsődleges a regionális identitásszint esetében. Más jelent ugyanis a régió identitása és a lakosság regionális identitása. Míg a régió identitása a térséghez köthető sajátosságok hangsúlyozása mentén, addig a lakosság regionális identitása az adott területi egységet jellemző közösségi tudat meglétének keresztül fejeződik ki. Az országhoz kapcsolódó azonosságtudat esetében a Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségek vonatkozásában a kétirányú kötődést érdemes kiemelni. A szomszédos országokban élő magyar kisebbségek ugyanis dominánsan ahhoz az országhoz kötődnek, amelyben élnek, tehát (magyarországi kifejezéssel) az utódállamhoz, azonban emellett a térségi identitásukban (a haza-értelmezés kapcsán) megjelenik a Magyarországhoz (anyaországhoz) való kötődés is. Ez utóbbit nagymértékben befolyásolja a nemzeti hovatartozás pozíciója, melyre elsődlegesen az alábbi tényezők vannak hatással: a szülők és a házastárs nemzetisége; a magyar nyelvtudás mértéke; továbbá az általános iskola tanítási nyelve. Fontos megjegyezni, hogy amennyiben – elsősorban e tényezők vonatkozásában – fokozatosan a többségi hatás érvényesül, bekövetkezik/bekövetkezhet a nemzet-/nemzetiségváltás állapota.

2.1.5. Összegzés

A 2.1-es fejezet három nagyobb gondolati egységre tagolódott. Az elsőben a területi identitás identitás-rendszeren belüli elhelyezésére és ennek indoklására fókuszáltam. Különböző hazai és külföldi szerzőkre hivatkozva megállapítottam, hogy a térségi azonosságtudat az egyéni identitás társadalmi dimenziójába illeszkedik bele. Az identitás e típusánál a hangsúly ugyanis azon van, hogy az egyén mely földrajzi kategóriákkal meghatározható társadalmi csoport tagjaként tekint önmagára. A társadalmi beágyazottság az egyik kulcsszó a területi identitás kapcsán. Ezt igazolja az is, hogy az e témával foglalkozó kutatók egységesen úgy vélik, hogy ezen identitástípus vizsgálatokor elsősorban azokra a társadalmi folyamatokra kell fókuszálni, melyek az adott térséget személyes, társadalmi és kulturális jelentésekkel ruházzák fel. A térségi identitás belső szerkezetére is hangsúlyt helyező kutatók (itt elsősorban Oláh Miklósról és Bugovics Zoltánra gondolok) ugyanakkor emellett, hogy a közösségi identitást nevezték meg ezen identitástípus fő alkotóelemének, arra is felhívták a figyelmet, hogy a térségi

azonosságtudat szempontjából a gazdaság állapota is elsődleges identitást befolyásoló tényezőnek számít.

Elméleti összefoglalóm második gondolati egységében különböző példák mentén ismertettem, hogy a területi identitás kapcsán milyen empirikus kutatási irányzatok léteznek. A dolgozatomban példaként bemutatott kutatások többségét kvantitatív, ezen belül is kérdőíves módszer használatával valósították meg a vizsgálatok végzői. A kutatók a leggyakrabban a területi kötődés mértékének megállapításán keresztül adtak képet egy adott térségben élők területi identitásának állapotáról. A példaként hozott hazai, területi kötődésre fókuszáló kutatások mindegyike arra az eredményre jutott, hogy a magyarországi lakosság vonatkozásában a térségi identitást elsősorban a lokalitáshoz és az országhoz kötődő azonosságtudat határozza meg. Fontos ugyanakkor újra megjegyezni, hogy a különböző kutatási eredmények között voltak abban eltérések, hogy az említett két kategória közül melyik szerepelt az első és melyik a második helyen. A fejezetben a szomszédos országokban élő magyarság körében végzett, a területi kötődéshez kapcsolódó kutatásokra is hoztam példát. A nagy létszámú kisebbségi magyar közösségekre vonatkozó vizsgálatok részben a magyarországi lakosok körében megvalósult kutatásokéhoz hasonló, részben pedig azoktól eltérő eredményeket mutattak. Az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarok esetében ugyanis szintén meghatározónak bizonyult a lokális szinthez való kötődés, azonban körükben ennél még inkább hangsúlyt kapott a (történelmi) régióval való azonosulás, amely a magyarországi válaszadók kapcsán egyáltalán nem állapítható meg. Mivel a kis létszámú kisebbségi magyar közösségek területi kötődésére vonatkozóan alig van vizsgálati eredmény, ezért esetükben inkább csak feltételezni lehet, hogy a területi kötődést tekintve a lokális szint az elsődlegesen meghatározó. Írásomban olyan hazai empirikus kutatásokra is hoztam példát, amelyek ugyancsak a területi identitást helyezték a középpontba, azonban nem a területi kötődés mérése mentén, hanem más vizsgálati szempontok alapján. Az idézett kutatásokban a leginkább kiemelendő vizsgálati szempontok az alábbiak: az adott térség megítélésének és ismeretének a feltérképezése, továbbá a költözési szándékot befolyásoló tényezők megnevezése. Az empirikus kutatási ismertetőt tartalmazó fejezet végén röviden még három külföldi kutatást is vázoltam, amelyek példaként szolgáltak a tekintetben, hogy nemzetközi vonatkozásban a térségi identitás kapcsán milyen empirikus megközelítési irányzatok léteznek. A harmadik és egyben záró gondolati egységben, amely a fejezet közel felét teszi ki, az egyes térségi identitáskategóriákhoz köthető elméleti elgondolásokat elemeztem. Megállapítható, hogy alig egynéhány szakirodalom foglalkozik részletesen a lokalitás kérdésével a területi azonosságtudat szempontjából. Ugyanakkor azon írások, amelyek e témában születtek,

egységesen azt hangsúlyozzák, hogy a lokális szinthez köthető identitás létrejöttének a személyes érintettség megléte a függvénye. A regionális szint esetében már jóval bőségesebb szakirodalom áll a rendelkezésünkre. Anssi Paasi munkássága úttörőnek számít a regionális identitás elméletének kidolgozásában. Az ő nevéhez köthető – a más szerzők által oly sokat idézett – *a régió intézményesülési folyamata* elnevezésű elmélet megalkotása; továbbá azon különbségtétel hangsúlyozása, amely arra irányul, hogy másként kell megközelíteni a regionális identitás témakörön belül a *régió identitásának* és a *lakosság regionális identitásának* a vizsgálatát. Fontos hangsúlyozni, hogy ez a megközelítés a hazai területi identitáskutatásban még nem kapott kellő figyelmet. Az országos szinthez köthető térségi identitás vizsgálata kapcsán a fókusz a kisebbségi magyar közösségekre helyeztem. Ismertettem a kultúrnemzeti (Magyarországhoz köthető) és az állampolgár-nemzeti (szomszédos nemzetállamhoz köthető) identitás főbb jellemzőit, majd a kultúrnemzeti identitás témakörrel a nemzeti hovatartozás aspektusából részletesebben is foglalkoztam. Kitértem arra, hogy melyek a nemzeti hovatartozás megtartását, illetve annak megváltozását leginkább meghatározó tényezők. Majd a változás folyamatára helyeztem a hangsúlyt, és az asszimiláció (nemzet/nemzetiségváltás) jelenségét vizsgáltam.

2.2. Az empirikus kutatások (2015, 2016, 2019) leírása – vizsgálati témakörök, szempontok, módszer és mintavétel

Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területén 2015, 2016 és 2019 nyarán végeztem feltáró célú empirikus kutatást. Jelen fejezetben azt ismertetem, hogy milyen főbb vizsgálati témakörökből, szempontokból indultam ki, és milyen kutatási módszert, illetve mintavételi eljárást alkalmaztam a kutatások során.

2.2.1. A 2015. évi kutatás

2015. július 12–25. között közel két hetet töltöttem Lendván. Mivel ekkor még a doktori kutatásom viszonylag kezdeti szakaszánál tartottam, ezért az empirikus kutatásom célja elsősorban az általános tájékozódás volt. Arra törekedtem, hogy minél több információt, anyagot, illetve szakirodalmat gyűjtssek a muravidéki magyar szórványközösség múltbeli és jelenlegi helyzetének megismerése érdekében.

A 2015-ös kutatás során az alábbi szempontok kaptak hangsúlyt: a muravidéki magyarság életét meghatározó főbb történelmi események, nemzetiségpolitikai intézkedések; a kétnyelvű oktatás működése; a muravidéki magyarság önálló szervezettsége, továbbá kulturális élete és nyelvhasználata.

A közel kéthetes időszak alatt nagyobb részt könyvtári, kisebb részben pedig interjú kutatást folytattam. A Lendvai Könyvtárban elsősorban a Muratáj című folyóirat és a Naptár című évkönyv eddig megjelent számait tanulmányoztam. A dokumentumgyűjtés mellett számos szakirodalmat is olvastam, melyek elsősorban a szlovén nemzetiségpolitikára, Muravidék történelmére és a kétnyelvű oktatásra, illetve a magyar nyelvhasználatra vonatkoztak.

Az interjú kutatásom keretében a már fentebb ismertetett vizsgálati témakörökhöz kapcsolódóan készítettem tíz interjút: két muravidéki magyar történésszel, négy pedagógussal, és szintén négy, a muravidéki magyarság kulturális élete, szervezettsége szempontjából meghatározó személlyel. Az interjú kutatás elsődleges szerepe az volt, hogy kiegészítő, illetve magyarázó információval szolgáljon a különböző szakirodalmakban olvasottakkal kapcsolatosan.

2.2.2. A 2016. évi kutatás

2016. július 4–16. között ismét közel kéthetes időtartamban végeztem empirikus kutatást Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területén, azon belül is az alábbi településeken:

Dobronak, Göntérháza, Lendva és Pártosfalva. A hangsúlyt ekkor már az interjú anyaggyűjtésre helyeztem.

Kutatásom szempontjait a 2015-ös empirikus kutatásomhoz képest részben módosítottam, továbbá kiegészítettem, mivel a 2016-os évben az érdeklődési köröm egyre inkább két elméleti megközelítéshez illeszkedett. Figyelmem ugyanis a muravidéki magyar szórványközösség lokális-regionális, illetve nemzeti identitásának vizsgálatára irányult. Fontos hangsúlyoznom, hogy a nemzeti identitás vizsgálati témakör kapcsán csak a magyar nemzetre, illetve az anyaországra fókuszáltam. Az utódállamhoz, Szlovéniához köthető azonosságtudat kérdésére, elsősorban a szakirodalmi lefedettség hiánya miatt, a doktori kutatásom során nem tértem ki.

A 2016-os empirikus kutatás alkalmával a két vizsgálati témakör kapcsán az alábbi szempontokra helyeztem a hangsúlyt: a közösségi hovatartozás, a többségi társadalommal való együttélés vizsgálata; Muravidék mint fogalom körülhatárolása; a nemzetiségileg vegyesen lakott területen való lakhatás előnyeinek, hátrányainak feltárása; a határ menti terület közösségi és kulturális életének, illetve nyelvhasználati sajátosságainak megismerése; a nemzeti hovatartozás, a kétnyelvű oktatás, az anyanyelvhasználat, illetve a kettős állampolgárság megítélésének¹⁴⁷ a vizsgálata.

Az interjú kutatáshoz az elemzési egységet a magyar anyanyelvű felnőtt lakosság képezte. A mintába 26 interjúalany került, 18 nő és 8 férfi. (2. számú melléklet) A válaszadók többsége a muravidéki magyarság valamely szervezetének, intézményének (Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség, Muravidéki Magyar Rádió, Magyar Műsorok Stúdiója – Lendva) a munkatársaként, vagy pedig a nemzetiségileg vegyesen lakott terület valamelyik kétnyelvű közoktatási intézményének a pedagógusaként dolgozott.

11. táblázat: A 2016-os empirikus kutatásban részt vevő interjúalanyok korcsoportok és tájegység szerinti megoszlása

Korcsoportok/Tájegység	Goricskó	Lendva-vidék
18-40 év	2 fő	8 fő
41-50 év	0 fő	6 fő
51+ év	1 fő	9 fő
Összesen	3 fő	23 fő

Forrás: saját szerkesztés

¹⁴⁷ A fő szempont e tekintetben a Magyarországhoz való viszonyulás volt.

A mintát hólabda módszerrel (Babbie 2001) választottam ki, azaz megkértem a válaszadókat, hogy javasoljanak más, általuk ismert muravidéki magyar személyeket is a vizsgálathoz. A kutatás félig strukturált interjúkra épült. Az interjúalanyoknak előre megfogalmazott kérdésekre kellett válaszolniuk, azonban a kérdések sorrendje nem volt kötött.

2.2.3. A 2019. évi kutatás

2019. június 30. és július 12. között immár harmadszorra folytattam empirikus kutatást Muravidék kétnyelvű területén, azon belül is kilenc településen. Dobronakon, Domonkosfán, Göntérházán, Hodoson, Kámaházán, Lendván, Pártosfalván, Szentlászlón és Szerdahelyen.

Kutatásom vizsgálati témakörei a 2016-os empirikus kutatáshoz képest annyiban módosultak, hogy mivel azokat ekkor már a területi identitás mint fő témakör fókuszából, annak elméleti keretrendszeréhez illesztve közelítettem meg, ezért – továbbá a 2016-os interjú kutatás eredményei alapján is¹⁴⁸ – szükségesnek tartottam a lokális és a regionális identitásszintet különválasztva vizsgálni, az előbbire pedig a korábbiakhoz képest nagyobb hangsúlyt helyezni. A nemzeti identitás témakör esetében pedig az anyaországhoz való viszonyulást mint meghatározó aspektust több szempontból is megközelíteni. Mindezekkel párhuzamosan a 2019-es interjú kutatás szempontrendszer is változott, bővült. A már fentebb felsorolt szempontok (2016. évi kutatás) mellett a területi kötődés, a lakóhely jellemzésének, illetve megítélésének a vizsgálata; továbbá a Magyarországról alkotott kép feltárása is fontos tényezővé vált.

A mintavétel a 2019-es kutatás során is a hólabda módszerre épült, azonban a 2016-os kutatás eredményei alapján fontosnak tartottam nagyobb hangsúlyt helyezni a korcsoportok szerinti arányos megoszlásra, illetve arra, hogy az interjúalanyok a határ menti terület/a mikrorégió különböző tájegységeiről származzanak. A mintaválasztás okáról részletesebben a 2.5-ös fejezetben lesz szó.

Az interjú kutatásban résztvevő 27 interjúalany nemi megoszlása a következő: 16 nő és 11 férfi. (4. számú melléklet) Az interjúalanyok nagy többsége – ezen kutatás esetében is – a muravidéki magyarság valamely szervezetének, intézményének¹⁴⁹ a munkatársa, tagja volt. Emellett pedig néhány válaszadó a nemzetiségileg vegyesen lakott terület valamelyik kétnyelvű közoktatási intézményének a pedagógusa volt.

¹⁴⁸ Indoklás a 2.5-ös fejezet elején.

¹⁴⁹ Községi szintű kisebbségi magyar önkormányzatok, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség, Muravidéki Magyar Rádió, a muravidéki magyarság különböző műkedvelő csoportjai.

A korcsoportok és a tájegység szerinti megoszlást az alábbi táblázat mutatja.

12. táblázat: A 2019-es empirikus kutatásban részt vevő interjúalanyok korcsoportok és tájegység szerinti megoszlása

Korcsoportok/Tájegység	Goricskó	Lendva-vidék
18-40 év	3 fő	8 fő
41-50 év	2 fő	7 fő
51+ év	2 fő	5 fő
Összesen	7 fő	20 fő

Forrás: saját szerkesztés

Az empirikus kutatások ismertetése végén külön hangsúlyozni kell, hogy a 2016-os és a 2019-es kvalitatív kutatásban is túlnyomó részt olyan interjúalanyok vettek részt, akik vagy már felsőfokú (néhányan doktori) végzettséggel rendelkeztek, vagy pedig hallgatói voltak egy adott felsőoktatási intézménynek. Így tehát a 2.4-es, illetve a 2.5-ös fejezetben ismertetett kutatási eredmények is a muravidéki magyar anyanyelvű lakosság csak egy szűk csoportjának a térségi azonosságtudatot kifejező gondolatait tükrözik.

2.3. A Grounded Theory elemzési módszer ismertetése

A 2016-os és a 2019-es kvalitatív empirikus kutatásom interjú anyagainak a feldolgozásához a Grounded Theory elemzési módszert¹⁵⁰ használtam, melyről jelen fejezetben lesz szó részletesen.

Mint általában a kvalitatív kutatás, e módszer is képlékeny, dinamikus természetű, mely az általános kérdések megfogalmazásától halad a vizsgálat konkrétabb kérdéseinek kidolgozásáig. (Corbin–Strauss 2015) A módszer elnevezése Barney G. Glaser és Anselm L. Strauss nevéhez köthető, akik az 1960-as években közösen végeztek kutatást súlyos, haldokló betegek ápolásának körülményeivel kapcsolatban. Az említett két amerikai kutató különböző kórházakban és klinikákon azt vizsgálta, hogy az ápoló személyzet miként foglalkozik a krónikus, haldokló betegekkel. Tapasztalataik feltárásához a Grounded Theory elemzési módszert használták, melyről először az 1967-ben megjelent, *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research* című könyvükben írtak.

A címben szereplő discovery szó arra a módszertani célra utal, hogy a kutató fedezze fel empirikus kutatómunkája során az adatokban rejlő elméletalkotási lehetőséget. (Kucsera 2008)

A GT-módszer lényege ugyanis a szisztematikusan gyűjtött adatok és azok elemzésének folytonos interakciójában, továbbá a kutatás eredményeképpen megszülető elmélet kidolgozásában rejlik.

2.3.1. A Grounded Theory elemzési módszer tudományfilozófiai háttere

Glaser és Strauss a GT-módszert egy olyan korszakban dolgozta ki, amelyben a szociológia fő megismerési paradigmájának a pozitívizmus számított. Az 1960-as években az empirikus, dominánsan kvantitatív kutatások során a vizsgálatok készítői többségében abból az alapfeltevésekből indultak ki, hogy „[...] a kutatás során felvett adatok a kutatótól független »tények«, amelyek egy objektíven megragadható, külső valóságot írnak le.” (Martos–Sallay 2018: 13) A kutatók a kvantitatív, értelmezésükben „[...] az objektivitásra törekvő tudományos megismerési [...]” eljárásokat jóval magasabb rendűnek tartották, mint a *benyomások, vélemények, hitek által vezérelt, elfogult és részrehajló* kvalitatív kutatásokat. (Kucsera 2008: 94) (Higginbottom–Lauridsen 2014) Glasernek és Straussnak egy ilyen tudományos közegben

¹⁵⁰ A továbbiakban a Grounded Theory kifejezést a GT rövidítéssel helyettesítem.

sikerült elfogadtatnia, és az egyik legszélesebb körben alkalmazott kvalitatív elemzési eljárásá tennie a GT módszerét.

E kutatói eljárás a tudományos hátterét tekintve kétféle szociológiai irányzat ötvözetét adja, a pozitívizmusét és a szimbolikus interakcionizmusét¹⁵¹. Előbbi Glaserre, utóbbi pedig Straussra volt nagy hatással. (Higginbottom–Lauridsen 2014) A pozitívizmus irányzata a GT módszerben elsősorban a kutatási folyamat szisztematikusságán (kódolás, fogalomalkotás, kategorizáció)¹⁵², illetve annak rigorózus alkalmazásán keresztül érvényesül; a szimbolikus interakcionizmus tudományos logikája pedig a GT-módszerrel megvalósuló elemzés lényegében, vagyis „[...] az egyén nézőpontjából kiinduló, az interakcióin keresztül történő kulturális és társas környezet-értelmezésének [...]” a feltárásában ragadható meg. (Kucsera 2008: 96)

Fontos megjegyezni, hogy Glaser és Strauss útjai nem sokkal az 1967-ben megjelent közös kötetüket követően szétváltak. Már a hetvenes években külön-külön adtak ki egy-egy önálló könyvet a GT-módszertannal kapcsolatban. Ebben az időszakban már látni lehetett, hogy másként gondolkodnak több módszertani kérdést illetően is. A végső különválás azonban akkor következett be, amikor Strauss 1990-ben tanítványával, Juliet Corbinnal jelentetett meg egy közös munkát¹⁵³.

Az alábbiakban először ismertetem a GT elemzési eljárás főbb lépéseit Strauss és Corbin nézetei alapján, majd kitérek azokra a módszertani kérdésekre, amelyek kapcsán eltérő álláspontot képviselnek a már említett szerzők.

2.3.2. A Grounded Theory elemzési módszer elsődleges ismérvei

A GT-módszerre épülő elemzés kezdeti szakaszában a kutató a nyers adatokkal dolgozik. Azokat részekre bontja, konceptualizálja; keresi a közöttük lévő hasonlóságokat és különbségeket. A kezdeti lépéseknél a kutató a nyílt kódolást alkalmazza, azaz sorról sorra végigolvassa az interjúszövegeket, és kiemeli a kutatási kérdéshez kapcsolódó gondolati

¹⁵¹ Kucsera a szimbolikus interakcionizmus Mead-i felfogásából két olyan gondolatot emel ki, amely meglátása szerint a GT-módszer vonatkozásában leginkább relevánsnak tekinthető. Az első szerint „[...] az egyén az őt körülvevő társadalmat (a közösségi attitűdöt és az intézményeket) kommunikációs jelek (a nyelv, és nonverbális jelek, pl. gesztusok) alapján értelmezi. A jelek többségének jelentése a közösség többsége számára adott helyen és időben azonos (hasonló), és ezek a jel-értelmezések az interakciókon keresztül történnek. A szimbolikus interakcionizmus másik olyan kulcsgondolata amivel megtermékenyítőleg hatott a kutatómódszertanra a szerepátvétel: a szocializáció során a gyermek a játékokon keresztül bele tudja helyezni magát egy »általános másik« helyébe, szerepébe.” (Kucsera 2008: 96)

¹⁵² A kutatási folyamatot a továbbiakban részletesen is ismertetem.

¹⁵³ Strauss, A. L.–Corbin, J. M. (1990): Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques. Newbury Park: Sage Publications.

egységeket. Ezzel együtt megvalósul az első adatredukció is. Ezt követően az elemző a kiemelt tartalmi egységek összehasonlítása és összevonása révén fogalmakat hoz létre. (Gelencsér 2003) Tehát először a kódolás segítségével a nyers adatokból fogalmakat alkot, majd ezeket a fogalmakat tulajdonságaik és dimenzióik mentén rendezi. Az így csoportosított fogalmakból születnek meg az elemzés szempontjából már elvontabb szintet képviselő kategóriák (témák). A kódolási folyamat ezen a ponton az axiális kódolás szakaszába érkezik, azaz a kutató a magas szintű fogalmak, vagyis az egyes kategóriák elemzésére helyezi a hangsúlyt. Arra keresi a választ, hogy *„mire utal vagy mit jelez az alacsonyabb szintű fogalmak egy csoportja”*. (Corbin–Strauss 2015: 208) Létezik a kódolási folyamatnak ugyanakkor egy harmadik szintje is, melyet szelektív kódolásnak neveznek. Az elemzés ezen szakaszában a kutató már az egyes kategóriák közötti összefüggésekre fókuszál, és kiemeli azokat a *„magkategóriákat”*, amelyek a legnagyobb magyarázó erővel rendelkeznek, és a leginkább alkalmasak az összes többi kategória összefűzésére. Ezáltal válik lehetővé a GT-módszerrel folytatott kutatás eredményeként az elmélet megalkotása. A GT-módszerrel létrehozott elméletet *megalapozott elméletnek* nevezzük. (Corbin–Strauss 2015: 152; Martos–Sallay 2018; Gelencsér 2003) Corbin és Strauss megfogalmazásában a megalapozott elmélet *„jól kialakított kategóriák (témák és fogalmak) készletét jelenti; ezek a kategóriák a köztük lévő kapcsolatok útján szisztematikus kölcsönhatásban állnak, ezáltal olyan elméleti keretrendszert alkotnak, amely képes bizonyos jelenségek megmagyarázására”*. (Corbin–Strauss 2015: 96)

Az elméletalkotás kapcsán fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy mivel a GT-módszert az állandó összehasonlítás jellemzi, ezért az adatfelvétel, adatkódolás, adatelemzés és az elméletalkotás nem egy egyirányú folyamat eredményeként valósul meg, hanem az egyes lépések között egy folytonos, oda-vissza irányuló mozgás van. (Kucsera 2008) A GT-módszer sajátossága ugyanis, hogy a kutató az elemzés folyamatában újra és újra összeveti a nyers adatokat egymással, a fogalmakat a fogalmakkal és a fogalmakat az adatokkal. Az összehasonlító vizsgálatnak azonban nemcsak az állandó, hanem az elméleti összehasonlítás is a részét képezi/képezheti. Ezen elemzőeszköz esetében a kutató a szakirodalomból, illetve a saját tapasztalataiból származtat bizonyos fogalmakat. Ezeket a külső helyzetből eredő fogalmakat azonban nem építi be a saját adataival való elemzésébe, csupán arra használja őket, hogy egyfajta viszonyítási pontként ötleteket adjanak azzal kapcsolatban, hogy mire érdemes figyelni az adatok vizsgálatakor. E fogalmak ugyanakkor rákényszerítik a kutatót arra, hogy *„a tulajdonságok és a dimenziók szintjén gondolkodjon, és ne ragadjon meg a nyers adatok konkrétumaiban”*. (Corbin–Strauss 2015: 121)

A fenti sorokból jól kivehető, hogy a GT-módszer esetében kulcsfontosságúnak a fogalmak megalkotása, kifejlesztése és igazolása tekinthető. Ezzel párhuzamosan a kutatáshoz kapcsolódó mintavételt is a fogalmak vezérlik. Már a kezdeti adatgyűjtést követő elemzéskor fogalmakkal dolgozik a kutató, és minden további adatgyűjtést a fogalmakból származó kérdések határoznak meg. Ezt az eljárást *elméletvezérelt mintavételnek* nevezik. Corbin és Strauss meghatározásában „*az elméletvezérelt mintavétel nem más, mint fogalomvezérelt adatgyűjtés és elemzés*”. (Corbin–Strauss 2015: 198) Az adatgyűjtés nem a reprezentativitás elvét követi, a mintavétel alapját pedig nem az emberek, hanem a fogalmak képezik. Ezen mintavételi módszer esetében a cél a fogalmak felfedezése, fejlesztése, ezek tulajdonságainak és dimenzióinak gazdagítása.

Ahogy arra már fentebb utaltam Glaser és Strauss több módszertani kérdést illetően is eltérő álláspontot képviselt. Glaser vitatta például Strauss és Corbin szakirodalom-használattal kapcsolatos nézeteit. Míg Glaser amellettt érvelt, hogy kerülendő a szakirodalom tanulmányozása az empirikus kutatás megkezdése előtt és közben is, Strauss és Corbin jóval megengedőbb álláspontot képviselt e tekintetben. A szerzőpáros szerint ugyanis a kutatómunkához szükséges „*egy elméleti keret, amely segít beazonosítani és értelmezni a releváns jelenségeket, [...] [mivel] a kutató elmélet-érzékenységét tulajdonképpen a kutató előzetes tudása, végső soron a szakirodalom stimulálja. Ők tehát már a kutatás kezdetétől felhasználhatónak tartják a szakirodalmat, ha azt körültekintő módon teszi a kutató*”. (Kucsera 2008: 101) Fontos vitaponttá vált ugyanakkor az elméletalkotás folyamatával kapcsolatos különböző elképzelés is. Míg Glaser szerint a folyamat tisztán az induktív logikára épül, vagyis az elmélet az „*[...] adatok fogalmi szintre emeléséből (absztrakciójából) emelkedik ki*”, addig Corbin és Strauss az induktív logika mellett a deduktívát is az elméletalkotás részének tartja. (Martos-Sallay 2018: 12) Úgy vélik ugyanis, hogy az elméletalkotásnak az is a lelke, hogy a kutató a fogalmak közötti kapcsolatok elemzésekor a fogalmakból kiemelt adatokat is vizsgálja.

2.3.3. A Grounded Theory elemzési módszer konstruktivista megközelítése

Glaser és Strauss munkássága számos, később kutatóvá váló tanítványukra (például Adele Clarke, Barbara Bowers, Juliet Corbin, Kathy Charmaz, Phyllis Noerager Stern) nagy hatást gyakorolt. Voltak közülük olyanok, akik inkább Glaser (például Stern), mások pedig (például a már említett Corbin) inkább Strauss módszertani nézeteit követték. Fontos ugyanakkor kiemelni Kathy Charmaz nevét is, aki viszont a GT-módszert egy új, Glaserétől és Straussétól is eltérő perspektívából közelítette meg. (Higginbottom–Lauridsen 2014)

Charmaz GT-módszerrel kapcsolatos felfogására a konstruktivizmus gyakorolt nagy hatást. Ezen irányzat felfogása szerint „*A tudományos megismerés célja a tudás-konstrukciók megértése és a rekonstrukciója, amelyben a vizsgálatot végző és a vizsgálat tárgya/résztevője kölcsönhatásban áll, együtt hozzák létre (konstruálják) a »tudományos tudást«.* (Kucsera 2008: 95) Mivel a vizsgálatot végző személy és a vizsgálat résztvevője „[...] egymástól nem szétválasztható egységet alkot” ezért a kutató nem törekedhet az objektivitásra; a kutatás menete és az eredmények is szükségszerűen a kutató értékeit, beállítódásait és interpretációit tartalmazzák a vizsgált jelenséggel kapcsolatban. (Martos–Sallay 2018: 13)

Charmaz a fenti gondolatokkal összhangban a GT-módszerrel kapcsolatosan hangsúlyozza, hogy az adatok, illetve maga az elemzés is egyaránt konstrukció, „[...] és leválaszthatatlan arról a – társadalmi, időbeli, kulturális és fizikai – kontextusról, amelyben generálódott. Charmaz – szemben a klasszikus felfogással – úgy véli, hogy a kódok, fogalmak és a kategóriák az elemzés során nem tudnak az adatokból (szövegekből) „[...] »maguktól« kiemelkedni. [...] a fogalmak, kategóriák [ugyanis] a kutató, elemző révén bukkannak fel, az elmélet az ő személyén keresztül konstruálódik, nem pedig »felfedeződik«. [Charmaz meglátása szerint a kutató] Tudatában van annak, hogy a saját értékei, előfeltevései végig befolyásolják a kutatás, elemzés során, és ezáltal a kutatás eredménye is befolyásolt általa. ” (Kucsera 2008: 103-104)

Annak ellenére, hogy Charmaz GT-módszerrel kapcsolatos felfogása elméleti megközelítésből nagyban különbözik Glaserétől, illetve Strauss és Corbinétól is¹⁵⁴, a módszer gyakorlati megvalósítását illetően nincsen különutas megállapítása. (Higginbottom–Lauridsen 2014)

A soron következő két fejezetben (2.4. és 2.5.) a 2016-os, illetve a 2019-es interjú kutatásom anyagaiból a Grounded Theory módszerrel készített elemzéseket ismertetem az alábbi módon. A kategóriákat/témákat fejezet-, illetve alfejezetcímként szerepeltetem. A fogalmakat aláhúzással, a fogalmakat leginkább kifejező tulajdonságokat pedig dőlt betűvel jelölöm. Az elemzés egésze szempontjából leginkább meghatározó magkategóriákat pedig az összegzésben, vastag betűvel emelem ki.

¹⁵⁴ Charmaz Glasert, illetve Strausst és Corbint is objektivistának tartja.

2.4. A 2016-os interjú kutatás elemzése a Grounded Theory módszerrel

Dolgozatom 2.2-es fejezetében a kvalitatív kutatások ismertetése kapcsán már jeleztem, hogy a 2016-os interjú kutatásom a lokális-regionális, illetve a nemzeti identitás vizsgálati témakörre épült.

Jelen fejezetben az ezen témakörök mentén készített interjúk meghatározó gondolatait, szövegrészeit emelem ki, továbbá ismertetem a Grounded Theory elemzési módszer alapján hangsúlyosnak bizonyult fogalmak és kategóriák főbb jellemzőit.

Az elemzést megelőzően fontos felhívni a figyelmet az interjúalanyok anonimizálásához használt kódolási rendszerre. Dolgozatomban ugyanis – a jelen és a következő fejezetben is – kódok alapján hivatkozom az interjúalanyokra. Az első kód az interjú kutatás évét jelöli a következők szerint: a 6-os szám a 2016-os, a 9-es szám pedig a 2019-es kutatást jelzi. Az ezt követő betű az interjúalany nemét jelöli: N betű a nő, az F betű a férfi. A következő két szám a megkérdezéskori életkort mutatja, majd végül, zárójelben, az interjúalany sorszáma szerepel. A hivatkozott sorszámok alapján a 2. számú (2016-os kutatáshoz kapcsolódó) és a 4. számú (2019-es kutatáshoz tartozó) mellékletben további adatokat tudhatunk meg a megkérdezettekről. A *6N36(8)* kóddal jelölt interjúalannyal tehát 2016-ban készítettem interjút; a válaszadó neme nő, 36 éves, és róla további adatok a 2. számú mellékletben, a 8. sorszám alatt szerepelnek. A *9F44(14)* kóddal jelölt interjúalanyt pedig 2019-ben kerestem fel; férfi, 44 éves, és a 4. számú mellékletben, a 14. sorszám alatt további információkat tudhatunk meg róla.

2.4.1. A muravidéki magyar interjúalanyok társadalmi csoporttudatának kérdésköre

A 2.1-es fejezetben utaltam már arra, hogy a csoporttudat megléte határozza meg elsődlegesen azt, hogy az egyén mely területi egységgel és milyen szinten azonosul. Az alábbiakban először azt elemzem, hogy a muravidéki magyar anyanyelvű interjúalanyok elsősorban mely közösséggel/csoportkategóriával azonosítják önmagukat, majd azt vizsgálom, hogy milyen fő tulajdonságok, jellemzők mentén ismertetik az identitásuk szempontjából leginkább meghatározó csoportot.

A muravidéki magyar anyanyelvű lakosság csoport-hovatartozását vizsgálva arra kérdeztem rá az interjúk során, hogy a válaszadók számára a felsoroltak közül melyik a legmeghatározóbb. A válaszlehetőségek az alábbiak voltak: 1. szlovén; 2. muravidéki; 3. muravidéki magyar; 4. magyar.

A legtöbb interjúalany úgy nyilatkozott, hogy elsősorban muravidéki magyarnak vallja magát¹⁵⁵:

„Muravidéki magyar mindenképp. Nem is tudok mást mondani.” 6N36(8)

A muravidéki magyar csoporttudat meghatározó sajátossága a „*sem-sem vagy is-is*” identitásállapot, melyet Eriksen etnikai anomáliának nevez. (Eriksen 2008: 93) Ez a „*köztes és átmeneti állapot*” akkor jelentkezik, amikor az egyén egyszerre két csoportnak is a tagja.

„Nem vagyunk száz százalékosan szlovénok se, de magyarok se. Mindkettőből vagyunk. De kiállok a sorból, ha Budapestre megyünk; nem számítunk száz százalékos magyaroknak. Ha Ljubljánába megyünk, ott meg nem számítunk száz százalékos szlovénoknak. Tehát ezért ez a muravidéki magyar, meg szlovén. Most már világos?” 6N28(3)

A fenti sorokban is rejlő megkülönböztetésérzet kifejeződik abban is, hogy nem volt olyan válaszadó, aki önmagát csak szlovénként vagy csak magyarként határozta volna meg. Többen ki is emelték, hogy nem tartják magukat kizárólag magyarnak.

Ezt a kijelentést támasztotta alá egy lendvai származású, de már évek óta Pécsen élő diáklány is, aki a muravidéki magyar kisebbség társadalmi csoporttudata kapcsán az alábbi jegyezte meg:

„Az ottani magyaroknak az nagyon fontos, hogy ők magyarok, de nem magyarországi magyarok, hanem, hogy »én muravidéki magyar vagyok«.” 6N18(1)

2.4.1.1. A muravidéki magyarság saját közösségére vonatkoztatott megállapításai

A legtöbb interjúalany a muravidéki magyarok jellemzése kapcsán az alkalmazkodást emelte ki, mint fő tulajdonságot. Volt egy-két olyan válaszadó, aki kizárólag az előnyeit hangsúlyozta ennek a jellemvonásnak. Egy pozitív megnyilatkozás például így hangzik:

„Amikor valójában alkalmazkods, az nem azt jelenti, hogy föladtad önmagad. Az azt jelenti, hogy te olyan sokoldalú vagy, annyi mindenkihez tudsz alkalmazkodni, és mégis megmaradsz erősnek.” 6N44(12)

A többség ugyanakkor az alkalmazkodással együtt járó negatívumokra is felhívta a figyelmet, a pozitívumok említése mellett. Erre példa az alábbi interjúrészlet.

„Ez a kétnyelvű rendszer egy olyan skizofrén állapotot idéz elő, hogy minden pillanatban, nemcsak az ilyen nemzetiségi helyzetekben, hanem az élet minden pillanatába megtanul, megtanít minket alkalmazkodni. Ami egy részről nagyon jó, hiszen boldogulni tudsz, de csak

¹⁵⁵ A regionális szinten magyarként való elsődleges kötődés a meghatározó a kárpátaljai és a vajdasági magyarság esetében is. Ezt igazolja többek között a Mozaik2001, a Kárpát Panel 2007 és a GeneZYs 2015 elnevezésű kutatás is.

akkor, hogyha neked tisztázva vannak a dolgaid itt fent, meg a szívedben. Hogyha te egy bizonytalan ember vagy, hogyha a személyiséged nem..., nem vagy eléggé karakteres, akkor viszont a másik végleted van, mert elveszhetsz teljesen; pont azért, mert ilyen tétovázó leszel.”
6F28(4)

Az alkalmazkodás szemléltetésére a legtöbb válaszadó nyelvhasználattal kapcsolatos példát hozott, és a *nyelvváltás automatizmusának* bemutatásával érzékeltette, hogy mennyire törekszik a muravidéki magyarság arra, hogy megfeleljen a környezetének.

„Nagyon tudunk alkalmazkodni a másik nemzetekhez. Én ezt mindig mondtam. Ha van 5 szlovén és van 1 magyar, az a szlovén nem fog beszélni magyarul, ha tud is, de ha fordítva van, van 5 magyar, 1 szlovén, mi mindjárt tudunk alkalmazkodni hozzá jól, ha nem érti a nyelvet, akkor is.” 6N68(25)

„Ha jön hozzánk egy német, egy angol, egy akárhonnán, horvát, szerb, akkor mi próbálunk beszélni németül, angolul, szerbül, horvátul. Még olaszul is talán. Ha jönnek hozzánk a fővárosból, Ljubljanából, mi kapcsolunk, és a helyes szlovén nyelvet beszéljük, nem a muravidéki tájszólást. Automatikusan alkalmazkodunk. Így van a magyar nyelvvel is.”
6N37(9)

Az alkalmazkodás mint elsődleges jellemvonás megléte mellett, az interjúbeszélgetések alapján egy másik, a szórványközösség nagy részére jellemző sajátosság is kirajzolódott; ez pedig a kisebbségérzet megléte az irodalmi (standard) magyar nyelvet beszélőkkel szemben. Számos utalás történt ugyanis arra, hogy a muravidéki magyarok *hátrányban* érzik magukat a Magyarországon élőkkel, illetve olyan muravidéki magyarokkal szemben, akik több évet töltöttek Magyarországon, mivel utóbbiak *a magyar nyelv tekintetében* magasabb nyelvi kompetenciákkal rendelkeznek, mint ők, akik csak a muravidéki magyar nyelvjárást ismerik.

„...az a magyarság-tudás, az az anyanyelvi tudás, azok a kiindulópontok, amikkel magyarországiak rendelkeznek, amikor idejönnek, az szinte összehasonlíthatatlan azzal, amivel itt találkozunk az életben. Tehát a nyelvi tudása egy magyarországinak természetesen így... összehasonlíthatatlan.” 6F51(17)

„...akik magyarországi egyetemre jártak [muravidéki magyarok], ez annyit ad. Aki nem oda járt, de a magyarságért dolgozik, az borzasztóan frusztrált, mert nincs meg az az írásbeli, de sokszor szóbeli kifejezőképessége sem.” 6F48(15)

Egy magyar nyelvű tévéműsorokat készítő, Magyarországról származó interjúalany e szórványközösség kapcsán arról beszélt, hogy igen nagy részük *nem érzi megfelelőnek a magyar nyelvtudását*, ezért kerülnek az olyan szituációkat, amikor a nyilvánosság előtt magyarul kell megszólalniuk.

„Hatalmas problémát jelent az, hogy amikor az emberekkel interjút készítünk, gyerekekkel, idősökkel, fiatalokkal, nem akarnak megszólalni, nem akarnak nyilatkozni, tisztelet a kivételnek, mert, hogy ők nem tudnak szépen magyarul.” 6N38(10)

Amellett, hogy az irodalmi magyar nyelv kapcsán megfigyelhető egyfajta kisebbségérzet, a muravidéki őshonos magyar kisebbség többsége a saját közösségén belül a saját muravidéki magyar nyelvjárását büszkén vállalva használja.

„Mi büszkék vagyunk a saját muravidéki magyar nyelvünkre. [...] Ez az a szépség ebben a nyelvben szerintem, hogy merjük mi ezt a tájszólásunkat használni.” 6N68(25)

Szintén a büszkeségérzetet emelte ki az az interjúalany, aki a muravidéki magyar fiatalok nyelvhasználatáról beszélt részletesen.

„Egymás között ez a muravidéki magyar nyelvjárás nagyon divatos, és érdekes, hogy mivel problémát jelent a helyesírás, a helyes magyar kifejezés, már nem is törekednek az irodalmi magyar nyelven történő beszédre, írásra. A facebook-kommentek is muravidéki magyar nyelvjárásban történnek. Rengeteg szlovén és nemzetközi kifejezést vesznek át. Ha valami nagyon szuper, vagány, az a freier. Egymás között inkább nyelvjárásban beszélnek, és amint megjelenik egy szlovén vagy vegyes identitású, akkor rögtön átváltanak szlovénra.” 6N38(10)

A muravidéki magyar nyelvjárás használata mellett a kisebbségi magyar közösség törekszik arra is, hogy kulturális sajátosságait, egyediségeit fenntartsa. Ezt bizonyítja az is, hogy a magas fokú kulturális szervezettség a szórványközösség, és nem a szlovén lakosság meghatározó jellemzője a kétnyelvű területen. A legtöbb interjúalany kiemelte, hogy *az intézményesültség és a szervezettség tekintetében a magyar nyelvű kezdeményezések jóval dominánsabbak a térségben, mint a szlovén nyelvűek.*

„A kultúra terén én azt gondolom, hogy a kétnyelvű területen a magyaroknak, a magyar kultúrának több lehetősége van. Mindenkinek több lehetősége van a magyar kultúrában. Mert azt felkaroltuk, vannak magyar intézmények, és ezeket működtetjük. Viszont szlovén kevesebb van.” 6N34(6)

„Akikből több van, azok a szlovének, de akik szervezettebbek és több programjuk van, azok a magyarok.” 6N18(1)

„A magyar szervezetek már a 60-as években, amikor volt ez a politikai enyhülés a Tito korszakban, már akkor kezdett kialakulni, hogy a magyar kultúra ápolása az mélyebb gyökerekkel rendelkezik, mint a szlovén. A szlovénoknál ez inkább most kezd kicsit erőre kapni. De rétegbeli különbség van. Míg a magyar egyesületekbe, a magyar kultúra ápolásába a fiatalokat is igyekeznek bevonni, ez szlovén oldalról kevésbé létezik, mert még nagyobb az elvándorlás. Nyugdíjas egyesületek vannak, nyugdíjas színjátszó csoportok, nyugdíjas tánccsoportok, ha a szlovén kultúrát nézzük.” 6N38(10)

Feltételezni lehetne, hogy a pezsgő kulturális élet, a sokszínű programok, események állandó biztosítása egy egységes magyar közösség erejét mutatja. Azonban az interjúszövegeken keresztül kirajzolódott egy olyan sajátosság, amely a muravidéki magyar kisebbség megosztottságára utal. *A közösség tagjai ugyanis hangsúlyosan különbséget tesznek egymás*

közt a tekintetben, hogy a határ menti térség melyik tájegységéből származnak. Ezt a jelenséget területi szempontból vizsgálom, a kapott eredményeket pedig a 2.4.2. alfejezetben mutatom be.

Párhuzamosan azzal, hogy a muravidéki magyarság egészét tekintve nem beszélhetünk egy egység meglétéről, az sem mondható el a szórványközösségről, hogy elhatárolódna a többségi társadalomtól. Az interjúalanyok ugyanis egyöntetűen úgy nyilatkoztak, hogy elképzелhetetlen lenne a számukra az elkülönültség a kétnyelvű települések szlovén nyelvű lakosságától.

„Lendva vidéken nincs ilyen, hogy mi magyarok vagyunk, ti szlovének, ide nem jöhetsz be.”
6F35(7)

„Ha el lett volna különítve [az iskolában], hogy ez csak magyar, csak szlovén, az furcsa, rossz érzet lenne bennünk.” 6N18(1)

A dobronaki kulturális egyesülethez köthető közösségi élet kapcsán pedig az alábbi hangzott el az egyik interjúalanytól:

„Itt nincs olyan, hogy szlovénok vagy magyarok vagyunk. Mi vagyunk. És vannak, akik a szervezetben szlovénul beszélnek, és vannak, akik magyarul. Mindegy. Megértjük egymást.”
6N33(5)

Tehát a válaszadók szerint egy alapjaiban békés együttélés jellemzi a nemzetiségileg vegyesen lakott településeken élő szlovén és muravidéki kisebbségi lakosságot. Az interjúalanyok elmondása alapján pusztán származásból kifolyólag nincsenek feszültségek a kétnyelvű településeken. Ugyanakkor többen megemlítették azt, hogy a származás egy, már meglévő konfliktus esetén plusz feszültségforrás lehet.

„Személyiségek között vannak feszültségek. És mikor valaki feszült, és ráadásul szlovén nemzetiségű, akkor azt mondom, hogy mikor már az utolsó trükköt is elővette a zsebéből, és ő már nem tud mit, és akkor odadobja, hogy te mit tudom én, milyen magyar, vagy mit tudom én, minek titulál.” 6N44(12)

„Kisebb civakodások biztos, hogy vannak, nekem is volt. Amikor az ember már nem tud mit, akkor odaszúr a nemzetiséggel, de nem érzem ezt se általánosnak, se nagyon komolynak. Mivel tényleg nap mint nap együtt élünk. Az iskolában is egymás mellett voltunk.” 6N34(6)

„Ha valakit már amúgy is kiközösítenek [az iskolában], ugratnak és kifejezetten magyar, akkor felhozzák. [...] Nincs olyan, hogy őt most csak azért utáljuk, mert magyar. Ahhoz kell más ok is, de lehet, hogy pluszban még hozzáteszik, hogy madzsar.” 6N18(1)

A fenti sorokat összegezve kiemelendő, hogy a muravidéki magyar anyanyelvű interjúalanyok társadalmi csoporttudatát a muravidéki magyar csoporttudat határozza meg. Ennek legfőbb jellemzőjeként pedig a megkülönböztetésérzet nevezhető meg, melyet jól szemléltet, hogy egy interjúalany sem definiálta önmagát csak szlovénként vagy csak magyarként. A megkülönböztetésérzet lehet a fő forrása annak, hogy a vizsgált kisebbség leginkább

alkalmazkodó típusúnak tartja magát, mely a mindennapokban elsősorban úgy nyilvánul meg, hogy a nyelvhasználat tekintetében igyekeznek maximálisan igazodni elsősorban a többségi nyelvhez, de az éppen adott nyelvi közeghez is. Ezért is érezheti magát egy muravidéki magyar anyanyelvű annyira hátrányos helyzetben, amikor egy magyarországi vagy pedig egy több évet Magyarországon eltöltött muravidéki magyar beszélgetőpartnerével szemben nem tud irodalmi magyar nyelven a saját elvárásainak megfelelően megnyilvánulni. Emellett azonban megállapítható, hogy a muravidéki magyar tájnyelv presztízse az azt beszélő szóránymagyarság körében igen magas. Ugyanakkor az őshonos magyar kisebbség szívesen hangsúlyozza a kulturális sajátosságait is. Ezt bizonyítja, hogy a kétnyelvű településeken sokkal több muravidéki magyar szokásokra, hagyományokra épülő kulturális esemény szerveződik, mint szlovén hagyományokra épülő. Fontos azonban kiemelni, hogy a magas fokú kulturális szervezettség – annak ellenére, hogy a muravidéki magyar kisebbség egészét jellemző sajátosság – nem egy egységes kisebbségi közösség meglétét igazolja. Utaltak ugyanis az interjúbeszélgetések során arra, hogy a szóránymagyarságot a megosztottság jellemzi, mely elsősorban a táji tagolódás hangsúlyozása mentén fejeződik ki.

2.4.2. A társadalmi csoporttudat térségi kifejeződése

Az interjúk során különböző témakörök kapcsán tettem fel kérdéseket a nemzetiségileg vegyesen lakott területre vonatkozóan. Az eltérő témájú kérdésektől-válaszoktól függetlenül kirajzolódott egy egységes kép, hogy melyek azok a fő sajátosságok, amelyek a leginkább kifejezik, hogy milyen a muravidéki magyar anyanyelvű lakosság számára Muravidék történelmi régióhoz és azon belül is a mikrorégióhoz, a nemzetiségileg vegyesen lakott területhez tartozni.

Párhuzamosan azzal, hogy a muravidéki magyarság csoport-hovatartozását leginkább a sem-sem, is-is identitásállapot határozza meg, több interjúalany egyfajta megkülönböztetésérzetre utalt a nemzetiségileg vegyesen lakott terület földrajzi elhelyezkedését illetően. A területi egység kapcsán pedig különböző jelzők hangzottak el, amelyek ezt az érzetet fejezték ki. Erre példa az alábbi két interjúrészlet:

„...mi nem vagyunk a szlovénoké se, nem tartanak minket a sajátjukénak; nem az az elsőbbség, hogy ezt a régiót gazdaságilag úgy felfejleszteni, hogy itt az élet élhető legyen. Igazából mivel nem tartozunk Magyarországhoz, határon kívül ragadtunk, ezért oda sem tartozunk. Kicsit ez a senki földje effektusban nagyon nehéz megtalálni a fiatalnak a boldogulását.” 6N38(10)

„...a legtávolabb állunk a fővárostól, és ezen a kis területen a legközelebb van az összes más határ: az osztrák is, a magyar is, meg a horvát is; és valahogy mintha nem is ide tartoznánk. [...] Mintha egy sziget lennénk minden más között.” 6N28(3)

Sok válaszadó ugyan eltérő téma mentén, de ugyanazt a – megkülönböztetésérzettel szoros összefüggésben álló – sajátosságot emelte ki Muravidék történelmi régió és azon belül is a mikrorégió kapcsán. Ez pedig a térség elkülönülése Szlovénia többi területi egységétől. Fontos hangsúlyozni, hogy erről a jellemzőről kizárólag a fiatalabb korcsoportokba tartozó interjúalanyok, azaz a 18–29 és a 30–40 év közöttiek beszéltek. Az idősebb válaszadónál ez a sajátosság egyik témával összefüggésben sem került elő. A fiatalok ugyanakkor az elkülönülést több esetben is megemlítették. Például, amikor a térség *földrajzi adottságaira* utaltak.

„Ez Szlovénia legalacsonyabb része, vagyis domborzat nélküli része, úgyhogy már itt is különbözünk” 6N28(3)

Történelmi kitekintés kapcsán is felmerült ez a sajátosság.

„...amikor az 1920-as éveket kutattam, aztán olvastam különböző tanulmányokat, és érdekes, hogy az idősebb szlovén, úgy mondom a vendek, a szlovének, azok mindig is jobban tartották magukat a magyarokhoz hozzákapcsolva, mint a szlovénekhez. A stájeri vagy a többi nem fogadták őket el. Mura volt nekik is a határ. És ezt most is látni Szlovéniában, hogy Muravidék mint a szlovén rész is peremvidék. És nem [...], a szlovének valahogy Muravidéket érdekes, hogy a nyelvben sem... A szlovének, a többi tájegység is, mondjuk Gorenjcko, Ljubljana környéke, Maribor környéke, nem értik meg a muravidéki szlovéneket. Nyelvben sem kötődnek össze, úgyhogy ez érdekesség.” 6N36(8)

A legtöbb fiatal válaszadó azonban a *muravidéki szlovén tájszólás* jellemzésekor, a szlovén nyelven belüli különbözőségekre *említésekor, a nyelvhasználaton keresztül hangsúlyozta a térség elkülönülését*.

„...a muravidéki tájszólás elég jellemző, ami nagymértékben eltér a többi szlovén tájszólástól. Nagyon különbözőek a tájnyelvek, nagyon különböző egységből vannak. Azt mutatja, hogy a múltban nem volt egy egységes szlovén nyelv, inkább minden régióban fennmaradt a tájnyelv, és ha tájszólásban beszél a muravidéki és a tengerparti, nem biztos, hogy mindenben meg is értik egymást. Elég nagyok az eltérések, viszonylag kis távolság ellenére.” 6F44(13)

„Szlovéniában 7 nyelvjárás van, és van, amelyik nem is érti egymást. És a muravidéki az ugye a szlovének, egy kicsit a németnek, meg nagyon kicsit a horvátnak, de főleg a magyarnak a behatására keletkezett. És ők meg teljesen egy specifikus nyelvet beszélnek, amit a legkevésbé értenek véleményem szerint Szlovéniába.” 6F28(4)

„...a szlovén nyelv többi részét valahogy jobban megértik a szlovének, mint a muravidéki nyelvjárást. Tehát van itt tenger melletti nyelvjárás, az egy külön fajta, meg persze Szlovénia déli részén van egy tipikus, de van az északi részen is. A muravidéki a legfurcsább, úgyhogy ez miatt is néha lenéznek bennünket.” 6N28(3)

A mikrorégió esetében kirajzolódott egy harmadik sajátosság is. Ez pedig a határ menti terület nagyfokú tagoltsága. Ennek egyik megjelenési formájára már érintőlegesen utaltam a fejezet

első részében, ahol jeleztem, hogy a muravidéki magyar anyanyelvű lakosság táji szempontból megosztottnak tekinthető. A tagoltság kérdését földrajzi szempontból közelítette meg az egyik interjúalany, aki az alábbiak szerint jellemezte a nemzetiségileg vegyesen lakott térséget.

„Kb. három egységre osztható: 1. gorickói, dombvidéki rész, Hodos környéke, 2. aztán Dobronak és környéke, 3. valamint Lendva és környéke. Mai napig érezhető ez a hármás felosztódás.” 6N47(14)

Az eltérő történelmi és kulturális gyökerek következtében *más szokások, hagyományok jellemzik az egyes területi egységeket.* A napjainkban is fennálló tagoltság a muravidéki magyar nyelvjárásra is vonatkozik. Ezt példázza az alábbi interjúrészlet:

„Ugye van a Hodos környéki őrségi nyelvjárás, érezhetően más; aztán van a Dobronaktól Hídvégig (Hídvégen már nem annyira) a Hetés, az nagyon erőteljesen, nálunk meg inkább a göcseji, a Göcsej, Hetés peremvidék. Viszont kialakult - ugye peremvidék lettünk - a Lendva-vidéki beszéd is. [...] Főleg szlovén szavak magyar toldalékolással.” 6N47(14)

A tájegységekre való felosztottság és a kétnyelvű települések viszonylag hosszan elnyúló fekvése következtében *nincs egy olyan központ, amely összefogná a nemzetiségileg vegyesen lakott településeket.*

„Nagyon nehéz egyközpontúvá tenni. Próbáltuk, de nem működik.” 6N47(14)

A határ menti térség *infrastrukturális ellátottsága sem kedvez a kétnyelvű területen belüli egység megteremtéséhez.* Pártosfalváról például a diákok, szülők többsége nem Lendvára, hanem Muraszombatba jár iskolába és dolgozni, mivel nincs megfelelő tömegközlekedési eszköz Lendva felé.

„Mindenki Muraszombathoz van kapcsolva. Ott dolgoznak a szülők. Autóbuszvonalak is vannak. Vonat: Hodos–Muraszombat. De itt a Goricko–Lendva összeköttetés nagyon rossz. Mindig volt róla szó, hogy indítanak kisbuszt, de nem valósult még meg. Inkább Muraszombat, mint Lendva. Pedig Lendva az egyedüli kétnyelvű középiskola Szlovéniában.” 6N24(2)

A határ menti területen nem csak a nemzetiségileg vegyesen lakott települések kapcsán beszélhetünk egyfajta megosztottságról. Az interjúalanyok több esetben utaltak *a nemzetiségileg vegyesen lakott és az egynyelvű, szlovén települések közötti különbségtételre is.*

„Itt egyértelmű volt mindig, hogy a Kapca az magyar település, a következő, Hotiza az szlovén település. Egyértelmű, hogy Dobronak, Radamos az magyar település, Zorkóháza vagy Brezovica az szlovén település.” 6F51(17)

„.... például a régi lendvai község, ameddig tartozott, itt is vannak szlovén falvak, de nem beszélnek [a magyar nyelvet]; megértik, de nem úgy. Itt például Strehovci, a szomszédos falu,

ami Dobronakhoz tartozik mint önkormányzat – községnek egy része –, de ott csak 3 százaléka magyar, meg mégannyi se. Például Zsitkóc, az meg tiszta magyar falu.” 6N68(25)

A mindenkori kormányzat is különbséget tesz a térség egynyelvű és kétnyelvű települései között finansiális szempontból. Az egynyelvű települések ugyanis kevesebb anyagi támogatásban részesülnek, mint a kétnyelvű települések. Ezt emelte ki egy pártosfalvi interjúalany is.

„Itt a Moravske Toplicei Magyar Nemzetiségi Öngazgatási Közösségnek öt faluja van. Pénzben is nagyobb támogatást kapnak ezek a [nemzetiségileg vegyesen lakott] falvak, mint a szomszédos egynyelvű falu. Szintén Moravske Toplice községen belül¹⁵⁶, de nincs annyi támogatás, mint a vegyesen lakott területen.” 6N24(2)

Gazdasági okok is állhatnak annak hátterében, hogy több interjúalany *ellenségességet* tapasztalt az egynyelvű településeken a magyar nyelv használatakor.

„Ha csak szlovén nyelvű faluba elmegyünk a barátommal, vagy barátokkal 3-4-en, és ott magyarul beszélünk, akkor veszem észre, hogy csúnyán néznek rád, hogy miért nem alkalmazkods, és miért nem szlovénul beszélsz.” 6N24(2)

Az alfejezet zárásaként megállapítható, hogy a társadalmi csoporttudat térségi kifejeződésének vizsgálata részben már ismert sajátosságokat tárt fel. A mikrorégióhoz való tartozás tudati elemei ugyanis nagyrészt átfedést mutattak a muravidéki magyar csoporttudat fő vonásaival. Ugyanakkor az elemzés során újabb jellemzők is kirajzolódtak. A már ismert egyik sajátosság, a megkülönböztetésérzet területi szempontból például úgy jelent meg, hogy a válaszadók a határ menti térséget különböző elnevezéssel illették. Többek között a *senki földje*, illetve a *sziget [...] minden más között* kifejezést használták. Szintén a térségi megközelítés hívta fel a figyelmet arra, hogy a muravidéki magyar anyanyelvű fiatalok erőteljesen úgy érzik, különösen a szlovén nyelvhasználat tekintetében, hogy elkülönülnek Szlovénia többi területi egységétől. A határ menti terület tagoltságára már részben utaltak az interjúalanyok annak kapcsán, hogy a szórványközösség tagjai táji szempontból elkülönülnek egymástól. Azonban önmagában a muravidéki magyar csoporttudat vizsgálatánál még nem derült fény arra, ami térségi szempontból már szembetűnővé vált, hogy az egynyelvű, szlovén települések lakói és a muravidéki magyar kisebbség tagjai is megkülönböztetik magukat egymástól.

¹⁵⁶ Ahogy már az 1.2-es fejezetben is jeleztem, a nemzetiségileg vegyesen lakott terület öt községhez tartozik: Dobronak, Hodos, Lendva, Moravske Toplice és Šalovci. Ezen községekben a községi önkormányzatok mellett külön működnek kisebbségi önkormányzatok is.

2.4.3. A muravidéki térségi azonosságtudat vizsgálata

Már a közösséghez való tartozás meghatározása, a muravidéki magyar csoporttudat dominanciája is jelezte, hogy az interjúalanyok társadalmi identitásának a Muravidékkal való azonosulás is szerves részét képezi. Az alábbiakban ezzel a kérdéssel részletesebben is foglalkozom.

Az interjúalanyok számos esetben, különféle megközelítésből utaltak arra, hogy kötődnek Muravidék tájegységhez, és azon belül is a nemzetiségileg vegyesen lakott területhez.

A Muravidékkal való azonosulás kapcsán egy magyarországi születésű, de már több éve Muravidéken élő interjúalany például az alábbi fogalmazta meg:

„Az egész muravidéki magyarság önszerveződésében (fiataltól, időstől függetlenül) nagyon erős a Muravidék-tudat. Ez a domináns szinte minden téren. Az anyaországtól, Magyarországtól való lassan 100 éves elszakítottág igazából megtette a magáét. Az emberek inkább muravidékinek vallják magukat, mint magyarnak. Itt kettős identitású emberek is vannak, akik nem is tudják eldönteni, hanem inkább magyarnak és szlovénnek is vallják magukat. Nem kimondottan magyarnak, hanem muravidékinek. Sokszor mondják is, hogy ez ilyen állam az államban. Se nem szlovének, se nem magyarok, hanem muravidékiek.”
6N38(10)

A következő interjúrészlet szintén Muravidékkal összefüggő térségi identitást fejez ki.

„Itten van egy 1000 éves magyarországi történelem vagy gyökér mögöttünk, meg forrás, és ez nagyon megkülönbözteti az egész muravidéki közösséget a többi szlovén közösségtől, és a magyar nemzetiségű fiatalok is, ha Mariborban, Ljubljánában vannak az egyetemeken, vagy ott dolgoznak, vagy ott élnek, akkor is ők igazából komolyan és erősen kötődnek Muravidékhez. Meg is mondják, meg is vallják, nem szégyellik, hogy ők muravidékiek.”
6F51(17)

A történelmi régióhoz és a mikrorégióhoz köthető megnyilatkozások döntően – a Bugovics-féle spontán és tudatos identitáskategóriákat alapul véve – spontán identitást kifejező jegyeket hordoztak.

A spontán identitás elsődleges megjelenési formája az volt, hogy néhány interjúalany a térségi kötődését a *haza fogalom* használatával fejezte ki.

„Muravidék az én hazám. Itt születtem. Kétnyelvű családban nevelkedtem. Magyarország anyaország, de nem annyira kötődünk hozzá, mint Szlovéniához. De még jobban Muravidékhez.” 6N33(5)

„Muravidék egy terület. Nekem Muravidékről először a hazám jut eszembe.” 6N24(2)

„Mi az, hogy Muravidék? Nekem a hazám. Elsődlegesen. Szabad kérdés, akkor én mindenképpen emocionálisan lépek hozzá. [...] Igazából a szüleim, mindig is mondtam nekik, hogy sose neveltek úgy, hogy ilyen nagy patrióta legyek, vagy... de valahogy azon kívül, hogy tudatosan nem nevelték belénk, megmaradt.” 6N36(8)

Fontos kiemelni, hogy a haza fogalom térségi kötődéssel való társítása kizárólag a fiatal, azaz a 18–29 és a 30–40 év közötti válaszadók jellemzője.

Szintén csak a fiatal válaszadóknál volt megfigyelhető *a mikrorégió nyelvi és kulturális sajátosságainak és az ezekből fakadó pozitívumoknak* a hangsúlyozása.

Az alábbi szövegrészek is a fiatal válaszadók gondolatait tükrözik.

„[A nemzetiségileg vegyesen lakott terület] előnye, hogy két kultúrát élek, két nyelvet beszélek, és erre nagyon büszke vagyok. Anyanyelvi szinten. Ami ritka a mai világban, mert minden másikat úgy tanulsz, mint idegen nyelvet. Nekünk meg két nyelvünk van, két kultúránk. És ha úgy akarod, akkor két állampolgárságod is lehet.” 6N33(5)

„Lehet két himnuszod, vagyis egy himnusz meg egy Zdravljica¹⁵⁷, meg van két zászlód, két kultúra. Mert azért rengeteg gazdagság van így is bennünk. Tudod, mert hogy ha csak egy kultúrát, igazából a sajátodat el tudod sajátítani, hát akkor még kettőt, az meg fenomenális.”
6N36(8)

„Csak előnye van abból az itt élőknek, hogy több nyelvet tud, több kultúrát ismer. Szélesebb ettől a világnézete. Ez csak pozitív.” 6N24(2)

„Aki kétnyelvű közegben nő fel, és természetes számára, hogy van szlovén és magyar nyelv, annak már az angol, a német csak úgy adja magát. Ebből a szempontból szerencsések.”
6N38(10)

A spontán identitás egy további megnyilvánulási formája már kortól függetlenül meghatározónak bizonyult. Több interjúalany ugyanis a területi kötődés szemléltetésekor a *környezeti adottságokra* hívta fel a figyelmet, és legtöbbször a *szép és a gyönyörű jelzőt* használták.

„Szép a Lendvánk. Nagyon szép kis városka. Igazi városias jellege van. Szépek a házak. Muravidéken, a kétnyelvű területen a házak takarosak, sok virággal. Az életet szerető emberek lakják ezt a vidéket.” 6N53(19)

„[Muravidék] szép, nyugodt. Nekem minden nagyon tetszik. Csak itt lennék. Nem tudnék kiköltözni máshová.” 6N24(2)

„Muravidéket gyönyörűnek látom, rengeteg adottsággal.” 6N44(12)

„Ha megnézzük, csodálatos földrajzi helyen vagyunk; gyönyörű szép, festői kisvárosban, fantasztikus természeti adottságokkal. Aki idejön és meglátja ezt a gyönyörű szőlőhegyet, ezzel a várral, ami itt van a domboldalon, ezekkel a kis templomokkal... Ez a város ideális az emberi létezésre. Nem véletlen, hogy az újkőkor óta lakott, és hogy tényleg szép itt az élet.”
6N38(10)

¹⁵⁷ Szlovénia nemzeti himnusza.

A spontán identitás kevésbé gyakori megjelenési formája pedig az volt, hogy a *területhez kapcsolódó szocializációs folyamatra tettek utalást*. Egy idős dobronaki hölgy például így fogalmazott:

„Muravidék Szlovéniának egyik számomra legszebb része, mert itt születtem, itt nevelkedtem, itt dolgozok, dolgoztam, és itt vagyok most, a nyugdíjas életemet aktívan itt élem.” 6N68(25)

Fontos megjegyezni, hogy tudatos identitást kifejező megnyilatkozások kizárólag negatív kontextusban fordultak elő. Elsősorban a térség *rossz gazdasági helyzetének* hangsúlyozása mentén. Több interjúalany ugyanis részletesen beszélt a térséget sújtó magas munkanélküliségi arányról és az elvándorlásról.

„Ha most megnézzük földrajzilag, a környéken nincs semmilyen ipari központ. Egy defenzív, rurális vidékről van szó, ahol kevés a munkalehetőség, ezért elvándorolnak [az itt élők]. Nem látok olyan lehetőséget, hogy itt a jövőben valami óriási áttörés lenne.” 6F43(11)

Konklúzióként megállapítható, hogy Muravidék történelmi régióhoz, azon belül is a mikrorégióhoz köthető identitás hangsúlyozása elsődlegesen a fiatalok sajátosságának tekinthető, az azonosulás pedig döntően a területi identitás spontán alkotóelemén keresztül fejeződik ki.

2.4.4. A nemzeti hovatartozás vizsgálata

A 2.1-es fejezetben egyrészt empirikus kutatási eredményekre, másrészt különböző elméleti elgondolásokra is hivatkozva hangsúlyoztam, hogy a Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségek országgal való azonosságtudata kétirányú kötődést is kifejez(het). Az egyik az utódállamhoz, a másik pedig az anyaországhoz kapcsolódik. Amennyiben ezt a kettősséget a nemzeti identitás szempontjából közelítjük meg, akkor az állampolgár-nemzeti és a kultúrnemzeti identitás kérdéskörére kell kitérni.

Fontos hangsúlyoznom, hogy kutatásom során – a 2016-os és a 2019-es interjúk kutatás kapcsán is – csak a kultúrnemzeti identitással, és annak is csak az egyik fő indikátorával, a nemzeti hovatartozás kérdésével, továbbá az arra ható tényezők elemzésével foglalkoztam.¹⁵⁸

Az alábbiakban az ezen vizsgálati aspektus mentén kapott eredményeket ismertetem.

¹⁵⁸ Ki kell emelnem, hogy a 2016-os kutatásomnak nem képezte a részét a házastárs nemzetiségének a vizsgálata. Ezt a hiányosságot azonban a 2019-es kutatás során igyekeztem pótolni.

2.4.4.1. A magyar nemzetiség vállalása

„A nemzetiség országgal való azonosulás. Az azért nagyon sokszor szlovén.” 6F48(15)

Az interjúbeszélgetések alapján megállapítható, hogy a nemzetiségileg vegyesen lakott területen élő magyar anyanyelvűek számára egyre kevésbé fontos, hogy magyar nemzetiségűnek definiálják magukat. A fiatalok generációjában már az is megfigyelhető, hogy nem is tudnak különbséget tenni nemzetiség és állampolgárság között. Ezt igazolja az alábbi interjúrészlet is, melyben az egyik interjúalanyomnak a saját szakdolgozati kutatásához kapcsolódó észrevételei szerepelnek:

„Nem tudom, hogy ezt tapasztaltad, ha gyerekekkel beszélgettél, hogy az a szó, hogy nemzetiség, nem mindenki érti nálunk. Sőt felnőttek se. Nagyon sokszor keverik az állampolgársággal. Én, amikor a szakdolgozatomhoz interjúztam a középiskolában, akkor én 90 százalékban azt tapasztaltam, hogy nem értik. [...] Főleg a vegyes házasságban születettek. Fogalmuk nem volt. Volt, aki nagyon karakánul azt mondta, hogy ő szlovén, pedig így beszélgettünk magyarul, ahogy most mi beszélgetünk. Volt, aki törte a magyart és azt mondta, hogy ő kettős. Nagyon érdekes kérdés, hogy ezt ki hogyan látja, hogyan érzékeli.”
6N34(6)

Egy másik interjúrészlet szintén a fenti jelenségre utal.

„Identitászavar van, azért mert nem tudják különböztetni a nemzetiséget az állampolgársággal. Ez pedig valószínűleg abból folyik ki, mert kétnyelvű oktatás van, és az oktatási rendszerben, vagyis az iskolában nincsen olyan nevelés, hogy növelné a nemzeti öntudatot. Ugye a családban meg, hogyha vegyes a család, akkor meg többségiben a többségi nemzetnek az érdeke dominál. Azért, hogy jobban boldoguljon az államban, meg ilyen dolgok.” 6F28(4)

A fiatalok nemzetiséggel kapcsolatos attitűdjét az is igazolja, hogy a 18–29, de még a 30–40 év közötti válaszadók körében is ritkán fordult elő az, hogy nemzetiség témakörben fogalmaztak volna meg gondolatokat. Míg az idősebb, 41–50 év közötti és 50 év feletti interjúalanyoknál ezen témakör említése jóval gyakoribb volt. Többen például – az utóbbi korcsoportokba tartozók közül – a kettős identitás kinyilvánításának a lehetőségét hiányolták. Arról beszéltek, hogy a fiatalok magyar nemzetiséggel kapcsolatos attitűdjét nagyban befolyásolná az, hogy ha a köztudatban elfogadott lenne ez az identitásforma.

„Ezt a kérdést [nemzetiség] nagyon nehéz feltenni a fiataloknak, hiszen azt mondom, hogy egy kicsit igazságtalan is, ha döntenünk kell egy szlovén és egy magyar szülőtől, és egy horvát és egy magyar szülőtől, milyen nemzetiségűek legyenek. Abszolút a párti vagyok, hogy nekünk ezt egy kicsit szélesebben kell kezelni. Akik magyar felmenőkkel rendelkeznek, akik vonzódnak a magyar nyelvhez, kultúrához, őket is közénk kell sorolni.” 6F44(13)

„...Nagyon nehéz. Egyre kevesebb az igazán magyar identitású fiatal. Nem beszélünk a kettős identitásról, én ezt hiányolom, mert... hogy mondjam. A vegyes házasságból származó diáknak vagy gyermeknek nem kellene választania, mert ott van akkor a kettős identitás,

ugye? És ez a nemzetiségileg vegyesen lakta területen vagy a kisebbség esetében mindig ott kellene opcióként, hogy legyen. Különösen azért nagyon nehéz a magyar identitást fejleszteni vagy tudatosítani, vagy építeni, mert nem magyar iskolákról beszélünk, hanem inkább szlovén iskoláról, ahol magyart is tanulnak, illetve bizonyos tantárgyaknál tanulnak magyarul is valamit.” 6N54(21)

Előfordult az idősebb válaszadók körében ugyanakkor az is, hogy a fiatalok nemzeti önmeghatározását a saját szülői generációjuk azonosságtudatával hasonlították össze.

„Az én öregszülői generációmban nagyon erős volt a magyarsághoz való kötődés. De minden szempontból. Tehát ott azoktól hallani, hogy ők szlovének vagy jugoszlávok, az ritkaság volt. És azokat szerintem meg is vetették még így... hogy mondjam... Most ilyen parasztosan mondom, akkor ilyen hazaárulóknak vagy árulóknak, így minősítették.” 6F51(17)

Korosztálytól függetlenül is több esetben megfogalmazódott, hogy egyre inkább csökken a magukat magyar nemzetiségűnek vallók száma.

2.4.4.2. A kétnyelvű oktatás megítélése

Az előző alfejezet interjúrészeiben is megfogalmazódott már, hogy a nemzetiségtudatra jelentős hatással van az iskola. Az oktatás során megvalósuló magyar nyelvhasználat fontosságát elsősorban a 41–50 év közötti és 50 év feletti válaszadók hangsúlyozták. Az 50 év felettiak azonban szinte kivétel nélkül csak negatívumokat emeltek ki a kétnyelvű iskolák magyar nyelvhasználatát illetően. Leginkább azt nehezményezték, hogy *nem tud érdemben érvényesülni a magyar nyelv a tanórák során*. Továbbá, hogy *hiányzik a tanárok megfelelő magyar nyelvi kompetenciája*.

„A kétnyelvű oktatásunk csődöt mondott. Először olyan szépen indult. '59-ben vezették be két osztályban, első és hetedikben. A falusi iskolákban még érvényesült a kétnyelvű oktatás. Alsó tagozaton olyan pedagógusok dolgoztak, akik mind a két nyelvet ismerték. Csak a felső tagozat [...] Nem voltak képzett felső tagozatos kétnyelvű tanárok. [...] Most már merem állítani, hogy szinte egynyelvű oktatás van. Az alsó tagozaton ott nem, mert ott van magyarul tudó, szlovénul tudó. Váltak. [...] De ez nem a mi hibánk. Ezeket a pedagógusokat bedobták a vízbe, úgy hogy úszni se tudtak. Kétnyelvű oktatást nem lehet olyan egyszerűen elindítani egy törvénnyel.” 6F86(26)

A 41–50 év közötti interjúalanyok körében a pozitívumok és negatívumok együttes említése volt a legmeghatározóbb. Pozitívumként tekintenek magára a kétnyelvű oktatási rendszerre, dicsérik az oktatási modellt, ugyanakkor nem tartják megfelelőnek annak kivitelezését. A kritikák itt is elsősorban a tanórán belüli magyar nyelvhasználat nem megfelelő arányára és a tanárok hiányos magyar nyelvi tudására irányultak.

„Maga a kétnyelvű oktatás, minél jobban belemélyedünk a témába, nem rossz dolog. A gond a kivitelezésénél van. Ha mindegyik tanár fel lenne készülve, mind a két nyelvet olyan szinten birtokolná, ahogy kellene, akkor ez nem lenne rossz. Viszont nagyon nagyok a hiányosságok, ezt tapasztaltam saját magam is, a gyerekeken keresztül is, aki most a második osztályt fejezte be.” 6F43(11)

„...Csak annak a minimális követelményeknek tegyünk eleget, hogy a címszavakat, meg bizonyos szakkifejezéseket lefordítunk kétnyelvűen, azokkal szolgálunk a gyerekeknek, és ez az egész.” 6N44(12)

Ugyanakkor megfogalmazódott egy harmadik szempont is a negatívumok említése kapcsán, ez pedig *a magyar anyanyelvi és a magyar környezetnyelvi csoport közötti szabad választás lehetőségére* vonatkozott.

Felmerült ugyanis, hogy nem tartják megfelelőnek azt, hogy a szülő, és nem egy nyelvi kompetenciafelmérés dönti el, hogy első osztályban a gyermek magyar1-es, vagy pedig magyar2-es csoportba kerül-e.

A fiatalabb, vagyis a 30–40 és a 18–29 év közötti korcsoportok megegyeztek a tekintetben, hogy elsősorban a kétnyelvű oktatás pozitívumait hangsúlyozták, és leginkább *a többnyelvűség előnyeiről* beszéltek.

„Én azt mondom, minél több nyelvet, annál jobb. Ebben nem látok semmi negatívumot, csak pozitívumot. Remélem, hogy még sok-sok évig így fog maradni. Ha a gyermek két nyelvet tanul egyszerre, meg fogja tanulni, nem okoz neki gondot később. Én azt mondom már a bölcső kora óta. Ha a harmadik nyelvet beszéli neki valaki, akkor a harmadik nyelvet is ugyanúgy tudná. Nekünk ez természetes.” 6N37(9)

„A kétnyelvű oktatás az egy nagyon nagy plusz. Nagyon pozitív szerintem. Attól függetlenül, hogy később használja azt a nyelvet vagy sem. Soha sem tudni, mikor van szükség a nyelvre.” 6N24(2)

„Támogatom nagyon is [a kétnyelvű oktatást]. [...] Ha nem lesz kétnyelvű oktatás, még ennyi gyerek sem fog magyarul beszélni. Szerintem nem itt a hiba. Ez egy plusz »lóerő« az itteni magyarságban, de ha a gazdaság megoldódna...” 6F35(7)

Az idősebb interjúalanyokat magába foglaló két korcsoporthoz képest ugyan kevesebb, de a fiatalabbak körében is előfordult negatív megnyilatkozás. A kritikákat illetően azonban a fentebb említettekhez képest új szempont nem merült fel.

2.4.4.3. A magyar nyelv használata az informális és formális környezetben

A nemzeti hovatartozás pozíciójára az iskolán belüli magyar anyanyelv használatának a lehetősége mellett az is jelentős hatást gyakorol, hogy milyen mértékben van jelen a magyar

nyelv a családban, illetve a kortárs csoportok tagjaival való kommunikáció során; továbbá, hogy mennyire lehet magyarul beszélni a közintézményekben, a boltokban és a munkahelyeken.

Az interjúbeszélgetések során több válaszadó is arról beszélt, hogy az informális és formális közegben is a szlovén nyelv dominanciája érvényesül.

A családon belüli magyar nyelvhasználat kedvezőtlen tendenciáját jelzik például az alábbi sorok.

„Azt veszem észre a fiatalokon, nekem ez egy nagy probléma, hogy sok van olyan, tehát a mi generációnk [30–40 év közöttiek], és gyermeke van, és a gyermekükkel inkább szlovénul beszélnek, mint magyarul. Nem látom ezt helyesnek egyáltalán.” 6N37(9)

Egy másik interjúrészlet a szlovén nyelvre való automatikus váltás jelenségét mutatja be, a magyar anyanyelvű fiatalok kiscsoportos kommunikációs helyzetének rövid ismertetésén keresztül.

„Ha, netán van egy csoport és abba az 5-6 fős csoportba bejön a szlovén nyelv, akkor váltanak szlovénra. Ez egy trend, magamból is kiindulva. Mivel mind a két nyelvet jól beszélnek az itt élő fiatalok, ezért ha van egy olyan személy, aki nem tud jól magyarul, akkor váltanak, és átmennek szlovén nyelvet beszélni.” 6F43(11)

A formális közegre jellemző nyelvhasználat vonatkozásában szintén a szlovén nyelv dominanciáját, ezzel együtt pedig a magyar nyelv visszaszorulását hangsúlyozták a válaszadók.

„Az emberek hivatalos helyen már feladták, hogy magyarul beszéljenek. Valaki már nem is mer, nem is próbál. Ha bemegy egy irodába, postára valamit elintézni, akkor domináns a szlovén, hogy azzal fognak megpróbálkozni.” 6N38(10)

„...Az, hogy egymás közt, ha szlovénul beszélünk, és ha elmegyünk az üzletbe, ott is csak szlovénul beszélünk, habár az eladó tud magyarul, és tudjuk, hogy magyar, és mégis szlovénul köszönünk neki, azzal nem segítjük a magyar nyelv presztízsét. Vagy vannak olyan lehetőségek sajnos, például a községházán, a közigazgatási egységen, az öregotthon vezetésénél, munkaiügyi intézetben, hogy magyar nyelvet nem is lehet használni nagyon. Mert az illetők nem beszélnek a magyar nyelvet. Kötelezően szlovénul kell megszólalni.” 6N53(19)

Összefoglalva a nemzeti hovatartozás kérdésének főbb sajátosságait, megállapítható, hogy a témához való viszonyulás tekintetében jelentős életkorbeli különbségek mutathatók ki. Először is hangsúlyozandó, hogy a magyar nemzetiség kérdésével az idősebb korcsoportokba tartozók jóval többet foglalkoztak, mint a fiatal válaszadók. A generációs különbségnek történelmi okai vannak, ugyanis az idősebb korosztályhoz tartozóknak, illetve azok felmenőinek – ahogy arra az 1.3-as fejezetben a különböző visszaemlékezéseken keresztül is utaltam – a magyarságuk miatt számos negatív megkülönböztetést, hátrányt kellett elszenvedniük, szemben a fiatalabb korosztályhoz tartozókkal. Az interjúk során több válaszadó utalt arra, hogy a fiatalok közül

sokan már nem is tudnak különbséget tenni nemzetiség és állampolgárság között. Az iskolai magyar nyelvhasználat fontosságának hangsúlyozása szintén elsősorban az idősebb korosztály jellemzője. A kétnyelvű oktatásban is visszaszoruló magyar nyelvhasználat folyamatát leginkább az 50 év felettiiek bírálták, és ezen interjúalanyoktól hangzott el a kétnyelvű oktatás egészével kapcsolatban a legtöbb negatív megállapítás. Elsősorban azt emelték ki, hogy a tanórákon a magyar nyelv nem a megfelelő arányban kap helyet. A fiatalabb korcsoportokba tartozók ugyanakkor a kétnyelvű oktatási modell előnyeire helyezték a hangsúlyt, és a többnyelvűség pozitívumait részletezték. A fenti hivatkozások alapján azonban általánosságban megállapítható, hogy a vizsgált területi egységen a formális és az informális nyelvi közeg tekintetében is az aszimmetrikus kétnyelvűség van érvényben.

2.4.5. A Magyarországhoz való viszonyulás – a kettős állampolgárság kérdése

A 2016-os interjú kutatás során az anyaországhoz való viszonyulás kérdéskörét még csak a kettős állampolgárság megítélése szempontjából közelítettem meg. Fontos ugyanakkor egy másik szempontra is felhívni a figyelmet az interjúbeszélgetések alapján. Több interjúalany utalt ugyanis arra, hogy a muravidéki magyar kisebbség tagjai körében létezik egyfajta gazdasági különbségérzet Szlovénia és Magyarország viszonylatában. Ezt igazolják az alábbi interjúrészletek is.

„Szlovénia úgy van beállítva egész Európában, mint a kis Svájc; tejjel-mézzel folyó Kánaán. Nagy hegyek, magasabb jövedelem, nagyobb GDP. Ez azért meghatározó. Erre szeretnek büszkék lenni [a muravidéki magyarok]. Magyarország úgy tűnik nekünk, hogy feljövőben van, de az a meghatározó, hogy egy ilyen országnak az állampolgárai vagyunk.” 6N38(10)

„Az egész országnak [Szlovénia] ez a feelingje: csodás, nagyszerű, kicsi, de tökéletes, gazdag. [...] Alapvetően megvan ez a tudat, érzet. Főleg szlovén–magyar összevetésben egészen mások a gazdasági arányok. Magyarország szegény, Szlovénia gazdag. Ez nagyon a fiatalokban is benne van. Millió ellenpéldát lehet hozni, de ez egy ilyen alaphangulat. A magyarság presztízse az utóbbi 7-8 évben javult, de csak azért, mert Szlovéniának ez egy megnyekkent korszaka volt. Egyébként ez az alap. Más, mint a román–magyar viszony, vagy akármi más.” 6F48(15)

Magyarország kedvezőtlen gazdasági megítélése, a visszaszoruló magyar nyelvhasználat, és a magukat magyar nemzetiségűnek valló személyek csökkenő száma mind olyan tényező, mely párhuzamba állítható a kettős állampolgárságot igénylők alacsony számával. Az interjúalanyok közül többen jelezték, hogy a szórványközösség tagjai közül kevesen igényelték a kettős állampolgárságot. Az egyik válaszadó statisztikai adatokkal utalt erre.

„A magyar állampolgárság iránt – más közösségekkel összevetve – fele vagy harmada az érdeklődés. Egy-két évvel ezelőtti szám¹⁵⁹, amikor 15 ezer horvátországi magyarnál volt 1700 kérelem, akkor itt szlovéniai kérelem mindössze 300 volt.” 6F48(15)

Számos interjúalany megjegyezte ugyanakkor azt is, hogy az igénylők száma a fiatalok körében a legalacsonyabb. Ezzel megegyezően elsősorban a 18–29 és a 30–40 év közöttiek hangsúlyozták azt, hogy azért *nem igénylik a fiatalabb korosztályhoz tartozók a kettős állampolgárságot, mert nem érzik szükségét ennek*. Ezen két korcsoporthoz tartoztak azok a válaszadók is, akik azt jelezték, hogy *azon kevés fiatal, aki él a kettős állampolgárság lehetőségével, pusztán valamilyen haszon, cél elérése érdekében teszi ezt*.

„Vannak fiatalok, akik gazdasággal foglalkoznak, mondjuk, földeket vásárolnak. Azoknak nagyon jó ez a kettős állampolgárság, mert egyszerűen Magyarországon rengeteg földet meg tudtak itt venni a határon, hogy le is dolgozzák a földeket. [...] Mikor megláttam, hogy kik kapták itt meg, olyan emberek, akik hogy mondjam, hasznot húznak ebből. Mert mondjuk sok vadász meg kunyhót vásárolt meg Magyarországon, meg vadászterületet; mehetnek vadászni.” 6N36(8)

„Mostanában van olyan pályázati rendszer, hogy feltétele a fiatal vállalkozók támogatásánál, hogy aki felveszi a magyar állampolgárságot, az pályázhat. Ilyen motiváció is van, de nagyon kevesen vették fel.” 6N38(10)

„A fiataloknak nem nagyon van meg [a kettős állampolgárság]. [...] Meg annyira nekik praktikus hasznot nem hoz a magyar állampolgárság, úgyhogy igazából annyira nem látják az értelmét, hogy miért igényeljék. Semmi nem változik tőle.” 6N18(1)

Az a jelenség, hogy leginkább az idősebb korosztályhoz tartozók igénylik a kettős állampolgárságot, tükröződik az 50 év feletti interjúalanyok ezen témakör kapcsán adott válaszaiban is.

„Most nem tudnám megmondani, hogy mennyien vették fel a magyar állampolgárságot, én magam is. De ezek még főleg idősebbek.” 6F86(26)

„Számomra ez nagyon fontos volt. Éltem is ezzel a lehetőséggel. Fiatalok talán azért sem, mert a szülőktől veszünk mintát.” 6N53(19)

„Én itt meg vagyok elégedve, hogy élek, mint muravidéki magyar. És nagyon tisztelem, becsülöm ezt az országot is, de a magyarságomra külön büszke vagyok. Nagyon jólesett, amikor felvehettük a magyar állampolgárságot, azért, hogy lelkileg megnyugodtunk.” 6N68(25)

Konklúzióként megállapítható, hogy a korcsoportok közötti különbség a kettős állampolgárság kapcsán megfogalmazott vélemények tekintetében is hangsúlyosnak bizonyult. Míg az idősebbek közül többen jelezték, hogy maguk is éltek a lehetőséggel, és felvették a kettős

¹⁵⁹ Az interjú 2016-ban készült.

állampolgárságot, addig a fiatalabbak azt emelték ki, hogy a korosztályuk nem látja a konkrét célját, hasznát a magyar állampolgárságnak; a kérdést sokkal inkább racionális, mint emocionális szempontból közelítik meg. A fiatalok körében így az igénylők száma is igen alacsony.

2.4.6. Összegzés

A muravidéki magyar anyanyelvű lakosság körében 2016 nyarán végzett interjúk kutatás Grounded Theory módszerrel történő elemzése számos olyan sajátosságra rávilágított, melyek egyrészt jól tükrözik a vizsgált szórványközösség leginkább karakterisztikus vonásait, másrészt kifejezik azt is, hogy térségi szempontból milyen egy perifériális, határ menti területhez tartozni. Több, a muravidéki magyar kisebbség csoporttudatát meghatározó tulajdonság területi identitásjegyeket is hordozott. A **megkülönböztetésérzet** például a csoport-hovatartozás kérdés tekintetében a *sem-sem, is-is* identitásállapoton keresztül fejeződött ki, ugyanakkor több interjúalany megnyilatkozásában térségi szempontból is megjelent, például amikor a nemzetiségileg vegyesen lakott területet a *senki földje*, illetve a *sziget [...] minden más között* kifejezéssel illették. A **megosztottság** szintén egy olyan sajátosság, amely markánsan kirajzolódott az elemzés során. Az interjúalanyok beszéltek a szórványközösség esetében egyfajta táji szempontú tagoltságról, mely elsődlegesen nyelvi és kulturális elkülönülésben nyilvánul meg. A válaszadók a fentiek mellett megemlítették továbbá még azt is, hogy infrastrukturális okokból és a földrajzi adottságok miatt sem tekinthető egységesnek a vizsgált kisebbség. A megosztottságot tükrözi az a jelenség is, hogy elkülönülnek egymástól a nemzetiségileg vegyesen lakott és az egynyelvű, szlovén települések.

Az elemzés több, életkorhoz köthető különbségre is felhívta a figyelmet. Például az elkülönülést Szlovénia többi területi egységétől kizárólag a fiatalabb korcsoportokba tartozók, azaz a 18–29 és a 30–40 év közöttiek hangsúlyozták. Elsősorban nyelvi szempontból, de történelmi és földrajzi vonatkozásban is beszéltek erről a jelenségről. Az **elkülönülésérzet** megélése hozzájárulhat ahhoz, hogy a fiatalabb válaszadók erősebben kötődnek Muravidékhez, mint az idősebb interjúalanyok. Ezt igazolja az is, hogy a területi identitást kifejező spontán jegyek is dominánsan a fiatalabbak megnyilatkozásaiban fordultak elő. Az interjúbeszélgetések alapján megállapítható továbbá az is, hogy a többnyelvűség és a két kultúra megéléseinek lehetősége elsődleges érték a 18–29 és a 30–40 év közötti válaszadók számára. Meg kell ugyanakkor jegyezni azt is, hogy a nemzeti hovatartozás és az anyaországhoz való viszonyulás kérdése is

azt igazolta, hogy a fiatalabbak jóval kevésbé kötődnek a magyar nemzethez, illetve Magyarországhoz, mint az idősebb válaszadók. Különösen az 50 év feletti interjúalanyok válaszaival összevetve érzékelhető a különbség, mivel leginkább ez a korcsoport fejezte ki a nemzetiség, a magyar nyelvhasználat, illetve a kettős állampolgárság kérdését tekintve is az ezirányú kötődését.

2.5. A 2019-es interjú kutatás elemzése a Grounded Theory módszerrel

A 2019-es interjú kutatás eredményeinek az ismertetése előtt, kiindulópontként fontos három meghatározó vizsgálati aspektusra felhívni a figyelmet. Először is hangsúlyozni kell, hogy mivel a korábbi, 2016-os kutatás eredményei azt mutatták, hogy a muravidéki magyar kisebbségi közösség tagjai elkülönülnek egymástól a tekintetben, hogy a mikrorégió (a Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területe) melyik táji egységéből származnak – a Lendva-vidéki síkságról vagy pedig Dombvidékről (Goricskóról) –, a 2019-es kutatás során már fontosnak tartottam, hogy mindkét tájegység magyar anyanyelvű lakossága képviselve legyen a válaszadók körében. Másrészt, mivel a 2016-os kutatási eredmények több vizsgálati szempont mentén – a mikrorégió jellemzése, a mikrorégióhoz való kötődés kifejeződése, a nemzeti hovatartozás kérdésköre – jelentős korosztálybéli különbségeket is mutattak, ezért 2019-ben a mintavétel során a korcsoportok szerinti arányos megoszlásra is nagy hangsúlyt helyeztem. Továbbá meg kell jegyezni azt is, hogy mivel a korábbi kutatáshoz képest 2019-ben már szélesebb körű szakirodalmi ismeretekkel rendelkezttem, ezért az interjúkérdések szempontrendszerét is bővítettem, mégpedig a területi kötődés, illetve a lokalitás tárgykörével. A kutatásban résztvevő interjúalanyok vonatkozásában pedig külön fel kell hívni a figyelmet arra, hogy többségük felsőfokú végzettséggel rendelkezett, és vagy a muravidéki magyarság valamely szervezetének, intézményének a munkatársaként vagy valamelyik kétnyelvű közoktatási intézménynek a pedagógusaként dolgozott, ezért a lentebb ismertetett kutatási eredmények csak a határ menti szórványközösség egy szűk rétegének a társadalmi, azon belül is elsősorban a térségi azonosságtudatát kifejező gondolatait tükrözik.

2.5.1. A muravidéki magyar anyanyelvű interjúalanyok társadalmi csoporttudatának vizsgálata

Számos kutató hangsúlyozza, hogy a térségi identitás csak áttételesen kapcsolódik egy földrajzilag meghatározható térhez, elsődlegesen ugyanis az emberi kapcsolatok hálózata, illetve a társadalmi kohézió megléte alakítja ki az egyén térségi alapú kötődését is. A térségi identitásnak tehát az összetartozás-tudat az egyik alapvető eleme.

A fentiek alapján a 2019-es kutatás során is – a 2016-os kutatáshoz hasonlóan – nagy hangsúlyt helyeztem annak vizsgálatára, hogy a muravidéki magyar anyanyelvű interjúalanyok elsődlegesen mely társadalmi csoporthoz tartozónak érzik magukat, és csoporttudatuknak melyek a legfőbb sajátosságai.

Kiindulópontként azt a kérdést tettem fel az interjúalanyoknak, hogy *Hogyan definiálnák önmagukat első-, illetve másodsorban*. A válaszadóknak a korábbi kutatáshoz képest már nem négy, hanem hat¹⁶⁰ válaszlehetőség közül kellett kiválasztaniuk a leginkább meghatározó(ka)t. A csoportkategóriák a következők voltak: 1. szlovén; 2. muravidéki; 3. muravidéki magyar; 4. magyar; 5. település szerinti csoportkategória, pl. dobronaki, lendvai stb.; illetve 6. egyéb. Hasonlóan a 2016-os kutatáshoz most is a muravidéki magyar önbesorolás volt a leggyakoribb. (8. ábra) Az interjúalanyok több mint fele ezt a csoportkategóriát választotta.

Abban is egyezett a két kutatás, hogy az indoklások tekintetében ismét kirajzolódott *egyfajta megkülönböztetésérzet, egy sem-sem, is-is identitásállapot*, melyre többféle szemszögből tettek utalást.

Voltak olyan interjúalanyok, akik a két országhoz, Magyarországhoz és Szlovéniához való viszonyulásuk mentén fejezték ki ezt a sajátos identitásállapotot. Erre példa az alábbi interjúrészlet.

„Nem mondhatom teljes mértékben azt, hogy magyar vagyok, mert nem Magyarországon születtem, nem annak a rendszernek vagyok a tagja, nem annak a szerkezetnek vagyok a fogaskereke, ám a lelkiületem – vagy nem is tudom, minek nevezném –, a nyelvem, az anyanyelvem viszont magyar. Szlovénnak sem tudhatom magamat teljes mértékben [...], viszont Szlovéniának a rendszerében vagyok bent, ő adja az ösztöndíjamat, ő adja az egészségbiztosítást. Szóval mind a kettő, de egyik sem teljes mértékben. Ezért talán a muravidéki magyar lenne a legtalálóbbr.” 9N18(1)

Volt olyan válaszadó is, aki a vegyes házasságból való származásával indokolta meg azt, hogy miért muravidéki magyarnak vallja magát.

„[...] Most a családomat tekintve is az egész ilyen feles. Anyám ugye magyar, apám szlovén. Szóval vegyes házasság... Nem tudod eldönteni, hogy te most hogy kötődsz száz százalékosan. Szlovén vagyok én, szlovén állampolgár; ugyanúgy a személyiségem fontos része a magyarság is, de azt, hogy én magyar vagyok, azt így száz százalékosan, hitelesen nem mondanám.” 9N22(2)

Fontos azon válaszadói aspektusra is felhívni a figyelmet, hogy többen a muravidéki magyar csoportkategória választásával a *mikrorégióhoz való erős kötődésüket* fejezték ki.¹⁶¹ Erre utalnak az alábbi sorok is.

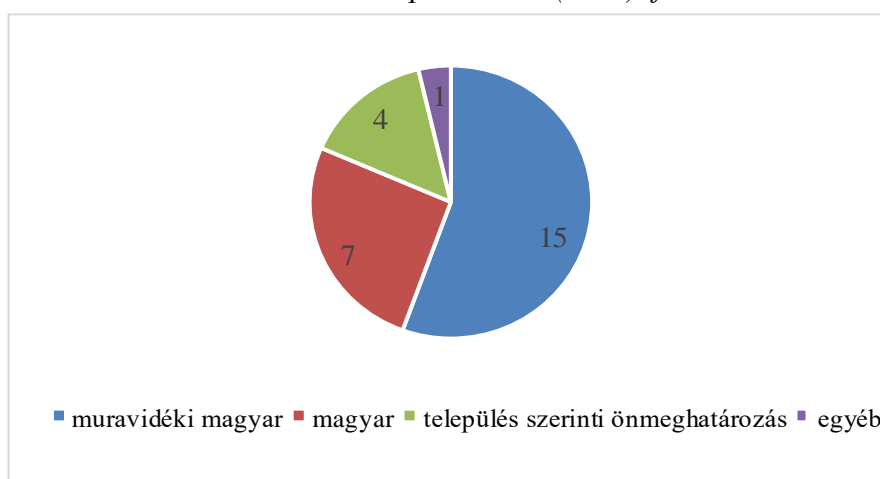
„[...] Muravidéki magyarnak [vallom magamat], mert itt élek, ez a hazám. Ebben a térségben tudok létesülni, itt végzem a munkámat.” 9N41(12)

„Muravidéki magyar... Egyszerűen csak így érzem. Itt születtem, itt élek. Ez az én otthonom.” 9N74(27)

¹⁶⁰ A bővítést egyrészt a lokalitás kérdésére való nagyobb hangsúly helyezése, másrészt pedig a szabad választás lehetőségének a megadása indokolta.

¹⁶¹ A térségi kötődésről részletesen lesz szó a 2.5.3. alfejezetben.

8. ábra: A muravidéki magyar anyanyelvű interjúalanyok elsődlegesen meghatározó társadalmi csoporttudata (2019), fő

Forrás: saját szerkesztés

Ezen a ponton ismételt hangsúlyozni kell, hogy a Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségeknek a sajátos jellemzője a regionális kötődés (Erdély, Felvidék, Kárpátalja, Vajdaság), a magyarországi magyarok esetében ugyanis az ilyen irányú kötődés egyáltalán nem kap hangsúlyt. Erre utal többek között Fekete Attila és Gereben Ferenc (2010), illetve Kovács Teréz (2016) is, a már a 2.1-es fejezetben említett írásaikban.

Az interjúk során a csoport-hovatartozás kérdése kapcsán a második leggyakoribb válaszként a csak magyar csoportkategória szerepelt. (8. ábra) Az interjúalanyok negyede a csoporttudat tekintetében a magyarsághoz való tartozását hangsúlyozta. Utalni kell arra is, hogy míg a 18–40 és a 41–50 év közötti interjúalanyok esetében a muravidéki magyar, addig az 50 év feletti körében a csak magyar csoportkategória volt a leginkább meghatározó. Utóbbi vonatkozásában a válaszadók indoklásként elsősorban a *magyar anyanyelvre és a magyar származásra* tettek utalást. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy ezen szempontok a muravidéki magyar csoporttudat tekintetében is meghatározónak bizonyultak.

Volt néhány olyan interjúalany is, aki a válaszadáskor a saját településéhez való kötődését emelte ki elsődlegesen, és például hodosiként, szentlászlóiként stb. határozta meg önmagát. (8. ábra) Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy egy válaszadó sem nyilatkozott úgy, hogy csak szlovénnek vallja magát.

A fenti eredmények mellett azt is külön meg kell említeni, hogy másodlagos kötődés leginkább csak azon válaszadók esetében fejeződött ki, akik vagy a magyarsághoz vagy pedig a saját településükhöz való kötődésüket hangsúlyozták elsődlegesen. E néhány válaszadó körében pedig másodsorban szintén a muravidéki magyar csoporttudat kapott hangsúlyt.

2.5.1.1. A muravidéki magyar anyanyelvű interjúalanyok saját közösségre vonatkoztatott megállapításai

E vizsgálati tárgykör tekintetében először arra kérdeztem rá az interjúk során, hogy melyek a muravidéki magyarság leginkább meghatározó pozitív és negatív jellemzői, tulajdonságai.

Összességében megállapítható, hogy az említett kérdés kapcsán jóval több pozitív vélemény hangzott el, mint negatív megnyilatkozás.

A válaszadók döntő többsége elsődlegesen a *nyitottságot* emelte ki, mint fő tulajdonságot a saját közösség vonatkozásában. Erre utal az alábbi két interjúrészlet is:

„Mindenképpen azt mondanám, hogy a muravidéki magyar emberek felettébb nyitottak. Úgy gondolom, hogy a kultúrák közötti különbségeket, meg ezeket a dolgokat – nem csak így maguknál, hanem más kultúráknál is – könnyebben elfogadják. Érdeklődést mutatnak, úgy mondom, az iránt is.” 9N23(4)

„A muravidéki magyar emberek nagyon nyitottak, segítőkészek. Nyitottak más kultúrákhoz is szerintem nagyon. Bárki jön, minthogyha száz éve ismernénk, és elhívjuk – nem tudom – kávézni, vagy mindjárt már felvágottat készítünk neki. Szóval szerintem kedvesebben és főleg nyitottabban is el tudjuk fogadni a máságot, hiszen mi is ezzel élünk.” 9N27(6)

Ahogy a fenti idézett szövegrész is példázza, az interjúalanyok a nyitottság mellett elsősorban a *kedvességet*, a *jószívűséget*, a *segítőkészséget* és a *vendégszeretetet* határozták meg, mint fő muravidéki magyar jellemvonást.

Elhangzott ugyanakkor a közösség vonatkozásában az is, hogy a muravidéki magyar emberek nagyon *dolgosak, ügyesek és szorgalmasak*.

„Nagyon dolgozók. Mindenkinek megvan a kis portája területtel, amelyet saját birodalmának érez, és ott minden nagyon szépen meg kell, hogy legyen csinálva. Ebből a szempontból perfekcionista.” 9N48(18)

A számos pozitív tulajdonság felsorolása mellett, több válaszadó utalt arra is, hogy a közösség tagjai *erősen kötődnek a lakóhelyükhöz*. Ezt fejezi ki a következő két interjúrészlet is.

„Lokálpatrióták, de annyira lokál, hogy akár itt falun belüli rész az, ami meghatároz minket. Nem is a nagy Muravidék, vagy mondjuk Lendva, hanem egy-egy falu. Szóval ilyen szintű lokálpatriotizmus.” 9F31(8)

„[...] egy kicsit mondhatom azt is, hogy földhözragadtak, szóval a vidékhez. [...] Ilyen lokálpatrióták, mert azért egy kicsit megvan bennünk az is, hogy ki, honnan, melyik településről származik, és arra büszke. 9F44(14)

A muravidéki magyarság jellemzése kapcsán – a fenti pozitív vélemények mellett – negatív, illetve kritikus vélemények is elhangzottak. A legtöbb ilyen jellegű megnyilatkozás során az *irigység* mint negatív tulajdonság kapott hangsúlyt. Megjegyezték ugyanakkor többen azt is, hogy a közösség tagjai *túlságosan alkalmazkodóak*, s erre *elsősorban nyelvhasználati példát hoztak*; hasonlóan, mint 2016-ban.

A muravidéki magyarsággal szembeni kritikaként fogalmazódott meg még az is, hogy *a közösség tagjai nem elég találékonyak, továbbá, hogy nem mernek különböző újításokba, fejlesztésekbe stb. belefogni.*

„Nem vagyunk eléggé merészek. Mondjuk a turizmusban szerintem nagy lehetőségek vannak, és az emberek úgy mégis félnek lépni. Talán ez a bátorság egy kicsit hiányzik itten.” 9N48(17)

„[...] Eléggé zárkóztak vagyunk. Zárkóztak az új iránt, úgy gondolom. Hihetetlen sok potenciál van a térségben is, és az emberekben is, ami kihasználatlan marad.” 9F31(8)

A muravidéki magyarság főbb jellemzőinek a meghatározása kapcsán, a 2016-os kutatási eredményekből kiindulva, fontosnak tartottam a muravidéki magyar nyelvhasználat kérdéskörére is külön kitérni.

A muravidéki magyarok saját nyelvjárásához való viszonyulásra vonatkozó kérdésre az interjúalanyok döntően úgy válaszoltak, hogy a közösség tagjai *szeretik a nyelvjárásukat és ahhoz ragaszkodnak*. Több válaszadó utalt a *büszkeségérzetre* is – úgy, mint a 2016-os vizsgálat során –, azonban szinte csak a legfiatalabb korcsoportokba tartozók, azaz a 18 és 40 év közöttiek.

A nyelvhasználat tekintetében pedig az interjúalanyok azt fogalmazták meg, hogy *a közösségen belül, a családokban és a baráti társaságokban a muravidéki magyar nyelv használata a természetes, a megszokott*. Azonban, ha már nem a közösségen belüli kommunikációról van szó, hanem például egy magyarországi személyhez köthető szituációról, akkor a muravidéki magyarság legnagyobb része az irodalmi, standard magyar nyelvet törekszik alkalmazni. A fentiektől eltérő kommunikációs helyzetekben pedig többségében a szlovén nyelv dominanciája érvényesül. Az alábbi szövegrészek ezen állításokat példázzák.

„Ha egymás között beszélünk, akkor mindenképpen nyelvjárásban beszélünk.” 9N50(20)

„Hogyha muravidéki ember egymás közt kommunikál, akkor nyelvjárásban, ha Magyarországra, vagy hát igen, inkább Magyarországra látogat, akkor igyekszik egy kicsit közelíteni a köznyelvhez, illetve azt alkalmazni. Ha pedig itt nálunk, itthon a hivatalban, vagy bárhol valamilyen dolga van, akkor pedig már sajnos azt kell mondani, hogy inkább a szlovén nyelvet használja.” 9F44(14)

„Én úgy hiszem, hogy amikor lehetőségük van és nem egymás között beszélnek az emberek, akkor próbálnak nagyon szépen magyarul beszélni. Egy kicsit művi is lesz. Ez most kritika ránk, de szerintem ez így van.” 9N48(18)

Az olyan helyzetek tekintetében, amikor a muravidéki magyarság az irodalmi magyar nyelv használatára törekszik, fontos egy, az interjúalanyok által hangsúlyozott – már a 2016-os kutatás kapcsán kirajzolódott – sajátosságra is felhívni a figyelmet. Ez pedig, hogy *a muravidéki magyarok körében létezik egyfajta kisebbségérzet az irodalmi magyar nyelvet beszélőkkel szemben.*

„Van egy ilyen, hát nem is tudom, minek nevezzem... Komplexusnak vagy kisebbségi érzésnek, hogyha magyarországiakkal beszélnek, mert nagyon sokszor fontosnak érzik hangsúlyozni, hogy »hát mi nem beszélünk olyan szépen [magyarul]«.” 9N37(11)

Az irodalmi magyar nyelv elsajátítását tekintve pedig korosztályok közötti különbségeket emeltek ki a válaszadók. Több interjúalany ugyanis, elsősorban a 18 és 40 év közöttiek, ugyanakkor néhány, ennél idősebb válaszadó is azt jelezte, hogy *a muravidéki magyar fiatalok – általánosságban véve – jobban törekednek az irodalmi magyar nyelvhez köthető kompetenciák megszerzésére, mint a közösség idősebb tagjai.* Ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, hogy *erre a fiatalok lehetőségei jóval adottabbak is.* Ezt fejezi ki az alábbi, egy hatvan év feletti válaszadótól származó interjúrészlet is.

„Hogyha magamat hasonlítom és a mostani fiatalságot, akkor én úgy gondolom, hogy ők jóval jobban tudnak magyarul, tisztelet a kivételnek. Különösen azok, akik Magyarországon tanulnak, vagy a Lendvai Kétnyelvű Középiskolában tanulnak. Azok nagyon szépen beszélnek már a magyar nyelvet. Jobban, mint mi, annak idején, fiatalként. Biztos.” 9N53(21)

A muravidéki magyarság egységességét érintő kérdés tekintetében a 2016-os kutatást követően, 2019-ben is azt fogalmazták meg az interjúalanyok, hogy a közösség tagjai nem alkotnak egy egységet. Ugyanakkor néhány válaszadó megjegyezte, hogy *olyan esetekben, amikor a muravidéki magyarság egészét kell reprezentálni, akkor ki tud alakulni egyfajta összetartozástudat.* Ezt fejezi ki egy fiatal felsőlakosi diáklány is.

„Nem tudom egyértelműen azt válaszolni, hogy a muravidéki közösség összetartó. Nem tudok ilyet mondani. Mindig vannak ellentáborok, de úgy érzem, hogy amikor viszont máshova megyünk, és képviseljük úgymond magunkat, akkor viszont van egyfajta csapatszellem. Van egyfajta hovatartozás-érzet. Mégiscsak ugyanarról a helyről, egy nagyon különös szituációban, mert azért ebből nincs annyi a világon.” 9N18(1)

Az interjúalanyoknak a döntő többsége *azonban* nem a bizonyos helyzetekhez, alkalmakhoz köthető összetartozástudatra fókuszált a közösség egységére vonatkozó kérdés kapcsán, hanem inkább a megosztottságot hangsúlyozta, és ezen belül is azt a sajátosságot – amely már a 2016-

os kutatás során is kirajzolódott –, hogy a muravidéki magyar közösség tagjai – elsősorban táji szempontból – elkülönülnek egymástól. E tekintetben pedig a válaszadók többsége Lendva-vidék és Dombvidék megkülönböztetésére hívta fel a figyelmet, ugyanakkor volt néhány olyan interjúalany is, aki a tagoltság szempontjából külön megemlítette Dobronakot és környékét is. Kiemelte ugyanakkor néhány válaszadó azt is, hogy a tájegység szerinti elkülönüléshez erős térségi kötődés is társul. Ezt példázzák az alábbi sorok is.

„Én azt látom, hogy nagyon területileg érzékenyen is kapcsolódnak az emberek a saját kis részükhöz. Ugye a dombvidéki magyarság szereti az ő kis területét, meg a Lendva-vidékiek is szeretik a saját kis területüket, és ott van közöttük valahol Dobronak, ami igazából, hogyha megnézzük, inkább már a síksági részhez tartozik, inkább már a Lendva-vidékhez tartozó magyarságnak mondhatnám. De nagyon nehezen tudok közösségben gondolkodni. Nagyon nehezen, mert mindenki a saját kis területét szeretné biztosítani, és ott szeretné, hogy jó legyen; és amikor ott jól van, akkor utána szét tudunk nézni a tájon. 9N48(18)

Annak magyarázataként, hogy miért különül el egymástól a Lendva-vidéki és a dombvidéki magyarság, többen közigazgatás-történeti szempontú kitekintést tettek, és az egykori vármegyerendszerre utaltak.

„Történelmileg is, ha nézzük, a Lendva-vidéki magyarság, meg a goricskői magyarság már a történelmi vármegyék által így el volt határolva. [Zala és Vas vármegye] Aztán nem volt olyan igazi közösség ez a muravidéki magyarság. Nem volt annyira erős a kötődés, mert valahogy volt mindig egy törés köztünk.” 9F44(14)

Szintén történelmi aspektusból közelítették meg a fenti tárgykört azok a válaszadók, akik a két tájegység eltérő tevékenységi körére hívták fel a figyelmet; továbbá arra, hogy többek között a hagyományok, a szokások, a nyelvjárás és a vallás tekintetében is különbözik egymástól Lendva-vidék és Dombvidék. A tevékenységbeli különbségek kapcsán például a következőt fogalmazta meg egy Lendva-vidéki interjúalany.

„Ott a Dombvidéken teljesen mással foglalkoztak. Itt a földművelés, meg az állattenyésztés volt a fő dolog, amivel foglalkoztak régebben. Ott a Dombvidéken gyümölcsészet, pálinkafőzés, fazekasság. Ezek voltak a fő tevékenységek. [...] Itt búzát vetettek, ott nem termett meg, mert dombos volt; nem is voltak olyan nagy szántóföldek. Úgyhogy más.” 9N50(20)

A vallási és a területi elkülönülés összefüggésének a vonatkozásában pedig az alábbi hangzott el:

„[...] Vallásilag is... a [dombvidéki] közösség az túlnyomó részében evangélikus volt, Szentlászló¹⁶² viszont református. Volt egy kevéske katolikus, de arányaiban kevés, holott ugye a Lendva-vidék az viszont túlnyomó részt, meg hát, ugye az egész Zala megyei rész, abszolút

¹⁶² Szintén Dombvidékhez tartozik.

többségében római katolikus volt. És azért a vallási kötődés nagymértékben meghatározta a közösség kötődését általában.” 9F59(23)

Több interjúalany utalt arra is, hogy a Lendva-vidéki és a dombvidéki magyarság közötti kapcsolatrendszer csak a hetvenes években kezdett formálódni azért, hogy 1975-ben megalakult a Lendvai Községi és a Muraszombat Községi Magyar Nemzetiségi Művelődési, Oktatásügyi Önigazgatási Érdekközösség.

„[...] akkor kezdett ez a határ menti sáv..., akkor vett tudomást egymásról. Úgyhogy szerintem akkor teremtődött meg az ötlet, hogy ennek a magyar tömbnek – ha szabad így nevezni –, ennek együvé kellene tartozni, és együtt kellene gondolkodnia.” 9N56(22)

„[...] Úgy gondolom, hogy valahova oda, a hetvenes évekre tehetjük ezeket a határokat. És ott kezdődött az is, hogy úgy elfeledte a közösség ezeket a zalai, vasi kötődéseket, mert ugye a két világháború között ezek még intenzíven éltek.” 9F59(23)

Napjainkban a fentebb említett érdekközösségek utódjai, a községi szintű kisebbségi magyar önkormányzatok, továbbá az ezeket összefogó csúcsszervezet, a Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség (MMÖNK) biztosítja formálisan a közösség egységét.

A formálisan kifejezésre fontos azonban hangsúlyt helyezni, mert bár a központi szervezet, a MMÖNK és az általa alapított intézmények megannyi kulturális eseményt, programot kínálnak a muravidéki magyarság egésze számára, azonban a részvétel tekintetében az interjúalanyok elmondása szerint a tájegységek szerinti elkülönülés van érvényben. Erre utalt többek között egy lendvai és egy hídvégi interjúalany is.

„[...] Amennyiben meghívást kapnak a [dombvidéki magyarok], hogy jöjjenek el énekelni, táncolni, kiállítani stb., akkor biztos, hogy ott vannak; de úgy maguktól szerintem a dombvidékiek nem szoktak annyira járni Lendva-vidékre, és a Lendva-vidékiek nem szoktak járni Dombvidékre. Ez úgy elmondható. Vannak persze közös rendezvények Dombvidéken és Lendva-vidéken is, ahol – úgy mondom – megfordul egy-két személy, de annyira nem jellemző.” 9N48(18)

„Nem igazán ismerik egymást a Lendva-vidéki és a dombvidéki emberek. Tehát nem nagyon járnak el egymás rendezvényeire. Ennek ilyen történelmi, meg nem is tudom, milyen okai is lehetnek; távolság is. Annyi rendezvény van itt helyben, hogy nem fognak elmenni most Dombvidékre egy rendezvényre, és fordítva se. Ugye a dombvidékiek, azok inkább Muraszombat fele..., tehát Muraszombatban dolgoznak, nem Lendván, és ők inkább oda koncentrálnak. Lendva pedig így megmaradt egy tömbnek.” 9N37(11)

Az interjúk során nemcsak a kulturális események, programok példáján, hanem az interjúalanyoknak a saját magukra vonatkoztatott megállapításain keresztül is az rajzolódott ki, hogy a mindennapi életben kevésbé érvényesül a formálisan kialakított egység, a Lendva-vidéki és dombvidéki magyarság közötti kapcsolat és együttműködés.

Mindezeknek pedig egyik meghatározó, gyakorlati oka az – erre többek között a hídvégi interjúalany is tett utalást –, hogy a dombvidéki magyarság és az általuk lakott terület infrastrukturális és közigazgatási szempontból is Muraszombat és nem Lendva vonzáskörzetéhez tartozik.

A fentiek zárásaként ismételten hangsúlyozandó, hogy a muravidéki magyar anyanyelvű interjúalanyok körében – a 2016-os empirikus kutatást követően – 2019-ben is a muravidéki magyar csoporttudat dominanciája rajzolódott ki. A válaszadóknak a saját közösségükhöz köthető azonosságtudata leginkább két tényező mentén fejeződött ki. Elsősorban a muravidéki magyar nyelvjáráshoz való ragaszkodás mentén, illetve a saját közösségnek a dominánsan pozitív megítélésén keresztül.

Fontos megjegyezni azt is, hogy az identitás egyik meghatározó jellemzője, a folytonos összehasonlításra, viszonyításra való törekvés az interjúalanyok csoporttudata vonatkozásában is markánsan kirajzolódott. Egyfelől a más csoportokkal (szlovén, magyar) szembeni megkülönböztetésérzet hangsúlyozása mentén, illetve a saját csoport tekintetében, a tájegység szerinti tagolódás, és az ebből fakadó különbségek kiemelésén keresztül.

2.5.2. A muravidéki magyar–szlovén együttélés fő sajátosságai az interjúalanyok aspektusából

A 2016-os empirikus kutatás alkalmával az interjúalanyok számos kérdés vonatkozásában utaltak a határ menti terület nagyfokú tagoltságára. A Lendva-vidéki és a dombvidéki magyarság elkülönülése mellett arra is felhívták a figyelmet, hogy a nemzetiségileg vegyesen lakott és az egynyelvű, szlovén települések lakói is megkülönböztetik magukat egymástól. Ez utóbbi jelenség vizsgálata kapcsán a 2019-es kutatás során először általánosságban kérdeztem rá a muravidéki magyar és a muravidéki szlovén lakosság együttélésére, és csak ezt követően tértem ki a kétnyelvű és egynyelvű települések egymáshoz való viszonyulásának a kérdéskörére.

Néhány interjúalany azon kérdés kapcsán, hogy „*Hogyan jellemezné a muravidéki magyarok és a muravidéki szlovénok együttélését?*”, csak pozitív jellegű véleményt fogalmazott meg, és a *békés együttélést* hangsúlyozta. Ezek a válaszadók elsősorban a kétnyelvű oktatás, a vegyes házasságok, a vegyes nemzetiségű baráti társaságok és munkahelyek szerepét emelték ki.

„Egyre jobb a kapcsolat. Közrejátszik ebben egyrészt a kétnyelvű oktatásnak a szerepe; azért nyitottabbak lettek a gyerekek. Másrészt elég sok a vegyes házasság. Ez is abba az irányba hatott. Harmadrészt ugye a munkahelyek. Most már nagyon sokan dolgoznak iparban, gyárakban, vagy különböző vállalatoknál. Korábban nagyon sokan csak otthon voltak földművelőként. [...] A hetvenes évek végén kezdtek ezek a nagyobb gyáregységek alakulni, akkor jöttek a szlovén lakta részéről; magyarok is, Horvátországból is átjártak dolgozni, innét Muraközből. És ebből kifolyólag úgy az emberek megismerték egymást, jobban megismerték. Kialakultak egyfajta barátságok, és rájöttek, hogy sokkal fontosabbak az emberi kapcsolatok, mint a két nemzetiséget etnikailag beskatulyázni. Úgyhogy én azt mondom, hogy viszonylag jó ez a szlovén–magyar együttélés. Tehát én nem látok problémát, nem is hallok problémákról.” 9F46(15)

Egy-két válaszadó hasonlóan, mint 2016-ban, ugyan összességében pozitívan értékelték a muravidéki magyarok és a muravidéki szlovének együttélését, azonban megemlítette azt is, hogy bizonyos személyek között egy, már meglévő – többségében a falusi összejövetelek alkalmával felerősödő – konfliktushelyzet kapcsán a származás is plusz feszültségforrás lehet. Szintén csak néhány interjúalany jegyezte meg az együttélésre vonatkozó kérdés kapcsán azt, hogy a különböző múltbéli események, intézkedések kiváltotta sérelmek a mai napig éreztetik a hatásukat.

„[...] Nem tudom mikor fog elmúlni, de ezek a történelmi sérelmek a múltból, ezek azért nagyon meghatározóak. És érdekes, hogy még a fiatalokba is átvivődött, akiknek nem volt köze úgy az első és a második világháborúban történetekhez. De hát ezek így nem tudom, generációról, generációra...” 9N37(11)

A legtöbb válaszadó azonban nem a fentieket emelte ki, hanem amellet, hogy alapvetően pozitívan nyilatkozott a két nemzetiség együttéléséről, arra tett utalást, hogy a (kötelező) magyar nyelvhasználat miatt időközönként előfordulnak kisebb, negatív jellegű megjegyzések, kritikák. Számos álláshely betöltéséhez ugyanis – ahogy ezt a 1.6-os fejezetben részletesen is kifejtettem – a nemzetiségileg vegyesen lakott területen szükséges a szlovén nyelv aktív tudása mellett a magyar nyelv ismerete is.

„[...] Van olyan, hogy azt mondják, hogy »Jaj, mert hogy könnyű nektek, mert tudjátok mindkét nyelvet, könnyebben kaptok munkát.« Nem biztos, hogy ez így van. Mondjuk ilyeneket hallani, hogy egy jó munkahelyre kéri mind a két nyelvet. De nem érzem [ezeket a megjegyzéseket] ellenségeskedésnek, abszolút nem.” 9N48(18)

A magyar nyelvhasználat tekintetében egy-két válaszadó különböző hétköznapi szituációk, például egy baráti társaságon belüli, vagy pedig egy eladó és egy vevő közötti kommunikáció vonatkozásában tett a fenti állításhoz hasonló utalásokat.

Volt olyan interjúalany, aki már az általános kérdés, vagyis a két nemzetiség együttélésének a vonatkozásában felhívta a figyelmet arra, hogy a muravidéki szlovének kapcsán különbséget

kell tenni a kétnyelvű és az egynyelvű települések lakossága között. Ezt fejezi ki az alábbi szövegrészlet is.

„[...] Most kikre gondolsz az alatt, hogy muravidéki szlovénok? Mert azok, akik Lendván élnek és szlovénok, azok teljesen más kulturális nevelésen, meg amúgy is, más szocializáción mentek keresztül, mint már néhány faluval odébb, ahol a muravidéki echte szlovének élnek. Úgyhogy azokkal, akikkel nap mint nap Lendván, illetve a kétnyelvű falvakban vagyunk, azokkal hát kéz a kézben. Együtt járunk rendezvényekre, együtt élünk. A másik ott, ahol meg már nincsen kétnyelvű terület, nincs konfliktus, viszont nincs közünk egymáshoz.” 9F31(8)

A kétnyelvű és az egynyelvű települések egymáshoz való viszonyulását érintő kérdés tekintetében a muravidéki magyar anyanyelvű interjúalanyok egy meghatározó része az *elkülönülésre* helyezte a hangsúlyt. Számos válaszadó ugyanis általánosságban véve úgy nyilatkozott, hogy *nem jellemző a kapcsolattartás és a kulturális együttműködés a kétnyelvű és az egynyelvű határ menti települések között.*

„[...] Település szintjén nincs meg úgy a kapcsolat a szlovén, illetve a kétnyelvű települések között. Ilyen testvértelepüléseket is inkább a kétnyelvűek Magyarországon találtak maguknak.” 9N37(11)

Az *elkülönülés* mint meghatározó jellemző, *nyelvhasználati szempontból is megjelent.* Több interjúalany ugyanis megjegyezte, hogy *a muravidéki szlovén nyelvjárás használata miatt az egynyelvű, szlovén települések lakossága különbözik a kétnyelvű települések, továbbá Szlovénia Muravidéken túli területeinek a lakosságától is.* Kiemelték ugyanakkor ezen válaszadók azt is, hogy – hasonlóan, mint a muravidéki magyarok – a muravidéki szlovénok is nagyon büszkék a nyelvjárásukra, és ahhoz erősen ragaszkodnak.

Ezt példázza az alábbi két szövegrészlet:

„[...] A vegyesen lakott területen a standard [irodalmi] szlovént beszéljük. Azonban a szlovén falvakban, ott viszont a szlovén nyelvjárást használják. Szóval egy fontos megkülönböztető jel a vegyesen lakott területek, meg a szlovén területek között, hogy mondjuk, minket megismernek arról, hogy ki Lendva-vidéki, mert az a standard változatot fogja beszélni a szlovénben. [...] Ott viszont nyelvjárásban. Azok közül meg, mondjuk, ha nem tudom, ha néhányat fel lehet sorolni, aki a standardot beszéli. [...] Olyan mértékben nem, hogy mondjuk, ha innen a Muravidékről, a szlovén településekről mennek ugyebár az egyetemisták Mariborba, Ljubljanába tanulni, ott is a szlovént, szóval a nyelvjárást beszélik. Nem váltanak még ők se, szlovénok egymás között azért, mert, hogy ott nem értik őket.” 9N23(4)

„[...] A suliban¹⁶³ ilyen kis zöld kanapék vannak. Az egyik kanapén azok a fiatalok ülnek, akik nem kevert nyelvű Muravidékről származnak, a másikon meg azok, akik magyarul... [...]

¹⁶³ A mikrorégió egyik kétnyelvű közoktatási intézményét említi a válaszadó.

Például Turnisce, Odranci¹⁶⁴, hasonlók, ők vannak egy groupban, azért is, mert egy iskolából jöttek például, meg azért is, mert egy nyelvet beszélnek.” 9N18(1)

A kétnyelvű és az egynyelvű települések egymáshoz való viszonyulása kérdés kapcsán a pénzügyi megközelítés is fontos szempontnak bizonyult. (Erre már egy-két 2016-os válaszadói megnyilatkozás is felhívta a figyelmet.) Több interjúalany megjegyezte ugyanis azt, hogy előfordulnak feszültségek abból adódóan, hogy a nemzetiségileg vegyesen lakott területek a szlovén állam részéről plusz anyagi támogatásban részesülnek. Az utóbbi évek vonatkozásában pedig e téma kapcsán kiemelték – a csak a kétnyelvű területet érintő – a szlovén és a magyar állam részéről is biztosított gazdaságfejlesztési célú támogatásokat is.

Az interjúalanyok egy jelentős része – a két nemzetiség együttélésének vagy a határ menti települések egymáshoz való viszonyulásának a kérdése kapcsán – kitért annak a jelenségnek a megemlézésére is, hogy érzékelhető egyfajta különbség a muravidéki magyar nyelvhez való viszonyulás tekintetében Szlovénia belső területei és Muravidék történelmi régió között. Az előbbi területi egység, azon belül is *elsősorban Ljubljana és Maribor vonatkozásában a válaszadók leginkább az érdeklődést, a kíváncsiságot és a pozitív viszonyulást hangsúlyozták*.

Ezt példázzák az alábbi, egyetemi tanulmányok során szerzett tapasztaltokra épülő megnyilatkozások is:

„[...] Amikor odamentem Ljubljánába és mondtam, hogy én tudok magyarul, akkor mindenki: »Haa! Azta! Mondj pár szót! Mondj egy mondatot! Megtanítasz bennünket?«, meg ilyenek. És tényleg meg voltam lepődve.” 9N23(3)

„Muravidéken túl a magyarok már ilyen kurióznak számítanak és érdekesség is mindenki, hogy »Ó, milyen jó, hogy ti két nyelvet beszéltek.« Teljesen más. Ugye ők nincsenek megterhelve ennek a történelmi háttérrel, mint ahogy itt a muravidékiek, a szlovének. 9N37(11)

„[...] mikor elmentem egyetemre Ljubljánába. Ottan mindenki megdicsérte, meg tetszett neki a magyar nyelv. Úgyhogy ottan elfogadják a másságot, itten Muravidéken még annyira nem. De ez része a történelemnek is, mert Magyarország alatt volt sokáig Muravidék, és soknak ez nem tetszett akkoriban. Meg igaz, a politika is akkoriban más volt. Kicsit olyan agresszív volt a magyarság akkoriban. Úgyhogy szerintem a történelmi események végett fejlődött ez így ki, ahogyan ma még az emberek gondolkodnak Muraszombat környékén, meg arra.” 9F25(5)

Volt egy-két olyan válaszadó is, aki az egyetemi tapasztalatai kapcsán azt emelte ki, hogy hallgatótársai közül sokaknak semmilyen ismerete nem volt a muravidéki magyarságra és a nemzetiségileg vegyesen lakott területre vonatkozólag.

„[...] Mikor egyetemista voltam [Mariborban], ott tapasztaltam azt, hogy a szlovén osztálytársaim nem tudták, hogy Muravidéken magyarok is élnek. Nem tudták, hogy itt

¹⁶⁴ Egynyelvű, szlovén falvak.

magyarul beszélünk. Mert akivel általános iskolából osztálytársak voltunk, évfolyamtársak lettünk az egyetemen, és nekünk ez úgy normálisnak tűnt, hogy mi egymás közt magyarul beszélünk. [...] És akkor úgy, olyan kuriózumnak néztek bennünket. »Hát ti tudtok szlovénul? Tudunk. És magyarul is tudtok? Igen. Akkor ti ideköltöztetek? Nem, mi itt születünk. Akkor a szüleitek költöztek ide? Nem, a mi szüleink mindig itt voltak, csak a határt itt húzták meg, és mi ezen az oldalon maradtunk.« És nekik ez nagyon furcsa volt. »Hát ti ezt nem tanultátok az iskolában?«” 9F44(14)

„[...] [Ljubljanában] nem tudnak sokat arról, hogy mi a helyzet itt. Az embernek magyarul kell, hogy mit jelent az, hogy kétnyelvű terület. Mit jelent az a kétnyelvű oktatás. Voltak nekem is ilyen – tényleg már azt kell, hogy mondjam – siralmas szituációim, amikor, hát ugye muravidéki magyarként bemutatkozik az ember, aztán akkor állandóan csak azt a kérdést ismételtetik, hogy »De akkor most neked melyik szülőd magyar?« Magyar, mint Magyarország. Vannak ilyenek sajnos. Tényleg azt kell mondanom, hogy nagyon keveset tudnak az emberek.” 9N23(4)

A muravidéki magyar anyanyelvű interjúalanyoknak egyrészt az arra vonatkozó meglátásai, hogy melyek a főbb jellemzői a muravidéki magyarok és a muravidéki szlovénok együttélésének, másrészt az arra a kérdésre adott válaszaik a tekintetben, hogy milyen a határ menti egynyelvű és kétnyelvű települések egymáshoz való viszonyulása, számos ponton további szempontokkal szolgáltak annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy miért a muravidéki magyar csoporttudat a leginkább meghatározó a szórványközösség körében.

A fent említett mindkét vizsgálati tárgykör kapcsán ugyanis összességében az a sajátos jellemző rajzolódott ki, amely már a csoport-hovatartozás kérdés esetében is meghatározónak bizonyult, ez pedig a megkülönböztetésérzet megléte. Leginkább a (muravidéki) magyar nyelvhasználat kapcsán fejeződött ki ez a jellemző, Szlovénia belső területeit tekintve pozitív, Muravidék történelmi régió, és a határ menti terület vonatkozásában pedig negatív aspektusból. A megkülönböztetésérzet ugyanakkor az utóbbi két területi egység esetében megjelent a muravidéki szlovén nyelvhasználat, a települések közötti együttműködés, továbbá a két nemzetiség között felmerülő feszültségek okainak indoklása kapcsán is.

2.5.3. A muravidéki magyar anyanyelvű interjúalanyok területi azonosságtudatának vizsgálata

A muravidéki magyar csoporttudat vizsgálata kapcsán a megkülönböztetésérzet megléte mellett leginkább még a mikrorégióhoz való kötődés, illetve a magyar anyanyelv és a magyar származás kapott hangsúlyt. A muravidéki magyar csoporttudatnak tehát térségi és nemzeti identitás elemei is vannak.

Az alábbiakban ezen identitáskategóriákkal részletesen is foglalkozom. Előbb az interjúalanyok térségi azonosságtudatának a kérdéskörére térek ki. Azon belül is először a területi kötődést vizsgálom, majd pedig a kötődést leginkább meghatározó térkategóriák vonatkozásában a térségi identitást befolyásoló tényezők, továbbá az azt kifejező jegyek elemzésére helyezem a hangsúlyt.

2.5.3.1. A területi kötődés sorrendiségének kérdése

A válaszadók csoporttudatának vizsgálatakor az egyik meghatározó tényezőnek a mikrorégióhoz való kötődés bizonyult; ugyanakkor a szórványközösség tagjainak a jellemzésekor egy erős lokálpatriotizmus is kirajzolódott.

A fentiekből is kiindulva a kutatás során fontosnak tartottam a területi kötődés vizsgálati tárgykörre külön fókuszálni, és az alábbi kérdést feltenni:

„Mihez kötődik, mi vált ki Önből erős azonosulást? Kérem, rangsorolja a megadott kategóriákat! 1. település, ahol él; 2. tájegység (Lendva-vidék, Dombvidék); 3. Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területe; 4. Muravidék történelmi régió; 5. Szlovénia; 6. Magyarország; 7. egyéb”

Az interjúalanyoknak közel fele nyilatkozott úgy, hogy leginkább a lakóhelyéhez (település, ahol él) érez kötődést. A második leggyakoribb választott térkategória a mikrorégió (Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területe), a harmadik pedig a tájegység – Lendva-vidék vagy pedig Dombvidék – volt. A felsoroltakon kívül egy-egy válaszadó az elsődleges kötődés kapcsán Muravidék történelmi régiót emelte ki. E tekintetben ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy több olyan válaszadó is volt, aki külön felhívta a figyelmet arra, hogy a mikrorégió kívüli térséghez vagy egyáltalán nincsen vagy pedig csak gyenge kötődése van. Ezt fejezi ki az alábbi két szövegrész is.

*„[Muravidék történelmi régió] Nekem ahhoz semmi kötődésem nincs. Az nekem más világ.”
9F43(13)*

„[...] Muraszombat az már úgy nem az otthon része.” 9N30(7)

Volt olyan válaszadó is, aki a területi kötődés kérdése kapcsán az egyéb kategóriát választotta, és a térségi megközelítés helyett az emberi tényezőkre fókuszált.

„[...] Kötődés az, ahol a számomra fontos emberek vannak. Nem tudom magam területéhez kötni. [...] A térség varázsát az emberek adják meg számomra.” 9N18(1)

Az interjúk során arra is rákérdeztem, hogy a másodlagos kötődést tekintve melyik tércategória a legmeghatározóbb az interjúalanyok számára. E kérdés kapcsán is a fentiekhez hasonló válaszok születtek. *A legtöbb interjúalany a tájegységhez kapcsolódó másodlagos kötődését emelte ki. Ugyanakkor többen nyilatkoztak úgy, hogy a mikrorégió vagy pedig a lakóhely vált ki belőlük – másodsorban – erős azonosulást.* Fontos mindemellett a másodlagos kötődés kapcsán megjegyezni azt is, hogy voltak olyan válaszadók, akik az országcategóriára helyezték a hangsúlyt. A 27 interjúalanyból Szlovéniát három, Magyarországot pedig egy interjúalany említette meg.

2.5.3.2. Területi identitást meghatározó tényezők a lakóhely vonatkozásában

Ahogy az előző alfejezetben már hangsúlyoztam, a muravidéki magyar anyanyelvű interjúalanyok közel fele elsősorban a lakóhelyéhez kötődik. Fontos ugyanakkor azokat a tényezőket is megvizsgálni, amelyek elsődlegesen meghatározzák az ezen tércategóriához köthető identitás formálódását.

Az interjúk során arra kértem a válaszadókat, hogy jellemezzék a lakóhelyüket, és ismertessék annak főbb pozitív, illetve negatív sajátosságait.

A legtöbb válaszadó a saját lakóhelye jellemzése kapcsán leginkább az *ott élőknek a pozitív emberi tulajdonságait, elsősorban a kedvességet, a szorgalmat és a vendégszeretet* emelte ki. Emellett szintén – korosztálytól függetlenül – meghatározónak bizonyult a lakóhely környezeti adottságainak a hangsúlyozása, elsősorban a *szép, a gyönyörű, a tiszta* illetve a *nyugodt* kifejezések mentén. A 18–40 és az 50 év feletti válaszadók körében gyakori volt a társadalmi kohézió meglétének a hangsúlyozása is. A legtöbb válaszadó e tekintetben elsősorban az *aktív közösségi és kulturális életre*, ezzel együtt pedig a településen működő (tűzoltó, kulturális, művelődési) egyesületek munkájára tett utalást.

A társadalmi kohéziót hangsúlyozta egy fiatal, kóti interjúalany is.

„[...] Szerintem nagyon szépen élünk együtt. Szomszédok nem vagyunk haragban. Ismerjük egymást, segítünk, ahol tudunk. Sőt, még olyannak is segítünk, aki egyedül él, és mondjuk, valamire szüksége van. Például télen fát vágni. Az öregek azok nagyon jól összeértének, meg a pálinkafőzés.” 9N23(3)

Leginkább a 41–50 és 50 év feletti korcsoportba tartozó válaszadók megnyilatkozásaiban fordult elő, hogy a saját lakóhely pozitívumai között a *nevezetes épületek és személyek kiemelése* is hangsúlyt kapott. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a 41–50 év közötti

interjúalanyok esetében a település megfelelő intézményi ellátottságának a kérdése is meghatározó szempontnak bizonyult.

A negatív jellemzők tekintetében a válaszadók korosztálytól függetlenül leginkább a településük lakosságának *jelentős fogyatkozását* emelték ki. Ezt fejezi ki többek között a következő gondolatsor is.

„[...] Ez a szomorú benne, hogy nagyon fogy a létszámunk. Még mikor a gyerekkoromra visszaemlékszem, az idős nénik, bácsik, azok mindig meséltek sokat, meg jártam hozzájuk. Most pedig így csak az üres házakat látom.” 9N27(6)

Emellett egy-két – elsősorban a 41–50 év közötti korcsoportba tartozó – interjúalany negatívumként megjegyezte azt is, hogy *lakóhelyük kevés (szórakozási, kikapcsolódási) lehetőséget biztosít a fiatalok számára.*

A Bugovics-féle spontán és tudatos identitás-kategóriákat alapul véve, a fentiekre vonatkozóan megállapítható, hogy *az interjúalanyoknak a lakóhelyre vonatkozó pozitív megnyilatkozásai döntően spontán identitásjegyeket hordoztak.* Kivételt ez alól csak a település intézményi ellátottságának a kérdése képezett, mivel ezen tényező a tudatos identitás egyik megnyilvánulási formájának tekinthető. Erre a 41–50 év közötti válaszadók utaltak. *A negatív megnyilatkozások esetében* azonban korosztálytól függetlenül csak *a tudatos identitás kifejeződése volt a meghatározó.*

A költözési szándék kérdésének vizsgálata

A költözési szándék a térségi identitás egyik legfontosabb magatartás-mérési megnyilvánulásának tekinthető. Az interjúk során arra kérdeztem rá a válaszadóknál, hogy a közeljövőben terveznek-e lakóhelyet változtatni. A válaszok alapján összességében megállapítható, hogy *az interjúalanyok döntő többségének nincs a közeljövőre vonatkozólag költözési szándéka.* Ezt legtöbben annak kapcsán ki is emelték, hogy *erősen kötődnek a saját településükhöz.*

Egy fiatal interjúalany a szülőfaluja és a jelenlegi lakhelye vonatkozásában is utalt erre.

„[...] Ha, most az lenne a helyzet, hogy itt elveszíteném a munkámat, és el kellene mennem, mondjuk Mariborba vagy Ljubljanába dolgozni, megtenném, de hazajárnék. Biztos, hogy hiányozna, meg nehéz lenne. Kötődöm a faluhoz, ahol születtem, és kötődöm ahhoz a faluhoz, ahol most élek.” 9N30(7)

Fontos azonban felhívni a figyelmet a *korcsoportok közötti különbségre.* Míg ugyanis a 41–50 év közötti, és az 50 év feletti válaszadók körében senki sem tervezi a közeljövőben költözés

céljából elhagyni lakóhelyét, addig a 18–40 év közötti interjúalanyok több mint fele e kérdés kapcsán kifejezte az e célú szándékát.

„Nem szeretnék itt maradni. Én valahol külföldön szeretnék élni. Szeretnék visszajönni ide, az biztos. De, hogy itt élném le az életem, azt azért nem. A nyitottság szempontjából döntök. Mármint, hogy így szeretem a nagyvárosi életet, a gyors életet; a privát magánéletemet. Ezt, amit itt talán nem tudok megkapni, és emiatt.” 9N22(2)

„[...] Szép gyerekkora van minden gyereknek Szerdahelyen, mert akárhová elmehet, meg a természetben is nő fel, meg kötődésben van. De fejlődés nincs ebben a faluban. Ide csak aludni jöhetsz, de dolgozni... El kell menned a faluból, ha valamit akarsz a világban csinálni.” 9F25(5)

A fenti szövegrészek is jelzik, hogy a fiatal válaszadók a költözési szándékukat ugyan különböző szempontból megközelítve, de elsősorban a lehetőségek keresésével indokolták meg.

2.5.3.3. Területi identitást meghatározó tényezők a mikrorégió vonatkozásában

A területi kötődés kérdése kapcsán a lakóhely után a második leggyakoribb választott tércategória a mikrorégió volt. Az ez utóbbi területi egységhez köthető identitás kérdéskörével az alábbiakban részletesen is foglalkozom. Előbb az identitást elsődlegesen meghatározó tényezők, majd pedig az azt kifejező jegyek elemzésére helyezem a hangsúlyt.

Az interjúalanyok döntő többsége – korosztálytól függetlenül – azon kérdés kapcsán, hogy milyen főbb jellemzők, sajátosságok mentén ismertetnék Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területét, elsősorban a térség *környezeti adottságaira* hívták fel a figyelmet, a már a lakóhely vonatkozásában is felsorolt kifejezések mentén. A 18–40 és a 41–50 év közötti korcsoportba tartozó válaszadók a környezeti adottságok mellett elsődlegesen még *a térség kulturális sokszínűségét és soknemzetiségű összetételét, illetve a többnyelvűséget* hangsúlyozták. Szintén megegyeztek az említett korcsoportokba tartozó válaszadók a tekintetben, hogy többen közülük meghatározó szempontként emelték ki *a mikrorégió előnyös földrajzi elhelyezkedését, illetve a határmentiséget is, mint pozitívumot*.

„[...] Muravidék Európa szíve, közepe. Itt van egy autópálya, amely összeköt bennünket egészen északon az Atlanti-óceánig. Ha nem ilyen nagy távolságban gondolkozom, akkor is, ha körülöttünk bármelyik városba akarok elmenni, beülök a kocsiba, és egy-két óra alatt bármelyikbe ott vagyok.” 9N48(18)

„[...] Ez a több határ mentiség, ez nekem nagyon bejön. Például az, hogy itt egy ugrásra Horvátország, egy ugrásra Magyarország, kettő ugrásra Ausztria, ezt nagyon jó dolognak tartom. [...] Ezt a több határ mentén való fekvést, a több kultúrkörben levőséget, ezt így

próbálom kamatoztatni; próbálom a legjobbat megtalálni magamnak és a családomnak. Ez egy óriási nagy pozitívum, talán nem is tudjuk ezt felfogni annyira.” 9F46(15)

A fiatal, illetve az idősebb (18–40 év közötti, illetve 50 év feletti) interjúalanyok hangsúlyozták leginkább a mikrorégió lakosságának a pozitív emberi tulajdonságait, elsősorban a már ismert jelzők használata mentén.

A fentiek mellett fontos felhívni a figyelmet egy korcsoportok közötti lényeges különbségre is. Míg ugyanis a 18–40 és a 41–50 év közötti válaszadók a főbb jellemzők tekintetében az elsők között emelték ki a térség sokszínűségét – kulturális, nemzetiségi és nyelvi szempontból is –, addig az 50 év feletti interjúalanyoknál ez a tényező nem kapott hangsúlyt. (E különbség már a 2016-os kutatás során is kirajzolódott.) Azonban több idősebb válaszadó megnyilatkozásában *a mikrorégiónak a csak magyar vonatkozású, elsősorban kulturális és gasztronómiai sajátosságai* meghatározó szempontnak bizonyultak.

A negatív jellemzők tekintetében az interjúalanyok korosztálytól függetlenül döntően gazdasági kérdésekre, azon belül is elsősorban a munkanélküliség problémájára fókuszáltak. Emellett elsősorban a 18–40 és a 41–50 év közötti válaszadók arra is utaltak, hogy a mikrorégió *az ország központjától távol helyezkedik el.*

„A negatívum az az, hogy Szlovénia is elég központi állam, tehát Ljubljana sokkal fejlettebb, és a kórházaktól fogva mindent nagyobb városokban kell intézni. Lendván már szinte nagyon kevés dolgot lehet elintézni. Még ezelőtt húsz évvel volt minden banknak kis üzlete itt, vagy más hivatalok is voltak, de most egyre kevesebb. Az adóhivatal is hetente-kéthetente egyszer van nyitva. Ezért mindenért Muraszombatba vagy még távolabb kell menni.” 9N50(20)

Többen kiemelték még egyfelől azt is, *hogy a határ menti térség a fiatal korosztály számára nem nyújt megfelelő – (a kulturális) igényeket kielégítő – szórakozási, illetve kikapcsolódási lehetőséget; továbbá, hogy a térség nem használja ki a meglévő adottságait.* E tekintetben pedig elsősorban a turizmus területére tettek utalást.

„Nem merünk belevágni a turizmusba. Jön egy »jöttment«, egyszerre apartmant, vendégházat nyit. Működik. Mi, itthoniak meg nem merünk. Pályázatokon keresztül most vannak lehetőségek. Ez a Pro Futura, ez Magyarországról van támogatva. Nem... Valahogy nem élünk a lehetőséggel.” 9F43(13)

Az alfejezetben ismertetett – negatív és pozitív – tényezők többségének az együttes említését példázza az alábbi, egy fiatal hídvégi interjúalanytól származó szövegrész.

„[...] [A mikrorégió] Negatívumai között biztosan a gazdasági elmaradottságot említeném elsősorban. Ugye Szlovénia második legelmaradottabb területének számít mindenféle szempontból. Beruházásokban, a munkanélküliség nagyon nagy. Főleg Lendván. Volt olyan időszak, amikor huszonöt százalékos volt, és a fiatal munkanélküliek aránya ennél még

nagyobb volt. Ez most egy kicsit csökkent, de nem sokat. Ami pozitívum... Hát én mindenképpen pozitívnak látom a vegyességet, a kétnyelvűséget. Ami szerintem nagy előny, és nagyon sokan felnőtt korban jönnek rá, hogy sokkal többet kellett volna ebbe fektetni, és meg kellett volna tanulni magyarul jobban, mint ahogy sikerült nekik. Határok közelsége. Tehát ez egy három országgal határos terület. Főleg az ausztriai határsáv érdekes, főleg munkavállalás szempontjából. Nagyon sokan vállalnak ott munkát. Szerencsére csak napi vagy heti migrációban, és a családjuk az itt marad Muravidéken, nem költöznek el. [...]
Pozitívum is, meg negatívum is, hogy ez egy sokkal nyugodtabb terület, mint mondjuk egy nagyobb városhoz közeli agglomeráció. Viszont pont az a negatívuma, hogy sokkal kevesebb lehetőség származik ezáltal. [...]
Hiányolom a nagyobb városokban lévő lüktetést. Lendva ugye a legnagyobb kétnyelvű település a maga háromezer valamennyi lakosával. Nagyon sok kulturális esemény van, mindenféle, de az én igényeimnek nem mindig felel meg. [...]
Az emberek nyitottsága szerintem, ami még nagyon jellemző. Nyitottak, segítőkészek.” 9N37(11)

A fenti eredmények alapján mindhárom korcsoport vonatkozásában megállapítható, hogy a mikrorégió jellemzése kapcsán figyelembe vett pozitív tényezők – hasonlóan, mint a 2016-os kutatás során – többsége a spontán identitás kategóriájába illeszkedett. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a korábbi kutatáshoz képest 2019-ben több, tudatos identitásra utaló megnyilatkozás is elhangzott, döntően a 18–40, illetve a 41–50 év közötti válaszadóktól. (A térség kedvező fekvése, illetve a határmentiség mint pozitívum.) A negatív tényezők mindegyike azonban csak tudatos identitást kifejező jegyeket hordozott.

A Muravidékhez való viszonyulás kérdése

Az interjúk során feltettem azt a kérdést a válaszadóknak, hogy mit jelent a számukra az, hogy itt élnek Muravidéken. Az interjúalanyok – korcsoporttól függetlenül – e kérdés kapcsán elsősorban azt hangsúlyozták, hogy Muravidék (a mikrorégió) számukra *otthont és/vagy hazát jelent.* Ezt példázzák az alábbi sorok is.

„Muravidék az nekem az otthont, a biztonságot jelenti.” 9N37(11)

„Én erre nagyon büszke vagyok, hogy itt élek. Ez a kis tájegység nekünk hazát jelent, otthont jelent, családot jelent, anyanyelvet jelent. Ehhez ezer szállal kötődünk szerintem.” 9N53(21)

„Ez a hazám. Itt születtem, itt nőttem fel, ide vágytam mindig vissza.” 9F70(26)

Voltak ugyanakkor olyan válaszadók is, akik a mikrorégióhoz köthető azonosságtudatukat más kifejezésekkel érzékeltették. Elhangzott például e tekintetben a *büszkeség*, a *kincs*, illetve az *ajándék* kifejezés is.

„Erre büszke vagyok, hogy muravidéki vagyok, meg hogy itt élek. Itt szeretek élni. Sokat jártam a világban, de legjobban ez tetszett, ez a Muravidék nekem. Ennél szebb táj nincsen.” 9F63(24)

„Aki ide, Muravidékre született, az már eleve a születésnél egy olyan kincset kapott, amit nem tudom, valaki elmondhat-e magáról. Ugyanis ez, hogy te már gyerekkortól fogva két nyelvet tanulsz, két kultúrát ismersz – sajnos néha kellemetlenül, néha pozitív oldalról tapasztalod –, ezt azok, akik nem ide születtek, nagyon nehezen fogják még valamikor szerintem az életük során tapasztalni. És hát ezt mindenképpen... Akármi történik, szerintem nem fogok változtatni a véleményemen, hogy ez egy ajándék, muravidékinek lenni.” 9N23(4)

Mindezek mellett olyan megnyilatkozások is előfordultak, amelyek az erős térségi kötődés kifejezésére külön hangsúlyt is helyeztek.

„Én kötődöm Muravidékhez. Jártam Pestre előkészítőre, onnan átmentem Szombathelyre [egyetemre]. De mindig az volt bennem, hogy én visszajövök. Mindig azt kérdezték, hogy miért nem maradtam Pesten. Nem tudom. Nekem úgy érzem, hogy volt miért hazajönnöm. Kiléptem az egyetemről, kaptam munkát, itt a családom, itt vannak a barátaim. Engem így, igazából minden ide köt.” 9N30(7)

„[...] Valamilyen lelki és biológiai összefonódás bontakozik ki az emberben, ami azt diktálja, hogy neked itt a helyed egyszerűen.” 9F59(23)

Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy egy-két olyan válaszadó is volt, aki a mikrorégióhoz való viszonyulás kérdés kapcsán csak gyenge kötődésre tett utalást. Egy interjúalany például e tekintetben azt emelte ki, hogy számára *nem a térség, hanem csak az ahhoz tartozó közösség a meghatározó.*

„Én nem mondom azt, hogy nagyon lokálpatrióta vagyok. Én inkább személyben gondolkodom, mint területben. Hogy te emberileg jól érezd magad, ez a minimum, ami kell. [...] De itt születtem, itt van a családom, és muravidéki magyarnak születtem, vagy magyarnak születtem inkább. Akkor itt vagyok, akkor azt mondom, hogy mindenképpen ezt a közösséget kell segítenem. Mindegy végül is, hogy hol élnék, akkor is ilyen típusú ember lennék, hogy közösségben szeretnék részt venni, és úgy mondom segíteni, dolgozni.” 9N48(18)

Az alfejezet zárásaként, a muravidéki magyar anyanyelvű interjúalanyok térségi azonosságtudatának vizsgálati tárgykörét tekintve, fontos felhívni a figyelmet az alábbiakra. Először is ismételten hangsúlyozni kell, hogy a válaszadók térségi kötődését leginkább egy erős lokálpatriotizmus jellemzi.

A lokalitás és az ehhez köthető azonosságtudat vonatkozásában két, térségi identitással foglalkozó kutató, Anssi Paasi (1989) és Tiziana Banini (2017) a személyes érintettség meglétére helyezi a hangsúlyt.¹⁶⁵ Egy adott egyénnek a (lakó)helyhez köthető identitását ugyanis elsődlegesen a mindennapi tapasztalatok és cselekedetek formálják. Az előbbi állításokkal megegyezően a muravidéki magyar anyanyelvű interjúalanyok lokális identitása kapcsán is a személyes érintettség kapott hangsúlyt. A válaszadók a lakóhelyük tekintetében

¹⁶⁵ Lásd bővebben a 2.1-es fejezetben.

leginkább a pozitív emberi tulajdonságokra fókuszáltak. Ugyanakkor meghatározó volt az interjúalanyok körében – elsősorban a 18–40 év közötti és az 50 év feletti válaszadóknál – a helyi közösségi összetartás kiemelése is. A lokális identitástudat erősségét mutatja, hogy az interjúalanyok többségének a közeljövőre vonatkozólag nincs költözési szándéka.

A válaszadók térségi identitását tekintve a második legmeghatározóbb területi egységnek a mikrorégió nevezhető meg. E tércategória vonatkozásában több interjúalany külön kiemelte, hogy csak a határ menti területhez kötődik; Muravidék történelmi régió egészéhez vagy egyáltalán nincsen, vagy pedig csak gyenge kötődése van. A mikroregionális identitás esetében az egyik legfontosabb identitást befolyásoló tényezőnek – elsősorban a 18–40 és a 41–50 év közötti interjúalanyok körében – a kulturális, a nemzetiségi és a nyelvi sokszínűség együttes megléte nevezhető meg. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy az 50 év feletti válaszadók esetében a fentiekkel szemben a mikrorégióknak inkább a magyar vonatkozású sajátosságai kaptak hangsúlyt. Az erős térségi kötődést jelzi, hogy a válaszadók a mikrorégiót sok esetben az *otthon*, illetve a *haza* kifejezéssel társították.

2.5.4. A nemzeti hovatartozás vizsgálata

Az első fejezetben a társadalmi csoporttudat vizsgálati témakör kapcsán már jeleztem, hogy az interjúalanyok negyede, elsősorban az 50 év feletti válaszadók, a csoport-hovatartozás kapcsán a magyarságukat emelték ki. Indoklasként elsősorban a magyar anyanyelvre és a magyar származásra tettek utalást. Meg kell ugyanakkor jegyezni ismételtten azt is, hogy ezen szempontok a muravidéki magyar csoporttudat tekintetében is meghatározónak bizonyultak. Az alábbiakban az interjúalanyok társadalmi csoporttudatának nemzeti identitás elemeiből kiindulva, a nemzeti identitás kérdéskörével részletesen is foglalkozom.

Bodó Barna (2011, 2016) a *strukturális asszimiláció elméletében* a szórványközösségek vonatkozásában – a nemzeti identitásra vonatkozóan – a származástudatra hívja fel a figyelmet. Bodó a Gordon-féle klasszikus elméletből kiindulva – ahogy ezt már a 2.1-es fejezetben részletesen is ismertettem – a szórványosodás folyamatának különböző szakaszait írja le, melynek végpontjaként a többségi közegbe való átlépést nevezi meg, amikor is a közösség tagjainak „*kisebbségi identitása származástudattá változik*”. (Bodó 2016: 46) Bodó hangsúlyozza, hogy az ehhez vezető folyamatban meghatározó szerepe van a többségi nyelv és kultúra dominánssá válásának, továbbá a személyes döntések esetében, mint például párválasztás, iskolaválasztás, a többségi hatás érvényesülésének.

Az alábbi sorokban Bodó elméletét (2016) és Gordon modelljét (1964) alapul véve, először a válaszadók nemzetiségének a kérdésére térek ki, majd pedig azokat a tényezőket elemzem, amelyek elsődlegesen befolyásolják a nemzeti hovatartozás pozícióját. Ez utóbbi vonatkozásában a fókusz a házastárs nemzetiségének, a magyar nyelv használatának és az iskoláztatás nyelvének a kérdésére helyezem.

Az eredmények értelmezése szempontjából fontos ismét felhívni a figyelmet arra, hogy az interjúkutatásban döntően olyan válaszadók vettek részt, akik munkájuk révén a magyar nyelv és kultúra fennmaradását hivatottak elősegíteni.

2.5.4.1. A magyar nemzetiség vállalása

Az „Ön milyen nemzetiségűnek vallja magát?” kérdés kapcsán a 41–50 és az 50 év feletti korcsoportba tartozó interjúalanyok mindegyike a magyar nemzetiségét emelte ki. Indoklásként elsősorban a magyar anyanyelvre és a magyar származásra tettek utalást. Ugyanakkor néhány interjúalany esetében a kulturális kötődés is hangsúlyt kapott.

A fiatal (18–40 év közötti) interjúalanyok közel fele azonban nem magyar nemzetiségűnek, hanem *vagy kettős nemzetiségűnek* (magyar–szlovén) – a vegyes házasságból való származás miatt – *vagy pedig csak szlovénnek vallotta magát*; ugyanakkor *arra is volt példa, hogy a muravidéki magyar csoportkategória hangzott el* e kérdés kapcsán is.

„Muravidéki magyarnak. Az anyanyelv miatt azt mondom, hogy magyar, de nem fogom azt mondani, hogy csak magyar, hanem muravidéki magyar. Ami szerintem egy külön zsák, amit nem tudnék összekeverni magyarral, szlovénnel.” 9N18(1)

Azok a fiatal válaszadók, akik viszont a magyar nemzetiségüket hangsúlyozták, a másik két korcsoporttal megegyezően, elsősorban a magyar anyanyelvet és a magyar származást emelték ki.

Az interjúk során a házastárs nemzetiségének a kérdésére is külön kitértem. Fontos azonban megjegyezni, hogy a 18–40 év közötti válaszadók döntő többségénél nem volt releváns ez a kérdés, mert (még) nem éltek házasságban. Az idősebb korcsoportba tartozó válaszadók döntő többségének *magyar nemzetiségű a házastársa*. Egy-egy válaszadó nyilatkozott csak úgy, hogy a férje/felesége nem magyar, hanem vagy szlovén, vagy pedig horvát nemzetiségű.

A fentiek mellett a muravidéki magyarság nemzettudatának főbb jellemzőit is vizsgáltam. Az e kérdés kapcsán kapott válaszok alapján pedig elsősorban a *generációk közötti jelentős különbségre* kell felhívni a figyelmet. Erre utal többek között egy fiatal egyetemista interjúalany, illetve két 41–50 év közötti válaszadó is.

„[...] Szerintem nagyobb a nemzettudat az idősebbekben. [...] Mi fiatalok nem is annyira foglalkozunk ezzel, mint régebben foglalkoztak ezzel, hogy valahova tartozzunk.” 9N23(3)

„Az idősebb generációnak nagyon erős nemzetiségi kötődése van. Még az én generációmban is, de mi már sokkal kevesebben vagyunk, mint például az anyukám generációjában. Ők teljesen magyarnak vallják magukat. Talán akik egy 10 évvel fiatalabbak nálam, azok már inkább szlovénok. A mai gyerekek között pedig – iskolában dolgozom és tudom – nagyon kevés az, aki magyarnak vallja magát.” 9N50(20)

„Az idősebb generációkban még ott él... Azt mondom, hogy így az ötvenöt, hatvantól fölfelé viszonylag erős. Az én generációmban gyengébb jóval, a fiatalabbaknál meg már úgy látom, hogy kettős identitás vagy semmilyen.” 9F46(15)

Volt ugyanakkor néhány olyan interjúalany, aki nem tett különbséget a korosztályok között, hanem *általánosságban* véve fogalmazott úgy, hogy a muravidéki magyarság többségének *gyenge, illetve gyengülő a nemzeti identitástudata.*

2.5.4.2. A magyar nyelv használata az informális és formális környezetben

Bartha Csilla (1999) nyelvész, kutató – ahogy erre már a 1.5-ös fejezetben is utaltam – a szórványközösségek anyanyelvhasználata tekintetében a fokozatos nyelvcsere folyamatára, továbbá a többségi és a kisebbségi nyelv egyenlőtlen státuszára hívja fel a figyelmet. Bartha hangsúlyozza, hogy a szórványközösségek nyelvhasználatát napjainkban még az aszimmetrikus kétnyelvűség jellemzi, amely azonban a többségi nyelvhez való alkalmazkodás miatt egyre inkább teret veszít.

Az interjúk során a magyar nyelvhasználat vizsgálati tényező tekintetében is az alkalmazkodás kapott elsődlegesen hangsúlyt. A válaszadók döntő többsége ugyanis – tájegységtől és korosztálytól függetlenül – amellet, hogy úgy nyilatkozott, hogy a nemzetiségileg vegyesen lakott területen *szinte bárhol lehet használni a magyar nyelvet*; a közintézményeken kívül többségében a boltokban, az üzletekben és a vendéglátó egységekben is, azt jegyezte meg, hogy *általában ismerik az ezen intézményekben dolgozó személyeket, alkalmazottakat, és tudják, hogy velük szemben milyen nyelvű kommunikációra van lehetőség. Amennyiben pedig ismeretlen az adott helyen dolgozó illető, két nyelven, magyarul és szlovénul is köszönnek az interjúalanyok, majd pedig azon a nyelven folytatják a beszélgetést, amilyen nyelven a másik féltől a válasz-köszönés elhangzott.*

A magyar nyelvhasználat vonatkozásában arra is rákérdeztem az interjúk során, hogy a válaszadók saját életében milyen mértékben kap helyet a magyar nyelv. Egy-egy kivételtől eltekintve, az interjúalanyok szinte egyöntetűen úgy nyilatkoztak, hogy *többségében magyarul*

beszélnek a mindennapok során, és e tekintetben elsősorban a családi, illetve a baráti kört érintő kommunikációt hangsúlyozták. Több válaszadó azonban kiemelte, hogy amennyiben akár csak egy szlovén anyanyelvű személy is jelen van az adott társaságban, akkor már mindenki automatikusan szlovénul beszél csak.

2.5.4.3. A kétnyelvű oktatás megítélése

Empirikus kutatásom során a nemzeti hovatartozást elsődlegesen befolyásoló tényezők közül a kétnyelvű oktatás megítélését is kiemelten vizsgáltam. Azt kutattam, hogy melyek azok a főbb pozitív és negatív jellemzők, amelyek leginkább meghatározzák az interjúalanyoknak a kétnyelvű oktatásra vonatkozó nézeteit.

A legtöbb pozitív megnyilatkozás a 18–40 és a 41–50 év közötti korcsoportba tartozó interjúalanyok körében magára a kétnyelvű oktatási modellre vonatkozott. E tekintetben pedig a válaszadók elsősorban a többnyelvűség és a szélesebb körű ismeretszerzés lehetőségének az előnyeit hangsúlyozták. Ezt példázza az alábbi, egy fiatal interjúalanytól származó szövegrész is:

„Szerintem a kétnyelvű oktatás az egy nagyon nagy plusz. Egy többlet mindenki számára. Nekem jó tapasztalataim voltak. Szerintem sokat megtanultunk. Így még a magyar kultúrát, történelmet is, amit másképp biztos nem tanultunk volna meg.” 9N27(6)

Volt azonban olyan válaszadó is, aki a 2015/2016-os tanév óta választható párhuzamos nyelvtanítási módszert és annak gyakorlati megvalósulását dicsérte.¹⁶⁶ Továbbá olyan megnyilatkozó, aki pedig a pedagógusok magas szintű magyar nyelvi kompetenciáját emelte ki.

A kétnyelvű oktatásra vonatkozó *negatív megállapításokat tekintve a 18–40 és a 41–50 év közötti interjúalanyok leginkább arra tettek utalást, hogy nem tartják megfelelőnek azt, hogy a szülő, nem pedig egy nyelvi kompetenciafelmérés dönti el a gyermek magyar1-es, vagy pedig magyar2-es nyelvi csoportba való besorolásának a kérdését.*¹⁶⁷ Emellett pedig még több interjúalanytól elhangzott negatívumként az is, hogy *nem tud a tanórák során a magyar nyelv megfelelő arányban érvényesülni.*

¹⁶⁶ A szlovénul HOP-nak rövidített párhuzamos nyelvtanítási módszert röviden az 1.6-os fejezetben ismertettem.

¹⁶⁷ Ahogy az 1.5-ös fejezetben már említettem, a kétnyelvű általános iskolákban a szülő dönti el, hogy a gyermeke anyanyelvi magyarra (magyar1) és környezetnyelvi szlovénra (szlovén2) jár-e vagy pedig anyanyelvi szlovénra (szlovén1) és környezetnyelvi magyarra (magyar2). Negyedik osztálytól azonban kötelező a szlovén nyelvet minden diáknak anyanyelvi szinten tanulnia.

Az 50 év feletti válaszadók fogalmazták meg a legkevesebb véleményt, gondolatot a kétnyelvű oktatással kapcsolatosan. Amelyek azonban elhangzottak, leginkább negatív megnyilatkozások voltak, és vagy a diákok túlzott leterheltségére, vagy pedig a nem megfelelő mértékű órai magyar nyelvhasználatra vonatkoztak.

„ A fiunk Zalaegerszezen fejezte be a középiskolát, és mikor átment, nem volt olyan szinten a magyar nyelvtudása, hogy magyarul tudott volna helyesen írni. Eddig kétnyelvű elemi iskolába járt, és az első alkalommal ugye ilyen tudásfölmérést végzett a magyartanárnő, és behívatott bennünket, mert hát minőségtelen volt neki, nem tudta minősíteni, tehát nem az hogy elégtelen, hanem még az alatt volt neki a helyesírási tudása.” 9F67(25)

Konklúzióként megállapítható, hogy a Bodó által a szórványközösségek vonatkozásában hangsúlyozott származástudat az interjúalanyok körében is meghatározónak bizonyult. A válaszadók nemzeti hovatartozása tekintetében ugyanis egyrészt a magyar származás, másrészt pedig a magyar nyelv kapott hangsúlyt. Fontos megjegyezni, hogy a fentebb vizsgált tényezők (szinte) mindegyike mentén¹⁶⁸ a szórványosodás folyamata rajzolódott ki. Egyrészt a fiatal generáció magyar nemzetiséggel kapcsolatos attitűdjén keresztül, másrészt az aszimmetrikus kétnyelvűség jelensége által, valamint az informális és formális, továbbá az iskolai nyelvhasználat tekintetében is.

2.5.5. A Magyarországhoz való viszonyulás kérdése

A 2019-es interjú kutatás során az anyaországhoz való viszonyulás vizsgálati témakör mentén két kérdést tettem fel az interjúalanyoknak. Először is arra kérdeztem rá, hogy a válaszadók hogyan viszonyulnak a kettős állampolgárság kérdéséhez, másodsorban pedig, hogy hogyan vélekednek Magyarországról.

Az első kérdés vonatkozásában az interjúalanyok többsége azt emelte ki, hogy (eddig még) nem igényelte a magyar állampolgárságot. Hasonlóan a 2016-os kutatási eredményekhez, 2019-ben is elsősorban a fiatal, 18–40 év közötti korosztályhoz tartozók utaltak arra, hogy számukra a kettős állampolgárságnak nincs jelentősége, haszna. Azonban voltak olyan fiatal válaszadók is, akik a magyarországi tanulmányaikra vagy pedig munkavállalásra hivatkozva azt jegyezték meg, hogy tervezik a közeljövőben igényelni a magyar állampolgárságot.

„Csak előnyként látom, hogy megvan az a lehetőségünk, hogy ugyanúgy magyar állampolgár legyek, mint szlovén. Még nem éltem ezzel a lehetőséggel, de tervezem, mert előnyös. Ha

¹⁶⁸ Kivételt képez ez alól a házastárs nemzetisége vizsgálati tényező.

Magyarországon tanulok, nyilván akkor is tudok különböző ilyen TAJ-kártyát stb. igényelni, ami hasznos.” 9N22(2)

Leginkább a 41–50 év közötti válaszadók körében hangzott el egyrészt az a megállapítás, hogy sokan gazdasági érdekből kérvényezik a magyar állampolgárságot, továbbá az is, hogy a muravidéki magyarság körében elsősorban az idősebb korosztály nyújtotta/nyújtja be kérelmét a magyar állampolgárságra. Mindkét megállapítás hangsúlyt kapott már a 2016-os kutatás során is. Utóbbit ugyanakkor megerősíti az a vizsgálati eredmény is, hogy az 50 év feletti korosztály fejezte ki leginkább – érzelmi alapon – a pozitív viszonyulását a kettős állampolgárság kérdéséhez, továbbá utalt arra, hogy van magyar állampolgársága is. Fontos ugyanakkor azt is megjegyezni, hogy azon válaszadók közül, akik vagy már igényelték, vagy tervezik igényelni a magyar állampolgárságot, többen külön hangsúlyozták, hogy semmiképp sem élnének a választójogi lehetőségükkel.

„Én felvettem a magyar állampolgárságot. Nekem ez egy lelki, eszmei érték ad. Viszont nem élek a szavazati jogommal, mert úgy gondolom, hogy most a szlovén állam politikai határain belül élek és dolgozom, itt adózom, és egyrészt nem is szeretném, másrészt nem is akarom én meghatározni Magyarországnak a politikai – azt mondom – állását se ilyen, se olyan szempontból.” 9N56(22)

Az interjúk során, ahogy fentebb ezt már jeleztem, arra is rákérdeztem, hogy a válaszadók hogyan vélekednek Magyarországról. Összességében megállapítható, hogy az e kérdésre adott válaszok többsége pozitív viszonyulást fejezett ki, *elsősorban a spontán identitás különböző megnyilvánulási formáin keresztül*. A legtöbb válaszadó az említett kérdés kapcsán leginkább a *Magyarország/az anyaország iránti szeretetére tett utalást*. Emellett pedig számos interjúalany azt emelte ki, hogy az országot – a következő jelzők valamelyikével élve – *szépnek, gyönyörűnek, csodálatosnak, fantasztikusnak* vagy pedig *barátságosnak* tartja. A fentiekén kívül a Magyarországhoz köthető megnyilatkozások tekintetében leginkább még *a különböző családi nyaralásokhoz, iskolai kirándulásokhoz köthető pozitív élmények, emlékek* kaptak hangsúlyt, *ugyanakkor meghatározó volt a családi/rokoni, illetve baráti kötődések meglétére való hivatkozás is*. Néhány interjúalany a válaszadás során a magyarországi lakosok pozitív emberi tulajdonságaira hívta fel a figyelmet, mint például a *kedvesség* és a *melegség*. Egy-egy válaszadó pedig Magyarország vonatkozásában *egyfajta otthon-, illetve haza-érzetre* tett utalást.

„[...] Magyarországot közelebbinek, otthoniasabbnak érzem, mint akármelyik másik szomszédos országot.” 9N23(4)

„[...] Én otthon érzem magam, hogyha átmegyek [Magyarországra], nem érzem azt, hogy egy másik országban lennék.” 9N37(11)

„[...] Úgy érzem, hogy mikor Magyarországra megyek, egy kicsit haza is megyek, [...] meg hogy kicsit oda is tartozom.” 9N49(19)

Fontos hangsúlyozni, hogy a Magyarországról alkotott vélemények tudatos identitást kifejező jegyeket is hordoztak. Néhány fiatal, 18–40 év közötti válaszadó a gazdasági fejlődésre tett utalást. Ugyanakkor ezen korcsoportból voltak olyan interjúalanyok is, akik azt emelték ki, hogy Magyarország lehetőséget ad a továbbtanulásra a kisebbségi magyar közösségek fiataljai számára is az ország különböző egyetemlein. A 41–50 év közötti interjúalanyok az előző korcsoporthoz képest jóval több pozitív véleményt fogalmaztak meg Magyarország viszonylatában. A válaszadók többsége elsősorban a jelenlegi gazdasági és politikai helyzetet emelte ki pozitív kontextusban, ugyanakkor néhány interjúalany mindezek mellett a magyar kormány Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területére irányuló gazdaságfejlesztési támogatásait is megemlítette. Az 51 év feletti interjúalanyok szintén többségében pozitívan vélekedtek Magyarországról, a már az előző korcsoportnál részletezett tényezők hangsúlyozása mentén.

Azonban volt néhány olyan válaszadó is – leginkább a 18–40 év közötti korcsoportba tartozók körében – akik Magyarország gazdasági helyzetére negatív megközelítésből fókuszáltak, továbbá a jelenlegi politikai helyzettel kapcsolatosan az egyet nem értésüket fejezték ki.

Fentieket összefoglalva megállapítható, hogy az interjúalanyok döntően pozitívan viszonyulnak Magyarországhoz, s ez korosztálytól függetlenül, elsősorban spontán identitást kifejező jegyek mentén nyilvánult meg. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a tudatos identitásra utaló megnyilatkozások többségénél – melyhez a kettős állampolgárságról alkotott vélemények is tartoznak – korcsoportok közötti különbség rajzolódott ki. A leginkább ugyanis az idősebb válaszadók voltak azok, akik a kettős állampolgárság kérdése mellett Magyarország gazdasági és politikai helyzete, továbbá a magyar kormány által nyújtott gazdasági támogatások megítélése tekintetében is többségében pozitív véleményt fogalmaztak meg.

2.5.6. Összegzés

A 2019-es interjú kutatás során – a 2016-os kutatáshoz hasonlóan – az interjúalanyok körében leginkább a **muravidéki magyar csoporttudat dominanciája** rajzolódott ki. E csoporttudat vizsgálata kapcsán pedig ismételten kifejeződött egyfajta **táji szempontú megosztottság**. Az interjúalanyok döntő többsége ugyanis utalt arra, hogy a szórványközösségen belül elkülönül egymástól a Lendva-vidéken és a Dombvidéken (Goricskó) élő magyarság.

Fontos megjegyezni, hogy az interjúalanyok domináns csoporttudatának vonatkozásában meghatározó elemként kapott hangsúlyt a **megkülönböztetésérzet megléte**; mely sajátos jellemző a muravidéki magyarság Szlovénián belüli társadalmi beágyazottságának vizsgálati tárgyköre mentén is kirajzolódott. Területi szempontból Szlovénia belső területei, Muravidék történelmi régió, de még a határ menti terület egynyelvű szlovén települései tekintetében is. A megkülönböztetésérzet azonban Magyarország viszonylatában jóval kevésbé jelent meg. Érdemben csak egy tényező mentén, a csoport-hovatartozás kérdés tekintetében; és e kapcsán is csak néhány válaszadó esetében. Ez is szerepet játszhat abban, hogy az interjúalanyok többsége, leginkább ugyan a spontán identitás megnyilvánulási formáin keresztül, de pozitív viszonyulását fejezte ki Magyarországgal szemben.

Fel kell hívni a figyelmet arra is, hogy a muravidéki magyar csoporttudat vizsgálata során két – a szórványközösség értékrendszerét is meghatározó – fő jellemvonás rajzolódott ki, a **nyitottság és az alkalmazkodás**, mely tulajdonságok a mikrorégióhoz köthető identitás egyik leginkább meghatározó tényezőjéhez, a kulturális, a nemzetiségi és a nyelvi sokszínűséghez is szorosan illeszthetők.

A fentiekén túl az interjú kutatás eredményei kapcsán a **származástudatra, a szórványidentitásra** is fontos felhívni a figyelmet. E tekintetben pedig hangsúlyozni kell azt, amire többek között Bodó Barna (2009) és Szarka László (2007) is tesz utalást, hogy a szórványidentitáshoz térségi megközelítésből a **lokálitáshoz való kötődés** társul.

3. Összegzés, kitekintés

Dolgozatomnak kettős célja volt. Egyfelől, hogy különböző szekunder kutatási anyagok mentén, minél átfogóbban ismertessem a szórvány, szórványhelyzet, illetve a Muravidék kifejezés fogalmi kérdéskörét, továbbá a muravidéki magyar szórványközösség múltbeli és jelenlegi helyzetét, annak elsődlegesen meghatározó társadalomtörténeti, nemzetiségpolitikai és demográfiai tényezőit, okait. Dolgozatom másik meghatározó célja volt, hogy – főként primer kutatási anyagok¹⁶⁹ elemzésén keresztül – számot adjak a muravidéki magyarság egy viszonylag szűk csoportja társadalmi azonosságtudatának elsősorban a térségi kötődést kifejező főbb sajátosságairól. Az elemzések elméleti háttereként – részben külföldi, részben pedig hazai szerzőkre hivatkozva – a területi identitás(kategóriák) elsődleges sajátosságait és különböző kutatási irányzatait mutattam be. Ezt követően a primer kutatások főbb vizsgálati szempontjait és módszereit részleteztem, végezetül pedig az interjúanyagok elemzésére került sor.

A különböző szekunder kutatási anyagok feldolgozásán keresztül dolgozatomban nagy hangsúlyt helyeztem annak vizsgálatára, hogy az elcsatolástól napjainkig tartó időszakban melyek voltak az őshonos muravidéki magyarság kisebbségi léthelyzetére leginkább – negatívan vagy pozitívan – hatást gyakorló intézkedések és események. Ennek kapcsán fontos ismételt megemlíteni, hogy a trianoni döntést követően, egészen az ötvenes évek közepéig, a muravidéki magyar szórványközösség tagjait számos negatív megkülönböztetés, hátrány érte. A szlovén hatalomgyakorlást ugyanis az említett évtizedekben a különböző, muravidéki magyarsággal szembeni atrocitások – erőszakos asszimiláció, elbocsátások, internálások és megfigyelések – jellemezték. Az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején azonban változás következett be, ekkor már ugyanis kibontakozóban volt egy példaértékű és egyedülálló szlovén kisebbségvédelmi rendszer, melynek jogi alapjait döntően az 1974-es Alkotmány teremtette meg. Majd a rendszerváltást követően, az 1991-es Alkotmány életbe lépésével még szélesebb körűvé váltak a muravidéki magyar, valamint a – szintén őshonos – tengeremelléki olasz nemzeti közösség kisebbségjogi lehetőségei. Az új Alkotmány értelmében ugyanis a nemzetiségileg vegyesen lakott területen a magyar nyelv hivatalos. Biztosítva van továbbá az anyanyelvű oktatás joga is. Napjainkban az említett területi egységen négy kétnyelvű általános iskola (Dobronakon, Göntérházán, Lendván és Pártosfalván) és egy kétnyelvű középiskola működik

¹⁶⁹PhD-dolgozatom elkészítéséhez 2016-ban és 2019-ben kvalitatív, interjúkutatást végeztem Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területén.

(Lendván). Meg kell azonban ismételtén jegyezni, hogy csak formálisan beszélhetünk kétnyelvű oktatásról, a tanulók ugyanis tanulmányaik előrehaladtával egyre kisebb arányban részesülnek magyar nyelvű oktatásban.

Az 1991-es Alkotmány a fent említetteken túl a két őshonos nemzeti közösség számára többek között lehetővé teszi, hogy saját jogaik megvalósítása érdekében községi szintű kisebbségi önkormányzatokat, a nemzeti identitásuk megőrzése céljából pedig különböző intézményeket, szervezeteket hozzanak létre.

Annak ellenére, hogy a szlovén kisebbségvédelmi rendszer számos lehetőséget biztosít a muravidéki őshonos magyarság megmaradása érdekében, a szórványközösség létszáma folyamatosan csökken. Ennek egyik elsődleges oka az alacsony születésszám, illetve az öregedő korszerkezet. A muravidéki magyarok által lakott községek mindegyikében jóval magasabb az átlagéletkor, mint a szlovén átlagérték. Fontos ugyanakkor a fogyatkozás meghatározó okaként az elvándorlást is kiemelni. Az elmúlt tíz évben a kétnyelvű településeket is magába foglaló öt község együttesen negatív vándorlási egyenleget mutatott. Ennek egyik elsődleges oka a jelentős munkanélküliség. 2016-ban az öt község közül háromban (Dobronak, Hodos és Lendva községben) a regisztrált munkanélküliek aránya a duplája volt az országos átlagnak. Gyémánt Richárd (2009) hangsúlyozza, hogy a térséget elsősorban a magyar fiatalok hagyják el, akik – a jobb megélhetésben bízva – a gazdaságilag fejlettebb szlovén városokba költöznek.

A romló demográfiai helyzet – az elvándorlás és az alacsony születésszám – mellett a muravidéki magyarság fogyatkozását talán leginkább az asszimiláció, szórványosodás folyamata befolyásolja. A szakirodalom a szórványosodás kapcsán a szórványközösségek vonatkozásában a származástudatra hívja fel a figyelmet. Bodó Barna elméletében – Gordon modelljét alapul véve – a szórványosodás folyamatának különböző szakaszait írja le, melynek végpontjaként a többségi közegbe való átlépést nevezi meg, amikor is a közösség tagjainak „*kisebbségi identitása származástudattá változik*”. (Bodó 2016: 46) Bodó hangsúlyozza, hogy az ehhez vezető folyamatban meghatározó szerepe van a többségi nyelv és kultúra dominánssá válásának, továbbá a személyes döntések esetében, mint például párválasztás, iskolaválasztás, a többségi hatás érvényesülésének. E ponton fontos a vegyes házasságok növekvő számára is külön felhívni a figyelmet. Egy 2002-es kutatás szerint ugyanis a muravidéki őshonos magyar kisebbség 50 évnél fiatalabb népességének már valamivel több, mint 50 százaléka vegyes házasságban él. (Göncz 2008b)

A primer kutatási anyagok elemzésén keresztül is a szórványosodás folyamata rajzolódott ki a vizsgált közösség esetében. Egyfelől a muravidéki magyarság nyelvhasználatára – a 2016-os és a 2019-es empirikus kutatásom alapján is – napjainkban még ugyan az aszimmetrikus kétnyelvűség a jellemző, mind a formális, mind az informális környezetben, ez azonban a többségi nyelvhez való alkalmazkodás miatt egyre inkább teret veszít. Az asszimiláció, szórványosodás erősödő tendenciáját jelzi az is, hogy a nemzetiségileg vegyesen lakott területen élő magyar anyanyelvűek számára egyre kevésbé fontos, hogy magyar nemzetiségűnek definiálják magukat. A fiatalok körében már az is megfigyelhető, hogy nem is tudnak különbséget tenni nemzetiség és állampolgárság között. A nemzettudat tekintetében megfigyelhető generációs különbségnek történelmi okai vannak, ugyanis az idősebb korosztálynak, de különösen azok felmenőinek – ahogy arra az 1.3-as fejezetben részletesen is kitértem – több évtizeden keresztül a magyar nemzetiségük miatt kellett különböző atrocitásokat elszenvedniük.

Az empirikus vizsgálataim során a szórványosodás végpontjaként említett származástudat kialakulása is kirajzolódott. 2019-ben ugyanis azok a válaszadók, akik a nemzeti hovatartozás kérdés kapcsán a magyar nemzetiségüket emelték ki, indoklásként elsősorban a magyar anyanyelvre és a magyar származásra tettek utalást.

Bodó Barna (2011, 2016) és Szarka László (2007) is hangsúlyozza, hogy a származástudathoz/a szórványidentitáshoz térségi megközelítésből a lokalitáshoz való kötődés társul. A térségi identitást tekintve az én 2019-es interjúkutatásom során is elsődlegesen a lokálpatriotizmus rajzolódott ki. Az interjúalanyoknak a közel fele nyilatkozott úgy, hogy leginkább a lakóhelyéhez (település, ahol él) érez kötődést. A második leggyakoribb választott tércategória a mikrorégió (Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területe), a harmadik pedig a tájegység – Lendva-vidék vagy pedig Dombvidék – volt. A válaszadók a lakóhelyük tekintetében leginkább a pozitív emberi tulajdonságokat emelték ki. Emellett meghatározó volt az interjúalanyok körében a helyi közösségi összetartás hangsúlyozása is. Ennek kapcsán a legtöbb válaszadó leginkább a saját településén működő (tűzoltó, kulturális, művelődési) egyesületek aktív munkájára hívta fel a figyelmet. Fontos ezen a ponton ismételtlen megjegyezni, hogy a nemzetiségileg vegyesen lakott terület szinte minden településén működik kultúregyesület, és/vagy valamilyen műkedvelő csoport.

Az interjúalanyok erős lokálpatriotizmusát jelzi, hogy többségüknek nincs a közeljövőre vonatkozólag költözési szándéka. Hangsúlyozni kell azonban azt is, hogy míg a 41–50 és az 50 év feletti válaszadók közül senki sem nyilatkozott úgy, hogy a közeljövőben tervezné –

költözési szándékkal – elhagyni a lakóhelyét, addig a 18–40 év közötti válaszadók több mint fele tett erre utalást; indoklásként pedig a lehetőségek keresését emelték ki.

A muravidéki magyar anyanyelvű interjúalanyok térségi identitását tekintve a második legmeghatározóbb területi egységnek a mikrorégió nevezhető. A válaszadók többsége számára Muravidék kétnyelvű területe jelenti az otthont és/vagy a hazát (is). Ennek kapcsán ugyanakkor hangsúlyozandó, hogy (a 2019-es kutatásom során) több interjúalany utalt arra, hogy csak a határ menti területhez kötődik, Muravidék történelmi régió egészéhez vagy egyáltalán nincsen, vagy pedig csak gyenge kötődése van. A mikroregionális identitás egyik elsődlegesen meghatározó tényezőjeként – a 2016-os és a 2019-es empirikus kutatásom során is –, elsősorban a 18–40 és a 41–50 év közötti interjúalanyok körében, a térség sokszínűsége kapott hangsúlyt; kulturális, nemzetiségi és nyelvi szempontból is. Fontos ugyanakkor – szintén ezen korcsoportok esetében – a meghatározó tényezők sorában a mikrorégió kedvező környezeti és földrajzi adottságait is megemlíteni. Fel kell hívni a figyelmet ugyanakkor egy lényeges, korcsoportok közötti különbségre is. Míg ugyanis a 18–40 és a 41–50 év közötti válaszadók a főbb jellemzők tekintetében az elsők között emelték ki a térség sokszínűségét – kulturális, nemzetiségi és nyelvi szempontból is –, addig az 50 év feletti interjúalanyoknál ez a tényező nem kapott hangsúlyt. (E különbség már a 2016-os kutatás során is kirajzolódott.) Azonban több idősebb válaszadó megnyilatkozásában *a mikrorégióknak a csak magyar vonatkozású, elsősorban kulturális és gasztronómiai sajátosságai*, meghatározó szempontnak bizonyultak.

A mikrorégió soknemzetiségű összetételéből és kulturális sokszínűségéből, valamint a történelmi előzményekből fakadhat, hogy a muravidéki magyarság legmeghatározóbb jellemvonásaként – mindkét interjú kutatásom alapján – a *nyitottság* és az *alkalmazkodás* rajzolódott ki. Előbbi tulajdonság leginkább a szórványközösséggel együtt élő népek kultúrájának az elfogadásában nyilvánult meg. Utóbbi jellemző pedig elsősorban azáltal fejeződött ki, hogy amellet, hogy a muravidéki magyarság a mindennapi életben (családban, baráti társaságban) többségében a muravidéki magyar tájnyelvet használja, igazodik a szlovén nyelvű kommunikációs helyzetekhez is, továbbá, amennyiben, például egy magyarországi személlyel folytatnak beszélgetést, törekszenek nem a muravidéki magyar tájnyelvet, hanem az irodalmi magyar nyelvet használni.

A szórványközösség vizsgálata kapcsán egy további fontos sajátosság is hangsúlyt kapott, ez pedig a *táji szempontú megosztottság*. Mindkét interjú kutatás során utalt arra a válaszadók többsége, hogy a közösségen belül elkülönül egymástól a Dombvidéken (Goricskón) és a Lendva-vidéken élő magyarság. A két területi egység magyar anyanyelvű lakossága ugyanis – a közösség kis létszáma ellenére – eltérő szokásokkal, hagyományokkal rendelkezik, továbbá a

nyelvjárás és a vallás tekintetében is különbségek mutathatók ki. Fontos ugyanakkor mindezek mellett azt is hangsúlyozni, hogy a dombvidéki és a Lendva-vidéki magyarság infrastrukturális és közigazgatási szempontból is elkülönül. Előbbi ugyanis Muraszombat és nem Lendva vonzáskörzetéhez tartozik.

Az empirikus kutatásaim során kirajzolódott további, muravidéki magyar szórványközösségi jellemző a *megkülönböztetésérzet*. Ez a sajátosság Szlovénia belső területeit tekintve (Ljubljana, Maribor) annak kapcsán kapott hangsúlyt, hogy az ott élőknek nagyon kevés (vagy teljes mértékben hiányzó) ismerete van csak a muravidéki magyarságról és Muravidék kétnyelvű területéről. Az interjúalanyok főként egyetemi tanulmányaik során szereztek ilyen jellegű tapasztalatot az említett szlovén városokban.

A megkülönböztetésérzet ugyanakkor Muravidék történelmi régió egynyelvű szlovén településeinek vonatkozásában is kifejeződött. Több interjúalany utalt arra, hogy *a (kötelező) magyar nyelvhasználat miatt időközönként előfordulnak kisebb, negatív jellegű megjegyzések, kritikák*. Ugyanis a nemzetiségileg vegyesen lakott területen számos álláshely betöltéséhez szükséges a szlovén nyelv aktív tudása mellett a magyar nyelv ismerete is.

A megkülönböztetésérzet megléte – a fentiekkel szemben – Magyarország viszonylatában jóval kevésbé volt meghatározó. Az interjúalanyok anyaországgal kapcsolatos megnyilatkozásai a 2019-es kutatásom során – a Bugovics-féle spontán és tudatos identitáskategóriákat alapul véve – korosztálytól függetlenül, többségében spontán identitásjegyeket hordoztak, és pozitív viszonyulást tükröztek. Fontos ugyanakkor azt is ismételtlen megemlíteni, hogy a Magyarországgal kapcsolatos megnyilatkozások tudatos identitást kifejező jegyeket is hordoztak, e tekintetben pedig generációs különbségek rajzolódtak ki. A leginkább ugyanis az idősebb válaszadók voltak azok, akik a kettős állampolgárságról, továbbá Magyarország gazdasági és politikai helyzetéről is többségében pozitív véleményt fogalmaztak meg.

A 2016-os és a 2019-es empirikus kutatásom során is a muravidéki magyar anyanyelvű lakosság térségi azonosságtudatára fókuszáltam. Ahogy azonban a 2.1-es fejezetben már jeleztem, a területi identitáskutatás vizsgálati tárgyköre nemcsak az adott területi egységen élő lakosságnak, hanem magának a térségnek az identitása is lehet. A PhD-munkám folytatásaként tehát tervezem, hogy megvizsgálom a mikrorégióknak az identitását, és annak fő sajátosságait is.

A mikrorégió identitása kifejeződhet például különböző regionális szintű projekteken, helyi rendezvényeken, vásárokon, különböző weblapokon, illetve kiadványokon, szórólapokon keresztül is. Egy további kutatás során az identitás ilyen jellegű megjelenési formáit fontos

lenne vizsgálni. A térség identitása ugyanakkor megnyilvánulhat egyes művészek munkája által is. Ez utóbbi kapcsán pedig érdemes lenne a közösség kis létszáma ellenére gazdag szlovéniai magyar irodalom elemzésére is kitérni, mivel ahogy azt Zágorec-Csuka Judit (2007) is hangsúlyozza, számos költő és író (pl. Szúnyogh Sándor, Szomi Pál, Varga József) verseiben, elbeszéléseiben a „*muravidékizmus*” jelenik meg.

A fentieken túl egy lehetséges kutatási irány lenne a különböző, muravidéki magyarsághoz köthető intézmények, szervezetek tevékenységeit, programjait elemezni abból a szempontból, hogy rajtuk keresztül a mikrorégió mely sajátosságai, egyediségei kapnak hangsúlyt. Ebből a megközelítésből például vizsgálni lehetne a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, a Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség különböző tevékenységeit, programjait, továbbá a Muravidéki Magyar Rádió, a Naptár című évkönyv és a Népújság című hetilap tartalmait is.

A muravidéki magyar szakintézményeknek és a hozzájuk kapcsolódó programoknak, rendezvényeknek fontos feladata kell, hogy legyen – a magyar nyelv megőrzése mellett –, hogy formálják és fenntartsák a mikrorégió identitását, a muravidéki magyar irodalomnak pedig, hogy megjelenítse azt. Mindezekre azért van különösen szükség, mert a szórványközösség *muravidéktudatának* erősítéséhez járulnak hozzá, és ezáltal az őshonos magyarság megmaradását szolgálják.

Irodalomjegyzék

Ablonczy Balázs – Bárdi Nándor (2010): Határon túli magyarok: mérleg, esély, jövő. In.: Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században*. Köztársasági Elnöki Hivatal, 11–40.

Andorka Rudolf (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó, Budapest

Arnold Petra (2013): Burgenland – Ausztria. In.: Szabó Andrea – Bauer Béla – Pillók Péter (szerk.): *Mozaik2011 – Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Belvedere Meridionale/ Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Szeged-Budapest, 35–41.

A. Sajti Enikő (2008): A Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került magyarok (1918–1921). In.: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 44–47.

Babbie, Earl (2001): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest

Bali Lóránt – Hegedűsné Baranyai Nóra (2017): Történelem, kultúra és az asszimiláció viszonyrendszere a muravidéki magyarság körében, egy kérdőíves felmérés tapasztalatai alapján. *Kisebbségkutatás*, 26 (2), 42–56.

Balogh Balázs – Bodó Barna – Ilyés Zoltán (2007): Előszó. In.: Balogh Balázs – Bodó Barna – Ilyés Zoltán: *Regionális identitás, közösségépítés, szórványgondozás*. Lucidus Kiadó, Budapest, 7–12.

Bálin Lajos – Obádovics Csilla (2018): Belföldi vándorlás. In.: Monostori Judit – Óri Péter – Spéder Zsolt: *Demográfiai portré 2018*. KSH NKI, Budapest, 217–236.

Banini, Tiziana (2017): Proposing a theoretical framework for local territorial identities: concepts, questions and pitfalls. *Territorial identity and development*, 2 (2), 16–23.

Bartha Csilla (1999): *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

Bartha Csilla (2006): Kétnyelvűség a Muravidéken. *Muratáj*, 1–2., 79–113.

Bauer Béla – Pillók Péter (2013): A Mozaik2011 kutatás legfontosabb eredményei. In.: Szabó Andrea – Bauer Béla – Pillók Péter (szerk.): *Mozaik2011 – Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Belvedere Meridionale/ Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Szeged-Budapest, 13–27.

Bárdi Nándor (2013): Magyarország és a kisebbségi magyar közösségek 1989 után. *Metszetek*, 2-3, 40–79.

Bárdi Nándor – Szarka László (2008): Változások Magyarország és a kisebbségi magyar közösségek viszonyában. *Fórum*, 10 (1), 3–24.

Bence Lajos (2004): Az elvándorlás hatása a muravidéki magyarság lélekszámának alakulására. *Muratáj*, 1, 77–81.

Bence Lajos (2005): *Identitás és entitás. (Esszék, tanulmányok, kritikák)*. Zalai Írók Egyesülete – Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Zalaegerszeg – Lendva

Bence Lajos (1994a): Az elrugaszkodás esélyei. *Muratáj*, 1, 53–70.

Bence Lajos (2018): *Írott szóval. Esszék és tanulmányok*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva

Bence Lajos (1994b): *Írott szóval a megmaradásért. (A szlovéniai magyarság 70 éve)*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva

Bindorffer Györgyi – Sólyom Barbara (2007): A pomázi szerbek identitása. In.: Bindorffer Györgyi: *Változatok a kettős identitásra. Kisebbségi léthelyzetek és identitásalakzatok a magyarországi horvátok, németek, szerbek, szlovákok, szlovének körében*. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 188–235.

Birkner Zoltán – Máhr Tivadar – Rodek Berkes Nóra (2018): Settlement-Territorial Identity. In.: *Proceedings of the Entrenova – Enterprise Research Innovation Conference*, Split, Croatia, 6-8 September 2018, IRENET – Society for Advancing Innovation and Research in Economy, Zagreb, 349–355.

Biró A. Zoltán – Bálint Blanka (2005): Térségi identitások: értelmezési szempontok, elemzési lehetőségek. In.: Bakó Boglárka – Szoták Szilvia (szerk.): *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében*. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 13–19.

Bodonyi Iлона (2002): *Idők szorításában. A magyar kisebbség helyzete a szomszédos országokban 1920 és 1933 között*. Kairosz Kiadó, Budapest

Bodó Barna (2011): *A strukturális asszimiláció elmélete*. Konferenciaanyag – kézirat.

Bodó Barna (2009): *Szórvány és nyelvhatár*. Lucidus Kiadó, Budapest

Bodó Barna (2005): Szórványnarratívák. In.: Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 43–51.

Bodó Barna (2016): Szórványról – másként. In.: Cseke Péter (szerk.): *Szigetek – Szórványok a Kárpát-medencében és Észak-Amerikában*. Korunk – Komp-Press Kiadó, Kolozsvár, 37–56.

Bokor József (2009): *Nyelviség és magyarság a Muravidéken*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva

Bokor József – Guttman Miklós (1999): *A muravidéki magyarság anyanyelvéért*. Szombathely – Maribor

Bokor László (2012): Gondolatok a Muravidék elnevezéséről és területi határaitól. *Földrajzi Közlemények*, 136 (1), 56–65.

Böhm Antal (2000): Térségi identitás Magyarországon. In Glatz Ferenc (szerk.): *Területfejlesztés és közigazgatás-szervezés*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 111–125.

Bucher, Slavomír – Nováková, Štefánia (2015): Territorial Aspects of Regional Identity and Respondents ' Identification with the Region and Place: Case Study of Slovakia. *Eastern European Countryside*, 21 (1), 81–109.

Bugovics Zoltán (2007): *Társadalom, identitás és területfejlesztés*. L'Harmattan Kiadó, Budapest

Cerutti, Furio – Enno, Rudolph (2001): *A Soul for Europe*. Peeters Leuven – Sterling, Virginia

Corbin, Juliet – Strauss, Anselm (2015): *A kvalitatív kutatás alapjai*. A Grounded Theory elemzési módszer technikája és eljárásai. L'Harmattan, Budapest

Csepeli György (1987): *Csoporttudat – Nemzettudat*. Magvető Könyvkiadó, Budapest

Cserniczkó István – Szabómihály Gizella (2010): Hátrányból előnyt: a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól. In.: Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században*. Köztársasági Elnöki Hivatal, 167–198.

Dévavári Zoltán (2018): Az illúzió erőszaka. Az első délszláv állam eszme- és politikatörténete (1914-1941). Internet: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2018/08/devavari-zoltan-az-illuzio-eroszaka-az-első-délszláv-állam-eszme-es-politikatortenete-1914-1941-09-01-09/>

(Letöltés ideje: 2019. 09. 27.)

- Dobó Eszter (2007): A regionális identitás szükségszerűsége a globlokál kultúrában. In.: Gulyás László (szerk.): „*Régiók a Kárpát-medencén innen és túl.*” Juhász Nyomda, Szeged, 524–528.
- Eriksen, Thomas Hylland (2008): *Etnicitás és nacionalizmus. Antropológiai perspektívák.* Gondolat Kiadó, PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs
- Éger György (2000): *Regionalizmus, határok és kisebbségek Kelet-Közép-Európában.* Osiris Kiadó, Budapest
- Fekete Attila – Gereben Ferenc (2010): Adalékok a térbeli és állampolgári azonosságtudathoz. In.: Rosta Gergely – Tomka Miklós (szerk.): *Mit értékelnek a magyarok?* OCIFE Magyarország – Faludi Ferenc Akadémia, Budapest, 273–296.
- Forgács József (1996): *A társas érintkezés pszichológiája.* Gondolat – Kairosz Kiadó, Budapest
- Gelencsér Katalin (2003): Grounded Theory. *Szociológiai Szemle*, 1, 143–154.
- Gereben Ferenc (1999): *Identitás, kultúra, kisebbség.* Osiris, Budapest
- Gereben Ferenc (2003): Vallási és nemzeti identitás Közép-Európában. In.: Ábrahám Barna – Gereben Ferenc – Stekovics Rita (szerk.): *Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában.* PPKE BTK, Piliscsaba, 48–61.
- Gerics Ferenc – Göncz László – Lendvai Kepe Zoltán (2008): Muravidéki mozaikok. *Tájéoló*, 1, 10–15.
- Gordon, Milton M. (1964): *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion and National Origin.* New York, Oxford University Press
- Göncz László (2012): A magyar nemzeti közösség nyelvi jogai és nyelvhasználata Szlovéniában. *Muratáj*, 1-2, 67–85.
- Göncz László (2001a): *A muravidéki magyarság 1918-1941.* Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva
- Göncz László (2018): A nemzeti identitás állapota és az etnikai viszonyok alakulása a Mura mentén. *Muratáj*, 1-2, 122–147.
- Göncz László (2008a): A nemzeti tudat alakulásának jellemzői a Muravidéken. In.: Papp Richárd – Szarka László (szerk.): *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet.* Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 211–224.

Göncz László (2006a): *Egy peremvidék hírmondói. Mura menti életképek a 20. század első feléből.* A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia, Budapest

Göncz László (2019): *Emberek a pannon végeken. Huszadik századi sorsok a magyar-szlovén határ mentén.* Magyar Nyugat Könyvkiadó, Szombathely

Göncz László (2010): Fejezetek a muravidéki magyarság érdekvédelmi szervezettségének történetéből. In.: Király M. Jutka (szerk.): *A Szlovéniában élő őshonos nemzeti kisebbségek szervezettségének 35 éve.* Magyar Nemzetiségi Tájékoztatási Intézet, Lendva, 75–93.

Göncz László (2006b): *Felszabadulás vagy megszállás? A Mura mente 1941-1945.* Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva

Göncz László (2013): „Fényesen tündöklő drágakő”. A lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet jelentősége a muravidéki magyar közösség életében. In.: „*Lángot adok, ápolod, add tovább...*” *Gondolatok a muravidéki magyarságról.* Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 7–19.

Göncz László (2003): Gondolatok a muravidéki magyarság beolvadásának okairól. In: Gyurgyík László, Sebők László (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002.* Teleki László Alapítvány, Budapest, 151–157.

Göncz László (1995): Iskolák egy mikrotájban. *Muratáj*, 1, 70–77.

Göncz László (2001b): Mura mente és a térség magyarságának társadalmi jellemzői a 19. századtól napjainkig. In.: Baráth Árpád (szerk.): *Érintkező kultúrák, kisebbségi értékek.* MTA Pécsi Akadémiai Bizottság, Pécs, 67–75.

Göncz László (2008b): Muravidéki helyzetkép a múlt és a jelen tükrében. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban.* MTA Magyar Tudományosság Külföldön elnöki Bizottság, Budapest, 84–102.

Göncz László (2006c): Nemzetiségi és anyanyelv-használati jogok Szlovéniában. *Zempléni múzsa*, 2 (22), 5–10.

Gróf Annamária (2010): A magyar mint idegen nyelv tananyagainak használhatósága a magyart környezetnyelvként tanulók oktatásában. *Muratáj*, 1-2, 103–109.

Gróf Annamária (2012): A Magyar Nyelvi Lektorátus a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék életében. In.: Kolláth Anna – Gróf Annamária – Merényi Annamária (szerk.): *30 éves a Maribori Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke*. Maribor, 59–61.

Gyémánt Richárd (2009): *Magyarok – államhatárainkon túl*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged

Gyémánt Richárd – Katona Tamás (2015): *Demográfia*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged

Györi Szabó Róbert (2007): A szlovéniai magyar és olasz kisebbség autonómiája, politikai képviselete. In.: Szarka László – Vizi Balázs – Majtényi Balázs – Kántor Zoltán (szerk.): *Nemzetfogalmak és etnopolitikai modellek Kelet-Közép-Európában*. Gondolat Kiadó, Budapest, 308–323.

Györi Szabó Róbert (2006): *Kisebbség, autonómia, regionalizmus*. Osiris Kiadó, Budapest

Gyurgyík László (2002): A homogén és heterogén származás szerepe. In.: Fedinec Csilla (szerk.): *Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 225–243.

Gyurgyík László (2004): Az asszimilációs folyamatokról és nemzetiségváltásról a szlovákiai magyarság körében végzett vizsgálatok alapján. In.: Fedinec Csilla (szerk.): *Nemzet a társadalomban*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 235–250.

Gyurgyík László – Horváth István – Kiss Tamás (2010): Demográfiai folyamatok, etno-kulturális és társadalmi reprodukció. In.: Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században*. Köztársasági Elnöki Hivatal, 69–123.

Hablicsek László – Tóth Pál Péter – Veres Valér (2005): *A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása, 1991–2021*. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest

Hajdú Zoltán – Nagy Imre (szerk.) (2013): *Dél-Pannónia*. Dialóg Campus, Budapest

Halász Albert (1994): *Az alsólendvai sajtó és a néprajz*. Hunga-Print – Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Budapest – Lendva

Halász Albert (1999): *Jeles napok, népi ünnepek a Muravidéken*. Studio Artis – Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva

Halász Albert (szerk.) (2010): *A muravidéki magyarok néprajza*. Muravidéki Magyar Tudományos Társaság – Tudományért Egyesület, Lendva – Ljubljana

Higginbottom, Gina – Lauridsen Erica I.: The roots and development of constructivist Grounded Theory. *Nurse Researcher*, 21 (5), 8–13.

Homišínová, Mária (2008): *Identitás, nyelvhasználat, asszimiláció*. MTA Kisebbségkutató Intézet, Gondolat Kiadó, Budapest

Ilyés Zoltán (2005): Szórványkutatás, szórványértelmezés. In.: Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 64–77.

Jakopović, Grbić Jadranka (2003): Sokrétű – helyi, regionális, nemzeti – identitások. In.: Ábrahám Barna – Gereben Ferenc – Stekovics Rita (szerk.): *Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában*. PPKE BTK, Piliscsaba, 407–414.

Kapitány Balázs (2013): Kárpát-medencei népszámlálási körkép. *Demográfia*, 56 (1), 25–64.

Kapitány Balázs (2015): Külhoni magyar közösségek. In.: Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2015*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 227–240.

Kardos Laura (2018): Térségi és nemzeti identitás-vizsgálatok az Őrállók földjén. *Földrajzi Közlemények*, 142 (1), 36–49.

Keményfi Róbert (2005): A többrétegű „szórvány” kifejezés a kisebbségkutatásban. In.: Ilyés Zoltán, Papp Richárd (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 78–90.

Kepéné Bihar Mária – Lendvai Kepe Zoltán (2006): A hetési népi textilkultúra. *Lyndvamuseum I*, Galéria-Múzeum

Kepéné Bihar Mária – Lendvai Kepe Zoltán (2010): Áttekintő a szlovéniai magyarok népi vallásosságának kutatásáról. In.: Dévavári Beszédes Valéria – Silling Léda (szerk.): *Szenvedély és szolgálat. Tanulmányok a hatvanesztendő Silling István tiszteletére*. Bácsországi Vajdasági Honismereti Társaság, Szabadka, 395–404.

Kepéné Bihar Mária – Lendvai Kepe Zoltán – Tivadar Éva (2014): *Hetés népi találkozása*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva

Kerecsényi Edit (1994): *Távol a hazától... Lendva-vidéki magyar kivándorlók és vendégmunkások*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva

- Kerülő Judit (2012): *Demográfia*. Krúdy Könyvkiadó, Nyíregyháza
- Klemenčič, Matjaž – Zupančič, Jernej (2016): Slovene minority issues. *Journal of Geography, Politics and Society*, 6 (3), 5–17.
- Kolláth Anna (2003): A kisebbségi jogok érvényesülésének elve és gyakorlata Szlovéniában. *Muratáj*, 1, 113–126
- Kolláth Anna (szerk.) (2010): *A muravidéki kétnyelvű oktatás fél évszázada*. Maribor
- Kolláth Anna (2009): Két nyelv és oktatás. In.: Kolláth Anna (szerk.): *A muravidéki kétnyelvű oktatás fél évszázada*. Maribor, 36–59.
- Kolláth Anna (2005): *Magyarul a Muravidéken*. Maribor
- Kolláth Anna (2004): Néhány gondolat a muravidéki magyar nyelv jelenéről és jövőjéről. *Muratáj* (2), 76–86.
- Kolláth Anna – Gróf Annamária (2014): A szlovéniai magyar nyelv. Internet: <https://fedora.phaidra.univie.ac.at/fedora/get/o:356645/bdef:Content/get> (Letöltés ideje: 2017. 11. 18.)
- Komac, Miran (2019): A kisebbségi kérdés Szlovénia kétoldalú kapcsolataiban, különös tekintettel a magyar-szlovén kisebbségi szerződésre. In.: Komac, Miran – Vizi Balász (szerk.): *Bilaterális kisebbségvédelem. A magyar-szlovén kisebbségvédelmi egyezmény háttere és gyakorlata*. L'Harmattan, Budapest, 70-108.
- Kovács Attila (2014): A második világháború és az azt követő megtorlások áldozatai Szlovéniában, különös tekintettel a muravidéki magyar áldozatokra. In.: *Naptár 2015. A szlovéniai magyarok évkönyve*. Magyar Nemzetiségi Tájékoztatási Intézet, Lendva, 81–93.
- Kovács Attila (2013): *A muravidéki magyarok a statisztikák tükrében 1869-2011*. Internet: http://www.e-kompetencia.si/images/epublikacije/attila/Muravideki_magyarok_1869-2011_-_Projekt_e-kompetence_-_140599_-_splet.pdf (Letöltés ideje: 2017. 11. 18.)
- Kovács Attila (2004): A muravidéki magyarok számának változása a 20. században a statisztikák tükrében. *Muratáj*, 1, 47–76.
- Kovács Attila (2012): A muravidéki magyarság 1920 és 1991 közötti sorsfordulóinak áttekintése. *Földrajzi Közlemények*, 136 (3), 285–292.

- Kovács Attila (2011): Jugoszlávia Kominformból való kizárásának (ki)hatásai a jugoszláviai magyar és a magyarországi szlovén kisebbségre. Muravidéki és Rába-vidéki példák. In.: Kupa László (szerk.): *Görbe háttal. Interetnikus konfliktusok Közép-Európában a múltban és a jelenben*. Virágmandula Kft, Pécs, 125–136.
- Kovács Teréz (2016): A Kárpát-medencei magyar kisebbségek nemzeti identitása és hazafogalma. *Kisebbségkutatás*, 25 (4), 77–109.
- Kucsera Csaba (2008): Megalapozott elmélet: egy módszertan fejlődéstörténete. *Szociológiai Szemle*, 3: 92–108.
- Lendvai Kepe Zoltán (2007): *Boldogulás Hetésben. Hetés falvai a történelem, a néprajz és az ökológiai antropológia tükrében*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva
- Lukovics Miklós (2004): A regionális identitás szerepe a regionális gazdaságfejlesztésben. In.: Czagány László, Garai László (szerk.): *A szociális identitás, az információ és a piac*. SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei, JATEPress, Szeged, 214–228.
- Lük, Albina Nećak (2010): A múltból a jövőért: a kétnyelvű oktatás fél évszázada a Muravidéken. In.: Herman, Jožefa, Sabo, Tatjana (szerk.): *Együtt egymásért*. Lendva, 15–27.
- Marien Anita (2015): A területi identitás magatartási megnyilvánulásai, különös tekintettel a költözési szándéokra és annak magyarázatára. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 12, 4–16.
- Martos Tamás – Sallay Viola (2018): A Grounded Theory (GT) módszertana. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 73, 1: 11–28.
- Mák Ferenc (2013): *Vesztégzár. Jugoszlávia és utódállamai – Szerbia, Horvátország és Szlovénia – magyarságának sorstörténetéből*. Méry Ratio Kiadó
- McAdams, Dan P. (2001): The Psychology of Life Stories. *Review of General Psychology*, 5 (2), 100–122.
- Melnychuck, Anatoliy – Gnatiuk, Oleksiy – Rastvorova, Mariia (2014): Use of territorial identity markers in geographical researches. *Scientific Annals of „Alexandru Ioan Cuza” University of Iași*, 60 (1), 157–184.
- Mirnic Károly (1991): A nemzeti kisebbségek asszimilációja a jugoszláviai és a nemzetközi jogelmélet tükrében. *Regio – Kisebbségtudományi Szemle*, 2 (1), 13–34.

Mirnic Károly (2005): A szórványmisszió problémái és lehetőségei. In.: Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 103–107.

Mohos Mária (2008): *A Rábától a Muráig. A magyar-szlovén határtérség történeti-földrajzi vizsgálata*. Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ Szláv Filológiai Intézete, Szombathely

Muravidék gazdaságfejlesztési programja (2016). Internet: <http://www.muravidék.si/wp-content/uploads/2016/10/programKHM.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 10. 30.)

Nagy Gábor Dániel (2011): *Társadalmi tőke és területi kötődés a magyar régiókban*. Doktori értekezés. PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola

Nárai Márta (2009): Gondolatok a regionális identitásról – identitáselemek a Nyugat-dunántúli régióban. *Tér és társadalom*, 23 (4), 137–159.

Oláh Miklós (2000): Adalékok a regionális identitás megrajzolásához. In Glatz Ferenc (szerk.): *Területfejlesztés és közigazgatás-szervezés*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 143–181.

Paasi, Anssi (1989): A régiók fejlődése és a regionális identitás kialakulása. *Tér és társadalom*, 3 (3), 70–79.

Paasi, Anssi (2012): Regional identities. In.: Juergensmeyer, Mark – Anheimer, Helmut: *Encyclopedia of Global Studies*, SAGE, Thousand Oaks, 1454–1457.

Paasi, Anssi (2000): Territorial Identities as Social Constructs. *Hagar – International Social Science Review*, 1 (2), 91–113.

Paasi, Anssi (2011): The region, identity, and power. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 14, 9–16.

Palkó Katalin (2011): *Az identitás területi dimenziói a politika tükrében*. Doktori értekezés. PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola

Papp Z. Attila (2017): GeneZYs 2015: Külhoni magyar fiatalok a Kárpát-medencében – összefoglaló adatok. In.: Papp Z. Attila (szerk.): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei*. Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány, MTA TK Kisebbségkutató Intézet, Budapest

Papp Z. Attila – Veres Valér (2007): *Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái. Gyorsjelentés.* MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest

Pataki Ferenc (1982): *Az én és a társadalmi azonosság tudat.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest

Pataki Ferenc (1986): *Identitás, személyiség, társadalom.* Akadémiai Kiadó, Budapest

Pollice, Fabio (2006): *The role of territorial identity in local development process.* Internet: <http://hdl.handle.net/10077/841> (Letöltés ideje: 2019. 03. 01.)

Prawelska-Skrzypek, Grazyna – Moskal, Marta (2003): Kis-Lengyelország vajdaság határvidéki lakosságának identitása. In Ábrahám Barna – Gereben Ferenc – Stekovic Rita (szerk.): *Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában.* Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 295–304.

Romsics Ignác (2010): *Magyarország története a 20. században.* Osiris Kiadó, Budapest

Sebők László (é.n.): *Muravidék (Szlovénia) településeinek etnikai és felekezeti statisztikája, 1870-2002.* Internet: <https://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/muravidek-szlovenia-etnikai-es-felekezeti-statisztikaja> (Letöltés ideje: 2020. 09. 21.)

Slocum, Nikki – Van Langenhove, Luk (2005): Identity and Regional Integration. In.: Mary Farrell – Björn Hettne – Luk Van Langenhove (szerk.): *Global Politics of Regionalism: theory and practice.* Pluto Press, London, 137–151.

Statistical Office Republic of Slovenia (2017): *Explanations of territorial changes of statistical regions.* Internet: <http://www.stat.si/dokument/8486/Explanations-territorial-changes-statistical-regions.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 11. 21.)

Steinicke, Ernst (2016): Slovenes in Italy: a fragmented minority. *European Countryside*, 8 (1), 49–66.

Stöttinger, Barbara – Penz, Elfriede (2018): Balancing territorial identities. Internet: <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/IMR-03-2018-0115> (Letöltés ideje: 2019. 03. 17.)

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (2002): *Mozaik 2001. Gyorsjelentés.* Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest

- Szabó Zsolt Péter (2013): *A nemzeti csoporttal való azonosulás hatása a csoportalapú érzelmek átélésére*. PhD-értékezés. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Pécs
- Szarka László (2007): A szórványhelyzet identitás szerkezeti sajátosságairól. *Pro Minoritate*, Tavasz, 10–19.
- Szarka László (2004): *Kisebbségi léthelyzetek – közösségi alternatívák*. Lucidus Kiadó, Budapest
- Szarka László (2008): Magyarország és a magyar kisebbségek ügye a párizsi béketárgyalásokon: határkijelölés, népszavazás, kisebbségvédelem. In.: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 22–29.
- Székely András (1995): A szlovéniai magyarság oktatásügyének változásairól. *Muratáj*, 2, 37–58.
- Szilágyi Imre (2007): A Muravidék történelmi múltja. *Nagy Világ*, 52 (10), 778–784.
- Szilágyi Imre (é. n.): A szlovénok története. Internet: http://szlavintezet.elte.hu/szlavtsz/slav_civil/szloven-tortenelem.htm (Letöltés ideje: 2019. 09.10.)
- Szijártó Imre (2001): A szlovéniai magyar civil szervezetek. *Muratáj*, 2, 144–149.
- Szondi Ildikó (2007): *Nemzetiségi demográfiai viszonyok a déli szláv országokban*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged
- Szücs István (szerk.) (2007): *Településföldrajz*. Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma – Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar, Debrecen
- Tajfel, Henri (1981): *Human Groups and Social Categories*. University Press, Cambridge
- Tarján Gábor (1993): „A kisebbség csak kisebbség még a pokolban is”. *Muratáj* 1-2, 72–91.
- Tarján Gábor (1994): *Magyar kisebbség a Muravidéken (1920-1990)*. Kandidátusi értekezés. MTA, Budapest
- Tátrai Patrik (2017): A Kárpát-medencei magyar szórványok településszerkezete és főbb demográfiai jellemzői. *Kisebbségi Szemle*, 2 (1), 7–31.

- Trepte, Sabine (2006): *Social Identity Theory*. In.: Bryant, Jennings – Vorderer Peter (szerk.): *Psychology of Entertainment*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 255–271.
- van Houtum, Henk – Lagendijk, Arnoud (2001): *Contextualising Regional Identity and Imagination in the Construction of Polycentric Urban Regions*. *Urban Studies*, 4, 747–767.
- Varga József (2009): *A kétnyelvű oktatás Szlovéniában. Tanulmányok*. NAP Alapítvány, Dunaharaszti
- Varga József (2011): *Nyelv-, hagyomány- és identitásőrzés a megmaradás záloga*. Nap Alapítvány, Dunaharaszti
- Varga József (1999): *Nyelvhasználat, névdivat*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva
- Veres Valér (2002): *Közösségi identitás Erdélyben a társadalmi struktúra tükrében*. *Kisebbségkutatás*, 11 (2), 275–303.
- Veres Valér (2014): *Magyarságtudat és erdélyiség. A nemzeti azonosságtudat sajátosságai, változása az erdélyi magyarok és a fiatalok körében*. In.: Bali János – Marelyin Kiss József (szerk.): *Külhoni magyar ifjúságkutatás – 2014. Metszetek II*. Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest, 36–61.
- Yinger, John M. (1981): *Ethnicity: Source of Strength? Source of Conflict*. Albany, State University of New York Press
- Žagar Szentesi Orsolya (2016): *Történeti demográfia: magyarok a mai Horvátország területén*. In.: Kontra Miklós (szerk.): *A magyar nyelv Horvátországban*. Gondolat Kiadó – Media Hungarica Művelődési és Tájékoztatási Intézet, Budapest – Eszék, 25–35.
- Zágorec-Csuka Judit (2008): *A családom anyanyelve a muravidéki magyarok identitása tükrében*. Muravidéki Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár
- Zágorec-Csuka Judit (2010): *A muravidéki magyar könyvek világa. Tanulmányok és publicisztikai írások*. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület – Muravidéki Magyar Tudományos Társaság, Pilisvörösvár – Lendva
- Zágorec-Csuka Judit (2007): *A szlovéniai magyar könyvkiadás-, sajtó- és könyvtártörténet*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva
- Zver Ilona (szerk.) (2008): *Színes hangok, beszélő képek*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva

Zver, Sofija (2013): A nyelvismeret szerepe összefüggésben a Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területén betöltött munkahelyeknél. Internet: [http://www.e-kompetencia.si/images/epublikacije/Sofija_Zver/Sofija_Zver - Kompetence - HUN.pdf](http://www.e-kompetencia.si/images/epublikacije/Sofija_Zver/Sofija_Zver_-_Kompetence_-_HUN.pdf)

(Letöltés ideje: 2019. 10. 01.)

Mellékletek

1. számú melléklet: A 2016-os empirikus kutatás interjúkérdései

Társadalmi azonosságtudat témakör

- Hogyan definiálná önmagát elsősorban?
 - 1. szlovén; 2. muravidéki; 3. muravidéki magyar; 4. magyar
 - Mivel indokolja a választát?
- Vannak-e olyan jellemzők, amelyek megkülönböztetik a muravidéki magyarokat a többségi szlovénektől?
- Mennyire alkotnak zárt közösséget a muravidéki magyarok?
- Melyek azok a szerveződések, egyesületek, intézmények, amelyek kifejezetten a muravidéki magyarok érdekében működnek?
 - Ezek mennyire népszerűek a muravidéki magyarok körében?
- Vannak-e feszültségek a muravidéki magyarok és a muravidéki szlovénok között?
- Ön hogyan látja a muravidéki magyarok jövőjét?

Lokális-regionális azonosságtudat témakör

- Ön hogyan fogalmazná meg, mi az, hogy Muravidék?
- Földrajzilag hogyan határolná le Muravidéket?
- Melyek a Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területét leginkább meghatározó tradicionális népszokások, ünnepek, helyi kommunikációs orgánumok, szervezetek?
- Milyen előnyei, hátrányai származnak abból a muravidékieknek, hogy itt élnek Muravidéken?
- Megkülönböztetik-e magukat a muravidékiek az ország más területein élőktől?
- Beszélhetünk-e muravidéki szlovén nyelvjárásról?

Magyarsághoz köthető azonosságtudat

- Hogyan jellemezné a muravidéki magyarok nemzettudatát?
- Ön szerint melyek azok a tényezők, amelyek a leginkább meghatározzák a muravidéki magyarok nemzettudatát?
- Ön hogyan vélekedik a kétnyelvű oktatásról?
- Mit tesznek a kétnyelvű iskolák a magyar nemzeti identitás erősítése érdekében?
- Többségében milyen nyelven beszélnek a muravidéki magyarok a mindennapokban?

- Az Ön benyomása szerint, hogyan vélekednek a muravidéki magyarok a kettős állampolgárság kérdéséről?

2. számú melléklet: A 2016-os interjúk kutatásban részt vevő interjúalanyok néhány meghatározó ismérve

A kérdezettek sorszáma	A kérdezettek neme	A kérdezettek életkora (év)	A kérdezettek lakóhelye és az ahhoz tartozó tájegység	A kérdezettekhez köthető fő tevékenységi körök
1.	nő	18	Lendva, Lendva-vidék	egyetemi tanulmányok végzése
2.	nő	24	Pártosfalva, Dombvidék	érdekképviselő – a kisebbségi jogok gyakorlati érvényesülésének elősegítése
3.	nő	28	Göntérháza, Lendva-vidék	oktatás – anyanyelvápolás
4.	férfi	28	Lendva, Lendva-vidék	kulturális, anyanyelv-ápolási programok szervezése
5.	nő	33	Dobronak, Lendva-vidék	oktatás – anyanyelvápolás
6.	nő	34	Hídvég, Lendva-vidék	érdekképviselő – a kisebbségi jogok gyakorlati érvényesülésének elősegítése
7.	férfi	35	Lendva, Lendva-vidék	anyanyelvű tájékoztatás
8.	nő	36	Dobronak, Lendva-vidék	hagyományőrzés, néprajzi értékteremtés
9.	nő	37	Szentlászló, Dombvidék	hagyományőrzés, néprajzi értékteremtés
10.	nő	38	Lendva, Lendva-vidék	anyanyelvű tájékoztatás
11.	férfi	43	Lendva, Lendva-vidék	(kisebbség)kutatás
12.	nő	44	Lendva, Lendva-vidék	érdekképviselő – a kisebbségi jogok gyakorlati érvényesülésének elősegítése
13.	férfi	44	Lendva, Lendva-vidék	érdekképviselő – a kisebbségi jogok gyakorlati érvényesülésének elősegítése
14.	nő	47	Lendva, Lendva-vidék	oktatás – anyanyelvápolás
15.	férfi	48	Lendva, Lendva-vidék	érdekképviselő – a kisebbségi jogok gyakorlati érvényesülésének elősegítése
16.	nő	50	Lendva, Lendva-vidék	oktatás – anyanyelvápolás
17.	férfi	51	Lendva, Lendva-vidék	hagyományőrzés, néprajzi értékteremtés
18.	nő	52	Lendva, Lendva-vidék	oktatás – anyanyelvápolás
19.	nő	53	Lendva, Lendva-vidék	oktatás – anyanyelvápolás
20.	nő	53	Hosszúfalu, Lendva-vidék	kulturális, anyanyelv-ápolási programok szervezése

21.	nő	54	Lendva, Lendva-vidék	oktatás – anyanyelvápolás
22.	nő	54	Pártosfalva, Dombvidék	oktatás – anyanyelvápolás
23.	férfi	56	Lendva, Lendva-vidék	(kisebbség)kutatás
24.	nő	60	Dobronak, Lendva-vidék	oktatás – anyanyelvápolás
25.	nő	68	Dobronak, Lendva-vidék	hagyományőrzés, néprajzi értékteremtés
26.	férfi	86	Göntérháza, Lendva-vidék	hagyományőrzés, néprajzi értékteremtés

3. számú melléklet: A 2019-es empirikus kutatás interjúkérdései

Társadalmi azonosságtudat témakör

- Hogyan definiálná önmagát elsősorban és másodsorban?
 - 1. szlovén; 2. muravidéki; 3. muravidéki magyar; 4. magyar; 5. adott település
 - Mivel indokolja a választát?
- Hogyan jellemezné a muravidéki magyarokat? (fő jellemvonás, meghatározó sajátosság)
- Mennyire alkotnak egységes közösséget a muravidéki magyarok?
- Hogyan jellemezné a muravidéki magyarok és a muravidéki szlovének együttélését?

Térségi azonosságtudat témakör

- Földrajzilag hogyan határolná le Muravidéket?
- Mit jelent az Ön számára az, hogy itt él Muravidéken?
- Hogyan jellemezné Muravidéket? (pozitívumok, negatívumok)
- Ön mit tart a leginkább pozitívnak itt Muravidéken?
- És mit a leginkább negatívnak?
- Milyen sajátosságokkal jellemezné a nemzetiségileg vegyesen lakott területet? (pozitívumok, negatívumok)
- A kétnyelvű területen hogyan viszonyulnak egymáshoz a tiszta szlovén és a nemzetiségileg vegyesen lakott települések?
- Hogyan viszonyulnak egymáshoz csak a nemzetiségileg vegyesen lakott települések?
- Mihez kötődik, mi vált ki Önből erős azonosulást? Kérem, rangsorolja a megadott kategóriákat!
 - 1. település, ahol él; 2. néprajzi tájegység (Goricskó, Hetés, Lendva-vidék); 3. Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területe; 4. Muravidék történelmi régió; 5. Szlovénia; 6. Magyarország; 7. egyéb
 - Mivel indokolja a választát?
- Hogyan jellemezné a települését, ahol él?
 - Milyen sajátosságai vannak?
- Szeret-e Ön ezen a településen élni?
 - Mivel indokolja választát?
- Tervez-e a közeljövőben lakóhelyet változtatni?

- Ha, igen/ha, nem – miért?

Magyarsághoz köthető azonosságtudat témakör

- Hogyan jellemezné a muravidéki magyarok nemzettudatát?
- Ön milyen nemzetiségűnek vallja magát?
 - Mivel indokolja válaszát?
- Hogyan viszonyulnak a muravidéki magyarok a muravidéki magyar nyelvjárásukhoz?
- Hogyan viszonyulnak a muravidéki magyarok a standard magyar nyelvhez?
 - Fontos a számukra ennek ismerete?
- Tapasztalatai szerint hol lehet a mindennapi élet során magyarul beszélni?
- Milyen mértékben kap helyet a magyar nyelv az Ön mindennapjaiban?
- Az Ön társának/házastársának a szlovén vagy a magyar, vagy esetleg más nyelv az anyanyelve?
- Egymással milyen nyelven szoktak beszélni?
- Hogyan vélekedik a kétnyelvű oktatásról?
- Hogyan viszonyul a kettős állampolgárság kérdéséhez?
- Hogyan vélekedik Magyarországról?
- Önnek mit jelent Magyarország?

4. számú melléklet: A 2019-es interjúk kutatásban résztvevő interjúalanyok néhány meghatározó ismérve

A kérdezettek sorszáma	A kérdezettek neme	A kérdezettek életkora (év)	A kérdezettek lakóhelye és az ahhoz tartozó tájegység	A kérdezettekhez köthető fő tevékenységi körök
1.	nő	18	Felsőlakos, Lendva-vidék	hagyományőrzés, néprajzi értékteremtés
2.	nő	22	Dobronak, Lendva-vidék	egyetemi tanulmányok végzése
3.	nő	23	Kót, Lendva-vidék	egyetemi tanulmányok végzése
4.	nő	23	Lendva, Lendva-vidék	hagyományőrzés, néprajzi értékteremtés
5.	férfi	25	Szerdahely, Dombvidék	egyetemi tanulmányok végzése
6.	nő	27	Szerdahely, Dombvidék	érdekképviselő – a kisebbségi jogok gyakorlati érvényesülésének elősegítése
7.	nő	30	Hídvég, Lendva-vidék	anyanyelvű tájékoztatás
8.	férfi	31	Lendva, Lendva-vidék	kulturális, anyanyelv-ápolási programok szervezése
9.	férfi	32	Göntérháza, Lendva-vidék	egyéb, munkahelyhez köthető fő tevékenység
10.	férfi	35	Domonkosfa, Dombvidék	érdekképviselő – a kisebbségi jogok gyakorlati érvényesülésének elősegítése
11.	nő	37	Hídvég, Lendva-vidék	érdekképviselő – a kisebbségi jogok gyakorlati érvényesülésének elősegítése
12.	nő	41	Dobronak, Lendva-vidék	hagyományőrzés, néprajzi értékteremtés
13.	férfi	43	Hodos, Dombvidék	egyéb, munkahelyhez köthető fő tevékenység
14.	férfi	44	Dobronak, Lendva-vidék	hagyományőrzés, néprajzi értékteremtés
15.	férfi	46	Lendva, Lendva-vidék	(kisebbség)kutatás
16.	nő	46	Lendva, Lendva-vidék	oktatás – anyanyelvápolás
17.	nő	48	Felsőlakos, Lendva-vidék	érdekképviselő – a kisebbségi jogok gyakorlati érvényesülésének elősegítése
18.	nő	48	Lendva, Lendva-vidék	érdekképviselő – a kisebbségi jogok gyakorlati érvényesülésének elősegítése
19.	nő	49	Szerdahely, Dombvidék	egyéb, munkahelyhez köthető fő tevékenység
20.	nő	50	Kámaháza, Lendva-vidék	hagyományőrzés, néprajzi értékteremtés

21.	nő	53	Dobronak, Lendva-vidék	oktatás – anyanyelv-ápolás
22.	nő	56	Hosszúfalu, Lendva-vidék	kulturális, anyanyelv-ápolási programok szervezése
23.	férfi	59	Lendva, Lendva- vidék	(kisebbség)kutatás
24.	férfi	63	Szentlászló, Dombvidék	hagyományőrzés, néprajzi értékteremtés
25.	férfi	67	Dobronak, Lendva-vidék	egyéb, munkahelyhez köthető fő tevékenység
26.	férfi	70	Pártosfalva, Dombvidék	kulturális, anyanyelv-ápolási programok szervezése
27.	nő	74	Lendva, Lendva- vidék	nyugdíjas

Absztrakt

A doktori disszertáció a Kárpát-medencében élő kisebbségi magyar közösségek közül a legkisebb létszámúval, a 4600–4800 fős muravidéki magyar szóránközösséggel foglalkozik két nagy vizsgálati témakör mentén. A disszertáció egyfelől a muravidéki magyarság társadalmi beágyazottságának és területi elhelyezkedésének a vizsgálatára fókuszál. Másfelől a szóránközösségen belül az érdekvédelem, az oktatás és a művelődés területén dolgozók társadalmi azonosságtudatának térségi vetületét elemzi.

Az első vizsgálati témakör alapját a főként muravidéki magyar kutatóktól és néhány hazai szerzőtől származó szakirodalom, továbbá a Szlovén Statisztikai Hivatal adatai alkotják. Ezekből kiindulva tárgyalja a disszertáció a muravidéki magyarság kisebbségi léthelyzetét leginkább meghatározó társadalomtörténeti fordulópontokat, nemzetiségpolitikai intézkedéseket és demográfiai folyamatokat az elcsatolástól napjainkig. A dolgozat kitér továbbá a szóránközösség területi elhelyezkedésének és a Muravidék elnevezés fogalmi kérdésének a vizsgálatára is.

A disszertáció második nagy vizsgálati témaköre döntően a Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területén 2016-ban és 2019-ben végzett kvalitatív, interjú kutatás anyagainak az elemzésére épül. A dolgozat ezen vizsgálati témakör alapvetéseként először a területi identitáskutatás főbb sajátosságait és irányzatait mutatja be, részben külföldi, részben pedig hazai szerzőkre hivatkozva. Ezt követi a primer kutatások leírása, a vizsgálati szempontok és a minta ismertetése, továbbá a választott, Grounded Theory elemzési módszer főbb ismérveinek bemutatása. Végül a 2016-os és 2019-es interjú kutatás elemzésére kerül sor.

Kulcsszavak: szóránközösség, Muravidék, muravidéki magyarság, területi identitás, Grounded Theory módszer

Abstract

The doctoral dissertation deals with a minority Hungarian community with the smallest population within the Carpathian Basin, the Hungarian scattered diaspora community of 4600-4800 people in Muravidék, along two major research topics. On the one hand, the dissertation focuses on examining the social embeddedness and territorial location of the Hungarians of Muravidék. On the other hand it analyzes the regional dimension of social identity among those working in advocacy, education and culture within the dispersed community.

The first research topic is based mainly on literature from locally based researchers, some Hungarian authors, and data from the Slovenian Statistical Office. Building on these sources the dissertation discusses the most significant turning points in the social history, the national political measures and the demographic trends which have affected the minority situation of the Hungarians in Muravidék from the annexation to the present day. The dissertation also examines the territorial location of the scattered community and the the conceptual issue of the name Muravidék.

The second major research topic of the dissertation is formed mainly by the analysis of qualitatively interviewed research materials conducted in 2016 and 2019 in the ethnically mixed area of the Muravidék. To establish this research topic the thesis presents the main features and trends of territorial identity research, with references to both foreign and domestic authors, a description of the primary research, the study aspects and the sample, as well as the presentation of the chosen, Grounded Theory analysis method and its major criteria. The dissertation is concluded by the analysis and discussion of the 2016 and 2019 interview research.

Keywords: scattered, diaspora, Muravidék, Muravidék Hungarians, territorial identity, Grounded Theory method

Plágiumnyilatkozat

Doktori értekezés benyújtása és nyilatkozat a dolgozat eredetiségéről

Alulírott

név: **Stankovicsné Szendi Anna**

születési név: **Szendi Anna**

anyja neve: **Faragó Adrienne**

születési hely, idő: **Pécs, 1988. 09. 09.**

A muravidéki magyar szórványközösség területi identitása című doktori értekezésemet a mai napon benyújtom a Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Demográfia és Szociológia Doktori Iskola, Településszociológia Programjához.

Témavezető neve: **Dr. habil. Kovács Teréz – professzor emerita**

Egyúttal nyilatkozom, hogy jelen eljárás során benyújtott doktori értekezésemet

- korábban más doktori iskolába (sem hazai, sem külföldi egyetemen) nem nyújtottam be,

- fokozatszerzési eljárásra jelentkezésemet két éven belül nem utasították el,

- az elmúlt két esztendőben nem volt sikertelen doktori eljárásom,

- öt éven belül doktori fokozatom visszavonására nem került sor,

- értekezésem önálló munka, más szellemi alkotását sajátomként nem mutattam be, az irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljeseek, az értekezés elkészítésénél hamis vagy hamisított adatokat nem használtam.

Dátum:

.....

doktorjelölt aláírása